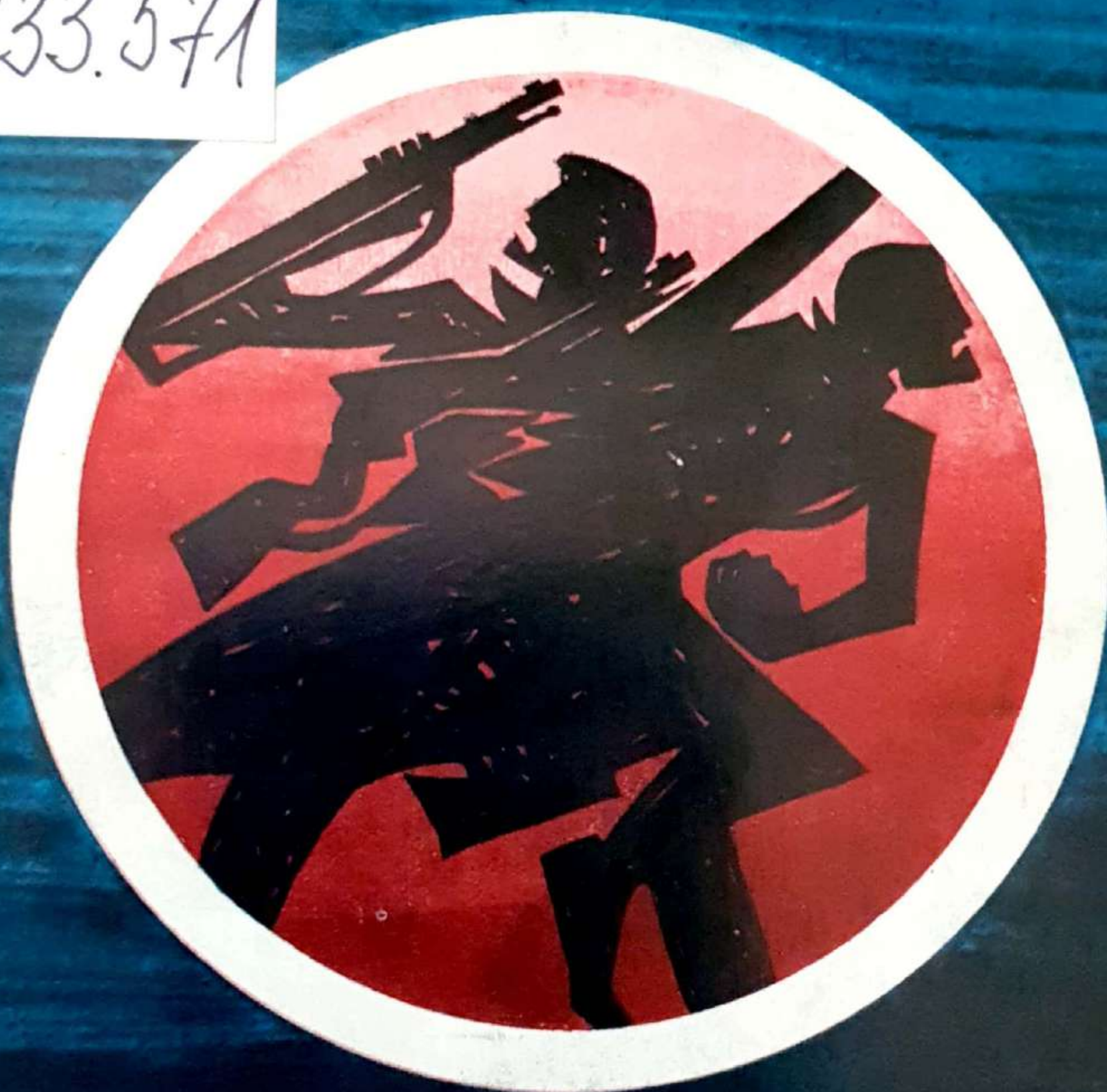

DANILO DAMJANOVIĆ

ŠESTA DALMATINSKA BRIGADA

DANILO DAMJANOVIĆ

ŠESTA DALMATINSKA BRIGADA

RATNA PROŠLOST NAŠIH NARODA

KNJIGA STO ČETVRTA

MONOGRAFIJE
JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

KNJIGA DESETA

Urednik
potpukovnik RADOMIR PETKOVIĆ

Redaktor
pukovnik u penz. JAGOŠ ZORIĆ

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

DANILO DAMJANOVIĆ

ŠESTA DALMATINSKA BRIGADA

BEOGRAD 1968.

PREDGOVOR

Monografija „6 dalmatinska udarna brigada" trebalo je da obuhvati ceo period njenog postojanja od formiranja do konačnog oslobođenja naše zemlje. Cilj je bio da se iznese život i rad brigade kao celine, sa težištem na vojnim dejstvima, ali da se ne zanemare i ostala zbivanja kao partijsko-politički rad, kulturno-prosvetni rad, nastava, kadrovske promene, itd.

Međutim, taj cilj se nije mogao u potpunosti postići usled nedovoljno potrebnih podataka i istorijskih dokumenata.

I pored toga što je autor monografije bio komandant ove brigade, on se nije mogao potpuno osloniti na svoja lična sećanja, već je koristio i svu raspoloživu arhivsku građu i do sada izdate publikacije.

Osnovni izvori za rad na monografiji bila su dokumenta Vojnoistorijskog instituta JNA i Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu.

Usled vrlo oskudnih nemačkih, ustaško-domobranskih i četničkih dokumenata, dejstva brigade su uglavnom obrađena na osnovu arhivske građe jedinica i komandi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Do sada objavljene publikacije o borbama u Dalmaciji služile su kao dopuna i pomoć radi što tačnije obrade i traženja pojedinih događaja.

Konsultovan je veći broj pripadnika i bivših starešina brigade radi prikupljanja ili proveravanja pojedinih podataka.

Za prikupljanje podataka o poginulim, ranjenim i preživelim borcima i rukovodiocima brigade (čiji se spiskovi kao prilog prilažu uz tekst) značajan doprinos dali su opštinski odbori Saveza boraca sa čitave teritorije severne Dalmacije.

U prilogu monografije dato je i nekoliko skica radi lakšeg praćenja pojedinih dejstava brigade, kao i izvestan broj slika koje ilustruju neke momente iz života i borbi brigade.

D. D.

FORMIRANJE 6. DALMATINSKE BRIGADE I NJENE PRVE BORBE

1. Kratak pregled vojno-političke situacije u leto 1943. godine na području severne Dalmacije

Imajući u vidu vojno-političku situaciju, koja je nastala u Italiji posle pada Musolinija, Glavni štab NOV i PO Hrvatske u svojoj direktivi od 8. avgusta 1943. godine upozorio je Operativni štab za Dalmaciju na realnu mogućnost izbacivanja Italije iz rata i ukazao da će četnici Kninske krajine verovatno težiti da posednu jadransku obalu, koja je imala veliki strategijski značaj. Predočeno je da bi njenim zaposedanjem četnici nastojali da se prikažu kao predstavnici borbe u Jugoslaviji, i da oni prvi dočekaju savezničke armije, ako se pojave.[1]

Glavni štab NOV i PO Hrvatske je, isto tako, istakao da će nemački okupatori težiti da ovladaju jadranskom obalom da bi se dočepali italijanskog oružja i opreme i sprečili eventualno savezničko iskrcavanje.

Ovo predviđanje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske se u potpunosti obistinilo i ono je umnogome pomoglo da se jedinice u Dalmaciji pripreme za predstojeće događaje.

Još pre kapitulacije Italije, u severnoj Dalmaciji ojačale su partijske organizacije i organizacije Saveza komunističke omladine, kao i organi narodne vlasti.

Na području OK Šibenik umesto ranija dva sada su se nalazila tri kotarska komiteta (Šibenik, Vodice, Kista-

---

[1] Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Vojnoistorijski institut, tom V, knjiga 18, dokumenat br. 21. U daljem: Zbornik, t. V, knj. 8 . . .

nje), a broj članova Partije popeo se od 96 na 111. Kandidata za članove Partije bilo je 18, a evidentiranih simpatizera 466. Okružni komitet SKOJ-a imao je 34 aktiva i 362 člana, a u Udruženom savezu antifašističke omladine bilo je 1.442 omladinca. Kao predstavnici narodne vlasti bili su okružni narodnooslobodilački odbori i tri kotarska narodnooslobodilačka odbora.

Na području OK Knin bila su dva opštinska komiteta i više partijskih ćelija sa 57 članova Partije. Okružni komitet SKOJ-a imao je 354 člana a Udruženje saveza antifašističke omladine 861 omladinca. Okružni narodnooslobodilački odbor i dva kotarska NOO i veći broj seoskih narodnooslobodilačkih odbora predstavljali su narodnu vlast.

Na teritoriji OK Zadar nalazili su se: 3 kotarska komiteta (Benkovac, Biograd na Moru i ostrvo Preko), 3 opštinska komiteta sa 17 partijskih ćelija (89 članova KP, 30 kandidata i 119 simpatizera).

OK Šibenik imao je 3 kotarska, 7 opštinskih komiteta SKOJ-a sa 125 aktiva i 751 član. U organizaciji USAOJ-a bilo je 1.902 omladinca. Na teritoriji ovog okruga radilo je oko 80 mesnih narodnooslobodilačkih odbora.[2]

Pod komandom štaba Kninskog sektora u severnoj Dalmaciji nalazila se:

— Kninska brigada, sastava 4 bataljona, jačine 1.237 boraca i starešina:

Grupa severnodalmatinskih bataljona, sastava 4 bataljona, jačine 1.332 borca.

U toku je bilo formiranje i druge grupe severnodalmatinskih partizanskih bataljona.

Ostale jedinice iz severne Dalmacije, koje su bile formirane u toku 1942. godine, nalazile su se i to: 2. dalmatinska brigada u 2. proleterskoj, a ostale u 9. dalmatinskoj diviziji.

U toku leta 1943. godine naglo je oživela narodnooslobodilačka borba i dejstva jedinica Narodnooslobodilačke vojske protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Usled sve jačeg razbuktavanja narodnooslobodilačke borbe u severnoj Dalmaciji, italijanski okupatori su pred-

---

[2] Dragutin Grgurević: „Devetnaesta severnodalmatinska divizija", Institut za istoriju radničkog pokreta, Zagreb, 1964, str. 34.

uzimali zajedno sa četnicima sve veće napade na jedinice Narodnooslobodilačke vojske i njenih pristalica. Jedinice tzv. „Antikomunističke milicije" (MVAC)[3] takmičile su se u svojim zločinima sa ustašama.

Nije bilo bitne razlike između četnika i pripadnika ovih kvislinških jedinica koje su bile formirane na italijanskoj okupacionoj zoni. Njeni pripadnici nosili su crvene dalmatinske kape sa italijanskom krunom a bili su regrutovani od izdajnika srpske i hrvatske nacionalnosti. Starešinski kadar su činili italijanski podoficiri i oficiri.

Na teritoriji severne Dalmacije, u leto 1943. godine, nalazile su se sledeće neprijateljske jedinice:

18. italijanski korpus:

u Zadru: 158. mitraljeski bataljon,
158. pionirska četa,
30. inžinjerijski bataljon,
158. artiljerijski puk (bez 2. diviziona),
15. karabinijerski bataljon,
22. karabinijerski bataljon,
11. finansijski bataljon.
107. legija crnih košulja;

u Zemuniku: 383. jurišna eskadrila (16 aviona), grupa za izviđanje i transport (57 aviona), jedan bataljon 292. pešadijskog puka;

u Biogradu na Moru: jedan bataljon 291. pešadijskog puka, jedna baterija topova;

u Benkovcu: jedan bataljon 292. pešadijskog puka, jedan divizion 158. artiljerijskog puka;

u rejonu Obrovac—Žegar: jedan bataljon 292. peš. puka;

u Kistanju: jedan bataljon 291. pešadijskog puka;

u rejonu Radučić—Mokro Polje, Ervanik: jedan bataljon 291. peš puka;

u Kninu: jedan pešadijski puk i artiljerijski puk.

---

[3] Milizia volontaria anticomunista.

Četničke snage:

U Kosovu Polju — štab Dinarske četničke divizije;
— Kosovski četnički korpus;
u Bukovici — Četnički bukovički odred;
u Obrovcu: Velebitska četnička brigada.

Šest četa „Antikomunističke milicije" bile su raspoređene u selima: Obrovcu, Žegaru, Kistanjima, Skradinu, Benkovcu, Biogradu na Moru, Novigradu, Zemuniku, Lisičiću, Lišanima i Stankovcima.

U Kninu, Drnišu i Sinju nalazili su se delovi 15. pešadijskog domobranskog puka.

Sve ovo govori o širokom rasplamsavanju narodnooslobodilačke borbe na teritoriji severne Dalmacije u leto 1943. godine.

Avgust mesec 1943. godine doneo je značajno pogoršanje situacije za nemačkog okupatora u Jugoslaviji.

Hitler je nazirao brzu kapitulaciju Italije, svoga najbrojnijeg i najjačeg saveznika u Evropi, kao i svu opasnost koja je iz toga mogla proisteći.

General Rendulic,[4] koji je 6. avgusta postavljen za komandanta 2. oklopne armije u Jugoslaviji, dobio je lično od Hitlera neposredno pred kapitulaciju Italije sledeći zadatak, kako on sam navodi:

„Na kraju svojih izlaganja ukratko je izložio moj zadatak sledećim rečima: „Iskoristite oružanu silu Hrvatske, razbijte Tita, u slučaju potrebe isključite Italijane — po mogućstvu zarobljavanjem, potom zaposednite Dalmaciju, Crnu Goru i Albaniju i branite obalu".

Za izvršenje toga zadatka u Jugoslaviji, pored već postojećih divizija Nemci su dovukli još 11 svojih elitnih divizija, i to: iz Francuske 264, iz Norveške 181, sa istočnog fronta 297, iz Španije SS „Adolf Hitler", „Herman Gering", „Viking", 44, 71. i 162. pešadijsku diviziju, a iz Nemačke 13. SS, 392. diviziju.

Pored ovih nemačkih snaga u Jugoslaviji je bilo još 3 mađarske i 9 bugarskih okupacionih divizija.

---

[4] Lothar Rendulitch, Gekampft, gesiegt, geschlagen, Velsermuhl, Wels Heidelberg, 1952.

Kvislinške snage su činile: ustaško-domobranske jedinice (oko 6 divizija), zatim Nedićeve, Ljotićeve, Mihailovićeve, Rupnikove i balističke oružane formacije.

Predviđajući kapitulaciju Italije, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je još 14. avgusta svojom direktivom odredio načelne zadatke jedinicama.[5]

Prema prikupljenim podacima, na prostoru između Bihaća—Kulen-Vakufa i Petrovca bile su koncentrisane jake nemačke pešadijske snage, ojačane tenkovima i artiljerijom, sa ciljem da izvrše pokret prema jugu i jadranskoj obali, pa je štab NOV i PO Hrvatske svojom direktivom dao sledeće zadatke svojim jedinicama:

— da 6. lička i 8. kordunaška divizija spreče prodor neprijatelja na slobodnu teritoriju Like, a da u slučaju njegovog prodora, snage kninskog sektora posednu Srbski klanac i spreče njegovo dalje nadiranje;

— da 6. i 8. divizija vrše napade na neprijatelja s bokova i u pozadini.

Skrenuta je pažnja Kninskom sektoru da obezbedi svoje zaleđe sa pravca Knina i od neprijateljskih garnizona u severnoj Dalmaciji.

Po prijemu direktive štab Kninskog sektora je 29. avgusta 1943. godine dao sledeće zadatke svojim jedinicama:

1. — 1. brigadi (Kninskoj) da odmah uputi 1. i 2. bataljon u zaselak Nad-Vrelo (izvorni deo reke Zrmanje), istočno od Otrića, a 3. i 4. bataljon da ostavi na položaju: s. Pađane—Golubić—Plješevica, radi dejstva prema jugu i odbrane slobodne teritorije. Štab brigade je imao da se poveže sa štabom sektora u s. Otriću.

2. — Štabu Severnodalmatinske grupe bataljona[6] da 1. i 4. bataljon, koji su u to vreme bili prikupljeni u dolini reke Zrmanje (u selima Zrmanje i Palanke), uputi u pravcu sela Otrić, da bi poseli liniju: zaselak Sučević—Lukić (severozapadno od Otrića), u pravcu Srbskog klanca), s tim da se po pristizanju na ovu liniju povežu sa štabom Kninskog sektora radi dobijanja zadataka i daljeg njihovog dejstva prema konkretnoj situaciji.

---

[5] Zbornik, knj. 17 — dok. br. 49, str, 156.
[6] Buduća Druga (6) brigada 19. divizije.

Bataljon koji se nalazio u s. Krupa trebalo je tu da ostane sa zadatkom obezbeđenja iz pravca od demarkacione linije i odbrane slobodne teritorije, dok bi se bataljon koji se nalazio u Bukovici povezao sa severnodalmatinskim odredom radi zajedničkog dejstva na čitavoj teritoriji severne Dalmacije — prema sopstvenoj inicijativi i konkretnim uslovima.

U to vreme se pod komandom štaba Kninskog sektora nalazila i 2. lička brigada 6. divizije, ali je naređeno da se vrati u sastav svoje divizije.

Na dan 30. avgusta Glavni štab NOV i PO Hrvatske, u vezi sa novonastalom situacijom i grupisanjem nemačkih snaga u rejonu Bihaća i Bosanskog Petrovca, izdaje novu svoju direktivu kojom konkretnije precizira ranije date zadatke potčinjenim jedinicama. Ovom direktivom je Kninska brigada Kninskog sektora stavljena pod komandu štaba 6. ličke divizije sa sledećim zadatkom:[7]

„Kninska brigada postaviće se kod Sučevića i kao rezervna grupa — bilo prema Srbskom Klancu, bilo prema Gračacu, štititi lijevi bok i pozadinu 2. ličke brigade na Klancu kod Gračaca. U slučaju neprijateljskog prodora do Sučevića, bilo od pravca Srba ili Gračaca, organizovati sa ovim brigadama otpor kod Sučevića, zatim kod Otrića i Sv. Trojice u vidu zasjeda, gde postoje vrlo dobri položaji. Zatim, pošto imenovane brigade izvrše postavljene zadatke na označenim položajima, 2. ličku i Kninsku brigadu zabaciti u pozadinu neprijatelja i to: Kninsku na cestu Gračac—Sučevići i Gračac — D. Lapac, a 2. ličku na cestu G. Lapac—Srbski Klanac, gdje će neprekidnim prepadima i zasjedama nanositi udarce neprijateljskom saobraćaju na pomenutim cestama i onemogućiti mu komunikaciranje."

Tako su pod komandom Kninskog sektora ostali samo grupa bataljona i severnodalmatinski odred.

U takvoj situaciji GŠH izdaje svoju sledeću direktivu potčinjenim jedinicama:[8]

— da 1. brigada (Kninska), koja je stavljena pod komandu 6. ličke divizije, sa 1. i 2. bataljonom posedne Srbski klanac; sa dva bataljona grupe bataljona Kninskog sektora da posedne Lisac (k. 1336)—Bobiju (k. 1044)—Tremzina (k. 1175) i zatvori pravac koji vodi od Bruvna

[7] Zbornik, t. V, knj. 18, dok. br. 130, str. 401.
[8] Zbornik, t. V, knj. 18, dok. br. 144, str. 465.

prema Gračacu; da svoj bataljon iz s. Krupe privuče u selo Duboki Dol i selo Turovac, a da bataljon u Bukovici deluje po ranijoj direktivi.

Štab Kninskog sektora, koji se nalazio na jugu Like u selu Otriću (dok su njegove jedinice bile raspoređene prema direktivi), primio je vest o kapitulaciji Italije tek 10. septembra. Tada je, u saglasnosti sa GŠH, orijentisao svoje jedinice u pravcu italijanskih garnizona u severnoj Dalmaciji.

Za to vreme štab Severnodalmatinskog odreda sa jednim bataljonom iz grupe bataljona Kninskog sektora otpočeo je razoružavanje italijanskih posada i „MVAC" u rejonu Benkovca. Tako je bataljon u toku 9. septembra razoružao italijanske posade u Stankovcima, Pirovcu i Maloj Čisti, a Severnodalmatinski odred italijanske posade oko Benkovca. Na otocima, u rejonu Šibenika, razoružavanje italijanskih posada izvršio je Dugootočki vod i partijske organizacije, uz puno angažovanje naroda.

U selu Bilišanima su snage 1. brigade (Kninske) i grupe bataljona Kninskog sektora, koje su pristigle 11. septembra, prisilile na predaju italijanski garnizon, jačine oko 500 vojnika.

Istovremeno se preko slobodne teritorije Like, uprkos znatnog otpora jedinica 6. ličke divizije, energično probijala u pravcu Knina nemačka 114. divizija koja je uspela da posedne Knin, Drniš, Šibenik i Zadar i razoruža italijanske jedinice u njima i tako omete jedinice Kninskog sektora da to one izvrše.

Do 15. septembra 1943. godine, jedinicama Kninskog sektora u severnoj Dalmaciji javilo se dobrovoljno nešto više od 3.000 novih boraca. Skoro je isto toliki broj boraca iz rejona Šibenika otišao u druge jedinice, koje su se nalazile u srednjoj Dalmaciji.[9]

Kapitulacijom Italije jedinice Kninskog sektora razoružale su ukupno oko 2.000 italijanskih vojnika i oficira, oko 500 pripadnika „Antikomunističke milicije", 28 četnika i zaplenile: 78 mitraljeza, 55 puškomitraljeza, 1.677 pušaka, 110 pištolja, 60 automata, 357 puščanih metaka

---

[9] Od druge grupe bataljona formirana je 7. brigada 19. divizije.

1.600 ručnih bombi, 2 protivtenkovska i 4 obalska topa, 4 minobacača, 1.922 minobacačke granate, 619 topovskih granata, 2 teška minobacača od 120 mm, kao i drugi ratni materijal i magacine hrane. Uništeno je 12 kamiona i 4 haubice.[10]

Tako se u ovom periodu narodnooslobodilački pokret u severnoj Dalmaciji mnogo ojačao i proširio.

Kapitulacija Italije, koja je bila najznačajniji nemački saveznik u Evropi, jako je uzdrmala ostale nemačke satelite i snažno poljuljala njihovu nadu u pobedu. Poraz se već nazirao i samo je strah od Nemaca držao ostale njihove saveznike da ne postupe kao i Italija.

Kapitulaciji Italije prethodili su neuspesi fašističkih armija na svim frontovima i to je, pored unutrašnjeg otpora, dovelo do pada Musolinija i formiranje vlade maršala Badolja koja je septembra 1943. godine potpisala kapitulaciju.

U ovim krupnim istorijskim događajima Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije odigrala je vrlo značajnu ulogu. Za vreme svog učešća u ratu Italija je na jugoslovenskom ratištu angažovala 15 do 22 divizije, dok je u Africi imala do 14, a na istočnom frontu oko 10 divizija, što najrečitije govori o našem velikom doprinosu u oružanoj borbi protiv fašizma.[11]

Do kapitulacije Italije u borbama u Jugoslaviji izbačeno je blizu 100.000 njenih dobro opremljenih vojnika. Ti gubici su i te kako pokolebali moral njene vojske i naroda. Prema tome, krupna je uloga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u slomu Italije.

Ugled Narodnooslobodilačke vojske je u ovo vreme mnogo porastao pred licem celog sveta i saveznici, slanjem svojih misija, de facto počinju da je priznaju kao ravnopravnog saborca. Na oslobođenu teritoriju, u Vrhovni štab NOVJ, stigla je angloamerička vojna misija na čelu sa engleskim brigadnim generalom Maklinom, što je bio još jedan dokaz priznanja Narodnooslobodilačke vojske od strane zapadnih saveznika.

---

[10] Arhiv VII, kut. 105b, 11/1.

[11] T. Radošević, I. Vasiljević i M. Sekulić, Pregled istorije NOR, „Vojno delo", Beograd, 1962, strana 122.

Antifašističko veće i Nacionalni komitet pojavljuju se kao jedini pravi predstavnici naših naroda. Izbeglička vlada počela je gubiti pravo da predstavlja našu zemlju, a četnici svog zaštitnika u inostranstvu, pa su se još više vezali za Nemce, što ih je do kraja razgolitilo u očima ne samo čitavog našeg naroda, već i pred javnosti i narodima celoga sveta.

Jedinice Narodnooslobodilačke vojske su razoružale italijanske divizije: „Izonco“, „Kaćatori delle Apli“, „Lombardia“, „Murđe“, „Mačerata“, „Čelere“, „Bergamo“, „Storčerska“, „Firence“, „Ferara“, „Mesina“, „Zara“, „Đulia“, „Torino“ i „Pulje“.

Na stranu NOVJ prešla je glavnina divizije „Venecija“ i delovi divizije „Taurinenze“, od kojih je kasnije formirana italijanska partizanska divizija „Garibaldi“, koja je stavljena pod komandu 2. udarnog korpusa NOVJ.[12]

Jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije oslobodile su veliki deo Slovenije, Hrvatskog primorja, Dalmacije i Crne Gore.

2. *Formiranje 2. brigade (Bukovičke) 19. divizije, njena organizacija i jačina*

U toku septembra meseca 1943. godine, posle kapitulacije fašističke Italije i razoružavanja italijanskih jedinica, počelo je masovno stupanje novih boraca u Narodnooslobodilačku vojsku.

Shodno direktivi GŠH od 8. avgusta 1943. godine, štab Kninskog sektora je još u toku ovog meseca, pored već postojeće (1. kninske), formirao još dve brigade: 2. bukovičku i 3. primorsku (od druge grupe bataljona)[13] i tri partizanska odreda: Kninski, Severnodalmatinski i Zadarski, kao i Komandu mornarice za severnodalmatinsku obalu i otoke.

Prema odluci VŠ NOV i POJ, GŠNOV i POH je Naredbom od 5. oktobra 1943. godine ozvaničio izvršeno

---

[12] Hronologija Oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije od 1941. do 1945, Vojnoistorijski institut 1964, strana 541.

[13] Zbornik, t. V, knj. 19, dok. br. 11, str. 362 (Izveštaj štaba Kninskog sektora Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske).

formiranje novih jedinica i štab Kninskog sektora preimenovao u štab 19. severnodalmatinske divizije.[14]

I. Formiranje Severnodalmatinske divizije:

Odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ od 4. X-tog formirana je u severnoj Dalmaciji Sjevernodalmatinska divizija, pod nazivom:

„XIX SJEVERNODALMATINSKA DIVIZIJA"

U sastav ove jedinice ulaze sledeće jedinice:

Dosadašnja Kninska brigada kao I brigada divizije,

Dosadašnja I grupa bataljona kao II brigada divizije, i

Dosadašnja II grupa bataljona kao III brigada divizije.

Ova divizija biće pod neposrednom komandom Operativne zone Hrvatske.

II. Postavljenja:

Odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ od 4. X-tog, postavljeni su:

za komandanta XIX Sjevernodalmatinske divizije potpukovnik Milan Kuprešanin, a

za političkog komesara Petar Babić.

Po ukazanoj potrebi, formiraju se na području Sjeverne Dalmacije sledeći odredi:

Kninski, Sjevernodalmatinski i Zadarski partizanski odred.

Organizaciju i formiranje ovih odreda izvršiće Štab Sjevernodalmatinske divizije.

Naprijed navedeni odredi biće pod neposrednom komandom, kako u organizacionom tako i u operativnom pogledu, Štaba XIX Sjevernodalmatinske divizije.

---

[14] Naredba br. 29 Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske od 5. X 1943.

IV. Formiranje Komande Mornarice za sjevernodalmatinsku obalu:

Po ukazanoj potrebi, formira se Komanda Mornarice za sjeverodalmatinsku obalu i sjevernodalmatinske otoke. Ova Komanda biti će pod neposrednom komandom Štaba XIX Sjevernodalmatinske divizije i to kako u organizacionom tako i u operativnom pogledu.

Štab XIX Sjevernodalmatinske divizije pristupiti će odmah organizaciji i formiranju mornaričkih jedinica u duhu dostavljenih direktiva od strane ovog Štaba.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar: M. P. Komandant generalmajor:
V. Bakarić[2], s. r. Gošnjak[1], s. r.

(Arhiv VII, pod reg. br. 24—2, k—106)

Prva grupa severnodalmatinskih partizanskih bataljona bila je prikupljena u s. Ervenik, u dolini reke Zrmanje, radi formiranja brigade. Štabovi bataljona su objasnili značaj ovog formiranja i zadatke koji očekuju brigadu. Pored priprema u užem vojno-političkom smislu, preduzete su mere radi poboljšanja higijene, zatim krpljenje odeće i obuće, brijanje i šišanje, itd., kako bi i u tim teškim ratnim uslovima jedinice i borci što lepše i svečanije izgledali.

Pre podne 8. oktobra bataljoni su bili postrojeni i pred svima borcima i starešinama, kao i u prisustvu stanovništva ovog mesta, komandant 1. grupe severnodalmatinskih bataljona održao je prigodan govor i pročitao naredbu Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske.

Dužnost štaba 2. brigade, koja je kasnije dobila naziv 6. dalmatinska brigada, privremeno je i dalje vršio štab 1. grupe bataljona, koji su sačinjavali sledeći drugovi: komandant Šime Ivas, politički komesar Ilija Radaković, zamenik komandanta Dušan Bursać i zamenik komesara Stevo Ilić. Pošto se politički komesar Ilija Ra-

---

[1] Ivan
[2] Vladimir

daković nalazio u partijskoj školi u Otočcu, dužnost komesara vršio je Stevo Ilić.

Posle formiranja 19. divizije, njen štab je dostavio GŠH predlog za postavljanje starešina kod pojedinih jedinica i to: da se za 2. brigadu odrede komandant i komesar iz drugih jedinica, dok bi za 1. brigadu ostali na istim dužnostima raniji komandant i politički komesar.[15]

Formiranje 2. brigade

Predložen je sledeći sastav štaba 2. brigade:

— kamandat Danilo Danić Damjanović,
— politički komesar Stevo Maoduš,
— zamenik komandanta Ante Gvardiol,
— zamenik političkog komesara Grgo Skorin i
— operativni oficir Milan Čelić.

Za politodel brigade predloženi su:

— Migo Vrbica, Ilija Mugoša i Milorad Miščević.

Štab divizije je naredbom postavio štabove bataljona i to:

štab 1. bataljona:

— komandant Šime Morović,
— politički komesar Petar Penđer,
— zamenik komandanta Đuro Knežević,
— zameniik komesara Krsto Martinović,
— intendant Milenko Antić;

štab 2. bataljona:

— komandant Jovan Zorić,
— politički komesar Miroslav Orlov,
— zamenik komandanta Mijo Jerković,
— zamenik komesara Ivan Tikulin,
— intendant Frane Grdović,

[15] Zbornik, V, knj. 20, dok. br. 78.

štab 3. bataljona:

— komandant Petar Jelović,
— politički komesar Čedomir Cvrlje,
— zamenik komesara Boris Antolov,
— zamenik komandanta Milan Carić,
— intendant Aćim Bjedov,

štab 4. bataljona:

— komandant Dušan Batinica,
— politički komesar Venco Vlahov,
— zamenik komandanta Gojko Banjanin,
— zamenik komesara Gojko Jakovčev,
— intendant Milan Tišma.[16]

Brigada je imala 4 bataljona, prateću četu i četu za vezu.

Bataljoni su se sastojali od po tri pešadijske i jedne mitraljeske čete. Pešadijske čete su se delile na tri voda, a vodovi na dve desetine. Za staranje o ishrani čete su imale četnog ekonoma i po dva kuvara.

Brojno stanje brigade na dan formiranja iznosilo je 1.256 boraca i starešina. Od toga je bilo 88 drugarica boraca.[17]

Od naoružanja brigada je imala:

— automata	21
— „mauzer“ — pušaka	323
— italijanskih pušaka	452
— „manliher“ pušaka	7
— francuskih pušaka	45
— teških mitraljeza „breda“	10
— puškomitraljeza	39
— revolvera	69
— teških bacača	1
— bombi ručnih	1.015
— municije za automat	1.594

[16] Zbornik, knj. 24, t. V, dok. br. 104, str. 489
[17] Arhiv VII, V—I, I. br. reg. 1—2/2, k. 1008.

— metaka za puške „mauzer“ 7.874
— metaka za italijanske puške 24.894
— metaka za nemačke puške 218
— metaka za francuske puške 1.013
— za teške mitraljeze 20.850
— za puškomitraljeze „zbrojovka“ 550
— za puškomitraljeze italijanske 14.025
— za puškomitraljeze grčke 400
— za puškomitraljeze nemačke 100
— za revolvere 502
— mina za teški bacač 30

Brigada je raspolagala sa 4 jahaća i 14 tovarnih konja i 9 magaraca.

Po nacionalnom sastavu brigada je bila popunjena pripadnicima 2/3 hrvatske (iz Šibenika, Vodica, Pirovca, Zatona, Žirja, Murtera i Betine i otoka Preka, Pašmana i Velikog i Malog Iža) i 1/3 srpske nacionalnosti (iz dalmatinske Bukovice, Ravnih Kotara i Like).

Oko 30% boraca pristiglo je u 1. grupu bataljona posle kapitulacije Italije, kod kojih je vladalo veliko oduševljenje i elan za borbu, iako do tada nisu imali borbeno iskustvo. Doduše, među njima je bilo i takvih koji su se nadali vrlo brzoj pobedi i kraju rata, pa kad se to nije ostvarilo, a došlo je do teških okršaja, njihov moral je oslabio, te su neki čak i napustili jedinice i vraćali se svojim kućama.

Iako je razoružanjem italijanskih jedinica dobijeno dosta opreme, stanje odeće i obuće kod boraca brigade nije bilo zadovoljavajuće. Još je nedostajalo: 287 pari cipela, 334 čakšira, 238 bluza, 670 šinjela, 600 pari veša i 308 kapa partizanki.[18]

Tako, u vreme formiranja brigada nije bila potpuno vojnički opremljena. Ovo nije zadavalo veliki problem u toku meseca oktobra, dok se brigada nalazila u severnoj Dalmaciji. Međutim, odlaskom na teritoriju Bosanske krajine, gde je ona ostala u borbama sve do januara, nedostatak odeće i obuće stvorio je vrlo značajne teškoće, naročito za borce koji nisu bili navikli na oštru zimu, pa se to odrazilo i na njihovu borbenu sposobnost.

[18] Arhiv VII, 43, F—307

Radi učvršćivanja 2. brigade, putem vojne obuke i političke nastave, štab 19. divizije ju je zadržao na logorovanju u s. Erveniku do 16. oktobra 1943. god. i uložio je veliki napor za njeno jačanje i u vojnom i u političkom pogledu.

Brigada je ukupno imala 1.256 boraca i starešina, te su bataljoni bili prosečne jačine oko 300 boraca. Partijska organizacija, koja je već postojala u prvoj grupi bataljona, zadržala je svoju raniju strukturu i u brigadi (ukupno je bilo 70 članova Partije i oko 120 članova SKOJ-a). Čete su imale svoje ćelije, a bataljoni ćelije i biro. Organizacijom SKOJ-a rukovodio je omladinski rukovodilac bataljona uz pomoć komesara četa i bataljona.[19] U ćelijama je bilo po 3—4 člana Partije.

1. bataljon 6. brigade — maj 1944. godine

Štab brigade je izradio plan vojne i političke nastave za period od 8 dana.

Plan vojne nastave imao je samo dve teme iz taktičkih vežbi: rad pešadijskog voda u napadu i odbrani. Vežbe su se izvodile pre podne na zemljištu. Posle podne

---

[19] U izveštaju sekretara bataljonskog biroa vidi se da je u 4. bataljonu bio mali broj članova Partije. Tako, na primer, štapska ćelija je imala 4 člana, dve četne ćelije po 3, a druge dve po 2 člana Partije. (Original izveštaja kod autora).

održavani su partijski sastanci i politička nastava. Pošto su članovi Partije većinom bili mladi (uglavnom na dužnostima komandira i delegata vodova i komadnira i komesara četa), partijsko-politički rad su obavljali komesari bataljona i njihovi zamenici.

Plan političke nastave za ovih 8 dana sastojao se u tome da se sa starešinama i sa borcima odvojeno prorade tri političke teme i to:

1) Bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije;

2) Propast Jugoslavije, oružani ustanak i cilj narodnooslobodilačke borbe;

3) Organi narodnooslobodilačkog pokreta.

Predavanja su po bataljonima držali komesari bataljona, a kasnije su istu temu komesari četa razrađivali sa borcima i objašnjavali im nejasna pitanja koja su oni postavljali.

U brigadi je bilo oko 250 nepismenih boraca, te je zbog njihovog opismenjavanja štab brigade formirao po bataljonima tečajeve za nepismene. Sem toga, ukazala se potreba i za pojačan kulturno-prosvetni rad sa borcima, pa su po bataljonima organizovani pevački horovi od po 10 — do 15 boraca, koji su za pesmu imali najviše smisla.

Radi informisanja, vaspitanja i podizanja kulturnog nivoa boraca i starešina organizovano je po bataljonima pisanje zidnih, a po četama džepnih novina. Štab brigade je izdao štabovima bataljona uputstvo kako treba pisati i kakav je cilj zidnih i džepnih novina.[20]

---

[20] „Kako treba da izgledaju 'zidne', odnosno 'džepne novine' 1. U džepnim novinama opisuju se pojedini događaji iz života partizana, kao npr. život pojedinca, njegove kuće, šta ga je ponukalo da stupi u partizanske redove, doživljaji iz njegovog života u partizanima, opis pojedinih borbi, kritički osvrt na njegov rad (čistoća, drugarstvo, poslušnost među drugovima itd.), zdrava kritika pojedinih drugova, zdravi humor, crtane humorističke slike, itd., sve u cilju da se podigne kuturnopolitički i prosvetni nivo svakog pojedinca, njegovog voda. Članci napisani u ovom smislu čitaće se u svakom vodu zasebno. Vodni delegat biće odgovoran da ovo pravilno funkcioniše u vodu. On se nadalje stara da drugovima, koji su za kult. prosv, rad odgovorni, na vreme dostavi sve bolje napisane članke, crteže i karikature.
2. Drug. odgovoran za kult. prosv. rad u četi, u zajednici sa politkomesarom čete, odnosno četnim kulturno-prosvetnim odborom,

3. *Zaseda kod Zrmanje i Prezida*

Do sredine oktobra 1943. godine Nemci su ovladali obalom severne Dalmacije. Tamo je preko Bihaća i Gračaca iz Francuske i Belgije pristigla 264. nemačka divizija, koja je bila specijalno obučena za borbu protiv partizana. Njena dva puka su zaposela obalu od Zadra do Šibenika. 114. nemačka divizija, koja je posle kapitulacije Italije razoružala italijanske garnizone u Kninu, Šibeniku i Zadru i ovladala obalom, povučena je u pravcu Knina.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, uočavajući ovaj pokret nemačkih snaga, naredio je 19. severnodalmatinskoj diviziji da pojača svoja ofanzivna dejstva na komunikaciji Gračac—Obrovac. Tako su u periodu pristizanja 264. divizije jedinice 19. divizije izvele mnoge manje borbe u kojima su Nemcima naneti veliki gubici:[21] 186 mrtvih, 232 ranjena i 28 zarobljenih.

Prateći pokret neprijatelja, štab 19. divizije, uočavajući da se ti pokreti uglavnom odvijaju putem Gračac—Otrić—Knin, doneo je odluku da 1. i 2. brigadu uputi na taj sektor, a 3. brigadu (Zadarski i Severnodalmatinski odred), ostavi da dejstvuje po unutrašnjim pravcima u severnoj Dalmaciji.

Najpre je upućena 1. brigada na komunikaciju Donji Lapac—Gračac—Otrić sa zadatkom da osmatra saobraćaj i sprečava snabdevanje nemačkih jedinica u Dalmaciji.

2. brigada je 16. oktobra iz rejona sela Ervenik izvršila pokrete u pravcu komunikacije Otrić—Knin i, po izbijanju u njenu neposrednu blizinu, rasporedila svoje bataljone:

će sve primljene članke iz vodova, još jednom pogledati i štampati, odnosno napisati od njih jedan broj četnih „Zidnih novina" koje će se čitati i u jednom i u drugom vodu i na taj način će se drugovi bolje zainteresovati za taj rad i u istom će biti više uspjeha, nego što je to do danas bilo.

3. Jedan primerak ovako napisanih četnih 'Zidnih novina', dostavljaće četni kulturno-prosvetni odbori bataljonskom kulturno--prosvet. odboru (BKPO), koji će od svih tih članaka napisanih u 'Zid. novinama', izabrati najbolje od njih i štampaći svoje ,Bataljonske novine', koje će se čitati u samom bataljonu."

[21] Arhiv VII, kut. 105—V, br. reg. 13/4, kut. 516, br. reg. 1/1—4, kut. 167 br. reg. 1/8, kut. 87 br. reg. 12/1—1.

1. bataljon u brigadnoj rezervi u s. Rujišta,
2. bataljon na koti 304,
3. bataljon u zaselak Grbići — s. Rujišta,
4. bataljon u selo Kučević.

Štab brigade sa previjalištem nalazio se na koti 622. U zoru 17. oktobra sa pravca Otrića, niz Zrmanjski klanac, pojavila se jedna manja nemačka kolona u pravcu mesta Zrmanja i jedna veća motorizovana kolona sa pravca Knina, jačine 47 kamiona, koje su pratila i obezbeđivala jedna borna kola. To su bili delovi 114. nemačke divizije.

3. bataljon, koji je u zoru 17. oktobra zaposeo južne padine Velebita (Kom — trig. 1000) iznad sela Prevjesa, imao je zadatak da poruši Kravlji most na reci Zrmanji kod s. Prevjesa i to posle prolaska neprijateljske kolone preko njega, ka severu, od Knina prema Otriću, i da tuče njegove zaštitne delove.

Iznad sela Zrmanje, na istočnom delu Koma, položaj je poseo 2. bataljon, a desno od njega 4. bataljon. Neprijateljska kolona koja je dolazila od Knina, prelazeći preko Kravljeg mosta, primetila je delove 2. bataljona na položajima iznad sela Prevjesa, pa je zaustavila i, zauzevši borbeni raspored, uz podršku jake minobacačke i artiljerijske vatre, napala ih, uspevši da ih odbaci sa položaja i da nesmetano nastavi put kamionima u pravcu sela Zrmanje.[22]

Prvi delovi 114. nemačke divizije stigli su u selo Zrmanje, gde ih je dočekala jaka pušćana i mitraljeska vatra 2. i 4. bataljona. Njihovi položaji su bili znatno udaljeni od puta prema kojem se teren strmo spuštao, što je pružalo prednost neprijatelju koji je, koristeći zidove kuća i kamene ograde, uspeo da organizuje efikasnu odbranu i pruži jak otpor.

Štab brigade, radi postizanja odlučnog uspeha, uvodi u borbu i svoj 1. bataljon, između 2. i 4. bataljona.

Posle nekoliko juriša neki delovi brigade uspevali su da se probiju do nemačkih linija, ali su bili prinuđeni da se vrate na polazne položaje, trpeći velike gubitke, prouzrokovane pešadijskim minama.

---

[22] Hronologija Oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, VII.

Borba je trajala ceo dan 17. oktobra, pa je štab 2. brigade u 21 čas povukao svoje jedinice na greben Koma radi sređivanja. Rano ujutro 18. oktobra neprijatelj preuzima inicijativu i vrši napad na jedinice brigade, pošto je u međuvremenu dobio pojačanje u tenkovima i pešadiji koja je pristigla na 20 kamiona, pa je uspeo da do 10 časova odbaci 2. bataljon sa k. 350 i 573, čime je ugrozio ostale snage brigade. Tom prilikom naročito je bilo jako dejstvo artiljerijske vatre iz rejona s. Nadvrelo.

Štab brigade, uvidevši da neće moći ostvariti svoju nameru i da njegovim jedinicama preti opasnost od obuhvata, naređuje povlačenje u pravcu sela Kučević — s. Ervenik.

U rejonu s. Ervenik, izvršen je raspored po sledećem:
— štab brigade i 2. bataljon u s. Erveniku,
— 3. bataljon u s. Mokro Polje,
— 4. bataljon u s. Kvoševci,
— 1. bataljon u s. Žegar.

Prema izveštaju naših jedinica, u ovoj borbi, neprijatelj je imao oko 60 mrtvih, veći broj ranjenih, a uništeno je 6 kamiona.[23] Gubici 2. brigade su bili veliki: 20 poginulih i 53 ranjena,[24] izgubljena 2 teška mitraljeza i 10 pušaka.

Napad brigade nije uspeo iz sledećih razloga:

Položaji izabrani na istočnim padinama Koma su bili suviše udaljeni od puta kuda se neprijatelj kretao, pa se nemačka kolona nije mogla iznenaditi niti joj naneti odlučujuće gubitke, kao što bi to bilo da su bataljoni bili postavljeni uz samu komunikaciju. Naše snage su bile raspoređene na liniji dugoj 4 do 5 km, pa se na odlučujućem pravcu, selu Zrmanji, nije mogla obezbediti potrebna koncentracija snaga. Pošto u početku nije postignuto iznenađenje, a Nemci su poseli jake položaje za odbranu, više uzastopnih juriša uz znatne gubitke bili su uzaludni.

Štab brigade je želeo da po svaku cenu postigne što pre jednu veću pobedu, ali to nije bilo moguće sa tek

[23] Zbornik, t. V, knj. 22, str. 600.

[24] Poginuli: komandir čete Grgo Sladojev i komesar čete Zore Mirko; ranjeni: komandant 1. bataljona Šime Morović, komandant 2. bataljona Jovan Zorić, kao i njegov zamenik Mijo Jerković.

formiranim jedinicama i još neiskusnim borcima. Iskustvo je pokazalo da treba stvoriti uslove da mlade jedinice u početnim borbama postignu makar i skroman uspeh, pošto im to daje samopouzdanje, podiže moral i uliva poverenje u starešine.

Ovaj prvi neuspeh brigade se negativno odrazio na njenu borbenu sposobnost za duži vremenski period i starešine su uložile mnogo truda da to poprave. Prve teže borbe donele su i problem lečenja ranjenika i njihovog transportovanja do divizijske bolnice, koja se nalazila u s. Medveđa u Bukovici. Teži ranjenici su iz divizijske bolnice prebavicali kolima ili kamionima do obale, a odatle brodovima do o. Sali, gde je bio odeljak divizijske bolnice.[24a]

Vojno-političku situaciju u severnoj Dalmaciji, karakterišu pojačana oružana aktivnost neprijatelja i njegovo nastojanje da preko četnika i ustaša mobiliše što više domaćeg ljudstva u kvislinške formacije. Neprijatelj je pojačao neke garnizone, kao na primer Benkovac, Obrovac, Skradin a ispadima iz tih garnizona, naročito iz Benkovca i Zadra, nastojao je da što više dezorganizuje našu pozadinu. Neprijateljski saobraćaj na pravcu Obrovac—Gračac postaje življi, a naročito se osećala aktivnost na liniji Knin—Gračac, kuda su svakodnevno prolazile jake kolone. Bilo je podataka da neprijatelj vrši prebacivanje svojih snaga pravcem Gračac—Bihać. Neprijatelj je iz Šibenika proširio svoje položaje, zauzevši Primošten i Rogoznicu. Sa te strane se osećalo da bi neprijatelj mogao svoju aktivnost preneti na zapadnu stranu Krke, u

---

[24]a Divizijska bolnica nalazila se u s. Medviđe, gde su se vršile hitne hirurške intervencije i zadržavani lakši ranjenici i bolesnici radi lečenja (tu su radili lekari dr Salvatore Kolori i dr Vuka Vujasinović), a njen odeljak na o. Sali za teške ranjenike i bolesnike (tu je radio dr Juraj Kalinić), koji je imao rentgen i druge potrebne uređaje.

Oktobra meseca GŠH je uputio na raspored dr Vinka Franciškovića i medicinara Alfonsa Zambeli, koji su formirali hiruršku ekipu divizije. Za apotekara je upućen mr Zvonko Kovačević. Prilikom razoružanja italijanskih garnizona u severnoj Dalmaciji u naše ruke je pala velika količina sanitetskog materijala. Veći deo je smešten u skrivenim skladištima, a ostalo je razdeljeno bolnicama i jedinicama.

BOŠKO JOKIĆ, komesar bataljona Grupe severnodalmatinskih bataljona, poginuo septembra 1943. god.

pravcu Vodica. Na teritoriji divizije bio je priličan broj ljudstva van naših redova, koje je neprijatelj u eventualnom momentu pogoršanja situacije mogao iskoristiti za svoje ciljeve. Pred sve vojne komande i štabove se postavljao zadatak što veće aktivnosti protiv neprijatelja — naročito uništenje njegovih saobraćajnih linija — i što jačeg političkog i vojnog rada radi što bolje mobilizacije ljudstva.

Da bi što bolje aktivirao svoje jedinice, a one nanele što veće gubitke neprijatelju, štab 19. divizije odlučio je da sve svoje snage upotrebi u akcijama na komunikacijama: Gračac—Donji Lapac; Gračac—Obrovac—Zadar i Gračac—Knin i u tom cilju 22. oktobra izdao zapovest kojom su brigadama dati sledeći zadaci:

1. brigada da napada na neprijateljske kolone na komunikaciji Gračac—Donji Lapac;

2. brigada da napada neprijateljske kolone na komunikaciji Obrovac—Gračac i obezbeđuje slobodnu teritoriju sa pravca Knina;

3. brigada da dejstvuje na komunikaciji Obrovac—Zadar i po unutrašnjim pravcima slobodne teritorije u Bukovici sa istim ciljem.

2. brigada, koja se, poslije neuspelog napada na neprijateljsku kolonu na komunikaciji Otrić—Knin, nalazila u dolini reke Zrmanje, bila je 18. oktobra povučena u rejon s. Ervenik i tu se zadržala na sređivanju do dobijanja navedene zapovesti štaba 19. divizije.

Da bi se izvršili postavljeni zadaci štab brigade je odlučio da 4. bataljon ostavi na liniji Mokro Polje—Kistanje; glavninu brigade da upotrebi, u sadejstvu sa Kninskim partizanskim odredom, za akcije u pravcu komunikacije Pađane—Knin, a jedan bataljon prema neprijateljskom garnizonu u Kistanjama kako bi ga neprekidno uznemiravao i iznuravao, naročito noću.

1. bataljon je imao da organizuje zasedu na najpogodnijim položajima na prevoju Prezid (kuda prolazi put Gračac—Obrovac), dok bi 2. i 3. bataljon vršili rušenja od prevoja u pravcu Obrovca.

Brigada je izvršila pokret pravcem: s. Ervenik—Žegar—Krupa—Golubić, i u toku noći 22/23. oktobra stigla na navedenu komunikaciju. U očekivanju neprijatelja, zauzeti su položaji na liniji Prezid—Spasi—Dom.

Sledećeg dana u 13,45 časova Nemci su otpočeli sa prebacivanjem svojih snaga iz Gračaca kako bi poseli položaje na prevoju Prezid na Velebitu i time obezbedili svoje kolone od napada naših jedinica. Oni su se iskrcali iz kamiona u blizini Spasi-Doma i uputili u pravcu dominirajućih položaja, severno od puta, na kojima se već nalazio 1. bataljon 2. brigade. Naše snage su ih primetile i pustile da priđu do pred same položaje, a onda otvorile iznenadnu vatru i napale ih bombama. Pošto su bili iznenađeni, Nemci su se u neredu povukli u pravcu puta. Međutim, baš tada je počela da na prevoj izbija glavnina nemačke kolone koja se kretala od Gračaca. Ove nemačke snage su se iskrcale iz kamiona i, razvijajući se za borbu, preduzele napad na 1. bataljon. Borba je trajala do pada

mraka, kada su se naše jedinice morale povući u pravcu s. Golubić.

U ovim borbama naše snage su postigle samo delimičan uspeh: navedena neprijateljska kolona je u svom kretanju bila privremeno zadržana i naneti su joj znatni gubici — 25 mrtvih i veći broj ranjenih, a zaplenjeno je 25 pušaka i jedan puškomitraljez. Naši gubici su bili relativno mali: svega 3 ranjena.[25]

U vezi sa direktivom štaba 19. divizije još od 19. oktobra, posle borbi na Prezidu, 26. oktobra je naređeno štabu 2. brigade da 1. i 2. bataljon prebaci radi dejstva na komunikaciju Obrovac—Zadar, a da 3. i 4. bataljon ostanu sa prvobitnim zadacima — da i dalje dejstvuju na predviđenim komunikacijama.

27. oktobra stigli su južno od Obrovca u rejon Zelengrada, 1. i 2. bataljon koje je brigada pripremala radi organizovanja zaseda na putu Karin—Obrovac. Istog dana jedna četa 3. bataljona izvršila je upad u zaselak Dumani (Crnopac—Velebit), i pošto su se tamošnji četnici povukli izvršena je konfiskacija stoke: 20 grla ovaca i koza, 2 konja i 1 vo. Prilikom povratka ove čete u pravcu sela Golubića, četnici su na nju otvorili puščanu i mitraljesku vatru sa okolnih visova, ali nije bilo gubitaka. Druga četa ovog bataljona, sa pridodatim minerskim odeljenjem i 600 kg eksploziva, porušila je put Obrovac—Gračac, na delu između Spasi-Doma i kote 495 u dužini od 15 metara.

U toku noći 27/28. oktobra dve čete istog bataljona sa jednim odeljenjem teških mitraljeza organizovale su zasedu na putu Obrovac—Gračac (zapadne padine Manojlovce), a jednom četom kod sela Muškovaca, koje se nalazi južno ispod navedenog puta.

U 11 časova 28. oktobra iz Gračaca su stigli neprijateljski delovi za osiguranje i poseli dominirajuće položaje severno od Spasi-Doma — k. 910 i k. 982. U 12 časova naišla je nemačka motorizovana kolona od 36 kamiona i 2 oklopna automobila (200—250 vojnika). Puštena je da uđe između naših jedinica, pa je, dok joj još čelo nije bilo

---

[25] Zbornik, t. V, knj. 20, dok. br. 100, str. 357.

stiglo do Spasi-Doma 3. bataljon na nju otvorio jaku vatru i naneo joj dosta gubitaka.

Na putu Obrovac—Karin zasedu su organizovali 1. i 2. bataljon brigade. Istog dana u 10 časova od s. Karina su naišla dva nemačka kamiona i jedan tenk (oko 60 vojnika). Zaustavili su se ispod k. 210 i, pošto su se razvili za borbu, počeli su nastupati prema položajima 1. i 2. bataljona. Istovremeno je od Obrovca pristigla jedna nemačka grupacija, jačine 150—180 vojnika, i razvila se za borbu prema desnom krilu naših snaga, koje su se nalazile na Vršeljku (k. 354). Tako su naše jedinice bile napadnute sa dve strane i borba je trajala do 13 časova. Međutim, tada su pristigle nove jake nemačke snage na 28 kamiona, na čijem čelu su bila dva tenka i četiri oklopna automobila.

Naše jedinice, koje su organizovale zasedu, već su vodile tešku borbu na krilima, a dolaskom novih jakih neprijateljskih snaga njihov položaj je bio ugrožen. Zbog toga je naređeno povlačenje u pravcu s. Zelengrad. Neprijatelju su naneti gubici: u prezidskom tesnacu 50, u visini s. Muškovca 30 i na putu Karin—Obrovac 25 mrtvih i ranjenih.[26]

Štab 19. divizije želeo je da postigne uspeh na svima komunikacijama, kojima je neprijatelj saobraćao u severnoj Dalmaciji, usled čega su snage bile rasparčane. Ni jedna brigada nije bila kompletna ni u jednoj od ovih borbi. Dejstva su se izvodila uglavnom po bataljonima. 2. brigada je izvodila dejstva na tri komunikacije.

Verovatno bi bili postignuti veći uspesi da je druga brigada kao celina dejstvovala na jednoj komunikaciji.

U ovom periodu brigada nije imala dovoljno iskustva u vođenju borbe sa neprijateljskim motorizovanim kolonama, pa je uputstvo GŠH, koje je štab 19. divizije dostavio svima svojim brigadama, mnogo koristilo. Ono je prorađivano od strane štaba brigade sa svima starešinama radi upoznavanja i usvajanja. Ono je doprinelo da je bri-

---

[26] Zbornik — t. V, knj. 21, dok. br. 3, str. 23.

gada u celini, a njeni bataljoni pojedinačno, u kasnijim borbama sa motorizovanim kolonama mnogo efikasnije zadržavala njihov proboj kroz zaposednute položaje.[27]

4. Napad na četnike u Plavnu i dolini Cetine

Nemačke snage u Dalmaciji uspele su da do kraja novembra 1943. godine zaposednu jadransku obalu i potisnu snage 8. korpusa na planinski masiv Dinare. Jedino je 26. divizija ostala da brani ostrva Korčulu, Hvar, Brač, Vis i Šoltu. 8. korpus je formiran odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ od 4. oktobra 1943. godine i u njegov sastav su ušle 9, 19, 20. i 26. divizija NOV, kao i svi partizanski odredi s područja Dalmacije i dalmatinskih ostrva.[28]

Jedinice 19. divizije su isto tako bile odbačene od obale, ali su držale u svojim rukama Dalmatinsku Bukovicu, odakle su ugrožavale neprijateljski saobraćaj na komunikacijama, koje vode iz Like u severnu Dalmaciju,

---

[27] „Ne podmetati naše jedinice ofanzivnom zamahu neprijateljskih oklopnih jedinica na prostoru kojim lako mogu prokrstariti tenkovi u većem broju i odbaciti naš streljački stroj sa položaja. Naše jedinice moraju biti, ukoliko štite komunikaciju, dubinski raspoređene duž njih, te koristeći se porušenim cestama sa svojom vatrom sprečavati neprijatelju izlazak iz tenkova i automobila i popravljanje cesta. To naročito činiti na mjestima gdje neprijateljska motorizacija, odnosno tenkovi ne mogu prići našim položajima i izbaciti jedinice sa položaja, to znači na kote i grebene uz cestu, koji su strmiji od 454 stepeni, gusto pošumjeni, stjenoviti itd. Na otvorenom prostoru kojim lako mogu krstariti tenkovi ne postavljati streljačke strojeve, već samo manje djelove snaga za stavljanje prepreka, prekopavanje cesta, miniranje, te izviđanje i osmatranje.

Uništiti temeljito sve komunikacije, koje vode od neprijatelja prema oslobođenom teritoriju i to ne samo glavne, nego sve one, kojima može da se kreće motorizacija. Komunikacije uništiti na što većoj dubini, kopajući duboke, kose i druge prekope, obrušavajući nasipe, rušeći velika stabla, minirajući i praveći sve vrste prepreka protiv tenkova. Ovakva mjesta braniti sa zasjedama, u čijem sastavu treba biti i protutenkovskih oruđa-topova, pušaka. Za temeljito uništavanje cesta biti će odgovorni štabovi, čije jedinice brane određene ceste i sektore". (Zbornik, t. V, knj. 20, dok. br. 100 str. 357).

[28] Arhiv VII, pod reg. br 24—2, k. 106.

kao i komunikacije kroz Dalmatinsku Bukovicu koje vode u pravcu mora.

Štab 8. korpusa naredio je 30. oktobra 1943. godine da 19. divizija sa dve svoje brigade sadejstvuje 20. diviziji, koja se nalazila u rejonu Cetinske doline, u napadu na četničke jedinice i široj okolini Knina.[29]

Svojom naredbom od 30. novembra štab je izmenio nazive brigada i to: 2. dalmatinska dobila je naziv 6. dalmatinska, dok je 1. postala 5. a 3. je nazvana 7. dalmatinska brigada. Početkom januara 1944. godine brigade su ponovo dobile nazive 1, 2. i 3, koje su nosile do polovine jula iste godine, kada su ponovo preimenovane u 5, 6. i 7. brigadu, a ovi nazivi su im ostali do kraja rata.[30]

U skladu sa dobijenim naređenjem štaba 8. korpusa, štab 19. divizije naređuje prikupljanje svojih brigada i to: 5. brigada da se prikupi u Srbu (Lika), 6. u rejonu s. Krupa, a da 7. brigada sa Kninskim, Severnodalmatinskim i Zadarskim partizanskim odredom ostane u Bukovici.

6. brigada se 1. novembra našla u rejonu sela Dalmatinska Krupa, 2. novembra izvršila pokret preko prevoja Velebita (selo Duboki Dol) i u zoru 3. novembra stigla u selo Velika Popina (južni deo Like) gde je predanila. Pošto se smrklo istog dana je preduzela pokret, noću 3/4. novembra prešla put Srb—Otrić i preko Ljubine poljane i planine Poštak (t. 1425) izbila u rejon s. Plavna kod Savića—Stanova.

Istog dana i 5. brigada, pravcem Srb, Tiškovac, stiže u rejon sela Strmica, gde ulazi bez borbe.

Severno i severoistočno od Knina u mestima: Plavno, Strmica, Golubić i Cetinska dolina, bilo je oko 1.200 četnika, tzv. „Kosovske brigade", kojom su komandovali Markica Ćućuz i kapetan bivše jugoslovenske vojske Mijović.

4. novembra u zoru 6. brigada je izbila istočno od Konjske glave, gde je rasporedila svoje bataljone za napad na četnike u selu Plavno, i to:

---

[29] Arhiv VII, dok. br. 4, 1/1, k. 1020.

[30] Zbornik, t. V, knj. 21, dok. br. 71, str. 279, knj. 24, str. 11, knj. 29, dok. br. 35. (Ubuduće, radi boljeg praćenja teksta, brigada će nositi naziv 6. dalmatinska brigada).

1. bataljon poseda polazne položaje na k. 984 — Crni vrh — zapadno od sela Plavno;

— 2. bataljon — zaselak Cvijanovići (severno od Plavna);

— 3. bataljon — k. 650 (istočno kod zaseoka Jovičić);

— 4. bataljon ostaje u brigadnoj rezervi.

U 5 časova brigada je preduzela pokret radi napada. Četnici su otkrili njeno nastupanje i bez borbe se povukli u pravcu Debelog brda i Knina. Brigada ostaje 5. i 6. novembra u Plavnu na odmoru, obezbeđujući se sa pravca Knina.

U selu Plavno zarobljena su 4 četnika i 5 Italijana.[31]

6. brigada je u toku noći 6/7. novembra izvršila pokret pravcem s. Plavno—Strmica—Golubić—Plješevica—Podinarje, obezbeđujući se sa pravca Knina.

Ispred 6. brigade kretala se 5. brigada.

Obe brigade su stigle u s. Podinarje u zoru 7. novembra.

Dobijeni su podaci da se u rejonu s. Polača — zaselak Đurići nalazi 50 četnika, pa je odlučeno da ih dva bataljona 5. brigade opkole i zarobe.

6. brigada je dobila od štaba 19. divizije naređenje:

2. bataljon da posedne položaje: Vršine, Crna glavica, zaključno s. Krčić, sa zadatkom obezbeđenja — 3. bataljon da zatvori pravac koji od Knina vodi ka selu Polači, kako bi osigurao akciju brigade.

1. i 4. bataljon da izvrši pokret preko Kozjaka, zatvore pravac Vrlika—Drniš i iznad sela Maovice uhvate vezu sa 8. dalmatinskom brigadom 20. divizije, koja je po naređenju štaba korpusa, imala zadatak da do 7 časova 7. novembra izbije u selo Maovice i, zajedno sa dva bataljona 6. brigade, zatvori pravac Vrlika—Drniš.

Dva bataljona 5. brigade ostala su u s. Podinarje.

Prema podacima, kojim je raspolagao štab divizije, četnici su bili raspoređeni u selima: Polači oko 50, Cetini oko 60, u Civljanima oko 200 i Vrlici oko 250 (sa nešto Nemaca).

---

[31] Arhiv VII, k. 1008, reg. br. 4/2.

Plan štaba divizije je bio da snage 5. i 6. brigade[32] u toku noći 7/8. novembra likvidiraju sva ova četnička uporišta, sem u Vrliki, koje je trebalo uništiti u toku 8. novembra, uz sadejstvo 8. dalmatinske brigade.

Napad na selo Polaču izvršili su 7. novembra ujutru 1. i 4. bataljon 5. brigade. Opkoljen je zaselak Đurići u kome su se nalazili četnici, i oni su se, iznenađeni, posle slabijeg otpora, predali. Zarobljeno je 25 četnika, 4 italijana, a zaplenjeno 10 pušaka i 1 puškomitraljez.[33]

Gubitaka na našoj strani nije bilo.

Toga istog dana je 5. dalmatinska brigada krenula sa svim svojim bataljonima u pravcu s. Vrlika, čisteći sela: Kijevo, Civljane, Čitluk. 6. brigada je dobila naređenje da obezbeđuje napad 5. brigade sa pravca od Knina i Drniša prema Vrlici.

Četničke jedinice su bežale ispred snaga 5. brigade, koja je 8. novembra u 10 časova ušla u napuštenu Vrliku.[34]

---

[32] 5. i 6. brigadom komandovali su politički komesar divizije Petar Babić i načelnik štaba divizije Ante Biočić.

[33] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 135 i knj. 21, dok. br. 53, u kojoj stoji da je zarobljeno 30 četnika.

[34] Zapovjedništvo oružničkog voda u Sinju a) br. 1124/43 od 10. studenog 1943. izvještava:

„Dana 7. studenog 1943. zauzeli su partizani selo Kijevo, 9 km sjeverozapadno od Vrlike, dočim su jače partizanske snage dne 8. ovog mjeseca oko 11.00 sati zauzele mjesto Vrliku, 34 km sjeverozapadno od Sinja.

Borba između četnika i partizana kod Vrlike trajala je od 7 do 11 sati.

Partizani su izvršili napad na Vrliku sa više strana i tom prilikom upotrebili nekoliko teških i lakih bacača mina i više teških strojnica. Četnici iz Vrlike (oko 200) i sa njima seljaci — milicioneri, koje su njemačke vojne vlasti naoružale, povukli su se iz Vrlike preko sela Maovice, 3 km zapadne od Vrlike, prema Drnišu, dočim se izvjestan dio četnika povukao prema Kninu. Četnički kapetan Mijović iz Drniša posredovao je kod njemačke komande u Drnišu da se njima — četnicima od strane njemačke vojske pruži pomoć u borbi protivu partizana. Jedna jača skupina partizana koja je napala na Vrliku došla je od Mućа, Radunića, i Milešine, odnosno sa područja općine Mućke — preko Zelova i Potravlja, te je ispod Ribrarića kod sela Zasioka prešla preko mosta rijeku Cetinu, te su sa lijeve obale rijeke Cetine preko sela Garjaka, Ježevića i Vinalića napali Vrliku. Zatim opet jedna skupina partizana je istodobno napala na Vrliku od sela Kijeva

Za vreme pokreta i ulaska 5. brigade u Vrliku, četnici su uspeli da pobegnu preko s. Maovice, jer 8. brigada 20. divizije nije bila zaposela taj pravac.

8. novembra oko 6 časova jedna jača četnička jedinica iznenada je napala 2. bataljon 6. brigade, koji se nalazio na položaju Crna glavica i prinudila ga da se povuče na nove položaje: k. 451—527—569. U toku noći 7/9. novembra ovaj bataljon uspeva da protivnapadom ponovo ovlada starim položajima. Jedna druga četnička grupacija napala je 3. bataljon 6. brigade, na Pakovu brdu, ali je bila razbijena.

Štab 8. korpusa naredio je štabu 19. divizije da 1. i 2. brigadu uputi u pravcu sela Bitelić, odakle je predviđeno njihovo prebacivanje kamionima na komunikaciju Makarska—Aržano—Livno.

Prvo je 9. novembra u 14 časova krenula u borbenom rasporedu 5. brigada, pravcem Vrlika—Sinj, radi završetka čišćenja Cetinske doline od Vrlike do Sinja. 6. brigada je ostala u širem rejonu Vrlika, s tim što se njen štab sa prištapskim delovima smestio u samom ovom mestu.

Sutradan po odlasku 5. brigade, Nemci su jednom jačom motorizovanom kolonom pešadije i tenkova u 9 časova izbili u neposrednu blizinu Vrlike sa pravca Drniša.[35] 1. bataljon 6. brigade bio je u pokretu na putu u pravcu Drniša i imao je zadatak da uhvati vezu sa snagama 8. brigade 20. divizije, koje su se nalazile u rejonu između Drniša i Vrlike. Međutim, bio je prinuđen da iznenada prihvati borbu u susretu sa jakom nemačkom kolonom koja je dolazila od Drniša i tom prilikom je pretrpeo ozbiljne gubitke.

Istovremeno se, preko s. Polača—s. Kijevo, od Knina za Vrliku kretala druga nemačka motorizovana kolona, ojačana tenkovima. Neke četničke snage nastupale su iz

---

500 četnika, ali su partizani navalili sa nadmoćnim snagama, te su četnike prisilili na povlačenje iz Vrlike. Četnici u Vrliki nisu davali bog zna kako jak otpor, jer je borba trajala svega 4 sata.

Padom Vrlike u ruke partizana, ugrožen je i sam Sinj" (Zbornik, t. V, knj. 21, dok. br. 53).

[35] Arhiv VII, mikrofilm „Minhen" br. 585.

rejona Kosova u pravcu izvornog dela reke Cetine, sa ciljem da zauzmu položaje na liniji Pakovo Brdo—Kozjak.

Ostali bataljoni 6. brigade, koji su zatvarali pravac prema Kninu i Kosovu uspeli su da zadrže neprijatelja u toku čitavog dana 10. novembra, ali su, usled njegove nadmoćnosti u toku noći 10/11. novembra bili prisiljeni da se povuku istočno od doline reke Cetine, gde se bio povukao i štab brigade sa 1. bataljonom posle iznenadnog upada Nemaca u Vrliku.

6. brigada je imala osetne gubitke: poginulo 38, a ranjeno 7 boraca i starešina. Isto tako značajni gubici su bili u naoružanju i opremi: 10 pušaka, 1 puškomitraljez, 2 telefonska aparata, sav telefonski kabl, a 2. bataljon ostao je bez sredstava za kuvanje hrane.[36]

Neprijateljski gubici su bili neznatni:

Ovo je rezultat iznenađenja koje je neprijatelj priredio 1. bataljonu. Odgovornost pada na štab 1. bataljona 6. brigade i štab 8. brigade 20. divizije, koji su, prema direktivi štaba 8. korpusa, imali da svojim snagama zatvore pravac od Drniša prema Vrliki.

Po naređenju štaba 8. korpusa, dotadašnji komandant brigade Šime Ivas bio je upućen u Jajce za slušaoca oficirske škole pri Vrhovnom štabu, a novi komandant Danilo Damjanović nije bio još došao, pa je privremeno 6. brigadom komandovao zamenik komandanta Dušan Bursać.

O nemačkim pokretima nije znao ni štab 19. divizije, a ni štab 8. korpusa. Nemci su otpočeli operaciju „Ziethen", čija je 114. divizija nastupala dolinom reke Cetine. Slabi obaveštajni podaci, nebudnost štabova i slabe mere obezbeđenja, naročito kad se ima u vidu da se radilo o skoro formiranim jedinicama, doveli su do našeg neuspeha.

Posle napuštanja Vrlike, nastupajući dolinom reke Cetine, 5. brigada je 11. novembra napala domobranski garnizon u s. Hrvace i likvidirala posadu, a isto tako razbila jednu manju nemačku kolonu koja je od Sinja bila krenula kao pomoć domobranima. Ovom prilikom bilo je

[36] Arhiv VII, dok. br. 4—1/1, 1—1020.

ubijno 15, a zarobljeno 54 domobrana i zaplenjeno 5 puškomitraljeza i jedan mali ručni bacač.[37]

Usled nastupanja Nemaca sa pravca Makarska—Aržano—Livno, štab 8. korpusa je prekinuo akcije u dolini reke Cetine i otpočeo prebacivati snage 19. divizije na ovaj pravac, južno od Livna. I 5. brigadi je bilo naređeno da ubrzanim maršem pravcem s. Bitelić—prevoj Vaganj—Livno, Aržano, zatvori pravac Makarska—Aržano, a da se 6. brigada prikupi u rejonu Bosanskog Grahova, odakle se kamionima korpusa imala prebaciti u rejon Aržana.

Tako su, usled otpočinjanja nemačke operacije „Ziethen" prekinute naše akcije u dolini Cetine.

---

[37] Zbornik, t. V, knj. 21, dok. br. 53.

BORBE OKO BOSANSKOG GRAHOVA I LIVNA

1. *Zatvaranje pravca Zadvarje—Aržano—Livno*

Nemačka Vrhovna komanda poklanjala je naročitu pažnju osiguranju obalnog pojasa zbog bojazni od savezničkog iskrcavanja na jadransku obalu. Komandant nemačkih snaga za „Jugoistok" general-pukovnik fon Vajks (Weichs) u jesen 1943. godine je izvestio Hitlera:[38]

„Naše snage na Balkanskom poluostrvu su zauzete sprečavanjem partizanskih akcija, i u slučaju nasilnog iskrcavanja (misli od strane Anglo-Amerikanaca) nećemo moći ništa učiniti" ...

Do novembra meseca 1943. godine Nemci su se znatno učvrstili u Dalmaciji. Bili su poseli svu obalu i luke, čime su donekle bili obezbedili odbranu kopna, ali su stalno bili u strahu od udara divizija 8. korpusa u leđa njihovih jedinica koje su držale i branile obalu.

Da bi se jedinice 8. korpusa odbacile što dalje od obale i time otklonila opasnost i iznenađenje, 7. novembra je na konferenciji komandanata korpusa i divizija u štabu 2. nemačke oklopne armije razrađen plan za izvođenje operacija nemačkih snaga u centralnom delu Jugoslavije.[39] Osnovna ideja plana je bila: bočnim manevrom motorizovanih i oklopnih snaga sa pravca Knina i upotrebom drugih snaga sa linije Sinj—Imotski, prodreti na prostoriju Duvno—Livno, razbiti i uništiti jedinice 8. korpusa, a potom nastaviti sa prodorom preko Kupresa ka Bugojnu u dolinu reke Vrbas. Za izvođenje ove opera-

---

[38] Fabijan Trgo, Vojnoistorijski glasnik, br. 2/1957.

[39] Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, str. 593.

cije Nemci su raspolagali 5. SS i 15. brdskim korpusom (264. pešadijska, 118. i 114. lovačka divizija, puk „Brandenburg“ 1. i 15. domobranski puk, 5. i 7. ustaška brigada i četnička „Drinska divizija“).

Radi postizanja što potpunijeg uspeha u ovoj operaciji, na osnovu iznete zamisli, Nemci formiraju četiri operativne grupe i to:

1). Na pravcu Knin—Bosansko Grahovo—Livno dejstvovala je grupa „Berger“, sastava: delovi 721. pešadijskog puka (114. lovačke divizije), puka „Brandenburg“ i oko 600 četnika;

2). Na pravcu Sinj—Obrovac—Vaganj—Livno grupa „SCHOCH“, sastava: jedan ojačan bataljon iz sastava 264. nemačke pešadijske divizije, 8. četa 741. puka 114. nemačke lovačke divizije, kao i delovi 15. domobranskog puka;

3). Na pravcu: Studenci—Aržano—Posušje—Livno, grupa „Hindelang“ iz 118. nemačke divizije;

4). Na pravcu Posušje — Duvno — Šujica — Livno „Istočna grupa“, jačine do jednog puka (verovatno 738), iz sastava 118. nemačke divizije, i tri ustaška bataljona 5. ustaške brigade.[40]

Ovu operaciju, nazvanu „Zeithen“ štab 2. oklopne armije poverio je 15. nemačkom brdskom korpusu.[41] Nemci su užurbano otpočeli grupisanje svojih jedinica na sva četiri pravca, koji su izvodili u rejon Livna.

Štab 8. korpusa raspolagao je samo sledećim podacima o neprijatelju:

— na pravcu Studenci—Lovreč—Provo neprijatelj ima 300 vojnika, 4 tenka i 2 do 3 topa;

— na pravcu Imotskog vrši pritisak sa 2.000 ustaša i Nemaca; i

— kreće se sa pravca Šestanovac—Zadvarje u pravcu Čiste i Lovreča;[43]

---

[40] Izveštaj štaba 15. brdskog korpusa od 1. decembra 1943. godine. Vidi Arhiv VII — Mikrofilm „Minhen“ N-br. 1024, 1026, 1034, 1040, 586, 587.

[41] Po imenu pruskog konjičkog generala Hansa Joakima von Ziethen-a komandanta brandenburškog konjičkog puka 1741. godine.

[43] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 135 (operativni izveštaj štaba 19. divizije).

Da bi sprečio nastupanje neprijatelja na pravcu: Čista—Lovreč—Aržano—Livno, štab 8. korpusa je angažovao sledeće svoje jedinice: 1. i 2. brigadu 9. divizije, 5. i 6. brigadu 19. divizije i 8. brigadu 20. divizije.

Prema zapovesti štaba 8. korpusa jedinice su imale sledeće zadatke:

1). 9. divizija da zatvori pravac od Imotskog i likvidira uporište s. Studenci;

2). 19. divizija (5. i 6. brigada) da likvidira uporišta u s. Čisti, Provu i Lovreču i ztvori pravac od Zadvarja prema Lovreču i time spreči pristizanje pojačanja napadnutim uporištima;

3). 8. brigada 20. divizije da likvidira uporišta u Trilju i zatvori pravac od Sinja prema Čisti i Lovreču.[44]

6. brigada 19. divizije dobila je zadatak da sa dva bataljona zatvori pravac između s. Zadvarja i s. Prova, a da druga dva bataljona budu u rezervi u s. Svibu. Napad je određen za 15. novembar u 20 časova.

Štab 8. korpusa je 13. novembra uputio svoju auto-kolonu u Bosansko Grahovo, za što hitnije prebacivanje 6. brigade u rejon Sviba (južno od Livna). U toku noći 13/14. novembra brigada je ukrcana u kamione i stigla u s. Golinjevo da bi posela položaj za odbranu. Tu brigada ostaje preko dana 14. novembra, a čim je pao mrak prebacila se preko Livanjskog polja u s. Čista.

Ujutro 16. novembra, Nemci su preduzeli koncentričan napad u pravcu Sviba ali su odbijeni od 5. brigade.[45]

Pošto je neprijatelju pristiglo znatno pojačanje i otkriveno njegovo grupisanje i namere da okruže jedinice 8. korpusa u rejon Livna, 18. novembra našim su jedinicama dati sledeći zadaci:

— 5. brigada da spreči neprijateljsko nastupanje pravcem od s. Studenci i Lovreča prema s. Velikom Svibu, a 6. da zatvori i brani pravac Provo—Svib.

6. brigada je za odbranu navedenog pravca rasporedila svoje bataljone po sledećem:

— 4. bataljon je poseo za odbranu Orlovaču;

— 1. bataljon Gominicu i Golića staje;

---

[44] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 135, str. 642.
[45] Zbornik, t. knj. 22, dok. br. 135, str. 642.

— 2. bataljon je štitio desni bok brigade sa pravca s. Biorine;

— 3. bataljon u brigadnoj rezervi u Svibu.

Štab brigade u s. Svib.

18. novembra primili su dožnost novi komandant i komesar brigade.[46]

19. novembra ujutro Nemci su otpočeli sa napadom na svim pravcima, ali i pored upotrebe tenkova i artiljerije, nisu uspeli da probiju odbranu brigada 19. divizije.

Na pravcu Studenci—Aržano, koji je branila 4. brigada 9. divizije, Nemci su izvršili prodor, potisli bataljone ove brigade i izbili pred s. Aržano, duboko iza leđa 5. i 6. brigade 19. divizije.

Zbog novonastale situacije i obezbeđenja pravca prema Aržanu, morali su istog dana da se u 13 časova izvuku brigade 19. divizije: 5. brigada da brani Aržano, a 6. brigada selo Biorine. Izvlačenje bataljona 6. brigade je izvršeno pod borbom, u redu i po planu, uprkos jačeg pritiska Nemaca. Do pada mraka sve jedinice su posele nove položaje, i to:

3. i 4. bataljon položaje južno od sela G. Tijarice, na liniji Maglaj—Samarina, a 1. i 3. bataljon su ostali u rezervi u s. Marasovići, gde je bio i štab brigade.

Za vreme borbi 19. novembra brigada je imala 4 mrtva i 3 ranjena borca, a neprijateljski gubici su nepoznati.[47]

Po naređenju štaba korpusa 6. brigada je prebačena 23. novembra južno od Livna u rejon s. Golinjevo i Prisoje, u rezervu 8. korpusa, gdje je ostala sve do 30. novembra.

2. *Napad na Bosansko Grahovo*

Štab 8. korpusa otkrio je jaču koncentraciju neprijateljskih snaga u Kninu i Strmici i verovatnu nameru neprijatelja da pravcem Strmica—Bos. Grahovo sa severa

[46] Dužnost komandanta primio je Danilo Damjanović Danić, a polit. komesara Stevo Maoduš. Vidi Arhiv VII, dok. br. 3—4, k. 1008 (Mesto Ante Gvardiola, za zam. komandanta postavljen je Dušan Bursać poginuo u završnim operacijama).

[47] Vidi relacije 6. brigade u VII, reg. br. 7—2, k. 113-A.

ugrozi Livno.[48] Za obezbeđenje ovog pravca nalazio se sam Grahovski partizanski odred. Ocenjujući pravilno opasnost koja je pretila sa severa, štab 8. korpusa je naredio hitno prebacivanje 5. i 6. brigade 19. divizije iz rejona Aržano u rejon Bosanskog Grahova, sa zadatkom zatvaranja pravca Bosansko Grahovo—Livno.

6. brigada (bez 1. bataljona) je, u skladu sa dobijenim zadatkom, izvršila 2. decembra marš iz rejona Golinjevo i Prisoje u pravcu Bosanskog Grahova. 1. bataljon je po naređenju štaba 19. divizije upućen južno od Aržana, za posedanje položaja iznad Male Vinice i odbrane ovog pravca. Po hladnoj kiši sa susnežicom, preko raskvašenog Livanjskog polja, slabo obuveni i obučeni borci 6. brigade išli su usiljenim maršem bez odmora prema Bosanskom Grahovu.

Noću 4/5. decembra brigada je stigla u s. Peulje, gde je od štaba Grahovskog partizanskog odreda štab brigade dobio nove podatke o neprijatelju:

— Nemci i četnici su bili potisnuli 3. decembra snage Grahovskog partizanskog odreda i ušli u Bosansko Grahovo sa pravca Strmice;

— u Strmici se nalazilo oko 450 nemačkih vojnika sa 2 tenka, 2 borna kola, 2 bacača i 9 kamiona;

— jedna grupa od oko 70 Nemaca je bila zaposela Cigelj, k. 1073;

— na putu između Strmice i Bosanskog Grahova kod Vrankovića mosta se nalazi grupa od oko 100 Nemaca.

Radi provere ovih podataka i daljeg izviđanja neprijatelja, štab 6. brigade je uputio noću 4/5. decembra 4. bataljon da upadne u Bosansko Grahovo. On je bez većih borbi i otpora prodro u Bosansko Grahovo, zauzimajući bolnicu i Gradinu, a prema daljem otporu neprijatelja se moglo zaključiti da navedeni podaci o neprijateljskim snagama uglavnom odgovaraju stvarnosti.

Zadatak 19. divizije je bio da neprijatelju spreči prodor iz Knina, preko Bosanskog Grahova, za Livno.

---

[48] Nemačka severna grupa „Berger“ (sastava: 721. puk. 114. lovačke divizije, delovi puka „Brandenburg“ i oko 600 četnika iz četničke „Dinarske divizije“).

Za izvršenje ovog zadatka najpogodniji je bio teren na Deralima između Štrmice i Bosanskog Grahova, pošto je imao dobre uslove i za odbranu i za rušenje puta.

Štab 19. divizije je odlučio da noću 5/6. decembra jednovremeno sa obe brigade napadne neprijatelja u Bos. Grahovu i Cigelju, k. 1073, pa da po njihovom zauzimanju posedne položaje na Deralima i brani pravac koji iz doline reke Butišnice vodi u Bosansko Grahovo i dalje za Livno.

Za izvršenje navedenog zadatka štab divizije je naredio:

— 5. brigadi da sa dva bataljona napadne neprijatelja na Cigelju—k. 1073, Glavici—k. 930 i kod Vrankovića mosta, a sa druga dva bataljona i Grahovskim partizanskim odredom likvidira neprijatelja na Srnećem kuku—Špilji (k. 1228), Kuku (k. 1114) i Jelinu polju;

— 6. brigadi da sa dva bataljona napadne neprijatelja u Bosanskom Grahovu, a da jedan bataljon drži u s. Luke, kao brigadnu rezervu.

Dok su se obe brigade 19. divizije pripremale za izvršenje dobijenog zadatka, padom mraka 5. decembra jedna nemačka motorizovana kolona, jačine oko 300 vozila, sa pravca Strmice, ušla je u Bosansko Grahovo. Ovaj podatak i izmena situacije sve do samog napada na Bos. Grahovo nisu bili poznati.[49]

Brigada je napala na neprijateljske snage u Bosanskom Grahovu tačno u ponoć 5/6. decembra i to: 2. bataljon zapadno, a 4. bataljon istočno od puta Livno--Bos. Grahovo. U brigadnoj rezervi, u s. Luke, nalazio se 3. bataljon.

Naše snage su naišle na vrlo snažan otpor i jaku vatru na prilazima Bosanskog Grahova. Po vatri artiljerije i minobacača, štab 6. brigade je mogao zaključiti da je neprijatelj mnogo nadmoćniji, ali je naš napad ipak uporno produžen da bi se pomoglo 5. brigadi, koja je u toku ovih borbi ovladala komunikacijom severno od Bosanskog Grahova. Pred sam napad štab divizije je imao izvesne podatke o pristizanju u Bosansko Grahovo jače neprijateljske motorizovane kolone pa je štabu 6. brigade

[49] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 135, str. 648, 650, i dok. br. 18. (Ovaj podatak je dat na osnovu dokumenata naših jedinica.)

izdao naređenje za povlačenje, ali su usled jake kiše magle i pomrčine, kuriri zalutali pa nisu mogli pronaći štab brigade. 2. i 4. bataljon vodili su borbu sve do pred zoru, kad im je štab brigade samoinicijativno naredio da se povuku u visini s. Luke i tu posednu položaj za odbranu.

U 6,30 časova 6. decembra neprijateljska grupacija iz Bos. Grahova izvršila je pokret u pravcu Livna i na položajima ispred s. Luke dočekala ju je vatra 3. i 4. bataljona 6. brigade. Iako je raspolagao sa oko 50 tenkova i oklopnih kola, neprijatelj je zadržan do 10 časova. Tenkovi, topovi i minobacači su osuli žestoku vatru na naše položaje, a tenkovi su rušili ili zaobilazili barikade. Tako je neprijatelj, zbog velike brojne a naročito tehničke nadmoćnosti, prokrčio sebi put.

Gubici neprijatelja nepoznati.

Gubici 6. brigade: 3 poginula i 6 ranjenih boraca i starešina.[50]

Štab divizije je pokušao da uputi štabu 8. korpusa izveštaj o ovom neprijateljskom prodoru, po kuriru motociklisti, ali ovaj nije uspeo da upali motocikl, pa je u tom pokušaju ubijen kad je naišlo čelo nemačke kolone.[51]

5. brigada je bez borbe ovladala položajima severno od Bosanskog Grahova i posela komunikaciju Strmica—Bos. Grahovo i u 13 časova je, kada je naišla jedna nemačka kolona od 8 tenkova i 2 kamiona, na nju izvršila napad i nanela joj ozbiljne gubitke (ubijeno je 20 Nemaca i zapaljen jedan kamion).

3. *Borbe oko Livna*

Posle prodora severne nemačke grupe „Berger" preko Bosanskog Grahova za Livno, štab 8. korpusa je preduzeo protivnapad za oslobođenje Duvna, Šujice, a naročito Livna, kao centra slobodne teritorije 8. korpusa.

---

[50] Zbornik, t. V, knj. 22, str. 651.

[51] Ranjeni su: Živko Domijan, komandir čete; Dušan Imoš vodnik, Špiro Prljak, pom. komesara čete; Petar Matić, komandir čete i Ljujko Klarić, vodnik.

U tom cilju je 9. decembra 1943. godine upućeno naređenje štabu 19. divizije:

— da se 5. brigada uputi usiljenim maršem preko Prekaoca u Glamoč i da učini „krajnje fizičke napore“ da što pre stigne i da se stavi pod neposrednu komandu 8. korpusa;

— da 6. brigada sa Glamočkim partizanskim odredom po svaku cenu zatvori i brani pravac Knin—Bos. Grahovo i onemogući pristizanje novih neprijateljskih jedinica, koje bi mogle da ometu planirane akcije oko oslobođenja Livna.[52]

Pošto je 5. brigada bila od 6. decembra angažovana na komunikaciji Strmica—Bos. Grahovo, severozapadno od Bos. Grahova, njeno izvlačenje i upućivanje u pravcu Livna ne bi bilo celishodno, pa je štab divizije izmenio naređenje štaba 8. korpusa, i umesto 5. uputio 6. brigadu, koja je bila južno od Bos. Grahova, bliža i neangažovana u momentu kad je stiglo korpusno naređenje.

U datoj situaciji ova izmena je bila pravilna i štab 8. korpusa se s njom složio.

Brigada je pokret počela 10. i stigla u određeni rejon 11. decembra.

12. decembra u štab 6. brigade, koji se nalazio u s. Glavica (Glamoč) stigao je delegat Vrhovnog štaba Sreten Žujović, koji je preuzeo dužnost komandanta 8. korpusa. Sa njime su bili i dotadašnji komandant Pavle Ilić i komesar Ivica Kukoč.

Novi komandant 8. korpusa je zatražio od komandanta i komesara brigade iscrpan usmeni izveštaj o borbenoj sposobnosti brigade. Posle njihovog izveštaja Žujović ih je upoznao da će 6. brigada uzeti učešće u napadu na Livno.[53]

Već u toku sutrašnjeg dana 6. brigada je primila izvod iz zapovesti štaba 8. korpusa za napad na Livno.[54] Njen zadatak je bio da bude u rezervi i na raspolaganju 9. diviziji do ovlađivanja Livnom, a da potom učestvuje sa 9. divizijom u likvidaciji Karlovog Hana, a posle toga da ostane u rezervi korpusa u s. Podhum i s. Vržerala.

---

[52] Arhiv VII, reg. br. 15—1/2, br. 516.

[53] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 54, str. 195.

[54] Arhiv VII, reg. br. 15—1/2, br 516.

Štab 9. divizije je naredio 6. brigadi da ostane kao rezerva u s. Potočani, a po zauzimanju Livna da krene u pravcu s. Golinjevo i s. Prisoje, sa zadatkom da napadne neprijatelja u Karlovom Hanu, s tim da se po ovlađivanju ovim mestom stavi neposredno pod komandu štaba 8. korpusa[55] u s. Vržerala.

Po prijemu zapovesti 9. divizije, 6. brigada je 14. decembra iz rejona Glamoča izvršila pokret u rejon prikupljanja s. Dolac i s. Dragnić, gde je stigla do 17 časova istog dana.

Uveče 14. decembra u s. Dragniću štab 6. brigade je primio novu zapovest 9. divizije, kojom je bio potpuno izmenjen njen zadatak, dobijen u prethodnoj zapovesti od 13. decembra: shodno naređenju štaba korpusa 6. brigada je trebalo da u napadu na Livno primi zadatak 3. krajiške brigade (iz sastava 1. proleterske divizije), koja je bila angažovana u borbama oko Šujica i Borove Glave i nije mogla biti angažovana u napadu na Livno.[56]

Dostavljajući zapovest 6. brigadi, štab 9. divizije je izmenio nešto odsek napada, produžujući ga jugozapadno od Livna do potoka Brina i dalje do Vejs-kule. Desno je napadala 3. brigada 9. divizije.

Ujutro 15. decembra, neprijatelj je iznenada izvršio napad iz rejona Livna u pravcu Krug-planine na polazne položaje 3. brigade 9. divizije, sa dve kolone: jednom prema Druljskoj dragi, a drugom prema Marićevim košarama, a istovremeno je uputio izvesne snage u pravcu Glamoča, protiv 4. brigade 9. divizije.

3. brigada je vodila borbu u toku čitavog dana i uspela da sačuva svoje položaje, pa se neprijatelj u sumrak povukao u Livno. I neprijateljske snage ispred 4. brigade takođe su se povukle.

Štab 9. divizije je u toku ovih borbi bio naredio 6. brigadi da izađe preko s. Podstrmice na Strmicu, k. 1255 i Blagodiju i da odatle, prema potrebi, pomogne 3. brigadu na Krug-planini i 4. brigadu preko Blagodije u pravcu Prosišća. Štab 6. brigade je odmah uputio svoj najbliži 1. bataljon ali ostale nije ni pokretao, pošto se

---

[55] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 99, str. 356.
[56] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 99, str. 356.

neprijatelj u međuvremenu počeo povlačiti u pravcu Livna.

Mada se neprijatelj povlačio ispred 3. i 4. brigade 9. divizije, one to nisu iskoristile, pa nisu za njim nastupale, već su ostale na svojim položajima iako se približavalo vreme napada na Livno (47 časova).

Štab 6. brigade nije imao podatke o neprijatelju (gde se nalazi, namere, snage i sredstva) kad su bataljoni bili upućeni na pomenute položaje.

Kad je 6. brigada uputila svoj prvi bataljon i pripremala ostale za pokret, primljeno je u 16 časova u s. Dragniću sledeće naređenje za napad na Livno, kojim je izmenjen ranije dobijeni zadatak za isti cilj:

„Mjesto direktnog napada na Livno, prema prethodnoj zapovijesti, brigadi se stavlja zadatak da sa dva bataljona prethodno likvidira neprijatelja u selu Potočanima i da potom nastupa u pravcu Livna. Da sa druga dva svoja bataljona očisti selo Zagoričane i postavi jače osiguranje prema Borovoj Glavi i da konfiskuje što više stoke od stanovništva koje je prema nama neprijateljski raspoloženo. Da čišćenje sela otpočne u 17,30 časova, a napad na Livno u 19 časova“.[57]

Uprkos mnogih teškoća brigada je, pošto je bataljonima izdata kratka pismena zapovest, izvršila pokret u pravcu polaznih položaja, koji su bili određeni na liniji Dalići—Mihaljevića-košare i posle ubrzanog marša stigla u 23 časa na Golubnjaču (k. 1159), pred selo Potočane.

Sa polaznih položaja upućeni su u napad: 1. i 4. bataljon na Livno, 3. bataljon na s. Zagoričane i 2. bataljon na s. Potočane. Kada su snage 2. bataljona dublje prodrle u s. Potočane, na njih je iz središnjeg zaseoka otvorena vatra i tako je otpočela borba. Do tada se o neprijatelju nisu imali nikakvi podaci. Međutim, tu je bila jedna grupacija od oko 150 nemačkih vojnika sa jednim teškim i jednim lakim bacačem, koja je pružila vrlo jak otpor. Naši borci su bili u mnogo nepovoljnijem položaju, pošto su se probijali kroz naseljeno mesto uz znatnu vidljivost, nebo je bilo vedro i mesečina, dok je neprijatelj bio zaposeo najpogodnije tačke, koristeći solidno zidane kuće

---

[57] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 135. str. 656.

i na vreme je bio organizovao odbranu, pa ga naš napad nije iznenadio. Zbog toga je štab divizije naredio da se za likvidaciju ovog uporišta upotrebi i 4. bataljon, koji je bio upućen na Livno, pa pošto se očiste Potočani da se krene na taj grad.

Prilikom borbi kod Bosanskog Grahova veliki nedostatak predstavlja slab rad izviđačke i obaveštajne službe, pa se nisu imali podaci o pristizanju jakih nemačkih snaga. Da se poznavala stvarna situacija, svakako se ne bi preduzimao napad na jedno naseljeno mesto koje drže brojno i tehnički nadmoćnije snage. Sem toga, štab 8. korpusa je za odbranu pravca prema Bosanskom Grahovu ostavio samo Grahovski partizanski odred, a njegove snage nisu bile dovoljne.

Nemci su po planu „Ziethen“ uspeli da za dva dana ovladaju Livnom i Duvnom i na taj način povećaju dubinu obalnog pojasa, ali nisu uspeli da razbiju jedinice 8. korpusa niti da se probiju ka Kupresu i dolini Vrbasa (na ovom prostoru su bile angažovane snage 1. proleterskog korpusa).

1. bataljon je poseo položaje zapadno od manastira Gorice i tvornice cementa i zabarikadirao put da bi osigurao ovaj poduhvat od Livna, a 2. i 4. bataljon su preduzeli napad na Potočane, prišli su do samih kuća i tri puta su uzastopno jurišali, ali su bili odbijeni uz velike gubitke, pošto je neprijatelj bio u velikoj prednosti, koristeći kuće kao vrlo efikasna utvrđenja. Sem toga, naše snage su bile s leđa napadnute neprijateljskom artiljerijskom vatrom iz sela Dobro. Borba je vođena do 6 časova 16. decembra, kada je, usled ovakve situacije, naređeno da se naše jedinice povuku na polazne položaje.

3. bataljon je vršio konfiskaciju u s. Zagoričane i tom prilikom se sukobio na serpentinama, ispod Borove glave, sa jednom nemačkom patrolom koju je uništio, a potom se u zoru povukao na Nikolića gredu i Kuk.

Ni ostale jedinice 9. divizije nisu imale uspeha. Posle ovih borbi 6. brigada se 16. novembra našla na položajima: 2. bataljon iznad s. Potočana, 1. bataljon iznad sela Podgrade, 3. bataljon iznad sela Zagoričana i 4. bataljon u rezervi, kod štaba brigade u Mihaljevićevim košarama. Oko 16 časova naišla je iz Livna u pravcu Šujice jedna

nemačka kolona, jačine 2 tenka i 8 kamiona, a druga skoro iste jačine od Šujice u pravcu Livna. Jedinice 6. brigade su sa ovim neprijateljskim snagama stupile u borbu, koja je vođena do pada mraka, kada se neprijatelj povukao u pravcu Livna.

Noć 16/17. decembra jedinice su provele na istim položajima. Oko 9 časova 17. decembra jedna nemačka grupacija, jačine oko 150 vojnika, razvijena za borbu, nadirala je od Borove glave, prema položajima brigade na Nikolića gredi i Kuku. Četa, koja je bila na osiguranju, usled nedovoljne budnosti i jutarnje magle, bila je iznenađena i kad su Nemci na nju otvorili vatru ona se povukla napuštajući Kuk i posela nove položaje, a za to vreme se razvio ostatak bataljona, posedajući položaj Nikolića greda — istočno od Perišinih košara i povezujući se sa 2. bataljonom koji je odmah poseo Mrčaj (k. 1373 i 1399). Istovremeno je pristigla jedna nemačka motorizovana kolona, čije su se snage razvile za borbu i napale naše položaje iznad sela Potočana, dok je druga nemačka grupacija od oko 100 vojnika iz sela Podgreda pokušala da zauzme Gredu i kotu 1136 i da odbaci naše snage, da bi ih bočnim udarom na naše položaje iznad Potočana prinudila na povlačenje.

U vrlo oštroj borbi ovaj neprijateljski pokušaj je onemogućen i 1. bataljon je smelim udarom uspeo da odbaci neprijatelja, koji je bio podišao samom vrhu k. 1136, i da ga natera u bekstvo ka selu Podgreda, nanevši mu tom prilikom osetne gubitke. Nemce je potpomagala artiljerija iz Livna, koja je tukla naše položaje. Borba se vodila do samoga mraka, kada je prekinuta i neprijatelj se povukao u pravcu Šujice i Livna.

Oko 16 časova, kada se štab 6. brigade nalazio na položajima, primljeno je naređenje 9. divizije da se napad na Livno izvrši 17. decembra u 18 časova i da se u tom cilju preduzmu potrebne pripreme: rekognosciranje terena, bataljoni dovedu na polazne položaje i upoznaju sa zadatkom, itd. Vremena za sve ove pripreme nije bilo, jer je čitava brigada bila u borbi. Izvukli su se samo štabovi bataljona i bili upoznati sa zadacima. Zatim je došlo do prekida borbe i otpočelo prikupljanje koje je trajalo dosta dugo, do 22 časa, pošto je brigada bila razvučena na

frontu širine oko 10 km, i tada je brigada krenula u napad na Livno.

6. brigada je imala da izvrši napad na grad sa istočne strane i to po sledećem:

— jedan bataljon poseda selo Podgredu sa zadatkom da sa pravca od sela Potočana osigurava jedinice koje vrše napad na Livno;

— dva bataljona sa k. 1075 napadaju direktno grad;

— jedan bataljon likvidira manastir Goricu a potom produžava na grad.

Rejon brigade je bio od Vejs-kule, zahvatajući manastir Goricu i potok Brinu.[58]

Napad je otpočeo oko ponoći. Bataljoni, koji su napadali preko k. 1075, spustili su se nešto istočnije od ove kote, preko Kremenjače, i krenuli na grad. Približavajući se liniji: tvornica cementa k. 1075 naišli su na isturene neprijateljske delove, koje su odbacili. Kad su naše snage prodrle dublje, na njih je bila otvorena jaka vatra iz automatskih oruđa, bacača i ručnih bombi, kako sa linije Gorica—potok Brina tako i sa boka od neprijateljskih snaga koje su bile na položajima od k. 982 do k. 1075. Povela se borba koja je trajala na ovom delu položaja do 2 sata 18. decembra kada su se naše snage povukle zbog jakog otpora neprijatelja i velikih gubitaka. Ovome povlačenju doprinelo je i to što jedinice brigade nisu mogle uhvatiti vezu sa 3. dalmatinskom brigadom, koja je napadala desno. Ova dva bataljona, koji su direktno napadali na Livno povukla su se nešto unazad, radi prikupljanja i očekivanja pogodnijeg momenta u kojem bi i ostale jedinice mogle da učestvuju u borbama za ovaj grad. 4. bataljon, koji je napadao na manastir Goricu, podišao je samom betonskom utvrđenju sa puškarnicama i bunkerima, odakle je dočekan jakom vatrom. Žestoka borba trajala je sve do 4 časa. Naročito jak otpor davan je iz popove kuće, pa joj se jedna bombaška desetina, pod zaštitom ostalih snaga, hrabro i oprezno privukla, ali ju je neprijatelj dočekao vatrom na vrlo bliskom odstojanju i ona se posle kratkotrajne borbe ručnim bombama morala povući.

---

[58] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 99, str. 99 (Izveštaj štaba divizije od 20. decembra 1943. Glavnom štabu 8. korpusa).

Na naše jedinice u ovom napadu takođe su otvorile ubistvenu bočnu vatru jake neprijateljske snage koje su se nalazile u selu Žabljaku, o kojima se do tada ništa nije znalo, pa je ovo znatno uticalo na ishod borbe koju su bataljoni vodili sa brojno jačim i utvrđenim neprijateljem, sa mnogo teškog i automatskog oružja.

U ovakvoj situaciji brigada se povukla, ostavljajući jedan bataljon na položajima iznad sela Potočana. Nešto docnije primljeno je naređenje da se brigada povuče u selo Dragnić, radi odmora. Da bi se obezbedila sa pravca Livna i Šujica, brigada je ostavila 1. bataljon na položajima Greda, iznad s. Potočane. Ostale jedinice brigade nalazile su se u rejonu s. Dragnić—Dolac.

Nemci su izvršili napad na položaje 1. bataljona 19. decembra i do 21. decembra su uspeli da ovladaju selom Potočane i Nikolića greda, odakle se 1. bataljon povukao na zapadne padine planine Cincara.

U zoru 21. decembra 6. brigada je primila naređenje od štaba 9. divizije da se odmah prebaci iz rejona u kojem se nalazila, pravcem Mali i Veliki Do i prikupi južno od s. Pribelj u Žderme i Zubića košare, sa zadatkom da spreči nastupanje Nemaca, koji su prodirali pravcem Livno—Glamoč. Brigada je izvršila naređeni pokret i do 20 časova istog dana stigla u navedeni rejon, gde je prenoćila.

Sledećeg dana štab brigade je izvešten da se Nemci povlače u Livno, i naređeno da se brigada sa dva bataljona kreće u pravcu s. Zajaruge radi gonjenja Nemaca, a da druga dva bataljona ostavi u rezervi u rejonu s. Velikog Dola. Nešto kasnije primljeno je drugo naređenje, iz kojeg se videlo da su se Nemci povukli u Livno, te da cela brigada treba da se vrati na raniju prostoriju u rejonu s. Dolac—s. Dragnić i da se po pristizanju obezbedi sa pravca Livna na položajima na Blagodiji, k. 1225.

Pošto je ovo naređenje bilo izvršeno do 24. decembra, tada je štab 8. korpusa naredio da se 6. brigada usled novonastale situacije prebaci iz Glamočkog u Livanjsko polje — u rejon s. Ljubunčić.

6. brigada je učinila sve moguće napore da u pokretima i borbama izvršava svoje zadatke. Međutim, uslovi su bili teški: neprijatelj je bio brojno, a naročito tehnički

mnogo nadmoćniji, situacija se neprekidno menjala a snabdevanje oskudno. Posebnu teškoću pričinjavala je spora kurirska veza. Naročito su kasno stizale zapovesti štaba 9. divizije, jer su kuriri morali po snegu, nevremenu i bespućima prevaljivati velika odstojanja između pojedinih štabova. Planinski masivi i velika širina fronta, koji je dobila brigada, onemogućavali su brzo prikupljanje snaga, naročito u napadu na Livno. Brigada je za vreme navedenih akcija živela pod teškim uslovima i prilikama: hladnoća, stalno na borbenom položaju, bez odmora i skloništa, skoro neprekidno pod vedrim nebom, slaba ishrana, itd. Ipak su borci sve to izdržali. U drugi napad na Livno bataljoni su pošli pošto su čitav prethodni dan proveli u borbi i imali velike gubitke, a borci su bili gladni. Sem toga, učinjene su krupne greške. Prilikom napada na Potočane 15. decembra 2. bataljon nije iskoristio iznenađenje, koje je bilo postignuto kada se neprijatelj mogao na spavanju uništiti, komandovanje nije bilo na visini pa se nije obezbedilo jedinstvo akcije (štab bataljona bio je podeljen po pojedinim četama, koje nisu održavale međusobnu vezu). Zatim, prilikom drugog napada na Livno, dva bataljona trebalo je da se spuste preko k. 1075 ka gradu, što oni nisu učinili, već su je ostavili neispitanu, tako da ih je otuda docnije neprijatelj bočno napao.

Držanje starešina je bilo na visini i oni su zbog svoje smelosti, stojeći uvek na čelu svojih jedinica, imali znatne gubitke. Priprema u moralno-političkom pogledu za izvršenje postavljenih zadataka u borbi bila je dobra. Držanje i moral boraca bili su na visini, naročito u prvim akcijama, a docnije je bilo popuštanja usled već navedenih teškoća.

Prema izveštajima štabova bataljona, brigada je u ovim borbama ubila oko 50 nemačkih vojnika i veći broj ranila.

Gubici brigade su bili: 45 poginulih, 61 ranjen.[59]

---

[59] Poginule starešine: Ilija Pavić, zamenik komandira čete, Dmitar Cvijanović, vodnik.

Ranjeni: Uroš Lalić, komandir čete; Vice Latković, vodnik; Zoran Anzulović, delegat voda; Frane Živković, komandir čete; Obrad Trivić, komandir čete, Ivo Aleksa, komandir čete; Nevenka Cala, pomoćnik komesara čete i Marko Šubašić, pomoćnik komandira čete.

Štab 19. divizije u svom operativnom izveštaju od 31. decembra 1943. godine, Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i štabu korpusa navodi:[60]

„Uglavnom napor naših jedinica, a naročito 6. brigade, za ovo vreme bio je velik i dostojan svake pohvale izdržljivost boraca. Neredovna ishrana, slaba odeća i obuća, dosta izbačenih iz stroja, udaljavanje sa svog terena, učvrstilo je iako puno brojno smanjilo jedinice."

4. *Zatvaranje pravca Livno—Bosansko Grahovo*

Štab 8. korpus je uočio da na pravcu Livno—Bosansko Grahovo nema svojih snaga i da na ovom pravcu ne može izraziti svoja dejstva protiv eventualnih neprijateljskih pokreta Livno—Bosansko Grahovo i obratno. Sem toga, grupisanjem većih snaga u rejonu Livna nastale su velike teškoće kako da se ove smeste i obezbedi za njih ishrana, da se ne iscrpljuje teritorija oko Glamoča, koju je trebalo čuvati kao krajnju rezervu. Zato je odlučeno da se rastereti teritorija Glamočkog polja i brani pravac Livno—Bosansko Grahovo, pa je 6. brigadi naređeno:[61]

— da se prebaci severno od Livna u rejon s. Ljubunčić—s. Ravan Dolac, s tim da u predstražu, na liniji k. 1406—Grbica, k. 1145, postavi jedan bataljon, povezujući ga čvrsto sa glavninom koja je imala da posedne rejon Dolac i Ravan Dolac.

Zadatak brigade je bio da aktivno dejstvuje na neprijatelja koji bi pokušao da se kreće pravcem: Livno—s. Priluka—Glamoč i da onemogući prodor neprijatelja pravcem: Livno—Bos. Grahovo.

Za izvršenje dobijenog zadatka 6. brigada je morala da maršuje iz rejona s. Dragnić—s. Dolac (južni deo Glamočkog polja) pravcem: s. Vidimje—Staro Selo, gde je

---

[60] Zbornik, t. V, knj. 22, str. 358 i 666.

[61] Snage 8. korpusa krajem decembra 1943. godine bile su raspoređene: na o. Visu nalazila se 26, u dolini reke Cetine 20. divizija, dok su brigade 19. divizije dejstvovale samostalno bez međusobne taktičke veze; 5. brigade u dolini reke Butišnice, na komunikaciji Knin—Bosansko Grahovo; 6. brigada u rejonu Livna pod komandom 9. divizije (koja je vodila borbe u rejonu Livno—Glamoč), a 7. brigada 19. divizije bila je u Lici pod komandom 35. divizije.

[62] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 108, str. 396.

stigla predveče 24. decembra, tu prenoćila a sutradan 25. decembra produžila marš preko s. Koričana i Zakopanika i stigla u određeni rejon s. Ljubunčić—Ravan Dolac u 16 časova.

Brigada se razmestila po sledećem:

— 2. bataljon u s. Dolac;

— 1. i 3. bataljon u s. Ravan Dolac;

— štab brigade u s. Ljubunčić;

— 4. bataljon poseo je položaje za odbranu, južno od s. Ljubunčića, na liniji: s. Žirović—s. Ploče—k. 937, sa zadatkom da spreči iznenadni prodor neprijatelja sa pravca Livna prema Bosanskom Grahovu.

Bataljoni (2. i 3) iz rejona s. Dolac i Ravan Dolac, naizmenično su imali zadatak izviđanja i obezbeđenja pravca s. Priluka—Glamoč i da bočno napadnu neprijatelja ako bi pokušao da se tim pravcem probije u Glamoč. U slučaju da neprijatelj pokuša prodor pravcem Livno—Bosansko Grahovo u dejstvo su imala da stupe sva četiri bataljona.

Teren između Livna i Bosanskog Grahova, koji je branila brigada, podeljen je putem na dva potpuno različita dela. Severno od puta počinju blage kose, a na 1000—1200 metara sve se više uzdižu strme planine. Sa južne strane puta proteže se Livanjsko polje, koje se delimično plavi u sezoni kiša. Teško je bilo rušenjem i zaprečavanjem na putu zatvoriti pravac Livno—Bosansko Grahovo, pošto je ravan teren omogućavao kretanje vozila i van puta.

U toku noći 28/29. decembra jedna nemačka motorizovana kolona, jačine 70—80 motornih vozila i 4 tenka, stigla je u s. Priluke (severno od Livna). Pošto su verovatno imali podatke o položajima 4. bataljona. Nemci su u zoru razvili svoju pešadiju za borbu, koristeći Gradinu, k. 937, kao masku, i u 7,30 časova izvršili iznenadni napad.

Na predstražarskim položajima se nalazila samo jedna četa, koja se zbog nemačkog napada povukla, ne dajući veći otpor, pa ostale čete nisu uspele ni da posednu položaje za odbranu, već su počele sa povlačenjem u pravcu s. Ljubunčić. Štab 4. bataljona nije čak uspeo ni da izvesti štab brigade, pošto su ga Nemci iznenadili u s. Ljubunčić.

Neprijateljska motorizovana kolona je nastupala pod zaštitom delova za obezbeđenje. Pošto su pojedini delovi puta bili porušeni i zaprečeni, Nemci su tenkovima krčili prolaz preko bašti i zaleđenog ravničarskog zemljišta. U 8,30 časova njihovi tenkovi su se iznenadno pojavili u selu Ljubunčiću, otvarajući mitraljesku i topovsku vatru na delove brigade koji su se tu nalazili.

Jedinice brigade su uspele da se povuku na položaje istočno od sela Ljubunčić. Za vreme vođenja ove borbe, koja je trajala do 13 časova, Nemci su preko zvučnika, montiranog na oklopni automobil, pozivali na predaju. Posle je neprijateljska kolona preduzela pokret u pravcu Bosanskog Grahova. Neprijatelj je prodro u pravcu Bosanskog Grahova, opljačkao sela oko puta — zaključno sa selom Vrbice i u toku noći 29. decembra se ponovo vratio u Livno.

Neprijateljski gubici su nepoznati, a naši 5 poginulih i 7 ranjenih.[63]

Rezultat ove borbe je za nas negativan, pošto neprijatelju nije sprečen prodor pravcem Livno—Bosansko Grahovo.

5. *Marš iz Livanjskog polja u Dalmatinsku Bukovicu*

Po završetku borbe kod Ljubunčića, štab 8. korpusa je naredio štabu 6. brigade da 30. decembra krene u pravcu Bosanskog Grahova i da se stavi pod komandu 19. divizije, koja je dobila zadatak da sa svim svojim snagama i grupom partizanskih odreda aktivno dejstvuje na liniji: Knin—Otrić—Srb, pošto se raspolagalo podacima da su Nemci napustili severnu Dalmaciju, sem Zadra, i da su grupisali svoje snage u Kninu radi izvlačenja u pravcu Like.[64]

---

[63] Poginuo je komesar 3. čete 4. bataljona Vitomir D. Lalić.

[64] 114. nemačka divizija bila je grupisana u Kninu posle izvedene operacije „Ziethen" radi odlaska u Italiju pravcem: Gračac—Gospić—Senj—Novi Vinodol—Rijeka. U severnoj Dalmaciji ostala je 264. nemačka divizija. (Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 1, i dok. br. 124).

Brigada je iz rejona Košare (istočno od s. Ljubunčić) izvršila predviđeni marš u pravcu Bosanskog Grahova. Pošto su komunikacijom Livno—Bosansko Grahovo saobraćali Nemci, a u pravcu Grahova se probila jedna nemačka motorizovana kolona, to je brigada ispred sebe isturila dosta daleko svoju prethodnicu, radi obezbeđenja od ponovnog iznenađenja. Toga dana počeo je da pada sneg i duva jaka bura, te je kretanje bilo otežano. U 16 časova brigada je stigla u s. Bastase, gde je zanoćila, a prethodnica je dostigla s. Grkovci. Sledećeg dana borcima je podeljena po bataljonima najnužnija odeća i obuća (za oko 200 boraca), koju je intendant brigade, Miroslav Orlov primio od intendanture 8. korpusa (sačekao je brigadu u s. Bastasi).[65]

Zbog bure i snega brigada se zadržala u s. Bastasi sve do 2. januara 1944. godine, kada je ujutro izvršila pokret preko s. Grkovci za Bosansko Grahovo. Pošto je brigada nosila jedan broj svojih ranjenih drugova, štab brigade je rešio da ih ostavi u s. Bastasima, a tako isto i 2. bataljon radi njihovog obezbeđenja i prenošenja kada se ukaže pogodno vreme za njihovo prebacivanje za brigadom.

Posle odlaska brigade u pravcu Bosanskog Grahova, pre podne su se poboljšale vremenske prilike, te je 2. bataljon sa ranjenicima krenuo za brigadom. Glavnina brigade je istog dana uveče stigla u rejon Bosanskog Grahova i razmestila se da bi prenoćila u zaseocima Maleševci i Radulovići; a 2. bataljon je sa ranjenicima stigao u toku noći.

Sledećeg dana brigada je izvršila marš pravcem: Trivanov Do, Donji i Gornji Tiškovac, u Ličku Kaldrmu, a 2. bataljon sa ranjenicima u s. G. Tiškovac. Preko narodnooslobodilačkih odbora u ovim selima su organizovani ishrana i prenoćište jedinica, a naročita pažnja je bila posvećena ranjenim borcima.

---

[65] Ova odeća i obuća poslata je sa o. Visa. Seljaci su sa interesovanjem razgledali englesku uniformu na borcima, koji su se odmarali po njihovim kućama. Primljena oprema je samo delimično zadovoljila potrebe, te su mnogi borci i dalje ostali sa slabom odećom i obućom.

U rejonu Lička Kaldrma—G. Tiškovac brigada je ostala radi odmora i priprema za predstojeći marš preko Ljubine poljane i Popine. U tom cilju je štab brigade izdao i pismeno uputstvo štabovima bataljona, gde je ukazano na teškoće koje mogu nastati usled poznate bure, koja divlja na ovom predelu i na opasnosti od smrzavanja. Uz pomoć narodnooslobodilačkih odbora za borce je prikupljeno nešto vunenih čarapa i okrpljena je odeća i obuća. Naročito je skrenuta pažnja da se ne sme dozvoliti da borci za vreme marša sedaju na sneg ili duže stoje u koloni. Starešine su morale da vode računa da se borci neprekidno kreću, a ako negde jedinica mora da zastane, trebalo je cupkati u mestu ili povesti kolo, što je doprinosilo zagrevanju organizma.

Sledećeg dana, ujutru 5. januara, posle izvršenih priprema, brigada je u koloni po bataljonima krenula iz Ličke Kaldrme pravcem: Jelenačka draga—Ljubina poljana—zaselak Lukići—Duboki Do—Krupa.

Prethodno je u sporazumu sa načelnikom štaba 19. divizije, Antom Biočićem, štab brigade ostavio nepokretne ranjenike kod narodnooslobodilačkog odbora u Ličkoj Kaldrmi, koji je imao da ih preda na negu komandi mesta Srb ili Drvar. Ovo je učinjeno pošto je ocenjeno da bi bilo nemoguće preneti ranjenike preko visoravni Popina, zbog jake bure koja je duvala.

Dok se kolona kretala Jelenačkom dragom, nije bilo nekih većih teškoća, pošto je ova dolina zaštićena od bure, ali oko podne, prilikom penjanja kolone na Ljubinu poljanu, počeo je padati gust sneg i duvati jaka bura. Čelo kolone se sa velikom mukom probijalo kroz smetove, a najviše teškoća je bilo oko tovarnih konja, koji su padali u smetove iz kojih su se morali izvlačiti pa je to usporavalo pokret, te je brigadi trebalo od Ličke Kaldrme do izlaza sa Ljubine poljane puna četiri sata, dok se ta razdaljina leti može preći za jedan sat.

Usled vrlo jake vejavice, koja je dizala snežne oblake i zasipala oči, na Ljubinoj poljani se vrlo teško moglo orijentisati i pronaći željeni pravac. Dok je obaveštajni oficir Ignjatije Labus, koji je inače poznavao ovaj kraj, nastojao da pronađe pravi izlaz, kolona je zastala pa su se borci uhvatili u kolo da bi se tako zaštitili od velike

hladnoće i smrzavanja. I pored svega toga, dva borca su teško promrzla, tako da su se morali nositi do prvih kuća zaseoka Lukići, gde su ostavljeni, s tim da se posle okrepljenja i poboljšanja vremena vrate u Ličku Kaldrmu.

Izviđačka grupa, na čelu sa drugom Labusom vratila se pred mrak i referisala štabu brigade o najpogodnijem pravcu kojim treba krenuti. Uprkos teškoća, zbog vrlo slabe orijentacije, moralo se krenuti preko Popine, oko koje su se po zaseocima nalazile četničke jedinice, a i čitav ovaj kraj je bio pod njihovom kontrolom. Ali bez obzira na sve to, drugog izlaza nije bilo, moralo se probiti u Bukovicu.

Dok se kolona brigade spuštala sa Ljubine poljane u Popinsko polje, putem Srb—Otrić naišla je ispred čela naših jedinica nemačka motorizovana kolona. Brigada je bila iznenađena i nije se mogla na vreme razviti za borbu, pa je morala zastati dok Nemci ne prođu. Tako su naše jedinice morale da čekaju više od pola sata, te je veliki broj boraca promrzao, a neki su popadali pa ih je trebalo nositi.[66]

---

[66] Šta su sve borci izdržali u toku ovog marša opisao je načelnik štaba brigade u brigadnom listu „Jadran", od februara 1944. godine:

„Izašli smo na Ljubinu poljanu. Pred nama preteći isprsio se Poštak, sav pod teškim bijelim pokrivačem, obavijen čas u gustu maglu, čas go, čist i jasan, nadimajući tutnjavom svoje jake grudi prema buri, kojoj je bio smetnja u njenoj luđačkoj jurnjavi. Oko nas je kružila magla, tjerana vjetrom kroz jaruge i klance, te je izgledala kao neka druga kolona, naš stalni pratilac. Ali kad bi se s njom sreli, ledena vlaga probijala bi sve do kosti. Vjetar je ovdje bivao sve jači i jači. Nosio je sve pred sobom. Obarao one koji su bili neoprezni, ili ih odbacivao po nekoliko metara u stranu. Trebalo je stalno ići sa glavom i tijelom zaturenim nazad, a petama se oduprijeti o zaleđeni snijeg, da bi se sačuvala i održavala ravnoteža. Stalno idemo leđima okrenutim vjetru, tako manje osjećamo njegovu težinu i studen ubrzava čak naše kretanje, ali ako se koji put okrenemo, to i studen žestoko počne šibati i prosto cjepati obraze, razvlačiti i trgati odjeću, da se ni za najkraće vrijeme nije moglo izdržati.

Snagu orkana vjetar je dobio na Grlu Ljubine Poljane, na pomolu Popinskog Polja. Tada je prosto nosio. Kolona se kretala u trku, ne svojom voljom, već nošena vjetrom, kome se čovek nije mogao suprotstaviti. Prednji djelovi su tako brzo prošli naprijed, da se dogodio jedan veći prekid kolone i zastoj. Komora se nije tako brzo mogla kretati, zaglavljivala se u namete i teško

Po ulasku u Popinsko polje, brigada je otpočela svoju najtežu borbu, borbu sa prirodom, gde su ljudi bili nemoćni. Duvala je jaka bura, a sneg je zavejavao tela boraca, teško se disalo, a vidljivost je bila vrlo mala. Borci su se držali za šinjele, a iznemogli su se nosili i vukli sve do prvog zaseoka Lukići, koji se nalazio preko pruge.

Dok je brigada maršovala i borila se protiv bure, naređeno je za vreme pokreta 1. bataljonu da posedne brdo Sučevića kako bi obezbedio kolonu sa pravca Otrića, gde su bile znatne nemačke, a naročito četničke snage. Držeći položaj na brdu Sučevića i ovaj bataljon je imao veći broj promrzlih boraca. Čelo kolone pri stizanju u zaselak Lukići, koji se nalazi zapadno od železničke pruge Gračac—Otrić, naložilo je vatre i borci su se počeli grejati. Naređeno je da se vatre pogase, jer se znalo da će promrzli delovi tela još teže nastradati.

Oko 20 časova posle dolaska brigade, i vrlo kratkog predaha, jer je ovaj zaselak zaklonjen od bure, naređeno je da 2. i 3. bataljon produže u pravcu s. Turovac i Duboki Dol, i da u njima prenoće. 1. i 4. bataljon su prenoćili u zaseoku Lukići. Sutradan, 6. januara, bataljoni iz Turov-

---

izvlačila. Neki konji su već ostali u nametima, nisu se mogli spasiti i to su bile naše prve žrtve. Rad oko spasavanja konja i materijala bio je vrlo opasan, naročito u pogledu ruku, koje bi se brzo smrzavale, čim bi malo više bile izložene vjetru. U jednoj šumici, istočno od kote 876, prednji dijelovi kolone su se zadržali radi sačekivanja. Tu sam kraj jednog druga prvi put vidio opadanje noktiju sa nogu od promrzlosti, on nije osećao bolove, i tome nije pridavao važnosti. Umor i hladnoća učinili su mnoge neotpornima i malodušnima. Počeli su sedati pod žbunje. Ovo je najstrože zabranjivano, naređeno je da se igra, te smo počeli kolo, naređeno je da se prsti nogu, noge, ruke i čitavo telo drži stalno u pokretu. Poveli smo borbu sa prirodom sa ovom stihijskom nemani koja se zove popinska bura.

Kolona je krenula i tek što se spustila u polje, od Srbskog klanca se pojavila motorizovana njemačka kolona, sa pravcem Srb—V. Popina—Ostrič. Sva vozila su imala upaljena svetla. Huka njihovih motora, pomiješana sa urlanjem vjetra davala joj je izgled neke pobjesnele životinje za zakrvavljenim očima koja se brzo, brzo približavala koloni. Izvanredna prilika da se uništi ova pobjesnela i mrska životinja, samo da nije kolona, već bila u jednoj borbi mnogo težoj i opasnijoj, u borbi sa toliko poznatom popinskom burom. Kolona je bila ponovo prekinuta. Prednji dijelovi su otišli u pravcu Sučevića brda i Vagana, a ostatak ostao na vjetrometini iznad Lukića. Ovo ponovno stajanje na mjestu

ca i Dubokog Dola produžili su u pravcu sela Krupa, a bataljoni sa štabom brigade iz zaseoka Lukići prebacili su se u Duboki Dol i Turovac, gde su prenoćili i 7. januara produžili marš u pravcu sela Krupa, gde se brigada razmestila radi odmora i ishrane.

Brigada je na ovom maršu imala do tada najveće gubitke i to: 13 mrtvih, 58 sa promrzlinama drugog i trećeg stepena, 29 je lakše promrzlo i ostali su u brigadi na oporavku i lečenju, a 4 druga su izostala i nestala na ovom maršu. U svemu iz stroja je izbačeno 98 boraca.[67]

---

na milost i nemilost razbuktalog vjetra i sve većem mrazu ukoliko se ulazilo dublje u noć, postojalo je sve ubitačnije. Mraz je sve više stezao i obuhvatao one neotpornije; bilo ih je malo, ali su toliko bili dušom slabi, da su se najprije u duši zamrzli; postali su ravnodušni prema svemu, pa se na njih teško moglo uticati.

Stigli smo do iznad Lukića i tu smo ponovo zastali. Trebalo je osigurati prelaz kolone kroz južni deo Velike Popine. Obaviješteni smo da u Vaganu i Sučevićima ima nešto onih narodnih otpadnika i izdajnika, a tako isto i u Velikoj Popini (koji se spremaju da zajedno sa Švabama proslave Božić), te je bio upućen jedan bataljon na Sučevića Brdo. Ovdje je bila potpuna čistina, nikakvog zaklona, nikakvog skloništa. Držali smo živi odbrambeni zid protiv bure, koji se stalno otkidao s desnog krila, jer oni prvi nisu mogli izdržati. Pored toga što smo ovdje čekali dok se postavi osiguranje, sačekivali smo i pristizanje komore koja se je teško spuštala i uspinjala preko vrletnih korita. Vjetar je odnio snijeg i utrpao ga u namete. Ostala je smrznuta zemlja. Konji su se klizali i prevrtali. Uzalud su ih često po dva tri druga držali sa svake strane; pomoći se nije moglo, nego bi svi skupa završavali u nametu. Silaženje je bilo teško i za običnog borca a kamoli za stoku.

Zadnji dio kolone još nije stizao, mraz je sve više stezao a ljudstvo je bilo umorno i gladno. Kod mnogih su se pojavili znaci iscrpljenosti. Zato je prednji dio produžio pokret prema kućama Lukića, južno od pruge Gračac—Otrić, a od odgovornih drugova ostavio vezu. U kuće Lukića prenijeti su svi iznemogli; krov nad glavom bila je najbolja zaštita. Pojavile su se i vatre, ali neumjesno korišćene više su štetile nego pomogle. Drugovi sa promrzlim rukama i nogama prineli bi odmah sve dijelove tijela vatri. Teško se od nje odvraćalo, ukazujući na štetne posljedice takvog postupka. Prestajali su misliti na sve sem na vatru se ogrijati, a posle šta bude.

Druga brigada je prošla kroz dosta iskušenja, borbi i pokreta, ali prelaz preko V. Popine bila je najveća borba, njena najteža bitka. Borba čovjeka sa prirodom, borba maltene ljudske snage protiv silnih snaga uskomešanog vazduha". (Original lista se nalazi kod autora).

[67] Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 396.

Drugovi sa težim promrzlinama bili su upućeni na lečenje u divizijsku bolnicu koja se nalazila u selu Prklje, a za one koji su bili lakše promrzli starao se sanitet brigade.

Preduzete su mere da se jedinice srede, borci presvuku, rublje i odeća očisti i popari.

Štab 19. divizije je tražio 8. januara od štaba korpusa odobrenje da popuni svoje jedinice bataljonima iz grupe odreda za severnu Dalmaciju. Tako je, radi popune 6. brigade, upućen 1. bataljon Kninskog partizanskog odreda, jačine 200 boraca. Prema naređenju štaba divizije zadržan je samo borački sastav, dok je starešinski kadar vraćen štabu Kninskog PO, radi mobilizacije i formiranja novog bataljona. Borcima iz ovog bataljona štab 6. brigade je popunio 1. bataljon, a delom starih boraca 1. bataljona popunio je 2. bataljon. Tako je ovom popunom brigada ponovo ojačala.[68]

Brigada se oporavljala od pretrpljenih patnji koje je preživela na svom maršu iz rejona Ličke Kaldrme, preko visoravni Popina i prevoja Velebita, do Dalmatinske Krupe. Dok je istočno od Velebita bila oštra zima, sneg i bura pa su se borci smrzavali, njegovo zapadno podnožje obasjavalo je sunce i bademi su ponegde počeli da cvetaju kao da nije sredina zime već pravo proleće. Pored potoka Krupe, koji se uliva u Zrmanju, mogao se čuti čak i cvrkut ptica, a neki borci su se skidali do pojasa da bi se malo sunčali.[69]

---

[68] Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 56, str. 217 i dok. 105.

[69] Nekoliko drugova, koji su se oporavljali, oteti su iz zagrljaja smrti u zadnjem momentu u zaseoku Lukići. Njihovo spasavanje i odmrzavanje vršeno je masiranjem snegom celog tela. To se moralo vršiti istovremeno po svim delovima tela, sve dok promrzli ne bi otvorio oči i njegovo telo počelo da se raskravljuje. Sad okrepljeni na dalmatinskom suncu, borci su iznosili svoje fantastične snove koje su sanjali dok su se u besvesnom stanju nalazili u zagrljaju bele smrti".

DEJSTVA 6. BRIGADE S OSLONCEM NA BUKOVICU I JUŽNE PADINE VELEBITA
(januar—juni 1944)

1. *Partizanska zakletva u Dalmatinskoj Krupi*

Iskoristivši pravo prolećnje sunčano vreme, dobro organizovanu ishranu boraca, i predviđeni odmor od 4 dana u Dalmatinskoj Krupi, štab brigade se dao na sređivanje jedinica brigade. Odmah po pristizanju u Krupu dostavljen je štabu 19. divizije iscrpan izveštaj o izvršenom maršu brigade iz Bosanske krajine u Bukovicu, o teškoćama i gubicima koje je brigada imala na ovom maršu. Traženo je od štaba divizije da usvoji kadrovske promene, koje je štab brigade izvršio u toku borbi vođenih oko Livna u decembru. Naime, pošto štab brigade nije bio popunjen starešinama za dužnosti načelnika štaba i intendanta, samoinicijativno je na ove dužnosti rasporedio za načelnika štaba Milutina Pavlovića, do tada komandira prateće čete, a za intendanta brigade Miroslava Orlova, do tada komesar 2. bataljona. Ovaj predlog štaba 6. brigade usvojen je od štaba divizije.

Ujedno je dostavljen predlog za postavljanje novih starešina na mesto ranjenih i poginulih drugova.

Ovaj kratki odmor je iskorišćen za održavanje sastanaka osnovnih partijskih organizacija i SKOJ-a, za kulturno-prosvetni rad u jedinicama, kao i za opravku odeće i obuće boraca.

Pošto brigada, usled neprekidnih borbi i marševa, od svog formiranja nije imala pogodnu priliku za polaganje zakletve, to je štab iskoristio ovo vreme za ovaj svečani čin koji je za sve borce imao veliki moralno-politički

značaj. Vrhovni štab je bio dostavio tekst zakletve svim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske.[70] Štab brigade je preduzeo sve potrebne pripreme, a politički rukovodioci su po jedinicama objašnjavali značaj zakletve i sve ono na šta ona obavezuje svakog borca.

Zadnjeg dana ovog kratkog predaha cela brigada je 10. januara, radi polaganja zakletve, bila postrojena u Dalmatinskoj Krupi. Komesar brigade, Stevo Maoduš, održao je pred brigadom kraći govor, upoznavši borce i starešine sa najnovijim događajima u svetu, najnovijim uspesima Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Na kraju je istakao naređenje vrhovnog komandanta, druga Tita, o obaveznom polaganju zakletve i o njenom značaju i pozvao borce i starešine da još čvršće i odlučnije nastave borbu protivu okupatora i domaćih izdajnika za konačno oslobođenje zemlje.

Pred postrojenim jedinicama čitana je zakletva, a borci su glasno ponavljali svaku pročitanu reč. Bilo je dirljivo slušati odjek glasova boraca koji se odbijao od Velebita. Oni su se posle žestokih borbi sa neprijateljem, posle teških i iscrpljujućih marševa, neprospavanih noći, slabe ishrane i natčovečanskih patnji i stradanja, zaklinjali svom narodu i svom vrhovnom komandantu na još veće žrtve i odricanja, sve do potpunog oslobođenja svoje domovine.

Posle položene zakletve organizovano je veselje pa se igralo i pevalo do pada mraka, a neki borci su se takmičili u bacanju kamena s ramena.

Tom prilikom Jakovčev Gojko, rukovodilac delegatskog kursa brigade, čitao je grupi boraca naglas prevedenu pesmu nekog nemačkog vojnika, koja je zaplenjena

---

[70] Tekst zakletve je glasio:

„Zaklinjem se čašću svoga naroda da ću u redovima Narodnooslobodilačke vojske verno služiti svome narodu, boreći se protiv okupatora i svih domaćih izdajnika — neprijatelja narodne slobode i narodnih prava. Zaklinjem se da ću disciplinovano i savesno vršiti svoje dužnosti i izvršavati naredbe svojih pretpostavljenih. Kunem se da neću ispustiti oružje iz svojih ruku dok naša zemlja ne bude očišćena od okupatora, dok narodu ne budu osigurana njegova prava i sloboda. Spreman sam primiti svaku kaznu za prekršaj ove moje zakletve." (Zbornik, t. II, bilten V. Š. 1941—1945).

sa nekim drugim materijalima prilikom borbi oko Livna, gde on opisuje teške dane koje provodi u borbama protiv partizana u Bosni.[71]

Bosna zemlja Landvera,
Tu gdje Save vali klize duž bregova,
Daleko od doma, u zemlji begova,
Gdje ne bismo nikad, van kulturne sfere
Tu nas dopremiše, nas jadne Landvere.

Tu gdje Poglavnika anarhija vlada,
Gdje na svakom uglu, kolje se i strada,
Tu gdje uši mile, a stjenice grizu
Tu smo jedan drugom tako blizu, blizu.

Tu gdje iz busije vreba partizan
I sijeva njegov bojni dževerdar,
Gdje iz svakog džbuna, kostur nam se ceri,
Tu čuvamo stražu, mi jadni Landveri.

Gdje se dnevno krpi železnička pruga
Lagunama bijesom partizanskog druga,
Gdje nedjelje duge ne primamo pismo,
Tu domaje nema, ali tu ipak mi smo.

Gdje se inflacija do nebesa vije,
A umjesto piva, rakija se pije,
Gdje se svi jezici, pa i ruski čuje.
Tu je samo Landver vrijedan da se štuje.

Kud god okom kreneš, blato do koljena
Na odsustvo kreneš, kad na pruzi lom,
Tu u vazduh letiš, i tu ti je dom.

Gdje je plata mala, slabe cigarete,
Gdje za obrok kilo kuna pojedete,
Gdje od deset dana, bez novca si devet
Tu je naša kuća, tu je naš krevet.

Tu gdje Landver krišom saharin prodaje,
Jer na sam dan plate, bez para ostaje,
Tu gdje upaljač za maslo se menja,
Tu njemački Landver o svom vinu sneva.

Gdje ustaša dični, a s njim domobrani
Kad druškana vide ostaju usrani.

Od obale Drine, pa niz Savu kletu,
Neka đavo nosi, tu zemlju prokletu,
Ne držite nas ovdje, kući vodite nas
To Landveri viču svi u jedan glas."

Štab 19. divizije, koji je stigao iz Bosanske krajine sa 5. brigadom, pre 6. brigade, bio se smestio u s. Parčići.

[71] Prevod se nalazi kod autora.

4. bataljon postrojen za polaganje zakletve u s. Krupa, januar 1944. godine

S obzirom na to što je poznavao situaciju i stanje kod brigada, preuzeo je mere da ublaži nastale probleme. Tako je za dužnost zamenika komandanta 6. brigade upućen Mane Breka, mesto Bursaća Dušana, koji je povučen u štab divizije na dužnosti operativnog oficira.

Namera štaba 19. divizije je bila da što pre odmori i nahrani svoje jedinice, a potom da aktivnim dejstvima na novoj teritoriji razbije četničke i ustaške formacije i da mobilizacijom na teritoriji Bukovice i Ravnih kotara izvuče što više ljudi ispod uticaja domaćih izdajnika, pa da njima popuni i ojača svoje bataljone.

Od naročitog značaja je bilo da se na obali obezbedi mesto za dotur sredstava, kako za život tako i za borbu, sa ostrva Visa.

2. *Oslobođenje Kruševa*

Prema direktivi štaba 8. korpusa 19. divizija je donela odluku:[72]

[72] Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 1, str. 7.

a) da likvidira manja neprijateljska uporišta i uništi u njima domaće izdajnike (četnike i ustaše);

b) da rušenjem i zaprečavanjem komunikacija i postavljanjem zaseda onemogući neprijateljski saobraćaj;

c) da uspostavi i osigura vezu sa ostrvima.

Zadatak 6. brigade je bio:

a) da zasedama na komunikacijama: Obrovac—Karin; Obrovac—Gračac i Obrovac—Lovinac, onemogući neprijateljski saobraćaj;

b) da, u slučaju da Nemci napuste Obrovac ili u njemu ostave manju posadu, ovo mesto zauzme i poruši most na reci Zrmanji;

c) da sa dva svoja bataljona bude spremna da pomogne 5. brigadi, u slučaju da ova napadne neki neprijateljski garnizon oko Benkovca, a naročito ako to bude Karin.[73]

5. brigada dobila je zadatak da razoruža četnike i ustaše u rejonu: Zemunik—Benkovac—Novigrad.

3. dalmatinska brigada je bila dobila zadatak da uspostavi i osigura vezu sa ostrvima, ali je u međuvremenu po naređenju štaba 8. korpusa krenula u Tičevo, gde je bilo njegovo sedište, a njen zadatak je preuzela 5. brigada.[74]

Grupi severnodalmatinskih partizanskih odreda je naređeno da svojim dejstvima ugrožavaju neprijateljski saobraćaj na komunikacijama koje iz Knina idu u pravcu Like i severne Dalmacije.

Raspored 19. divizije je bio sledeći:

5. brigada u rejonu: s. Krupa—s. Žegar—s. Bilišane;

Kninski partizanski odred u rejonu: s. Rujišta—Ervenik—Mokro polje;

Severnodalmatinski partizanski odred u rejonu Vodice;

Zadarski PO u rejonu Stankovci.

Prema podacima štaba 19. divizije raspored neprijatelja u Hrvatskom primorju i Ravnim kotarima u ovo vreme bio je:[75]

---

[73] Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 33, str. 128.

[74] Arhiv VII, dok. br. 5—1, k. 111.

[75] Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 33, str. 126.

— u Zadru 891. nemački grenadirski puk 264. divizije;

— u Biogradu na Moru, Pirovcu, Tijesnu, Vodicama, Zatonu, Skradinu, Mokrom Polju, Obrovcu i Karinu po jedna četa Nemaca;

— u Smilčiću i Kašiću oko 100 četnika.

Sem toga, bilo je: u Pridrazi 100 ustaša; u Biljanima 25 četnika; u Kruševu 35 ustaša; u Nadinu oko 200 ustaša; u Kuli Atlagića oko 200 četnika; u Korlatima oko 120 ustaša; u Lisičiću oko 80 ustaša; u Benkovcu dve čete Nemaca, 300 ustaša i 180 četnika i u Zemuniku 420 ustaša, a na aerodromu Zemunik jedna nemačka četa.

Pored tridesetak ustaša, u s. Kruševu je povremeno logorovala, radi obezbeđenja komunikacije Obrovac—Karin, jedna četa Nemaca iz 2. bataljona 891. nemačkog grenadirskog puka.[76]

Garnizon u s. Kruševu se nalazio na putu između Karina i Obrovca i Nemcima je služio za obezbeđenje ove komunikacije. S obzirom na to što se nalazio na uzvišenju i što su tu bile zidane kuće i kamene ograde ovo uporište je predstavljalo jako utvrđenu tačku pa je našim snagama onemogućavalo izvođenje napada na nemačke motorizovane kolone koje su se kretale pravcem Obrovac—Zadar i obratno.

Prema dobijenom naređenju brigada je imala zadatak da izvrši napad na uporište u s. Kruševu u zoru 11. januara, s ciljem da ga likvidira. Da bi se ova akcija uspešno izvršila, postavljena su obezbeđenja na pravcima Obrovca i Karina.

Pojedini bataljoni su imali sledeće zadatke:

— 4. bataljon da posedne položaje na liniji: Vršeljak, k. 354—Velika glava, k. 283 radi obezbeđenja napada sa pravca Obrovca;

— 2. bataljon da posedne položaje na liniji: Orljak—Vrkića-stan, radi obezbeđenja napada sa pravca Karina i Benkovca.

— 1. bataljon da sa juga izvrši napad na ustašku posadu u Kruševu i da je likvidira;

— 3. bataljon da bude kao brigadna rezerva u s. Modrinje.

---

[76] Zbornik, t. V, knj. 8, dok. br. 18, str. 54.

1. bataljon je u zoru 11. januara izvršio napad. Ustaše nisu prihvatile borbu, već su se prikriveno izvukle iz sela u pravcu mora, odakle su se čamcima prevezle u s. Pridragu, gde se nalazila njihova posada. U s. Kruševu je uhvaćeno nekoliko ustaških organizatora, čija je imovina zaplenjena i konfiskovana od strane članova komande mesta Obrovac, koji su se kretali sa štabom brigade.

Za 15 časova bio je zakazan politički narodni skup, ali nije održan zbog nemačkog napada od Karina i Obrovca.

2. bataljon je zaposeo položaje u toku noći 10/11. januara, postavljajući se u zasedu u pravcu Karina. Nemci su otkrili njegove položaje i 11. januara u 14 časova izvršili napad. I pored jake artiljerijske i minobacačke vatre Nemci nisu uspeli da odbace naše snage koje su do pada mraka sa uspehom odbijale njihove napade, pa su se oni tada povukli u Karin.

Istog dana Nemci su u 15 časova iz pravca Obrovca napali, uz podršku artiljerije, položaje 4. bataljona. Prvi njihov pokušaj bio je sasvim odbijen. Međutim, pošto su tu upotrebili ceo 2. bataljon 891. grenadirskog puka 264. nemačke divizije (koji je bio stacioniran u Obrovcu), kasnije su uspeli da zauzmu k. 203. Zatim su po zauzimanju ovog položaja koncentrisali jaku minobacačku i artiljerijsku vatru na Krš (k. 239), zbog čega se 4. bataljon morao povući na nove položaje, na liniji k. 350, odakle su Nemci zaustavljeni i oni su se padom mraka povukli u Obrovac.

Rezultat ove borbe je bio: selo Kruševo je oslobođeno, ali je ustaška posada uspela da se izvuče; uspešno su odbijeni napadi Nemaca iz pravca Karina i Obrovca i naneti im gubici — 7 mrtvih i 15 ranjenih, dok su naše snage imale samo 5 ranjenih.[77]

Posle završenih borbi za Kruševo, brigada se po padu mraka povukla u zaseoke G. Karina, gde je rasporedila svoje bataljone sa sledećim zadacima:

---

[77] Operativni izveštaj štaba 19. divizije od 15. januara 1944. god., dostavljen štabu 8. korpusa NOV Jugoslavije. Među ranjenima je bio i vodni delegat Juras Joso. (Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 56, str. 220).

— 2. bataljon brani pravac od Karina;
— 4. bataljon brani pravac od Obrovca;
— 3. bataljon brani pravac od Benkovca;
— 1. bataljon u brigadnoj rezervi.

Štab brigade je bio u s. Popovići.

Za ovo vreme 5. brigada je izvodila akcije protiv neprijateljskih uporišta u rejonu Pirovca i s. Lisičića i s njom 6. brigada nije imala nikakve taktičke veze.

Na dan 14. januara u štab 6. brigade je došao Tomica Popović, zamenik komandanta 19. divizije i preneo naređenje za prebacivanje brigade severno od komunikacije Obrovac—Zadar radi dejstva u Ravnim kotarima.[78]

3. *Napad na četnike u s. Kašiću*

Štab brigade, planirajući prebacivanje svojih jedinica severno do komunikacije Obrovac—Zadar, radi napada na ustaška i četnička uporišta u Ravnim kotarima, bio je predvideo da se prilikom samog prolaza likvidira četnička posada u s. Kašiću.

Neprijateljske snage su bile ovako raspoređene:

u s. Smilčiću jedna četa 3. bataljona 891. puka 264. nemačke divizije i štab Benkovačke četničke brigade sa oko 100 četnika; u s. Kašiću oko 100 četnika; u Zadru jedan bataljon 891. puka 264. nemačke divizije (bez jedne čete) i prvi divizion 264. art. puka; u Zemuniku jedna četa 1. bataljona 891. puka 264. nemačke divizije, jedan bataljon 7. ustaške brigade; u s. Pridraga jedna četa ustaša; u s. Smoković 120 četnika; na aerodromu u Zemuniku jedna eskadrila nemačkih aviona tipa „meseršmit".[79]

Štab 6. brigade, doneo je odluku da sa tri bataljona, noću 16/17. januara, izvrši prelaz preko komunikacije

---

[78] Naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 1. januara 1944. god. dotadašnji komandant 19. divizije Milan Kuprešanin postavljen je za načelnika štaba 8. korpusa, a za novog komandanta divizije određen je Mićun Šakić; za njegovog zamenika Tomica Popović.

[79] Ova eskadrila je tukla jedinice 6. brigade u s. Grčki Islam. Podaci uzeti iz divizijske direktive, Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 1 i dok. br. 33, str. 128.

Zadar—Obrovac i potom likvidira četničku posadu u s. Kašiću a da za obezbeđenje slobodne teritorije u Dalm. Bukovici, sa pravca Obrovca i Benkovca, ostavi jedan bataljon.

15. januara štab brigade je izdao zapovest kojom je naređeno:

— 1. bataljon da izvrši pokret noću 16/17. januara pravcem s. Popović—Debelo brdo, pređe put između s. Smilčić i s. Karin i u zoru napadne četničku posadu u s. Kašiću, obuhvatajući je desnim krilom sa severa, s ciljem da je zarobi ili uništi;

— 2. bataljon da se kreće iza 1. bataljona, s tim da se po prelasku navedenog puta posedne položaj na k. 186 radi obezbeđenja dejstva 1. bataljona sa severa od s. Smilčića;

— 3. bataljon da se kreće iza štaba brigade kao rezerva;

— 4. bataljon da ostane na istim položajima, sa zadatkom obezbeđenja slobodne teritorije Bukovice sa pravca od Obrovca i Benkovca. Pokret u pravcu komunikacije Obrovac—Zadar preduzet je u sumrak 16. januara i brigada se bez borbe prebacuje između s. Smilčića i s. Karina. Po prelazu komunikacije bataljoni su krenuli na izvršenje svojih zadataka.

1. bataljon je u pokretu preko zaseoka Pozder naišao na četničko obezbeđenje, koje je iza kamenih zidova i ograda na samoj ivici sela otvorilo vatru. Da bi uništio ovu neprijateljsku grupu, koja nije bila jača od 20 do 30 četnika, ceo 1. bataljon se razvio za borbu, opkolivši ovaj zaselak. Četnici su davali vrlo jak otpor iz solidno zidanih i pločama pokrivenih kuća, a ove su bile prava mala utvrđenja. Radi što brže likvidacije četnika i preduzimanja napada na s. Kašić, štab brigade uvodi i jednu četu iz 3. bataljona, ali i pored znatne nadmoćnosti naše snage nisu uspele do zore 17. januara da postignu željeni rezultat, pa je zbog blizine jačih neprijateljskih garnizona naređen prekid napada i produženje pokreta u pravcu s. Kožul.

2. bataljon je prema zapovesti poseo položaje severno od s. Smilčića, na k. 186, sa ciljem sprečavanja pomoći kad dođe do napada na neprijateljsko uporište u s. Ka-

Ispred kolone jedne jedinice 6. brigade sprovode zarobljene nemačke mornaričke i ustaške oficire — Rožanec 1944. godine

šiću. Prestankom napada 1. bataljona, 2. bataljon se povukao sa navedenog položaja, pretpostavljajući da je 1. bataljon savladao četnike u s. Kašiću, pa je krenuo u tom pravcu i, ovladao selom, zarobivši tom prilikom 6 četnika.

U samu zoru 17. januara Nemci i četnici su, napali naše jedinice, nastupajući za 2. bataljonom iz s. Smilčića u pravcu s. Kašić. Snage 1. i 2. bataljona posele su položaje na liniji: k. 161—s. Kožul i posle kraće borbe odbacili Nemce i četnike u pravcu s. Smilčić. Brigada nije postigla u potpunosti postavljeni cilj. Selo Kašić je zauzeto, ali četnici nisu uništeni. Uspeh je ipak u tome, što su četnici proterani iz sela Kašića i odbačene neprijateljske snage koje su pristigle iz s. Smilčića.

Četnici su imali jednog mrtvog i osam zarobljenih. Zaplenjeno je 9 pušaka.

Brigada je imala 4 mrtva i 6 ranjenih.[80]

---

[80] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 6.

U zoru 18. januara, Nemci i četnici iz Smilčića napali su 2. bataljon, koji se nalazio u s. Kašiću. Oni su iznenada, pod zaštitom magle, napali četu koja se nalazila na južnoj ivici sela na obezbeđenju i ona je posle kraće borbe bila prinuđena da se povuče do položaja koje su držale ostale snage bataljona na severnoj ivici sela i kod crkve. Pošto su dočekani jakom vatrom sa ovih položaja, Nemci i četnici su se povukli u s . Smilčić, a 2. bataljon ponovo poseo za odbranu južnu ivicu sela.[81]

Nemci i četnici ponovo su preduzeli napad iz Smilčića na dan 19. januara ujutro. Kao i prethodnog dana četa 2. bataljona, koja je bila na obezbeđenju na južnoj ivici sela Kašić, povukla se kroz selo na položaje 2. bataljona (severna ivica sela). Neprijatelje je napadao do 12 časova ali bez uspeha, pa je tada pokušao da izvede manevar da bi obuhvatio levo krilo 2. bataljona.

Štab brigade je uočio ovaj neprijateljski pokušaj, pa je preduzeo mere za obezbeđenje levog krila svojih snaga i naredio da se koncentriše vatra teškog bacača na deo neprijateljskog rasporeda kod crkve; potom je u 16 časova, uz pojačanje jedne čete 3. bataljona, 2. bataljon izvršio protivnapad. Iznenađen protivnapadom, neprijatelj je, pošto je oslabio svoj raspored na centru zbog pomeranja svojih snaga radi udara u levi bok 2. bataljona, bio prinuđen na odstupanje. U ovoj borbi je 2. bataljon odbio napad Nemaca i četnika i izvršio uspešan protivnapad. Ovog puta su komandiri četa čvrsto držali svoje jedinice u rukama i ličnom hrabrošću služili za primer. Zbog lične hrabrosti i umešnog komandovanja, predloženi su štabu divizije za pohvalu komandir i komesar 1. čete i komandir 3. čete.[82]

---

[81] Komandant tzv. Zadarske četničke brigade, kapetan biv. jug. vojske Petar Klicov, posle svog prelaska u jedinice NOV, u julu mesecu 1944. god., na pitanje zašto je ovakva njegova upornost bila u toku borbi za s. Kašić odgovorio je da je pod pritiskom obaveštajnog oficira Dražine Vrhovne komande, generalštabnog majora Đekića, morao obnavljati napade na partizane. Klicov je dao sve potrebne podatke u vezi sa ovom akcijom.

[82] Komandir Branko Novaković i komesar Obrad Trivić (1. četa); komandir 3. čete Nino Mohorović (Zbornik, t. V, knj. 24. dok. br. 6.)

U ovim borbama neprijatelj je imao 5 mrtvih i veći broj ranjenih; dok su naši gubici iznosili 2 mrtva i 6 ranjenih.

Narednog dana neprijatelj nije preduzimao nikakva borbena dejstva.

Rano 21. januara 4 nemačka aviona, tipa „meseršmit" sa aerodroma u Zemuniku bombardovali su zgradu u Grčkom Islamu, gde su bili smešteni štab brigade, prateća četa i vod za vezu. Tom prilikom poginula su 2, a ranjena 3 borca.[83]

Posle ovog vazdušnog napada štab brigade se premestio u zaselak Grgurice s. Grčki Islam.

2. bataljon 6. brigade je u sadejstvu sa jednim bataljonom Severnodalmatinskog odreda, koji se prebacio u rejon između Zemunika—Nina i Obrovca, izvršio 22. januara napad na četnike u uporištu s. Smoković od kojih je jedan deo pobegao, a ostali su se predali. Oni četnici, koji su se predali, pušteni su svojim kućama pošto im je oduzeto oružje. Ovaj postupak od strane naših jedinica bio je vrlo značajan za kasnije događaje i prelaz zavedenih ljudi iz četničkih formacija u NOV.

Brigada je zauzela sledeći raspored:

— 1. bataljon razmešten je u s. Poličnik, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca Murvica i Zemunika;

— 2. bataljon je prebačen u Nin, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca Zadra;

— 3. bataljon je ostao u s. Kašić, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca s. Smilčića i s. Pridrage.

Aktivnost brigade u trouglu Obrovac—Zadar—Nin bila je prekinuta, usled novonastale situacije u Bukovici i upada snaga 1. brdske nemačke divizije, zbog čega je štab 19. divizije naredio brigadi da se najhitnije prebaci južno od puta Zadar—Obrovac i zatvori pravce prema Benkovcu i Obrovcu.

Prisustvo brigade u ovom delu Ravnih kotara povratilo je stanovništvu veru u pobedu i stvorilo ubeđenje

---

[83] Štab 6. brigade se bio smestio u s. Grčki Islam, u kulu Stojana Jankovića, koja je kao očuvani feudalni dvorac bila pogodna za odbranu sa zemlje i iz vazduha. Ova kula je danas pod zaštitom države, kao kulturni i istorijski spomenik.

Kurir štaba 6. brigade Živko Alavanja (petnaestogodišnji dečak, sada major JNA) jedan od najmlađih boraca, stupio u redove NOV septembra 1943.

o neuništivosti Narodnooslobodilačke vojske. Dok nije bilo jedinica NOV na ovoj teritoriji, ustaše i četnici su svojom propagandom obmanjivali narod u ovom kraju, govoreći kako su Nemci u Bosni uništili jedinice 19. divizije.

Brigada bi verovatno postigla i veće uspehe da nije morala, zbog pojave snaga 1. nemačke brdske divizije u Bukovici, da napusti po naređenju štaba divizije, ovu teritoriju.

4. *Borbe u toku nemačke operacije „Emil" i proboj iz okruženja na Turovcu*

Pošto komanda 2. nemačke oklopne armije nije bila zadovoljna ishodom operacije po planu „Ziethen" naredila je 15. brdskom korpusu da organizuje novi napad na partizanske snage u severnoj Dalmaciji i da ih počesno uništi.

U ovom cilju navedeni korpus je prebacio iz srednje Bosne u severnu Dalmaciju svoju prvu brdsku diviziju i 92. motorizovanu brigadu.

Do tada su se u severnoj Dalmaciji nalazili delovi 264. nemačke divizije i to: u Šibeniku 893. pešadijski puk, a u Zadru 891. pešadijski puk.

Brojno stanje neprijatelja pred ovu operaciju bilo je otprilike: 13.000 Nemaca, 3.000 ustaša, 3.000 četnika i oko 700 Italijana (koji su ostali uz Nemce), što je ukupno iznosilo oko 20.000 vojnika.[84]

Osnovna ideja štaba 15. brdskog nemačkog korpusa je bila: da obuhvatnim manevrom okruži 19. diviziju, pa da je potom nastupanjem sa raznih pravaca uništi.

Glavna uloga u ovoj operaciji bila je poverena 1. brdskoj nemačkoj diviziji, koja je imala zadatak da uništi snage 19. divizije.[85]

1. brdska nemačka divizija je bila specijalno obučena za borbu sa partizanskim jedinicama i bila je dovedena iz Grčke da bi učestvovala u zimskim operacijama 2. nemačke armije i imala je glavnu ulogu u predstojećim operacijama.[86]

Štab 8. korpusa je u drugoj polovini januara 1944. god, planirao jednu veću operaciju, upotrebljavajući 9, 19. i 20. diviziju na prostoru: Cetinska dolina, Dalmatinsko Kosovo i Promina, radi likvidiranja tamošnjih četničkih i ustaških uporišta, s tim da akcije počnu noću 23/24. januara. Međutim, zbog prodora nemačkih snaga iz rejona Šujica—Livno u pravcu Sinja i Knina, ovaj plan je morao biti odložen, što je saopšteno i štabu 19. divizije. Uprkos tome ovaj štab je samoinicijativno i na sopstvenu odgovornost naredio 5. brigadi i severnodalamatinskom odredu da izvrše napad na neprijateljske posade u Promini u s. Oklaju i tom prilikom je postignut značajan uspeh: razbijena je ustaška posada, oslobođena sela Oklaj i Mratovo i oštećena hidorcentrala „Manojlovac“ na reci Krki. Dok su vođene borbe, motorizovane snage 1. brdske nemačke divizije, koje su se prebacivale radi predviđenih

---

[84] Dragutin Grgurović, „19. severnodalmatinska divizija“, Institut za istoriju radničkog pokreta, Zagreb, 1964. str. 105.

[85] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 148, str. 667.

[86] 1. brdska divizija je bila dovedena novembra 1943. godine radi učešća u izvršenju plana „Ziethen“ u Sandžaku i istočnoj Bosni u decembru 1943. god., a u centralnoj i zapadnoj Bosni, Dalmaciji i južnom delu Like januara i februara 1944. godine (Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 78, str. 339).

dejstava, probile su se iz Knina i preko sela Mokrog Polja i Ervenika upale u Kistanje. Usled novonastale situacije štab 19. divizije je naredio 5. brigadi i Severnodalmatinskom odredu izvlačenje i prebacivanje na desnu obalu reke Krke.[87]

Pošto su Nemci saznali da se u trouglu Zadar—Nin—Obrovac nalaze naše jače snage, neprekidno su avionima izviđali ovaj prostor. Primećeno je gomilanje nemačkih snaga u rejonu Obrovac i Benkovac, a isto tako i intenzivni pokreti iz Zadra u pravcu Murvica—Polešnik.

Svi podaci su govorili da Nemci vrše pripreme za otpočinjanje svojih većih dejstava na ovom prostoru. Da bi obezbedio izvlačenje brigade iz trougla Zadar—Nin—Obrovac, imajući u vidu opasnost od napada jačih nemačkih i četničko-ustaških snaga, štab 6. brigade je preduzeo mere za prikupljanje brodova i raznih plovnih sredstava u s. Posedarje kako bi se brigada prebacila morskim putem pod Velebit, i tako izbegla neprijateljsko okruženje.

Radi izvršenja pokreta i grupisanja u Dalmatinskoj Bukovici, štab brigade je uputio dva broda za prebacivanje morskim putem 2. bataljona iz rejona Nina u s. Posedarje.

Ovaj bataljon je noću 26/27. januara na brodovima, preko Podvelebitskog kanala, stigao u sastav brigade, gde je i 1. bataljon već pristigao.

6. brigada je iz rejona s. Posedarje—Grčki Islam—Kašić, izvršila marš i u zoru 28. januara prešla komunikaciju Zadar—Obrovac, i stigla u s. Popovići u Dalm. Bukovici. U s. Popovići štab 6. brigade je primio zapovest štaba divizije.

Iz dobijene zapovesti se vidi da je zadatak divizije, bio da u slučaju napada neprijatelju nanese što veće gubitke, sačuva kanal za prijem materijala sa o. Visa, iako se Nemci povuku, preduzme čišćenje od četničkih i ustaških uporišta.[88]

Zadatak 6. brigade je bio: zatvoriti pravac prema Žegaru i Obrovcu, desno držati Prosek mali, k. 595 i biti

[87] Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 114, str. 507.
[88] Zbornik, t. V, knj. 23, dok. br. 111, str. 495.

u vezi sa 5. brigadom, a levo držati zaključno Žednu gredu i Dubravu goru.

Prema istoj zapovesti trebalo je da se 5. brigada postavi za zatvaranje pravaca, koji iz Ervenika i Kistanja vode u pravcu Bjeljine i Žegara.

Prebačena 13. prekomorska brigada sa o. Visa, koja se 18. januara iskrcala na obalu južno od Pakoštana i koja je imala da preko severne Dalmacije ide u sastav 9. dalmatinske divizije, bila je privremeno stavljena pod komandu štaba 19. divizije, a ovaj joj je dao zadatak da zatvori i brani pravce iz Benkovca za Bukovicu.[89]

Štab 6. brigade je, radi izvršenja dobijenog zadatka prema zapovesti štaba divizije, rasporedio svoje bataljone po sledećem:

— 1. bataljon je branio pravac koji od Benkovca izvodi u Žegar, posedajući položaje na liniji: Žedna greda, k. 540, Dubrava gora k. 467;

— 2. bataljon je branio pravac: Obrovac—Žegar, posedajući položaje za odbranu na liniji: s. Bilišane—trig. 335 k. 342.

— 3. bataljon je branio pravac, koji iz Karina, Kruševa i Obrovca izvodi se u s. Zelengrad.

— 4. bataljon je imao zadatak da se prebaci preko r. Zrmanje u s. Golubić, sa zadatkom odbrane pravca: Obrovac—Golubić—Krupa.[90]

Štab brigade se sa prištapskim jedinicama smestio u s. Medveđa.

Dok su jedinice 19. divizije izvodile ofanzivne akcije u Promini i Ravnim Kotarima od 24. do 28. januara, Nemci su 24. januara ovladali komunikacijama: Knin—Ervenik—Kistanje—Benkovac i Gračac—Obrovac; zatim

[89] Štab 26. divizije prebacio je navedenu brigadu brodovima 3. i 4. pomorskog sektora, prvo na o. Kornati, a 18. januara u rejon Prosike, južnije od Pakoštana. Njeno prihvatanje na obali izvršile su jedinice štaba Grupe partizanskih odreda (koja je bila pod komandom štaba 19. divizije, a posle proboja iz okruženja 19. divizija na Turovcu ušla je u sastav 9. divizije, kao njena 3. brigada). U ovom periodu ona je nosila privremeni naziv 3. prekomorska brigada (Dragutin Grgurević „Devetnaesta severnodalmatinska divizija“), Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1964.

[90] 4. bataljon 6. brigade nalazio se u toku čitave druge polovine januara u Bukovici, zatvarajući pravac Obrovac—Žegar.

poseli polazne rejone za napad, i to: Prevjes, Zrmanja, Otrić, Malovan, Vučipolje, Gračac, Obrovac, Kruševo, Mokro polje, Ervenik, Kistanje, Đevrske i Benkovac, koji su kružno postavljeni oko jedinica 19. divizije. Do stizanja 6. brigade u Dalmatinsku Bukovicu i dobijanja zapovesti štaba 19. divizije za odbranu, neprijatelj je bio izvršio njihovo potpuno taktičko okruženje.[91]

Do 31. januara Nemci sa navedenih polaznih rejona nisu preduzimali još nikakve napade, osim neprekidnog izviđanja i osmatranja. Svoje namere oni su vešto skrivali od stanovništva, proturajući vesti o teškoćama pokreta iz Grčke i potrebnom zadržavanju dok ne prođe sneg kad bi krenuli za Nemačku.

Ovakvo privremeno mirovanje i smišljena dezinformacija o tobožnjem putu ka severu dovodili su izvesno vreme u nedoumicu štab 19. divizije. Međutim, kad se saznalo o grupisanju nemačkih snaga na komunikaciji Zrmanja—Otrić—Vučipolje bilo je jasno da oni imaju nameru da okruže 19. diviziju.[92]

Radi obezbeđenja sa pravca Otrića i Vučipolja, štab divizije je odlučio da 13. dalmatinsku brigadu hitno uputi preko reke Zrmanje sa pravca Benkovac na pravac Otrića i 30. januara u tom cilju izdao svoju direktivu br. 15 od 30. januara.[93]

Zadaci ostalih jedinica divizije nisu bili promenjeni. Trebalo je da 5. i 6. brigada ostanu na dotadašnjim položajima radi obezbeđenja izvlačenja 13. brigade preko reke Zrmanje. Štab divizije je imao nameru da kasnije i ove brigade grupiše na prostor Kučević—Rujišta—Turovac—Krupa, pa da tako koncentrisanim snagama divizije izvrši prodor iz okruženja.[94]

Uočivši neprekidne pokrete i vrlo živ saobraćaj Nemaca na komunikaciji Gračac—Obrovac, štab 6. brigade

---

[91] Komandant 1. brigade nemačke divizije u svom izveštaju komandantu 15. brdskog nemačkog korpusa kaže:

„Otvaranje puta Gračac—Obrovac omogućilo je zaokruživanje glavnine 19. divizije, koja je bila prikupljena u prostoru zapadno od Knina". (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 148, str. 667).

[92] Izveštaj štaba 19. divizije Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske od 6. februara 1944. godine (VII, reg. br. 31—2, k. 112).

[93] Arhiv VII, reg. br. 12/1, k. 111.

[94] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 20, str. 77.

je samoincijativno prebacio 1. bataljon na desnu obalu reke Zrmanje u s. Golubić, sa zadatkom da u sadejstvu sa 4. bataljonom brani pravac Obrovac—Golubić—Krupa.

Da bi rukovodio ovim bataljonima na desnoj obali reke Zrmanje, sa 1. bataljonom se prebacio i komandant i pomoćnik komesara brigade, dok su drugi članovi štaba i dalje ostali u s. Medveđa.

Jedan vod Nemaca sa 20 mazgi krenuo je u zoru 1. februara iz Obrovca u pravcu s. Bilišane. Ovaj pravac je branio 2. bataljon brigade, pa kad su Nemci naišli na njih bila je otvorena puščana i mitraljeska vatra i oni su ostavili mazge i počeli da beže u pravcu Obrovca. Tako je 2. bataljon zaplenio 20 mazgi sa tovarnom opremom. Nemci nisu znali da se u s. Bilišanima nalaze naše snage, pa su bili pošli da uzmu seno za konje. Bilo je zimsko doba sa snežnim pokrivačem i nestašica sena u ovom kraju predstavljala je za Nemce veliki problem u ishrani konja, što se vidi i iz izveštaja komandanta 1. brdske nemačke divizije komandi 15. korpusa.[95]

Istog ovog dana u zoru 4. bataljon je postavio zasedu na putu Gračac—Obrovac. Položaji zasede su bili na delu puta Prezid—Popova kapa. U 9 časova iz Gračaca prema Obrovcu naišla je jedna manja nemačka motorizovana kolona, koja je puštena na blisko odstojanje i iznenadno je na nju otvorena vatra iz pešadijskog naoružanja potpuno razbijena: ubijeno je 30 Nemaca, jedan zarobljen; zaplenjeno je 4 puškomitraljeza „šarac" sa 500 metaka, 4 pištolja, 1 fotografski aparat; a uništeno je 5 kamiona, 1 automobil, 1 motocikl sa prikolicom, 1 protivkolski top, 1 protivavionski mitraljez. U međuvremenu su od Gračaca pristigle jače nemačke motorizovane snage i razvile se za borbu, zauzimajući položaje pored puta, i otvorile jaku minobacačku i artiljerijsku vatru na jedinice 4. bataljona koji se morao povući u s. Golubić. Naši gubici su bili mali: 2 poginula.[96]

Ujutro 2 februara nemačka kolona, koju je činio jedan bataljon 99. pešadijskog puka, počela je nastupati desnom obalom reke Zrmanje od Obrovca u pravcu

---

[95] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 148, str. 570.

[96] Jedan od njih je bio komandir 4. čete Nikola Bursać, koga su njegovi borci sahranili u s. Golubić.

s. Krupa. Ovaj pravac je branio 1. bataljon sa položaja na Gradini k. 238.

Kad su se približili našim položajima Nemci su otvorili jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, posle čega je u napad krenula pešadija. Pod pritiskom jačih snaga 1. bataljon se povukao na prihvatne položaje severno od s. Krupa.

Selo Golubić se proteže jugoistočno od Obrovca, između reke Zrmanje i Velebita. Nemci su zapalili prvih nekoliko kuća u koje su ušli i pobili oko 40 ljudi, žena i dece. Posle ovog su selo opljačkali i padom mraka se vratili u Obrovac, dok je 1. bataljon ponovo poseo položaje severno od s. Golubić.

Rano 3. februara otpočeo je opšti napad nemačke 1. brdske divizije. Njen 99 pešadijski puk nastupao je u tri kolone (jačine od po jednog bataljona ojačanog brdskim topovima i minobacačima) prema položajima koje je branila 6. brigada i to:

— leva kolona, iz rejona s. Muškovci, koje se nalazi na komunikaciji Obrovac—Gračac, otpočela je napad pravcem: Spasi dom—zaselak Veselinović—Golubić—Krupa;

— srednja kolona, iz rejona Obrovca, napadala je levom obalom reke Zrmanje, pravcem Obrovac—s. Bilišane—Žegar, i

— desna kolona, iz rejona s. Kruševo, napadala je pravcem s. Kruševo—Zelengrad—Medveđe—Žegar.

Na pravcu s. Kruševo—s. Zelengrad—s. Medveđa branio se 3. bataljon, koji je odbio neke manje snage kod k. Uvezac (541), nanoseći im gubitke, dok se glavnina desne kolone probila u pravcu s. Medveđa i Zelengrad.

Na pravcu Obrovac—s. Bilišane branio se 2. bataljon, koji je pod snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom bio prisiljen da se povuče u pravcu s. Bogatnik i posedne nove položaje za odbranu. Ovo povlačenje 2. bataljona dovelo je 3. bataljon u opasnost da bude odsečen pa se i on povukao na nove položaje na liniji: k. 456—k. 483—k. 319—k. 445.

Pošto je nastala noć Nemci su prekinuli svoj napad i 2. i 3. bataljon su ostali na posednutim položajima da bi produžili odbranu u toku sutrašnjeg dana.

Levu kolonu je sačekao vatrom 1. bataljon na liniji: k. 458—k. 371, ali su Nemci odgovorili jakim dejstvom artiljerije i minobacača, usled čega se 1. bataljon počeo povlačiti u pravcu s. Krupa.

4. bataljon, koji se nalazio na desnoj obali reke Zrmanje, u s. Golubić i zatvarao pravac od Obrovca ka Gradini, odstupanjem 1. bataljona padinama Velebita kroz navedeno selo, našao se usamljen između reke Zrmanje i vododerine potoka Krupa. Da bi izbegao okruženje, njegov komandant, preduzimajući obezbeđenje iz pravca kojim je nastupao neprijatelj za 1. bataljonom, izveo je svoje jedinice bez gubitaka preko vododerine potoka Krupe i padina Trebačnika, t. 350 u s. Macure (južno od s. Krupa).[97]

Kako je neprijatelj istoga dana zauzeo i s. Žegar, to je prekinuta veza sa bataljonima, koji su ostali na levoj obali reke Zrmanje u Dalmatinskoj Bukovici i oni nisu znali dokle je neprijatelj dopro, pa je za njih nastala velika opasnost.

Pošto je uočio svu ozbiljnost situacije u kojoj su se našli 2. i 3. bataljon i deo štaba brigade, komandant je naredio da oni u toku noći pređu reku Zrmanju, južno od s. Žegara, i stignu u s. Macure. Kurir je ovo naređenje predao na vreme u s. Bogatnik, nakon što je po oštroj zimi preplivao hladnu Zrmanju.

Po prijemu ovog naređenja, obaveštajni oficir brigade je ove naše snage preveo preko Zrmanje i zaseoka Komozeci, zaobilazeći sa severozapada s. Žegar, pa su se one u zoru 4. februara spojile u s. Macure sa 4. bataljonom.[98]

U s. Macure se prikupila cela 6. brigada bez 1. bataljona, koji se povukao u pravcu s. Duboki Dol. Veza s njim se nije mogla uspostaviti, s obzirom na to što su Nemci držali s. Krupa.

U ovim početnim borbama jedinice brigade nanele su Nemcima sledeće gubitke: oko 50 ubijenih i veći broj ranjenih; dok su naši gubici bili 3 mrtva i 2. ranjena.[99]

---

[97] Komandant 4. bataljona je bio Dušan Batinica, sada pukovnik JNA.

[98] Obaveštajni oficir brigade je bio Joco Kovačević, sada pukovnik JNA u penziji.

[99] Izveštaj 19. divizije, GŠH i štabu 8. korpusa. Arhiv VII, reg. br. 34—2, k. 112.

Na pravcu odbrane 5. brigade Nemci su se probili u s. Žegar a brigada se povukla na desnu stranu reke Zrmanje, postavljajući se za odbranu pravca: Mokro Polje—Kučević—Rujišta i Erven k—Kučević—Rujišta.

Na odseku odbrane 13. dalmatinske brigade, koja je zatvarala i branila pravce od Vučipolja i Otrića u pravcu Turovca, Nemci su do mraka ovladali Lipaćem, Dubokim Dolom i Turovcem. Ovo je tada bio najvažniji odsek odbrane divizije. Gubitkom Lipaća i Turovca, situacija za probijanje divizije u pravcu Like se komplikovala.

6. brigada, bez 1. bataljona, kretala se u pravcu Gornjeg Javornika, gde je stigla oko 14 časova 4. februara. Pored neprekidnih pokreta, borbi i slabe ishrane, slabo obučeni i obuveni borci su imali još jednog strašnog neprijatelja, snežnu buru, koja je toga dana počela da duva.

Pošto je 6. brigada stigla u s. Gornji Javornik, gde se nalazio štab divizije, primila je u 18 časova zapovest, prema kojoj je dobila nove zadatke kao i ostale jedinice divizije.[100]

Kada je pisana ova zapovest štab divizije nije znao da su Nemci u to vreme već bili zauzeli Turovac i Duboki Dol, kao i visove u pravcu železničke pruge Lipać i Paripovac. Kad se ovo saznalo, povučena je pomenuta zapovest i u 19,45 časova izdata druga, prema kojoj su zadaci bili:

— 5. brigada je trebalo da drži Vrbicu—s. Rujišta—s. Kučević;

— 13. dalmatinska brigada da posedne i čvrsto brani položaje na liniji: Jelovac—k. 1031—Paripovac, k. 1060 i k. 928.

— 6. brigada da drži i brani položaje na liniji: Zapirovača—Gradina—Visibaba—Tojage i da osmatra položaje u pravcu s. Krupe na liniji: Mandićev stan, Medin vrh, Sedlo, pa da ih u slučaju potrebe posedne i brani.[101]

Brigadama je naređeno da na položajima drže mali deo svojih snaga, a da imaju što jače rezerve, sa kojima

---

[100] Prepis originalne zapovesti štaba 19. divizije u Arhivu VII, pod reg. br. 1/10—4, k. 1009.

[101] Arhiv VII, reg. br. 1/10—4, k. 1009.

bi mogle intervenisati u pravcima na kojima to u datom momentu bude najpotrebnije. Na kraju ove zapovesti štab divizije je ukazao na proboj koji se imao preduzeti u toku noći, zbog čega je podvučena potreba da starešine čvrsto drže jedinice u svojim rukama.

Prema primljenoj zapovesti, a radi obezbeđenja sa pravca Krupe, štab 6. brigade je 5. februara uputio 2. bataljon sa zadatkom da posedne položaje na liniji: Gradina, k. 585—Visibaba—Jelovac. Usled visine snega, vejavice i jake bure, bataljon se dosta sporo kretao uz stranu grebena, odakle je kasnije trebalo da grebenom izbije na određene položaje. Zemljište je bilo pošumljeno a šumsko drveće pokriveno injem i snegom. Išlo se u koloni po jedan, a na čelu je bio komandant bataljona, koji je bio rodom iz ovog kraja i dobro poznavao ovaj teren. U visini Visibabe—Tojage, iza drveća pokrivenog snegom, iznenada je otvorena vatra iz automatskog oružja na čelo i levi bok kolone. Verovatno su Nemci primetili kolonu bataljona, pa su je pustili da dođe na što bliže odstojanje. Bataljon je imao 7 mrtvih i 7 ranjenih. Među poginulima nalazili su se komandant bataljona i komandir i komesar jedne čete. Zbog pogibije komandanta došlo je do pometnje, pa se bataljon vratio unazad u pravcu grebena, odakle je u toku dana povučen da ostane u rezervi brigade.

Posle iznenadnog napada na 2. bataljon Nemci nisu za njim nastupali, već su ostali na zauzetim položajima. Svoj glavni napad usmerili su sa severa, pravcem Tojage—G. Javornik, gde su bile prikupljene komore, bolnica sa ranjenicima i neke jedinice koje nisu držale položaje. Ovaj pravac je branio 4. bataljon, koji je ceo dan uspešno odbijao neprijateljske napade, čvrsto držeći u svojim rukoma položaje: Zir-stan—k. 982, do proboja u 23 časa, ne dozvolivši Nemcima da ometu prikupljanje divizije za prodor.

Čitava 19. divizija bila je okružena na jednom vrlo malom prostoru i postojala je ozbiljna opasnost od potpunog uništenja, pa je u toku noći 5/6. januara odlučeno da se izvrši proboj u pravcu južne Like. Štab divizije je na početku smatrao da treba preći preko r. Zrmanje, a potom se probiti pravcem: Rujišta—Rastičevo. Međutim, štab 5.

brigade je uporno insistirao sa svojim predlogom da se treba probijati pravcem: Lipač—ž. st. Malovan—s. Glogovo.[102]

Radi stvaranja povoljnih uslova za proboj 5. brigada je dobila zadatak da zauzme Paripovac (odakle je prethodnog dana bila odbačena 13. dalmatinska brigada), potom da probije nemački obruč, nastupa u pravcu s. Glogova i najzad zatvori pravce: Malovan—Otrići i Malovan—Gračac.

13. dalmatinska brigada imala je zadatak da nosi ranjenike i da obezbeđuje i njih i komoru.

6. brigada je imala zadatak da, u ulozi zaštitnice, posedne položaje za odbranu i omogući izvlačenje svih ostalih snaga divizije.[103]

Na dan 5. februara, 3. i 4. bataljon 6. brigade držali su položaje na liniji: Stružnica, k. 1083—k. 1058—Zir-stan, k. 969. dok su 1. i 2. bataljon bili u rezervi (1. u rejonu Jasikovac, a 2. u G. Javorniku).

Pred mrak 5. februara 3. i 4. bataljon su preduzeli napad na Paripovac i došlo je do oštre borbe. Držanje boraca i starešina bilo je na visini i svi su bili svesni da od njihove borbe zavisi uspeh proboja čitave divizije. U ovoj teškoj situaciji naročito se istakao 4. bataljon. Žestoke borbe su se vodile oko Zir-stana i tu su borci 4. bataljona pokazali izvanrednu hrabrost.

Za ovo vreme 2. bataljon se prikupljao u G. Javorniku, a 1. bataljon u Milenković-stanu. Ova dva bataljona su bila pretrpela velike gubitke u toku 3. i 5. februara, pa ih je štab brigade zadržao u rezervi.

5. brigada je počela sa probojem na Lipaću oko 18 časova i posle oštrih borbi, sa nemačkim snagama koje su bile jačine do dva bataljona, uspela oko 20 časova da ovlada ovim položajem a potom i južnim delom Turovca, čime je bio otvoren put diviziji u pravcu Like.

Za vreme borbe za Lipać neprijatelj je osetio našu nameru, pa je pružio žestok otpor da bi je osujetio. Naši

---

[102] Prema sećanju autora i izjavi Ilije Radakovića, bivšeg komesara 5. brigade.

[103] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 20, str. 79.

Jedinice 6. brigade na maršu, posle proboja na Turovcu, između ž. st. Malovana i s. Glogovo (Lika) — februara 1944. godine

borci su i ovde zadobili pobedu, zahvaljujući velikoj hrabrosti i svesti o značaju ove borbe od koje je zavisila sudbina 19. divizije.

Dok su bataljoni 5. brigade krčili put u pravcu s. Glogovo i obezbeđivali pravce od Malovana i Otrića, pod njenom zaštitom izvršili su pokret 13. brigada, bolnica, štab divizije i ostali delovi.

6. brigada, kao zaštitnica, preduzela je povlačenje tek u 22,30 časova, kada su svi ostali delovi bili tako odmakli da su bili van neprijateljskog domašaja. Brigada se kretala istom prtinom kojom su druge jedinice ranije odstupile, a u zaštitnici je bio 4. bataljon koji je u toj ulozi izdržao teške borbe sa nemačkim jedinicama što su nastupale za našim snagama.

Po prelazu železničke pruge kod žel. stanice Malovan, 6. brigada je bila van opasnosti i pred zoru 6. februara stigla u s. Glogovo.

Gubici brigade u celoj operaciji su bili: 15 mrtvih i 23 ranjena borca i rukovodioca.[104]

Gubici neprijatelja, prema procenama štaba brigade, ubijenih 32, zarobljena 2, a koliko je bilo ranjenih nema podataka.

S obzirom na tešku situaciju u kojoj se bila našla, 19. divizija se probila iz obruča uz relativno male gubitke.

Međutim, štab 19. divizije ranije nije dobro procenio situaciju, naročito u vezi sa prodorom 1. brdske nemačke divizije iz Knina u Dalm. Bukovicu, pa na vreme nije doneta odgovarajuća odluka, te se divizija našla u okruženju.

Nije trebalo koncentrisati jedinice divizije na jednom relativno malom prostoru. Bila je greška što je 6. brigada prebačena u Dalm. Bukovicu iz Ravnih kotara, gde je imala dobre mogućnosti za akcije i manevrisanje.

O svojoj odluci za potpuno okruženje jedinica 19. divizije govori i sam komandant 1. brdske nemačke divizije u svom izveštaju komandantu 15. brdskog nemačkog korpusa.[105]

Posle proboja iz nemačkog okruženja 19. divizija se prikupila u rejonu: s. Glogovo—Gubavčevo Polje—Bruvno. Obezbeđenja su postavljena u pravcu železničke pruge Knin—Gračac, ž. stanice Malovan i prema Gračacu. Posle gladi, marševa i borbi po zimi jedinice su bile premorene, pa im je ovaj odmor bio neophodan.

U s. Glogovo i deo Gubavčeva Polja smestila se 6. brigada i ona je davala obezbeđenje za celu prostoriju divizije na pravcu železničke pruge i ž. st. Malovan, kao i prema s. Popini, gde je bilo jako četničko uporište.

---

[104] Od starešina su poginuli: Luka Jarić, poručnik, komandant 2. bataljona; Josip Jakelić, komandir čete 2. bataljona; Petar Trivić, komandir čete 2. bataljona; Ivanka Matešić, vodni delegat iz 3. bataljona; Nikola Barčul, komandir čete 4. bataljona. Ranjeni su: Vojislav Radaković, komesar 1. bataljona; Zorka Anzulović, komesar čete 1. bataljona; Dušan Slađojev, komesar čete 3. bataljona; Stipe Cvitan, komandir voda 3. bataljona. (Vidi relaciju 6. brigade 19. divizije, VII, k. 1020/1).

[105] „Poduhvat ‚emil' je sada ponovo potvrdio iskustva koja su prikupljena u skoro jednogodišnjim borbama na Balkanu, da je obrazovanje obruča najbolje sredstvo za uništenje jakih neprijateljskih snaga." (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 148, str. 669).

Evakuacija ranjenika iz s. Glogovo (Lika) u Bruvno, posle proboja iz okruženja 19. divizije na prostoru Turovac — februar 1944. god.

Prema podacima o kretanju nemačkih jedinica na komunikaciji Zrmanja—Gračac i Zrmanja—Otrić—Srb, štab divizije je izvukao zaključak da postoji opasnost od ponovnog okruženja divizije, pa da bi to osujetio izdao je potrebno naređenje koje je predviđalo pokrete brigade.

Međutim, nije došlo do primene ovog naređenja pošto je u međuvremenu Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio da se 19. divizija angažuje na komunikaciji: Donji Lapac—Srb—Srbski klanac radi sprečavanja pokreta nemačkih jedinica ovim pravcem i likvidacije pojedinih uporišta.[106]

U vezi sa ovim dati su zadaci: 5. brigada, posle prikupljanja u s. Mazinu, da dejstvuje na komunikaciji D. Lapac—Srb;

— 13. dalmatinska da ostane u rejonu Bruvna i obezbeđuje pravce od Gračaca, Popine i s. Malovana.

— 6. brigada da dejstvuje na komunikaciji Otrić—Srbski klanac—Srb, postavljajući zasede i vršeći prepade

---

[106] Vidi radio-depešu GŠH, štabu 8. korpusa od 7. februara 1944. god. (Zbornik, t. V, knj. 24, str. 506).

na neprijatelja i da prema situaciji vrši pritisak u pravcu Trubara i Tiškovca, vodeći računa da jedinice ne budu odsečene. Naređeno je da akcija počne 16/17. februara.[107]

Na osnovu primljene zapovesti štaba divizije, štab 6. brigade je odlučio da sa dva bataljona dejstvuje na putu severno, a sa dva bataljona južno od Srbskog klanca. U tom cilju je naredio:

— 1. i 4. bataljonu da izvrše pokret u pravcu s. Dobašnica i da se razmeste: 1. bataljon u zaseocima Petrovići i Mandići, a 4. bataljon na Koraćušu.

— 2. i 3. bataljonu da ostanu u rejonu s. Glogovo i Gubavčevo Polje, sa zadatkom napada na neprijateljski saobraćaj na komunikaciji Otrić—Srbski klanac.

Štab brigade je krenuo sa 1. i 4. bataljonom u s. Dobašnica i smestio se u kuću Milkana Petrovića;

Izviđači 4. bataljona ustanovili su da, usled visokog snega i bure, Nemci uopšte ne saobraćaju putem Srb—Srbski klanac—Otrić.

Tako, usled snega, koji je neprekidno padao, i bure, koja je jako duvala, jedinice brigade nisu imale nikakvog sukoba sa neprijateljem. Nemci su prestali sa pokretima u pravcu Bosanske krajine iz rejona Knina.

Ovo vreme je iskorišćeno za političko uzdizanje boraca i starešina. Borci su se po vodovima prikupljali u pogodnim kućama i tu su im se držala predavanja.

U vreme boravka u s. Dobašnica, Narodnooslobodilački odbor iz Gornje Suvaje uputio je u štab brigade, pod vođstvom jedne drugarice 6 Poljaka, bivših ratnih zarobljenika, koje su Nemci koristili kao radnu snagu u pojedinim jedinicama. Oni su, pre nego što je sneg pao, uspeli da pobegnu iz Srba i bili su se sklonili u G. Suvaju, gde ih je odbor čuvao sve do upućivanja štabu brigade. Poljaci su raspoređeni u jedinice brigade, gde su bili uzorni i hrabri borci, sve dok nisu izginuli.[108]

---

[107] Vidi zapovest štaba 19. divizije br. 17 od 15. februara 1944. god. (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 59, str. 278).

[108] Ogenk Odončić, borac 2. čete 4. bataljona, poginuo 17. novembra 1944. god. u rejonu Karina; Juraj Kačkovski borac 4. bataljona, poginuo 10. novembra 1944. god. na Kninu; Jakov Burčkuk, borac 1. čete, 1. bataljona, poginuo 30. novembra 1944. god.

Štab 19. divizije je naredio 22. februara da se 6. brigada vrati u severnu Dalmaciju, pa da se tu popuni novim borcima i vrši napade na neprijateljska uporišta. Istog dana štab brigade sa 1. i 4. bataljonom stigao je u s. Glogovo, odakle se kompletna brigada u toku noći 23/24. februara, pravcem s. Glogovo—želj. st. Malovan—s. Duboki Dol—Krupa, prebacila u Dalm. Bukovicu.

5. *Odbijanje četničkog napada na Bukovicu i ispada Nemaca i četnika iz Obrovca*

Posle neuspele nemačke operacije „emil", koja nije dovela do okruženja i uništenja, 19. divizija se probila i prešla u Liku. U severnoj Dalmaciji ostale su da i dalje dejstvuju jedinice štaba grupe odreda, koje su se za vreme izvođenja nemačke operacije takođe uspešno izvukle iz okruženja i probile u pozadinu nemačkih jedinica. Domaći kolaboracionisti su iskoristili prazninu, nastalu odlaskom jedinica 19. divizije, za širenje svoje popagande i mobilizaciju novog ljudstva za popunu svojih jedinica. Tako su se četničke snage povećale za oko 2000, a ustaške za novih 350 ustaša. Po nekim selima ustaše su uspele da formiraju ustašku seosku miliciju.

Pošto je 1. nemačka brdska divizija, posle izvedene operacije, otišla preko Bihaća u pravcu Zagreba, u severnoj Dalmaciji ostali su: 264. nemačka divizija, 92. nemačka motorizovana brigada, jedan puk nemačke divizije „Brandenburg" i delovi legionarske 373. divizije.[109]

6. brigada je, posle uspešnog marša preko železničke pruge i komunikacije Gračac—Otrić, do pada mraka 24. februara stigla u rejon Žegar—Bilišane.

---

na Kninu; Anton J. Jelovski, borac 2. čete, 2. bataljona, poginuo 26. aprila 1945. god. na Rečini; Petar Bokmalj, borac 1. čete, 1. bataljona, poginuo 30. novembra 1944. god. na Kninu; Rauk Hajdedov borac 3. čete 4. bataljona poginuo 12. aprila na Rečini.

[109] Nemačka 264. divizija (891, 892. i 893. puk) bila je raspoređena u rejonu: Zadar, Split, Drniš, dok su se delovi 373. nemačke legionarske divizije nalazili u Kninu i obezbeđivali komunikaciju: Knin—Otrić—Srb—Bihać—Bos. Novi. (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 104, str. 487).

1. i 4. bataljon su upućeni u s. Bilišane, sa zadatkom zatvaranja pravca koji iz Obrovca vodi u pravcu Žegara, a 2. i 3. bataljon su zadržani u brigadnoj rezervi u Žegaru, gde se smestio i štab brigade.

Štab brigade odreda, putem svoje obaveštajne službe, primio je 29. februara prepis zapovesti komandanta četničke „Dinarske divizije", popa Momčila Đujića, iz koje se videla namera četnika da sa više pravaca preduzmu napad na jedinice štaba Grupe odreda u Dalm. Bukovici. Cilj ovog napada je bio da razbiju naše jedinice i izvrše mobilizaciju ljudstva za pojačanje četničkih redova.

Pojedine četničke jedinice dobile su zadatke da napadaju po sledećem:

Leteća četnička brigada (oko 500 četnika), pravcem Benkovac—Medviđe; Skradinska četnička brigada (oko 200 četnika) pravcem Skradin—Đevrske—Bijeljina; Prominska četnička brigada (oko 350 četnika) i Kosovska četnička brigada (oko 600 četnika) pravcem Radučić—Ivoševci—Bivočevo Selo. Svim četničkim snagama komandovao je četnički vojvoda Đujić, koji se nalazio kod Kosovske brigade.[110]

Četnički napad trebalo je da počne 1. marta u 5 časova.

Procenjujući četničke namere i snage načelnik štaba 19. divizije, koji se nalazio sa štabom Grupe odreda, izdao je jedinicama grupe odreda i 6. brigade svoju zapovest,[111] prema kojoj je trebalo sačekati četnike u zasedama na pravcima njihovih pokreta i sprečiti njihov prodor na slobodnu teritoriju Bukovice.[112]

Na navedenoj teritoriji naše snage su bile ovako raspoređene:

— 6. brigada (koja je 24. februara stigla iz Like u Bukovicu) u rejonu s. Žegar—s. Biliševo;

— Zadarski partizanski odred u rejonu s. Dobropoljci;

— Severnodalmatinski partizanski odrede u Bijeljini;

---

[110] Prepis četničke zapovesti dobio je štab Grupe odreda 29. februara u 16 časova od rejonskog obaveštajnog centra — Šibenik. (Zbornik, t. V, knj. 25, dok. br. 24, str. 119).

[111] Načelnik štaba divizije je bio Ante Biočić.

[112] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 108, str. 542.

— Kninski partizanski odred u s. Erveniku.

Prema zapovesti od 29. februara jedinice 6. brigade dobile su sledeće zadatke:[113]

— 3. bataljon da zatvori pravac s. Ivoševci—Biovčino Selo (zaselak Đurići) i sačeka na pogodnim položajima četničku kolonu koja je imala da nastupa tim pravcem;

— 2. bataljon da na pogodnim položajima, između s. Medviđe i s. Bruška sačeka u zasedi četničku kolonu koja će nastupati iz Benkovca;

— 4. bataljon da zatvori pravac od Obrovca;

— 1. bataljon da najhitnije krene usiljenim maršem u pravcu s. Medviđe—Rodaljice, sa zadatkom sadejstva sa 2. bataljonom u odbijanje četničke kolone koja će nastupati iz Benkovca.

— Zadarski partizanski odred da sačeka četničku kolonu koja će nastupati iz Skradina;

— Severnodalmatinski da sačeka četničku kolonu koja će nastupati iz Kistanja prema Macurama;

— Kninski PO da jedan bataljon postavi između Radučića i s. Kanazira, a da drugi drži u rezervi u s. Erveniku.

U zapovesti je naglašeno da preostale detalje regulišu štabovi jedinica, pošto se usled kratkoće vremena sve nije moglo regulisati.

Pošto je štab divizije već izdao dosta detaljne zadatke i pojedinim bataljonima, štab brigade nije imao potrebe da izdaje posebnu zapovest; jedino je na pravcu Obrovac—Bilišane postavio 4. bataljon, a u pravcu s. Parčići je upućen 1. bataljon. Uveče 29. februara jedinice brigade su krenule na izvršenje dobijenih zadataka. Cilj je bio da se na navedene položaje izbije pre četnika, pošto je njihov napad imao da usledi rano ujutru 1. marta.

U 6 časova 1. marta, četnička kolona iz Benkovca krenula je u napad na položaje 2. bataljona: k. 640—Visibaba, k. 544. Četnici su pušteni na blisko odstojanje i onda je na njih otvorena vatra. Usled jake vatre levo krilo četnika se počelo povlačiti, ali pošto su oni svojim desnim krilom zaobišli levi bok 2. bataljona naše snage su se mo-

[113] Zapovest štaba divizije (načelnika štaba) od 29. februara 1944. god. (Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 108, str. 542).

rale povući na pogodnije položaje, na liniji: M. Gospa—k. 540—zaselak Demić—Šakić. Na ovim položajima je 2. bataljon zadržao nastupanje četnika do pada mraka, a tada se povukao u s. Gornji Karin.

Četnička grupacija koja je došla od Kistanja, napala je u tri manje kolone na Zmištak (trig. 562), koji je držao 1. bataljon, i to: jednom kolonom pravcem: Vukše—Zmištak, drugom, pravcem: Krešovići—Zmištak; i trećom pravcem zaselak Subotići—Zmištak. Cilj četnika je bio da opkole na Zmištaku snage 1. bataljona. Naše jedinice su izvršile protivnapad i odbacile četnike koji su se povukli u pravcu s. Parčić. 1. bataljon se zadržao u s. Komozec, gde je stigao i 2. bataljon, posle odbijanja četničke kolone iz pravca Benkovca.

U zoru 3. marta, četnici su ponovo napali na Zmištak i u početku su uspeli da potisnu 1. i 2. bataljon, ali su ovi kasnije, oko 17 časova, izvršili protivnapad i povratili izgubljeni teren (s. Parčić i s. Subotići). Potom su ova dva naša bataljona dobila naređenje da izbace četnike iz Modrina-Sela i oni su noću 2/3. marta preduzeli pokret. Međutim, četnici su se u međuvremenu povukli iz Modrina-Sela u pravcu Kistanja, pa su 3. marta, posle pregrupisavanja, preduzeli napad na 1. i 2. bataljon i uspeli da ih potisnu na liniji: s. Parčići—s. Krešovići—s. Opačići. Sutradan oko 13 časova četnici su izvršili napad na ovu liniju i to u dve kolone: jedna kolona, oko 500 četnika, protiv 2. bataljona, a druga kolona, oko 800 četnika, protiv 1. bataljona. Četnici su u početku uspeli da potisnu 2. bataljon na liniju: s. Komozeci—s. Prklje, ali je prvi bataljon odbio četničku grupaciju koja je napadala na njegove položaje i odbacio je u pravcu Bjeljine.

Najzad su ipak sve četničke snage bile prinuđene da se povuku na polazne rejone i da napuste Bukovicu.

Po završetku ovih borbi 6. brigada je imala sledeći raspored:

— 1. bataljon u s. Parčiću;
— 2. bataljon u s. Komazecu;
— 3. bataljon u s. Žegaru;
— 4. bataljon u s. Bilišane.

Štab 4. bataljona 6. brigade, s. Bilišane, februara 1944. godine. U sredini slike, naslonjen na stenu leđima, stoji komandant bataljona Dušan Batinica, desno je zamenik komandanta Gojko Banjanin levo je komesar bataljona Kazimir Nekić, drugi sdesna stoji zamenik komesara bataljona Petar Vejinović.
Ostali na slici su kuriri, bolničari, obaveštajni oficir i referent saniteta bataljona

Četnici su, prema izveštajima naših jedinica, imali 20 mrtvih i 30 ranjenih.[114]

6. brigada nije imala gubitaka.

U ovakvoj situaciji jedinice 6. brigade bile su raspoređene po sledećem:

— 1. i 3. bataljon u s. Medveđa, sa zadatkom da zatvore pravac prema Benkovcu;

— 4. bataljon u s. Bilišanima, sa zadatkom obezbeđenja od iznenadnog napada Nemaca i četnika iz uporišta Obrovac;

— 2. bataljon je bio u s. Žegaru, kao brigadna rezerva.

Štab brigade je bio u s. Žegaru.

---

[114] Zbornik, t. V, knj. 24, dok. br. 41, str. 203.

U Obrovcu su se nalazili: 2. bataljon 891. puka nemačke 264. divizije.[115]

Neprijatelj je imao nameru da na ovom prostoru, pre svega, obezbedi slobodan saobraćaj na putu Obrovac—Karin, pa je u tom cilju bilo potrebno odbaciti 4. bataljon 6. brigade, koji je držao položaj k. 351—Lokvine—k. 232. Jedinice bataljona su se po padu mraka povlačile radi prenoćišta u zaseoke Kuridže i Badže, gde su ostajale do svitanja, s tim što je za ovo vreme jedno jače odeljenje kontrolisalo pravac prema Obrovcu.

Neprekidnim izviđanjima neprijatelj je otkrio našu liniju odbrane. U zoru 8. marta, Nemci i četnici, pod zaštitom mraka i jutarnje magle, nastupali su od Obrovca prema položajima 4. bataljona.

Kad su izviđački delovi primetili neprijateljske snage otvorili su na njih vatru, a samim tim dali znak celom bataljonu da se spremi za borbu.

Pošto su Nemci već izbijali na liniju, predviđenu za odbranu, bataljon je brzo poseo rezervne položaje: k. 416—k. 351—crkva sv. Gospe—k. 221. Prvi napadi Nemaca bili su odlučno odbijeni, a tako isto su i svi njihovi kasniji pokušaji da zauzmu naše položaje ostali bez rezultata. Borba se produžila do 12 časova a tada je 4. bataljon izvršio vrlo uspešan protivnapad tako da je neprijatelj bio odbačen, pa se povukao u pravcu Obrovca.

U ovoj borbi se naročito istakla 1. četa 4. bataljona, u čemu ima dosta zasluga njen komandir Nikola Mandić. Za primer požrtvovanosti i hrabrosti treba istaći i komandira 2. čete Steva Škorića i vodnika iz iste čete Srećka Lijevića.

Prema našim prikupljenim podacima, Nemci su za vreme ove borbe imali 7 mrtvih i 15 ranjenih, dok su gubici 4. bataljona bili: 2 mrtva i 3 ranjena.[116]

1. i 3. bataljon su u toku 8. i 9. marta samoinicijativno preduzeli čišćenje zaseoka u Gornjem Karinu od čet-

---

[115] Zbornik, t. V, knj. 25. str. 54.

[116] Poginuo zamenik komandira 2. čete Ivan Škorić, a ranjeni komandir 2. čete Stevo Škorić i vodnik voda Srećko Lijević. (Arhiv VII, reg. br. 20—1/2, k. 517a).

nika koji su se ispred njih povukli u pravcu Donjeg Karina pod zaštitu Nemaca iz uporišta kod Manastira. Pred mrak ovi su se bataljoni povukli na polazne rejone u s. Medveđa.

6. *Napad na ustaše u Jasenici i borbe kod Otrića i Malovana*

Krajem januara 1944. godine, ustaše su uspele da u s. Jasenice, na desnoj obali Zrmanje, obrazuju ustašku miliciju, jačine oko 50 milicionera. Pošto se ovo uporište nalazilo na putu Obrovac—Starigrad i Obrovac—Lovinac, a ustaše u njima su održavale vezu sa ostalim ustaškim garnizonima u Senju i Lovnicu, pri pokretima jedinica Narodnooslobodilačke vojske, poginuli su naši mnogi borci, prelazeći iz Like u severnu Dalmaciju. Ovo je navodilo na odluku da se ovo uporište likvidira. U prilog tome postojao je još jedan razlog. Naime, početkom februara (u vreme probijanja 19. divizije iz severne Dalmacije u Liku) intendant brigade Miroslav Orlov dopremio je sa ostrva Visa jedan drveni motornjak sa hranom, odećom, obućom i municijom, pa je sve to, zbog nemačke ofanzive, predato na čuvanje komandi mesta Karlobag, koja se nalazila u s. Seline. Pošto je ustaška milicija saznala za dolazak broda u Seline, izvršila je napad i zaplenila veći deo ovih sredstava.

Za napad na ustaše u s. Jasenice (zaselak Nekići) štab 6. brigade je odredio 4. bataljon i dopunski bataljon divizije, koji se nalazio u s. Bilišanima. Prijem preostalih sredstava od komande mesta Karlobag trebalo je, po zauzimanju s. Jasenica, da izvrši 1. bataljon i produži pravcem s. Jasenice—Seline. Po razbijanju ustaške milicije trebalo je da 4. bataljon ostane u s. Jasenicama radi obezbeđenja povratka 1. bataljona iz s. Seline.

Napad na zaselak Nekići, gde se nalazila ustaška milicija, izvršen je u zoru 12. marta. Iznenađena napadom 4. bataljona, ustaška milicija se razbežala po krševima Velebita, ne prihvatajući borbu. Tom prilikom bataljon je zarobio 12 a ubio 6 ustaša. Pronađen je i jedan manji deo opreme, koji su ustaše bile otele od komande mesta

Karlobag.[117] 1. bataljon je našao 200 minobacačkih mina kod kamande mesta.

Posle akcije na Jasenice 1. i 4. bataljon 6. brigade su se iz s. Seline i s. Jasenice prebacili 13. marta preko reke Zrmanje u Bukovicu. Po naređenju štaba 19. divizije, koji se u međuvremenu zajedno sa 5. brigadom prebacio iz Like u severnu Dalmaciju i smestio u Parčić, 14. marta je štab 6. brigade uputio 1. bataljon u s. Mokropolje radi mobilizacije i popune novim borcima. Naime, još dosta sposobnih ljudi, u s. Mokropolje, Radučić—Ervenik—Prevjes, bilo je kod svojih kuća. Ostala tri bataljona bila su

Štab 3. bataljona „Boško Jokić" 6. brigade — maj 1944. godine. Stoje sleva na desno: zamenik komandanta Petar Matić, komandant bataljona Milan Čelić, pomoćnik komesara 6. brigade Vlade Aleksić, član politodjela 19. divizije Slavko Božović, komesar bataljona Vojislav Radaković, pomoćnik komesara bataljona Nikola Dukić.

u rejonu s. Žegar—Bilišane—Zelengrad. Štab brigade se nalazio u s. Žegaru. Sve do 7. aprila brigada je vršila mobilizaciju novih boraca u navedenom rejonu i obezbeđivala pravce koji od Obrovca i Karina vode u Bukovicu. Pored ovih zadataka održavana je u jedinicama brigade i vojno-politička nastava.

---

[117] Zbornik, t. V, knj. 25, dok. br. 77, str. 371.

Predstavnice Antifašističkog fronta žena iz s. Komazeci i s. Bogatnika, u poseti i predaji čarapa i hrane jedinicama 6. brigade u s. Žegaru — marta 1944. god.

Početkom aprila štab 19. divizije je, na osnovu prikupljenih podataka, stekao utisak da Nemci ponovo vrše pripreme za otpočinjanje napada na njegove jedinice, radi njihovog okružavanja u Dalmatinskoj Bukovici, pa je zbog toga doneo odluku da ih odatle prebaci na Velebit, u rejon s. Krupa—Duboki Do—Turovac—Rujišta—Kučević i da potom prati daljnje pokrete i namere Nemaca i postupi prema situaciji.

6. brigadi je naređeno da sa tri bataljona izvrši prelaz preko reke Zrmanje i prikupi se u rejonu s. Krupa—s. Duboki Do—Turovac, a da jedan svoj bataljon uputi u pravcu morske obale, sa zadatkom da prebaci ranjenike i prihvati i dopremi opremu i materijal za jedinice 8. korpusa sa brodovima, koji budu prispeli sa Visa u rejon Proseka—Kamen.

Brigada je, prema dobijenom naređenju, izvršila 7. aprila pokret u navedeni rejon. Pošto Nemci nisu pokazivali nikakve namere, niti preduzimali kakve mere za napad, to je štab divizije, da bi iskoristio već prikupljene svoje brigade, odlučio da izvrši napad na četničko uporište

u s. Sučević. Prema obaveštenjima u s. Sučević se nalazio štab četničkog korpusa sa jednom četničkom brigadom, jačine oko 200 četnika.[118]

5. brigada je trebalo da napadne s. Sučević sa dva bataljona: jednim da obezbedi napad sa pravca Otrića, a drugim da bude u rezervi u rejonu s. Smrdljivac.

Zadatak 6. brigade je bio da napadne sa dva bataljona četničko uporište sa južne strane, a da treći drži u brigadnoj rezervi u s. Turovac.

Napad je počeo 8. aprila pred zoru. Četnički osiguravajući delovi su otkrili napad i približavanje naših jedinica, pa su napustili svoje predstražarske položaje u zaseocima Rutalji i Kranjci i povukli se u nekoliko kuća sagrađenih od kamena u s. Sučevac, koje su bile pripremljene za odbranu. Kroz zidove kuća i ograda probijene su puškarnice, a zemljište ispred kuća očišćeno je za brisan prostor, tako da im se nije moglo prići bez velikih gubitaka.

Pošto se u blizini nalazilo više četničkih uporišta u Otriću je bila i jedna nemačka jedinica. Štab divizije je u svanuće naredio povlačenje brigade u polazne rejone (5. brigada u s. Smrdljivac, a 6. brigada u s. Turovac).

Pošto planirani zadatak nije bio izvršen, štab 19. divizije je odlučio da se napad ponovi sledećeg dana.

10. aprila u isto vreme napad je obnovljen, s tim što je na s. Sučević napadala samo 5. brigada, dok je 6. brigada imala zadatak da sa 2. bataljonom izvrši demonstrativni napad na Srbski klanac, a sa jednim bataljonom da zatvori pravac od Gračaca preko Malovana za Otrić.

Štab brigade raspoređuje svoje snage radi izvršenja toga zadatka i sa 1. i 2. bataljonom kreće u pravcu Srbskog klanca.

1. bataljon napada na Srbski klanac (k. 790) sa severoistočne, a 2. bataljon sa jugozapadne strane. Napad je otpočeo u 15 časova, istovremeno kad i napad 5. brigade na s. Sučević. Imajući u rukama odlične položaje, koji su dominirali celim prostorom, neprijatelj nije dozvolio približavanje jedinica 6. brigade. Pošto je brigada imala za-

---

[118] „Devetnaesta Severnodalmatinska divizija", Dragutin Grgurević, Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske — Zagreb, 1964. god., str. 134.

datak da vrši samo demonstrativni napad to nije uporno ni napadala da bi izbegla gubitke. Prilikom povlačenja jedna četa 2. bataljona bila je sa okolnih dominantnih položaja praćena jakom neprijateljskom vatrom, tako da je izgubila dva puškomitraljesca sa puškomitraljezima.

6. brigada je povukla svoje bataljone u pravcu zaseoka Drobci, severno od komunikacije Gračac—Otrić.

7. brigada 19. divizije, koja se u to vreme nalazila u rejonu Gračaca u Lici i bila pod komandom štaba 35. ličke divizije, samoinicijativno je napala selo Vućipolje, u kojem su se nalazili četnici i odatle ih isterala, ali su se oni povukli u tunel na železničkoj pruzi, odakle su pružili otpor. Čim je za to saznao, štab divizije je naredio 6. i 7. brigadi da likvidiraju ove četnike. Pošto je tunel bio zazidan, a četnici su imali u njemu dosta hrane i vode, a i pristup ka njemu je bio mogućan samo železničkom prugom, koji je branjen vatrom, to je likvidacija ove četničke grupacije bila moguća tek posle duže opsade. 6. brigada je tu ostala sve do 17. aprila, kad su Nemci i četnici sa pravca Otrića otpočeli napad na naše jedinice, koje su opsađivale tunel. Pošto 3. bataljon nije mogao da zaustavi ovaj napad neprijatelja, štab 6. brigade je naredio povlačenje svojih jedinica u Turovac i Cerovac. Međutim, pošto je štab divizije u tom vremenu primio izveštaj štaba Grupe odreda o prodoru neprijatelja iz Obrovca u s. Bilišane, naredio je štabu 6. brigade da uputi jedan svoj bataljon preko s. Krupe za Bilišane sa zadatkom sprečavanja neprijateljskog prodora. Za izvršenje tog zadatka, štab brigade je uputio 3. bataljon.

Štab 19. divizije je 17. aprila izdao zapovest za povratak svojih jedinica u severnu Dalmaciju. 7. brigada je i dalje ostala pod komandom štaba 35. ličke divizije u rejonu Gračaca. 5. brigada je dobila zadatak da se razmesti na prostoru s. Javornik—Rujišta—Ervenik, a 6. brigada u rejonu sela Krupa—Žegar—Bilišane. Ali pokret brigade nije usledio 18. aprila, kako je bilo predviđeno zapovešću divizije, zbog neprijateljskog ispada iz donjeg Lapca prema Bruvnu. Štab divizije je na početku dobio utisak da se radi o jačem neprijateljskom poduhvatu.

Zbog toga je brigada tek 20. aprila preduzela pokret iz rejona Turovac u rejon s. Krupa—Bilišane—Žegar. Dok

Štab 2. bataljona 6. brigade. Stoji: drugi s leva komesar bataljona Čedo Cvrlje. Sede: prvi s leva zamenik komandanta bataljona Milan Medić; drugi, komesar 6. brigade Stevo Maoduš, treći, komandant 6. brigade Danilo Damjanović Danić i, četvrti, komandant bataljona Milan Carić.

su jedinice divizije stizale u ove rejone, za to vreme se neprijatelj neočekivano iz Obrovca približio do sela Bilišana i Muškovaca.

Položaje ispred sela Bilišane branio je ranije upućeni 3. bataljon 6. brigade. Neprijatelj je u početku izvršio prodor u pravcu s, Muškovci (na desnoj obali reke Zrmanje), pa je preko reke Zrmanje prešao kod s. Štulin—Dolac, i tako ugrozio desni bok 3. bataljona, koji se morao povući za G. Greblje. Međutim, ovaj, posle dolaska jedne čete dopunskog bataljona, vrši protivnapad preko zaseoka Olujić i Kalinića, udarajući u desni bok neprijatelja koji se morao povlačiti u pravcu Greblja, ali je pružao ogorčen otpor. Borba je trajala sve do pada mraka kad se neprijatelj povukao u svoj garnizon u Obrovac. U ovim borbama neprijatelju su, prema izveštaju naših jedinica, naneti gubici: 10 mrtvih i 15 ranjenih, dok je 3. bataljon imao samo 3 lakše ranjena.

7. *Obezbeđenje transporta ranjenika iz Bukovice do mora i napad na četnike u G. Karinu i Popovićima*

Zbog prebacivanja težih ranjenika iz divizijske bolnice u Prkljama, a tako isto i ranjenika drugih naših jedinica, koji su preko severne Dalmacije upućivani na o. Vis, gde se nalazila bolnica štaba 8. korpusa, štab divizije je sa svojim snagama obezbeđivao i organizovao ovo prebacivanje do obale kao i njihovo ukrcavanje u same brodove. Praksa je bila da brodovi koji su upućivani sa o. Visa od strane komande mornarice, tom prilikom prebace hranu, odeću, obuću i drugi ratni materijal bilo za potrebe 19. divizije ili drugih jedinica Glavnog štaba Hrvatske.

Štab 19. divizije 20. aprila je naredio štabu 6. brigade da iz svoga sastava odredi jedan bataljon za transport ranjenika i prijem materijala.

Za izvršenje ovog zadatka štab 6. brigade odredio je 4. bataljon, koji je krenuo u Prklje radi preuzimanja ranjenika.

4. bataljon je uspešno izvršio zadatak prebacivanja ranjenika preko puta Benkovac—Bribirske Mostine, koji je bio pod njegovom kontrolom. Prebacivanje 4. bataljona izvršeno je noću 21/22. aprila pravcem: Prklje—Parčići—Lisičić—Banjevci. Po stizanju u selo Banjevce, bataljon je sklonio ranjenike u šumarke na istočnoj obali Vranskog jezera, obezbeđujući se od neprijateljskih uporišta u Benkovcu i Vrani. Ishranu ranjenika i boraca štab bataljona je organizovao preko komande mesta Vodice, koja se nalazila u s. Banjevci. Ova komanda je obavestila štab bataljona da će brodovi od o. Visa stići sa materijalom tek kroz koji dan, što je za bataljone prouzrokovalo teškoće u izvršenju njegovog zadatka. Naime, bataljon je obezbeđivao ranjenike i postojala je opasnost da neprijatelj otkrije rejon njihovog razmeštaja i izvrši napad. Pošto su u više navrata dolazili brodovi sa o. Visa u iskrcno mesto na Proseki, tj. na ušću kanala iz Vranskog jezera u more, neprijatelj je to saznao, pa je postojala opasnost od napada njegovih snaga iz garnizona Benkovca i Vrane.

Ova pretpostavka se ubrzo ostvarila, jer su Nemci rano ujutro 23. aprila preduzeli napad na jedinice 4. bataljona u rejon s. Banjevci.[119]

4. bataljon je organizovao odbranu na položaju severozapadno od s. Banjevci, posednuvši blage kose, koje su dominirale nad zemljištem kojim su se Nemci kretali. Borba je trajala čitav dan i Nemci su se pred mrak povukli u garnizon Benkovac, pošto su pretrpeli ozbiljne gubitke.

U toku 24. aprila nije bilo borbi, ali su Nemci i ustaše 25. aprila pre podne preduzeli napad sa pravca Vrana. I ovaj napad su odbile snage 4. bataljona, pa je neprijatelj bio prinuđen da se povuče u pravcu Vrane.

Sledeća dva dana bilo je zatišje. Štab bataljona je primio obaveštenje da brodovi sa materijalom stižu noću 27/28. aprila u rejon Kamen, nešto južnije od kanala Prosike.

Padom mraka, posle prikupljanja ranjenika, bataljon je krenuo u rejon iskrcnog mesta Kamen i po dolasku postavio obezbeđenje, zatvarajući pravce od Pirovca i ranijeg iskrcnog mesta Proseke. Jedan deo bataljona preneo je ranjenike do morske obale radi ukrcavanja. Pošto su brodovi sa materijalom prethodne noći prispeli na o. Kornati, to im nije trebalo mnogo vremena da stignu do iskrcnog mesta.

Bataljon je prethodno istovario materijal iz brodova, a potom ukrcao ranjenike, posle čega su brodovi otplovili u pravcu o. Visa. Do zore 4. bataljon je prebacivao prispeli materijal preko puta Pirovac—Pakoštane, istočno u vinograde i maslinjake, udaljene oko 2 kilometra, gde je predanio.

Posle prikupljanja zaprežnih kola i magaraca, na koja je natovario prispeli materijal 1. bataljon je u sumrak krenuo u pravcu Bukovice, istim pravcem kojim je stigao do obale.

Posle prelaska puta Bribarske Mostine—Benkovac, bataljon je naišao na minsko polje koje su Nemci postavili nakon prelaska bataljona za morsku obalu.

---

[119] 3. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije i motorizovani puk divizije „Brandenburg".

Tom prilikom bataljon je imao 5 mrtvih i 10 ranjenih. Tu su poginuli komesar bataljona Venco Vlahov, zamenik komandanta bataljona Gojko Banjanin i pomoćnik komesara čete Špiro Bezbradica.

Dok je 4. bataljon izvršavao povereni zadatak, štab 6. brigade je primio 26. aprila od štaba 19 divizije zapovest radi likvidiranja četnika u G. Karinu i Popovićima i ustaša u s. Lisičiću.

6. brigada je imala zadatak da sa dva (1. i 2.) bataljona razbije četnike u G. Karinu i Popovićima, a da jedan (3) bataljon ostavi u Bukovici radi obezbeđenja slobodne teritorije sa pravca Obrovac—s. Bilišane.

Napad je počeo u 11 časova 27. aprila. Kao što se to i ranije događalo četnici nisu primili borbu, već su se povukli u D. Karin pod zaštitu Nemaca, koji su organizovali odbranu u katoličkom manastiru.

Posle bekstva četnika iz G. Karina, bataljoni su produžili napad u pravcu s. Popovići i Popovića—brda, koje su držali četnici iz s. Atlagića—Kule. Posle kraće borbe četnici su se povukli u pravcu s. Atlagića—Kule. 1. i 2. bataljon su zanoćili i predanili ceo 28. april na zauzetim položajima i za ovo vreme je bilo zatišje. U zoru 29. aprila usledio je ponovni napad četnika i Nemaca sa pravca Karina i Benkovca radi odbacivanja naših snaga.

Sa pravca Donjeg Karina napadala je jedna nemačka četa i Karinski četnički odred, jačine oko 250 četnika, dok je sa pravca Benkovca napadao jedan nemački bataljon i „Leteća“ četnička brigada iz Atlagić—Kule, jačine oko 450 četnika.[120]

Napadnute sa dva pravca, snage 6. brigade su se morale braniti na dva fronta, tj. 1. bataljon sa pravca Karina, a 2. bataljon sa pravca Benkovca i Atlagić—Kule.

1. bataljon je pod pritiskom četnika i Nemaca sa pravca Karina bio je prisiljen da se povuče do zaseoka Vidići i crkve sv. Mihovila, gde je poseo za odbranu novu liniju i tu sačekao neprijatelja jakom vatrom sa bliskog odstojanja. Kad su se neprijateljski redovi počeli kolebati i odstupati, bataljon je izvršio protivnapad. Za čitavo

---

[120] 3. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije. (Zbornik, t. VIII, knj. 2, dok. br. 18, str. 54).

vreme borbe 1. bataljona, 2. bataljon je čvrsto držao položaje prema Benkovcu, štiteći pozadinu 1. bataljona.

U ovim borbama četnici su imali 15 mrtvih, 20 ranjenih i 12 zarobljenih (među njima i komandant četničkog odreda).

Brigada je imala 2 mrtva i 5 ranjenih boraca.

Zarobljavanje komandanta četničkog odreda je imalo veliki značaj zbog zavedenih ljudi ovog kraja. Puštanje zarobljenih četnika, koji su bili naseli četničkoj propagandi pokazalo se pravilnim. Međutim, četnički komandant i organizatori su bili osuđeni na smrt i streljani.

8. *Popuna brigade, napad na ustaše u Lišanima i dejstva na komunikacije: Knin—Gračac, Gračac—Obrovac i Kistanje—Benkovac*

Usled toga što brigade nisu bile stalno vezane ni za jednu teritoriju to je njihova popuna zavisila u većini slučajeva od mobilizacije koju su izvodili partizanski odredi. Tako je popuna 19. divizije i njenih jedinica zavisila od mobilizacije koju su vršili partizanski odredi u severnoj Dalmaciji. Pošto na prostoru u severnom delu Bukovice, u rejonu: Žegar—Krupa—Golubić—Muškovci—Bilišane—Zelengrad—Medveđa—Bruška, nije dejstvovao nijedan partizanski odred, ovu mobilizaciju je vršila 6. brigada.

U toku teških borbi sa nemačkim jedinica za vreme oštre zime (decembar, januar i februar) po snegu i ciči, slabo hranjeni i odeveni, veliki broj boraca je bio izbačen iz stroja. Zato je štab 19. divizije doneo odluku da 6. brigada na navedenoj teritoriji izvrši mobilizaciju i popuni svoje bataljone.

U navedenim selima bilo je još dosta sposobnih muškaraca za vojsku, koji su obrađivali ono malo zemlje u kršu ili čuvali stoku.

Mentalitet ljudi ovog kraja je takav da teško napuštaju svoj rodni zavičaj i svoju kuću. I pored toga što su ljudi bili za narodnooslobodilački pokret i pomagali Narodnooslobodilačku vojsku, oni su se teško odlučivali da stupe u vojne jedinice. Odgovornost za ovo snosi i par-

tijsko rukovodstvo koje na ovom terenu nije dovoljno razvilo svoju aktivnost.

Štab brigade je izvršenje mobilizacije shvatio kao najvažniji vojno-politički zadatak, pa mu je prišao planski i organizovano. Plan izvršenja mobilizacije predviđao je zborove i sastanke sa narodom i pojedincima na čitavoj teritoriji. Detaljno se razmatralo ko će, gde i kada govoriti. U ovom poslu su naročitu ulogu imali članovi Okružnog komiteta KPH za Zadar.

Posle predavanja, sastanaka i zborova, komanda mesta Obrovac je pripremila i podelila preko narodnooslobodilačkih odbora pozive pojedinim obveznicima.[121]

Štab 19. divizije je radi prihvata mobilisanog ljudstva i rada s njima na vojnom i političkom planu uputio u s. Bilišane štab dopunskog bataljona.[122] Mobilisani ljudi, koji su se odazvali na poziv, upućivani su u dopunski bataljon. Onaj mali broj koji se nije odazvao na poziv bio je priveden od strane organa komande mesta Obrovac.

Pošto je ljudstvo provelo jedno izvesno vreme u dopunskom bataljonu na vojno-političkoj obuci, po naređenju štaba divizije popunilo je 3. bataljon 6. brigade, a borcima koji su se do tada nalazili u 3. bataljonu popunjeni su drugi bataljoni brigade. Novomobilisanih boraca je bilo oko 350, tako da je brojno stanje brigade poraslo na 990 boraca i starešina. Za komesara 3. bataljona određen je Vojo Radaković (premešten iz 1. bataljona), a za komandanta Milan Ćelić (koji je došao iz 5. brigade). Na dužnost komesara 1. bataljona postavljen je Špiro Bjedov.

Nakon izvršene popune novim borcima iz šireg rejona Obrovca, 3. bataljon je dobio naziv „Boško Jokić", po imenu prvoborca iz ovoga kraja (rođen u Obrovcu), koji je posle kapitulacije Italije poginuo kao komesar bataljona u borbi protivu Nemaca u severnoj Dalmaciji.[123]

---

[121] Komanda mesta Obrovac se tada nalazila u Žegaru Komandant je bio Dane Desnica. Isto tako, u to vreme se tu nalazio i Okružni komitet KPH za Zadar i vršio je političke pripreme za mobilizaciju.

[122] Štab dopunskog bataljona je rasformiran posle ulaska celog bataljona u 6. brigadu, kao njen 3. bataljon. Starešine su postavljene na druge dužnosti u diviziji.

[123] Štab 6. brigade je dao ovaj naziv bataljonu u saglasnosti sa OK KPH Zadar i komandom mesta Obrovac.

Pored popune, brigada je ojačala i u organizacijskom pogledu. Naime, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske od 3. februara 1944. godine, sve jedinice ranga brigade i divizije imale su da formiraju po jednu manju grupu, jedinicu oko 30 hrabrih i sposobnih boraca, pod nazivom „Udarna grupa". Njen zadatak je bio da u neprijateljskoj pozadini vrši napade na štabove, skladišta, transporte kao i neprijateljske vojne i političke ličnosti. Prenoseći naređenje GŠH, štab 19. divizije je naglasio u svom naređenju da „Udarne grupe" brigada treba da se formiraju i dejstvuju po principu nemačkog „Trupa". Uz naređenje je dostavljen i prepis dopisa GŠH o konkretnom napadu jednog nemačkog „Trupa" na organe Narodnooslobodilačke vlasti i druge ustanove.[124]

Štab 6. brigade je odabrao 30 najhrabrijih boraca, naoružao ih puškomitraljezima i automatima i dao im dovoljno municije i ručnih bombi. Za komandira Udarne grupe postavljen je Stevo Kanazir, mlad hrabar i sposoban starešina. Tako formiranoj grupi održao je kraći kurs o načinu akcije obaveštajni oficir brigade Joco Kovačević.

Popunom novomobilisanim borcima iz Dalmatinske Bukovice postignut je očekivani rezultat. Time se znatno ojačalo moralno-političko stanje brigade i povećana njena

---

[124] U dopisu GŠH je, pored ostalog, stajalo:

„U poslednje vrijeme u borbi protiv naše vojske i pozadine, neprijatelj je počeo da upotrebljava specijalne izobražene grupe zvane „Trup". Te grupe izučene su za borbu u našoj pozadini, za prepade na vojne štabove i komande, institucije, bolnice, magacine, itd. i u svrhu toga snabdevene lakim naoružanjem, prvenstveno šmajserima, a obučene u uniforme, odnosno civilna odjela, već prema potrebi koju iziskuju konkretni zadaci. Tako, na primjer, 27. januara o. g. jedan takav „Trup" u jačini od oko 50 ljudi, naoružan šmajserima, a obučen u mješovite uniforme (talijanske, domobranske, stare jugoslovenske i engleske) sa partizanskim kapama na glavi, došao je u selo Škalić i svratio do odbornika. Na upit odbornika odgovarali su da su oni partizani iz 2. brigade 13. divizije koja drži položaje kod Glavaca, da im je komandant brigade major Bubanj (što je u stvari odgovaralo istini; naime, položaj brigade u ono vrijeme i ime komandanta). To je zavaralo odbornika i još neke drugove koji su se okupili oko tobožnjih partizana, i taj „Trup" je odjednom iznenada otvorio paljbu na prisutne i zatim se izgubio u nepoznatom pravcu". (Arhiv VII, dok. br. 4—2, reg. br. 536).

borbena vrednost, naročito kad se imaju u vidu posledice teških borbi i gubitaka u prethodnom periodu.[125]

Štab 19. divizije je doneo odluku da 10. maja izvrši jačim snagama napad na ustašku posadu u s. Lišane (na putu Benkovac—Bribirske Mostine), u kom cilju je angažovao sve svoje snage. 5. brigada je imala zadatak da likvidira posadu u s. Lišanima, a 6. brigada da osigurava taj napad sa pravca Benkovca i Vrane. Partizanski odredi su imali da obezbeđuju slobodnu teritoriju.

6. brigada je posela za odbranu liniju: s. Zasičić—Kožulovac.

Borba je počela 11. aprila u zoru. Tada su neprijateljske snage iz Benkovca pošle da priteknu u pomoć ustaškoj posadi u selu Lišanima, ali su bile zadržane dobro organizovanom odbranom jedinica 6. brigade. Borba se vodila u toku čitavog dana. Međutim, 5. brigada nije uspela da savlada neprijateljsku posadu u Lišanima, pošto je ona imala izvanredno utvrđene polažaje kojima je bilo vrlo teško prići usled žestoke vatre.

U toku maja dolazi do novih događaja. Štab 19. divizije je dobio podatke da su Nemci 12. maja napustili Kistanje i Đevrske; zatim, da je u toku noći 16/17. maja stigla iz Gračaca u Obrovac jedna jača nemačka motorizovana kolona; najzad, da Nemci grupišu svoje snage u Zadru i Kninu. Sve je ovo govorilo da oni imaju nameru da preduzmu nove akcije protiv 19. divizije, pa je njen štab, radi pariranja neprijateljskog plana, izdao zapovest kojom su određeni zadaci jedinica:[126]

---

[125] U izveštaju politodela 19. divizije od 22. aprila 1944. godine, dostavljenom CK KP Jugoslavije se kaže:

„Brigada je prošla ogromne teškoće. Teškoće u ishrani, slaba odeća i obuća, vrlo teške vremenske prilike, nepripremljenost boraca, dovelo je sve do toga da je jedinica vrlo brzo pala na malobrojno stanje, a s tim je potpuno pao i moral u jedinici. Kod boraca nestalo je svake živosti i poleta a dezerterstvo se je bilo pojavilo u znatnoj meri; težnja za povratkom u Dalmaciju i to ne samo kod boraca no i kod mnogih rukovodilaca. U takvim teškim momentima part. organizacije vrlo teško su se snalazile i njihovo delovanje uopšte se skoro nije osjećalo. Partijski sastanci nisu održavani." (Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, dok. 6336).

[126] Arhiv VII, dok. br. 25—1/5, k. 1020.

— izviđanje i grupisanje podataka o neprijatelju;

— držati jedinice prikupljene i spremne za svaku eventualnost i u tom cilju osloboditi borce suvišne opreme, koju je trebalo sakriti;

— održavati stalnu vezu između pojedinih štabova;

— rušiti komunikacije i minirati pojedine terene;

— snabdeti borce suvom hranom najmanje za tri dana.

U ovo vreme 6. brigada je bila prikupljena u rejonu: s. Žegar—s. Bilišane—Zelengrad—s. Medveđa.

Radi napada na nemačke motorizovane kolone, 3. bataljon „Boško Jokić" stigao je noću 19/20. maja iz s. Bili-

Štab 1. bataljona 6. brigade (maj 1944. godine). Prvi sleva Dane Blažević, oficir u štabu 6. brigade; drugi, komandant 1. bataljona Đuro Keča, treći komesar 1. bataljona Špiro Bjedov i treći sdesna, zamenik komandanta bataljona Branko Novaković.

šana u s. Brgud i postavio zasedu kod sela Lisičić na putu Benkovac—Bribirske Mostine. Kolona kamiona sa nemačkom pešadijom bila je napadnuta, i tom prilikom je ubijeno 7, a ranjeno 16 nemačkih vojnika i oštećeno 4 kamiona.

U toku noći 21/22. maja 1. bataljon 6. brigade je vršio napad na zaselak Čulum, u kojem se nalazilo jako četničko uporište. Posle žestoke borbe, koja je trajala oko

dva časa, četnici su proterani. Tom prilikom bataljon je ubio jednog četnika i zaplenio nešto opreme. 1. bataljon je sprovodio i obezbeđivao ranjenike do mora.

23. maja 2. bataljon je jednu četu postavio u zasedu iznad sela Muškovci na putu Obrovac—Gračac. Kada je naišla manja četnička kolona na nju je otvorena vatra i četnici su se razbežali. Ubijen je jedan, a ranjena dva četnika. 4. bataljon je odbio neprijateljski napad od G. Karina i tom prilikom su ubijena dva Nemca i zarobljen jedan ustaša. Zaplenjena je jedna puška.

6. brigada je sa 1. i 4. bataljonom izvršila napad na četnike u zaseocima: Suše, Ivanići i Dubrave. Napad je otpočeo u 23 časa. Četnici su se bez jačeg otpora povukli u pravcu s. Karin i Atlagič—Kule. U ovoj borbi četnici su imali dva mrtva, tri ranjena i tri zarobljena. 2. bataljon je na putu Gračac—Obrovac postavio nagazne mine od kojih je uništen jedan tenk, ubijena dva i ranjen jedan nemački vojnik.

25. maja ujutro Nemci su izvršili padobranski desant na Drvar. U vezi s tim Vrhovni štab uputio je radio-depešom naređenje potčinjenim jedinicama, koje u izvodu glasi:

„Naređujem svim jedinicama NOV i POJ da se u svim odsjecima fronta gdje su Njemci oslabili svoje garnizone smjesta poduzmu najodlučnije akcije protiv važnih uporišta i vojnih objekata neprijatelja. Naročito je važno uništavati železničke pruge, komunikacije i druge važne vojne objekte. VK NOV i POJ Maršal Jugoslavije TITO“.[127]

Po prijemu ovog naređenja radio-putem od štaba 8. korpusa, štab divizije je izdao pismenu zapovest potčinjenim jedinicama, prema kojoj je 6. brigada imala zadatak:

— sa dva bataljona da ofanzivno dejstvuje na komunikaciju: Pađene—Otrić—Gračac i bezobzirno upada u četnička uporišta, koja su ostala oslabljena, usled angažovanja neprijatelja u rejonu Petrovac—Drvar—Bosansko Grahovo—Livno (striktno je podvučeno da se brigada ne ograničava samo na zasede); jednim bataljonom da dejstvuje ka s. Karinu radi razbijanja preostalih četnika

---

[127] Arhiv VII, reg. br. 18—13, k. 1100—1.

i špiljara;[128] jedan bataljon da ostavi na prostoru s. Bilišane radi zatvaranja pravca Obrovac—Bilišane, likvidacije špiljara i prikupljanja dezertera.

24. maja neke nemačke snage su pošle iz severne Dalmacije i uputile se preko Knina prema Bosanskom Grahovu (najverovatnije da bi učestvovale u „drvarskoj operaciji“. Pošto su saveznici danju često bombardovali nemačke motorizovane kolone, Nemci su ove pokrete preduzimali noću.

U vremenu od 25. maja do 7. juna, 1. i 3. bataljon su dejstvovali na putu Gračac—Knin radi ometanja neprijateljskog saobraćaja. 2. bataljon je zatvarao pravac Benkovac—Medveđa, a 4. bataljon pravac Obrovac—Bilišane.

3. bataljon je noću 30/31. maja postavio zasedu na putu u visini s. Prevjes i tom prilikom uništio jedan nemački kamion, ubio 7 Nemaca i zaplenio: 1 puškomitraljez, 1 pištolj, 6 šinjela, 8 ćebadi, 4 šatorska krila, 7 ranaca i 1 telefon.

Udarna grupa brigade je u ovom vremenskom periodu postavljala nagazne mine na putevima: Otrić—Zrmanja, Obrovac—Gračac, Benkovac—Bribirske Mostine, radi uništavanja neprijateljskih motornih vozila i postigla sledeći rezultat (prema izveštaju komandira grupe):

Uništeno je: 1 nemački tenk, 6 kamiona i 1 putnički automobil; ubijeno je: 109 nemačkih vojnika (oni su većinom izginuli u uništenim motornim vozilima, prilikom eksplozije nagaznih mina, a manji deo usled vatrenog dejstva grupe).

Nemačka Vrhovna komanda je bila u neizvesnosti o mestu eventualnog iskrcavanja Anglo-Amerikanaca, pa je računala da se to može desiti na Balkanu, u kom slučaju bi NOVJ odigrala prvorazrednu ulogu. Zato su Nemci odlučili da bar za izvesno vreme odstrane opasnost, koju je za njih predstavljala NOVJ pa su planirali drvar-

---

[128] Pod nazivom „špiljari“ nazvani su u severnoj Dalmaciji dezerteri iz NOV-a ili dezerteri-četnici koji se nisu javili NOO. I jedni i drugi su izbegavali da budu borci NOV-a i krili se po špiljama ili drugde.

Ustaše iz 5. ustaškog zdruga, iz D. Zemunika, streljaju ranjenog borca 6. brigade na položaju u Ravnim kotarima — maja 1944.

sku operaciju, čiji je osnovni cilj bio da se vazdušnim desantom uništi Vrhovni štab NOV i POJ, koji se nalazio u Drvaru (smešten u pećini 200 m od mosta na r. Unac) i razbiju jedinice oko njega.[129]

Radi učešća u navedenoj operaciji Nemci su naredili da se iz severne Dalmacije prebace u pravcu Drvara: 92. motorizovana brigada i jedan puk divizije „Brandenburg", koji je do tada držao Benkovac, odakle je preduzimao akcije protiv 19. divizije.

Kad je počela drvarska operacija, shodno naređenju Vrhovnog štaba sve naše jedinice su prešle u ofanzivu na čitavoj teritoriji da bi ometale pokrete neprijatelja i da bi mu nanele što veće gubitke.

---

[129] Nemačka vazdušnodesantna operacija nazvana „konjički skok" koja je izvedena 25. maja 1944. god. na Vrhovni štab NOV i POJ u Drvaru, poznata je kao sedma neprijateljska ofanziva.

9. *Razbijanje četnika u Atlagić-Kuli*

U ovakvoj situaciji, štab 19. divizije,[130] prema dobijenom naređenju, a koristeći odlazak navedenih nemačkih jedinica u zapadnu Bosnu, doneo je odluku da likvidira posade: u Polači (četničku) i u Atlagić-Kuli i Korlatu (ustaške), a potom da oslobodi Benkovac i u tom cilju je 9. juna izdao zapovest po kojoj su dati zadaci:[131]

— 5. brigada da razbije ustašku posadu u s. Polači a potom da se pripremi za napad na Benkovac;

— grupa bukovačkih bataljona[132] da vrši obezbeđenje sa pravca s. Djevrsakla;

— 6. brigada da u toku noći 10/11. juna likvidira četničko uporište u s. Atlagić-Kuli i ustaško u s. Korlati; potom da se pripremi za napad na Benkovac, za taj zadatak je trebalo da se naknadno izda naređenje.

U ovoj zapovesti je istaknuto da će se za napad na Benkovac tražiti preko štaba 8. korpusa podrška savezničke avijacije:[133]

Raspored neprijateljskih snaga u širem rejonu Benkovca u ovo vreme bio je po sledećem:[134]

— u Benkovcu: 3. bataljon 891. pešadijskog puka 264. nemačke divizije, ojačan jednom baterijom brdskih topova, jednim tenkovskim vodom, jednim vodom blindiranih automobila i većim brojem bacača 81 mm; zatim, tu je bio i 3. bataljon 7. ustaške brigade (bez jedne čete koja je bila u Vrani) i grupa od 60 četnika;

— u Atlagić-Kuli: četnička „Leteća brigada", jačine oko 500 četnika (štab divizije je pretpostavljao da ih ima samo 150);

---

[130] Dužnost komandanta 19. divizije primio je Tomica Popović od Mićuna Šakića, koji je otišao za komandanta 11. korpusa NOV, a dužnost komandanta 5. brigade preuzeo je mesto Dušana Vlajisavljevića Stanko Parmač. Dušan Vlajisavljević je primio dužnost komandanta 43. divizije NOV.

[131] Arhiv VII, reg. br. 7—1/1, k. 1009.

[132] Grupa bukovačkih bataljona je formirana od Severodalmatinskog partizanskog odreda i u junu 1944. god. preimenovana u 14. brigadu 19. divizije. Njen prvi komandant je bio Simo Dubajić, a politički komesar Ferdo Toplak.

[133] Zbornik, t. V, knj. 28, dok. br. 30, str. 114.

[134] Zbornik, t. V, knj. 25, dok. br. 24, str. 119.

— u s. Korlatu se nalazila jedna četa ustaša (verovatno iz 7. ustaške brigade);

— u Donjem Karinu 1. četa 2. bataljona 891. puka 264. divizije i Karinski četnički odred;

— u Smilčiću štab Zadarske četničke brigade i jedna četa 1. bataljona 891. pešadijskog puka 264. divizije;

— u Zemuniku se nalazio štab 7. ustaške brigade, jedna nemačka aerodromska četa i eskadrila nemačkih aviona tipa „Storch".[135]

Radi izvršenja predstojećeg zadatka 6. brigada je još 7. maja bila prikupljena u rejonu s. Bruška—s. Popovići, a štab brigade se nalazio u zaseoku Zelići.

Prema dobijenom zadatku i prikupljenim podacima, štab 6. brigade je naredio:

— 1. bataljonu da napadne četnike u Atlagić—Kuli (oni su bili zaposeli osnovnu školu i grupu kuća oko nje), s tim da spreči njihovo izvlačenje u pravcu s. Smilčića i puta Benkovac—Zadar;

— 3. bataljonu da napadne četnike u zaseocima Cupač i Babić, s tim da onemogući njihovo izvlačenje u pravcu crkve svetog Nikole i Pavla;

— 4. bataljonu da jednim delom snaga uništi ustaše u s. Korlatu; a ostatkom četnike u zaseocima Stegnajići i Vojvodići, s tim da bi, potom, ove snage na liniji Lakića—Stan—Debelo brdo zatvorile pravac od Donjeg Karina;

— 2. bataljonu da pročisti od četnika selo Alavanja, a potom da posedanjem njegove južne ivice i k. 227 zatvara pravac od Benkovca.

Štab brigade je 10. juna u 7 časova, proverio da li su svi bataljoni primili zapovest koja je bila poslata po kuriru. Dežurni oficiri u štabovima bataljona su odgovorili telefonski da su zapovest primili i da su komandanti sa komesarima i komandirima četa i vodova otišli rano na izviđanje. Štabovi bataljona su ovo samoinicijativno preduzeli, pošto su uvideli da bez dobrog izviđanja položaja neprijatelja, prilaznih puteva, ograda i živica do neprijateljskih položaja, itd., ne može da se izvede jedan noćni

[135] Izveštaj štaba mornarice štabu 8. korpusa (Zbornik, t. VII, knj. 2, dok. br. 18).

napad. To što su komandanti bataljona poveli u izviđanje i komandire vodova, još više je obećavalo da će napad uspeti.

Po povratku štabova bataljona sa izviđanja, izdate su usmene zapovesti komandirima četa i s njima je razrađen način napada i uzajamne saradnje. Ljudstvo se odmaralo, a uveče su pred postrojenom brigadom u selu Popović, komandant divizije Tomica Popović, a zatim komesar i komandant brigade, govorili o značaju ovog napada i izvršenju zadataka od strane starešina i vojnika. Brigada je u 21 čas po bataljonima krenula na svoje pravce napada.

Koristeći mrak, bataljoni su se sa polaznih položaja, koji su se nalazili na istočnim padinama Debelog brda, oprezno, bez otvaranja vatre, približavali grebenu Debelog brda, gde se pretpostavljalo da četnici drže položaje i obezbeđenje.

Članovi štaba brigade su se na zajedničkom sastanku sa članovima štabova bataljona, dogovorili da jedinice ne otvaraju vatru sve dok se u podilaženju ne naiđe na neprijatelja, što znači da se očekivalo da će neprijatelj prvi otvoriti vatru a tada bi prema utvrđenom planu usledio opšti napad brigade.

Četnički delovi, koji su držali greben Debelog brda, otvorili su vatru na jedinice brigade. Po jačini vatre se moglo oceniti da su ovi obezbeđujući delovi slabi i da ne mogu da zadrže brigadu u njenom nastupanju. I zaista, četnici su napustili svoje položaje i počeli da odstupaju u pravcu s. Atlagić-Kula, a ustaše u pravcu s. Korlata. Koristeći njihovo odstupanje 1. i 3. bataljon su se vrlo brzo spustili u selo Atlagić—Kulu. Usled iznenadnog napada jedinica 6. brigade četnici nisu bili u stanju da pruže jači organizovani otpor. Pojedine njihove izolovane grupe bile su likvidirane, ali se glavnina ipak izvukla u pravcu s. Smilčića i puta Benkovac—Zadar. Pošto su se sredili četnici su preduzeli protivnapad, ali su bili odbijeni i primorani da u neredu odstupe u pravcu s. Smilčića. Do 3 časa 11. juna otpor četnika u Atlagić—Kuli je bio slomljen. 4. bataljon je isto tako brzo i bez neke veće borbe savladao otpor ustaša u s. Korlat i postavio se radi obezbeđenja pravca od Karina i Smilčića. 2. bataljon na po-

sednutoj liniji nije imao borbi, s obzirom da se Nemci iz Benkovca nisu angažovali.

Štab brigade se nalazio u neposrednoj blizini štabova 1. i 3. bataljona i tako direktno uticao na vođenje borbe.

Naše jedinice koje su zaposele Atlagić—Kulu upotrebile su jedan deo svojih snaga radi obezbeđenja sa pravca Benkovca, a isto tako kao pomoć vozarskoj četi divizije radi izvlačenja ratnog plena na sigurno mesto.

Da bi pomogao četnicima i odbacio naše snage iz Atlagić—Kule, 3. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije pošao je iz Benkovca i oko 10 časova napao 2. bataljon 6. brigade, koji je branio taj pravac.[136]

Iako su u početku zadržani jakom vatrom 2. bataljona, Nemci su, uz podršku artiljerije i tenkova, uspeli da se probiju u pozadinu 2. bataljona. Tada su jedna nemačka četa i Karinski četnički odred napali 4. bataljon, koji je branio pravac što od Karina vodi za Benkovac. U to isto vreme naletela su 4. aviona tipa „Spitfire" i bombardovali Benkovac, ali zbog toga Nemci nisu prekidali napad na 2. bataljon.

Uprkos neprijateljskih napada sa pravaca od Benkovca i Karina, štab brigade nije odustao od svoje prvobitne zamisli za napad na Benkovac, pa, radi slamanja nemačkog napada od Benkovca, agnažuje i 1. bataljon koji je poseo južnu ivicu zaseoka Alavanje i na taj način se pridružio 2. bataljonu.

Za ovo vreme je 4. bataljon zaposeo položaje na Debelom brdu, ne dozvoljavajući neprijatelju da ovim položajem ovlada i okruži naše snage.

Nemačku pešadiju zaustavila je vatra naših snaga. Međutim, Nemci su se pojedinim tenkovima probijali kroz naš raspored i na pogodna mesta prenosili vojnike sa mitraljezima i puškomitraljezima, stvarajući na taj način u samom našem rasporedu vrlo opasna vatrena gnezda. Zbog toga se 2. bataljon morao povući istočno od puta

---

[136] Ova nemačka akcija je bila olakšana i time što 5. brigada 19. divizije nije do tada bila preduzela izvršenje svoga zadatka — napad na ustaško uporište Polaču, a to će učiniti tek noću 12/13. juna (prema podacima iz knjige „Devetnaesta severodalmatinska divizija" od Dragutina Grgurevića — izdanje Instituta za istoriju radničkog pokreta, Zagreb, 1964. god.).

Benkovac—Karin pa su Nemci ovladali ovom komunikacijom.

Sem toga, Nemci su odbacili sa položaja Debelog brda delove 4. bataljona, pa su tako 1, 3. i 4. bataljon bili odsečeni od slobodne teritorije u Bukovici i pretila im je opasnost da budu potpuno okruženi.

Zbog toga je štab brigade naredio njihovo povlačenje preko s. Korlata, s. Jagodnje i Benkovačkog polja, prelazeći put Benkovac—Zadar. Delovi 4. bataljona su štitili povlačenje, a na čelu je bio 1. bataljon, koji je pri prelasku navedenog puta obezbeđivao snage 3. i 4. bataljona. Tom prilikom 1. bataljon je razbio jedan ustaški vod jedan ustaša je ubijen a ostali zarobljeni), koji se kretao iz Zemunika za Benkovac, i zarobio jednu četničku grupu (tu je bio i jedan četnički komandant bataljona), koja se isto kretala (na biciklima) za Benkovac. Najzad su se ove snage 6. brigade prikupile u s. Jagodnju i noću 11/12. preko s. Kolarne prebacile u Bukovicu.

Pri povlačenju 1, 3. i 4. bataljona, 2. bataljon, da bi im pomogao, napadao je sa istočne strane na sektoru puta Benkovac—Karin; ali bez većih rezultata zbog velike nadmoćnosti neprijatelja.

U ovim borbama su razbijena dva neprijateljska uporišta (jedno ustaško a drugo četničko) i stvoreni povoljni uslovi za priliv novih boraca u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. Neaktivnost 5. brigade odrazila se vrlo negativno, jer je time neprijatelju omogućeno da sve svoje raspoložive snage grupiše protiv 6. brigade.

U toku ovih borbi ubijeno je 35 Nemaca, 18 ustaša i 28 četnika (ukupno 78); ranjeno: 25 Nemaca, 5 ustaša i 10 četnika (ukupno 40); zarobljeno: 15 ustaša i 60 četnika (ukupno 75).

Zaplenjeno je: 3 teška mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 4 šmajsera, 65 pušaka, 2 pištolja, 6.950 metaka, 21 bomba, 34 šinjela, 8 bluza, 3 čakšira, 54 ćebeta, 10 košulja, 20 gumenih opanaka, 30 šatorskih krila, 3 pisaće mašine, 1 sedlo i 2 bicikla; a zatim stoke, hrane i drugog materijala: 157 grla krupne stoke, 36 konja, 1.000 grla sitne stoke, 4.000 kg brašna, 10 sanduka maslaca, 15 kg kafe, 40 kg mesa, 20 sanduka mesnih konzervi, 100 kg šećera, 100 kg masti, 15 kg sira i 30 kg pisaćeg papira.

Naši gubici su bili: 5 mrtvih i 21 ranjen[137] a od ratnog materijala: 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, 800 metaka (mitraljezi su uništeni od tenkova, dok su puškomitraljezi propali krivicom komande jedne čete koja je uzeta na odgovornost).

U borbi su se naročito istakli 1. i 3. bataljon, čiji su se štabovi založili sa puno umešnosti da bi se postavljeni zadaci izvršili, dok su borci pokazali kako sjajan ofanzivni duh u napadu, tako i upornost u odbrani, uz veliko požrtvovanje i hrabrost.[138]

10. *Vojno-politička obuka i proglašenje 6. dalmatinske brigade udarnom*

Vojnički uspeh 6. brigade, razbijanjem četničke „Leteće brigade" u Atlagić—Kuli, poljuljao je i onako slab moral ustaša i četnika u severnoj Dalmaciji, a naročito u Ravnim kotarima. Tada je prešao na stranu narodnooslobodilačkog pokreta komandant „Zadarske četničke brigade" zajedno sa svojim zamenikom i 60 četnika, ali su se oni posle razišli svojim kućama.

---

[137] Arhiv VII, reg. br. 18—1/2, k. 1009.
Poginuli su: Đuro Keča, komandant 1. bataljona; Sava Kosović, komandir čete; Dmitar Krdović, zamenik komandira čete. Ranjeni su: Raško Šimun, komesar čete; Ivan Volf, operativni oficir bataljona; Drago Gržanov, vodnik; Mate Franov, zamenik komandira čete; Grgo Vlahov, politički komesar čete i vodnici: Ivo Marić, Filip Gazić i Petar Madić.

[138] Iz 1. bataljona su se istakli i to: Ljuban Radić, borac koji je iz neposredne blizine iz tenka uspeo da izvuče mitraljez; Babić Simo, vodnik, dva puta je bio zarobljavan od neprijatelja i oba puta uspeo da pobegne; Boško Vukojević i Dušan Vidić, borci, hladnokrvno su dočekali neprijatelja na blisko odstojanje i naneli mu teške gubitke, a potom pod kišom neprijateljskih kuršuma izvukli iz borbe jednog ranjenog druga; Stevo Tanjiga, borac, pojurio je za neprijateljem (ostavivši iza sebe ostale drugove za oko 200 metara) i prišavši na 20 do 30 metara, otvorio vatru, a zatim se vratio sa svojim puškomitraljezom; Jovanka Grčić, borac, koja je, u neposrednoj blizini neprijatelja i pod kišom kuršuma, uspela da previje ranjenog komesara čete i da ga uz pomoć dva druga iznese na sigurno mesto; Milan Bjedov, borac, štitio je puškomitraljezom povlačenje svojih drugova preko puta, dok je neprijateljski tenk krstario u blizini, a zatim je uspeo da se izvuče i spasi svoj puškomitraljez; Jovan Omčikus, vodnik, sa jednim desetarom šti-

Da bi se što bolje iskoristio postignuti vojnički uspeh u Ravnim kotarima bila je potrebna vrlo jaka i efikasna akcija Komunističke partije Jugoslavije. Međutim, ova akcija je bila vrlo skromnog značaja. Okružni komitet KP za Zadar nalazio se na Dugom otoku, što se objašnjavalo teškim uslovima za rad, zbog prisustva jakih nemačkih i kvislinških (četničkih i ustaških) snaga na ovoj teritoriji.[139]

Međutim, uprkos svemu, usled vojničkih poraza četnički pokret u Ravnim kotarima počeo je naglo da slabi.[140]

Sve jače učvršćivanje saveza SSSR-a, Engleske i SAD izazvalo je sve jači nemir, zbunjenost i rastrojstvo među četničkim redovima u severnoj Dalmaciji.

---

tio je prebacivanje svojih drugova preko brisanog prostora u pravcu puta, na koji je neprijatelj sipao jaku vatru i tek kada su se drugovi prebacili, ova dvojica su se povukli. Vice Špar, potporučnik, komandir čete iz 2. bataljona, istakao se veštinom u komandovanju i njegova četa je imala najmanje gubitaka, mada se borila pod teškim okolnostima; Dušan Tomašević, kurir štaba 2. bataljona, sa odstojanja od 30 metara je otvorio iz puškomitraljeza vatru na tenk i time dao primer ostalim borcima koji su se poveli za njim; Filip Gagić, vodni delegat iz 3. bataljona je, prilikom odbijanja neprijateljskog napada, pojurio za neprijateljem i ubio 2 četnika i zarobio jednog ustašu i dva četnika; Milan Jokić, komandir čete u 3. bataljonu, kad mu je poginuo puškomitraljezac sam je zgrabio puškomitraljez i u jurišu otvorio vatru na neprijatelja, upao u neprijateljski rov i tu oteo jedan teški mitraljez; Krsto Martinović, komesar čete u 3. bataljonu, kad je u početku borbe bio ranjen komandir odmah je preuzeo komandu nad četom i za sve vreme njome vešto komandovao. Iz 4. bataljona su se svojom hrabrošću i umešnošću istakli: Blagoje Veselinović, komandir čete; Mirko Radmilović, komandir čete i Milan Zelić, borac.

139 Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu, dok. br. 6796.

140 Oblasni komitet KPH za Dalmaciju u svome izveštaju CK KP Hrvatske k. jula 1944. godine piše: „Likvidacijom četničkog uporišta Atlagić Kule (koja je smatrana neosvojivom) kao i delovanja 19. divizije kroz severnu Dalmaciju — što se vrlo povoljno odrazilo na mase toga kraja — stvoreni su uslovi za mobilizaciju. Formiran je bataljon „Boško Jokić", na našu stranu prešao je četnički komandant Klicov sa nekoliko vojnika. Među četnicima je usled svega ovoga kao i opšte povoljne situacije na frontovima, nastalo previranje i osipanje, tako da je Djujić bio prisiljen hitno uputiti svog zamenika, generalštabnog majora bjv. Kapetanovića sa četničkim prvakom Stegnjejićem da spreči dalje osipanje". (Vidi: Arhiv Radničkog pokreta — Beograd br. 6796).

Naročito je u tom pogledu povoljno delovalo bombardovanje četničkih uporišta. Knin i okolna sela pretrpeli su velike štete od savezničkog bombardovanja. Na takav razvoj raspoloženja dosta su uticali i leci koje su bacali saveznički avioni.[141]

Posle izvedenih akcija i pokreta, 6. brigada je bila raspoređena po sledećem:

1. i 2. bataljon u rejonu s. Žagara (tu se nalazio i štab brigade);

3. i 4. bataljon u rejonu s. Bilišane, sa zadatkom odbrane slobodne teritorije sa pravca Obrovca.

U ovakvom rasporedu brigada je ostala do početka jula 1944. godine. Štab brigade je nastojao da sve raspoloživo vreme upotrebi radi podizanja političkog nivoa i borbene sposobnosti jedinica.

Jedan od najtežih problema bilo je samovoljno udaljavanje iz jedinice. Tu se radilo o prelasku iz jedne u drugu jedinicu, a bilo je slučajeva da su se neki vraćali svojim kućama ili na razne načine izbegavali borbu. Izuzetan i redak slučaj je bio da je neki borac prešao na neprijateljsku stranu. Za razumevanje ove pojave treba imati u vidu da je veliki broj boraca bio tek mobilisan, a bilo je dosta i onih koji su se do tada nalazili u neprijateljskim formacijama. S obzirom na njegov značaj ovo pitanje se dosta često postavljalo na partijskim sastancima i tako isto na sastancima po štabovima. Analizirajući problem dezerterstva, štab brigada je uočio da jedan deo nižeg komandnog kadra ne uviđa dovoljno svu štetnost ove pojave za borbenu sposobnost jedinice. Tako se desio slučaj da je svoju jedinicu napustio i komandir jednog voda i otišao kući. Pošto je bio uhvaćen i vraćen u svoju

[141] Na jednom zboru u Kninu (posle prvog bombardovanja ovog grada) Djujić je tvrdio da su Knin i okolna sela zabunom bombardovani i da je on javio radiom u Kairo i London da se više to ne ponovi pa da se takav slučaj ubuduće neće desiti. Tom prilikom je rekao da dozvoljava da mu se brada obrije ako Knin bude ponovo bombardovan. Međutim, nakon nekoliko dana engleska avijacija ga je ponovo bombardovala. Djujić je posle toga zabranio da se govori o njegovom obećanju (o brijanju brade). Partizani i narod su ispevali pesmu „Oj Djujiću kakva ti je brada, čupaće je udarna brigada".

jedinicu, na pitanje zašto je dezertirao, on je odgovorio: „Kad veliki broj dezertira, mogu i ja".

Uzroci napuštanja su mnogostruki i složeni. Uslovi u kojima su borci živeli bili su izvanredno teški: vršili su česte iznuravajuće pokrete i vodili žestoke borbe, a bili su gladni, slabo obučeni i obuveni. Sem toga, bilo je dosta roditelja pojedinih boraca pod uticajem neprijateljske propagande, pa su oni navodili sinove da napuste svoje jedinice. Uz sve to, politički rad na terenu nije bio na visini. Aktivnost narodnooslobodilačkih odbora, pa i samih partijskih organizacija na terenu, nije bila efikasna u ovim teškim prilikama. Njihova propaganda u tumačenju ciljeva narodnooslobodilačke borbe je podbacila, a njihova briga o porodicama boraca je bila nedovoljna. Pojedini članovi narodnooslobodilačkih odbora nisu imali potrebne moralne i političke kvalitete.

Po jedinicama se nije pojavio problem bratstva i jedinstva, pa nije bilo pojava šovinizma ili antagonizma, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Primorci, Bukovčani i Ličani popunjavali su 6. brigadu i u najtežim danima pokazali primerno jedinstvo.

Ipak su štab brigade i sav rukovodeći kadar, da bi osujetili svaki uticaj neprijateljske propagande na osetljivo nacionalno pitanje, stalno bdeli da ne bi došlo do neželjenih pojava, objašnjavajući odluke AVNOJ-a i rešenje nacionalnog pitanja posle rata.

Sporazum Tito—Šubašić nije odmah na početku objašnjen jedinicama brigade, ali je kasnije to urađeno, pošto su dobijena potrebna uputstva od štaba divizije. Tako su nestali strah i sumnje, koji su postojali kod pojedinih boraca u vezi sa ciljevima i rezultatima borbe.

Bilo je potrebno, da bi se ojačalo moralno-političko stanje jedinica, preduzeti sve mere za što intenzivniju političku nastavu i teoretsko uzdizanje starešina, kako bi oni mogli pravilno da objašnjavaju borcima i narodu, političku liniju narodnooslobodilačkog pokreta i pojedine događaje ne samo u našoj zemlji već i u svetu uopšte.

Za političku nastavu starešina bio je izrađen plan koji je obuhvatao šest najznačajnijih, brižljivo odabranih tema, i to:

I tema: Bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije;

II tema: Propast Jugoslavije, oružani ustanak u cilju narodnooslobodilačke borbe;

III tema: Organi narodnooslobodilačkog pokreta;

IV tema: O neprijateljima narodnooslobodilačke borbe;

V tema: Nastanak i razvitak narodnooslobodilačke vojske.

VI tema: Saveznici oslobodilačkog pokreta Jugoslavije.

U prvom redu su ovu čitavu problematiku morali detaljno savladati oni drugovi koji su bili na političkim dužnostima da bi se osposobili da drže predavanja po pojedinim temama. I ostale starešine morale su da solidno savladaju ovo gradivo da bi ga posle mogle preneti na svoje borce. Cilj je bio da se borcima objasne i svi osnovni problemi, postavljeni u vezi sa narodnooslobodilačkom borbom jer je to bilo od izvanrednog značaja za njihov moral. Njima su morali biti potpuno jasni ciljevi za koje daju svoje živote. Zato je na časovima političke nastave proveravano znanje boraca po pojedinim temama. Tražen je neophodan minimum, naročito kad se ima u vidu da su većina boraca bili seljaci, od kojih su mnogi bili nepismeni

Štab 19. divizije je zahtevao od štabova brigada preduzimanje mera za osposobljavanje starešina, naročito komandira vodova, vodnih delegata i desetara. U brigadi su radili kursevi za vodne delegate (pod rukovodstvom Gojka Jakovčeva) i za desetare (pod rukovodstvom Dušana Bjelića. Radi stručnog uzdizanja i boljeg osposobljavanja kadrova, izrađen je program vojnostručne obuke članova štaba brigade i štabova bataljona, pod rukovodstvom komandanta brigade. Po tom programu oficiri štabova su obučavani u čitanju karata, proceni situacije, donošenju odluke i pisanju borbenih zapovesti. Za komandire četa i vodova, kao i za kurs vodnih delegata, izrađen je program nastave.[142]

Iz pešadijskog strojevog pravila:

---

[142] Zbornik, t. V, knj. 29, dok. br. 75.

— podela i razbroj, strojevi i prestrojavanje, razvijanje u strelce i zbor.

Iz borbene obuke voda u napadu:

— kretanje i strojevi razvoja za borbu i pod artiljerijskom vatrom; osiguranje krilnim i bočnim patrolama; izdavanje zapovesti; kretanje pod pešadijskom vatrom — srednjom i bliskom; upotreba automatskog oružja; uzajamno potpomaganje desetina u borbi, u vatri i pokretu, pripremama za juriš; juriš i gađanje; uređenje braniočevog položaja.

Iz rada voda u odbrani:

— izbor položaja za odbranu, izlazak na položaj, procena situacije, plan vatre, uređenje položaja za odbranu, raspored automatskog oružja i strelaca u borbi, uzajamno potpomaganje desetina u borbi i stvaranju plana vatre, priprema protivnapada i protivnapad, izviđanje i osmatranje, povlačenje i odstupanje, uprava vatrom i disciplina vatre.

Iz zaseda:

— jednostruka, višestruka i kombinovana zaseda, borba sa zasedama, postupak i komanda da naša jedinica slučajno upadne u zasedu.

Iz ratne službe:

— obaveštavanje i osiguranje (potreba i važnost): 1). Blisko izviđanje neprijatelja pešadijom, kada se vrši i čime; oficirske, podoficirske i izviđačke patrole (jačina, sastav, zadatak, daljina isturanja, način rada); izdavanje zapovesti, podnošenje izveštaja (praktično); 2). Borbeno izviđanje; način rada; frontalne i krilne bojne patrole; 3). Izviđanje zemljišta; izviđanje puteva, naseljenih mesta, šuma i zasebnih mesta.

Iz obezbeđenja:

— potreba osiguranja i čime se postiže podela, s obzirom na stanje trupa u kome se nalaze (u mestu, u kretanju): 1). Osiguranje u nastupnom maršu: prethodnica, zadatak, jačina, sastav i podela, naziv pojedinih delova, odstojanje, zapovest, postupak pri nailasku jačeg ili slabijeg neprijatelja; 2). Osiguranje u odstupnom maršu: zaštitnica, zadatak, jačina i sastav, podela, naziv i odstojanje delova; zapovest, način rada pri nailasku na jačeg ili slabijeg neprijatelja; 3). Osiguranje u bočnom maršu:

Glumačka grupa 19. divizije, posle priredbe jedinicama 4. brigade maja 1944. godine u s. Bogatnik.

pobočnica, zadatak pobočnice, sastav, vidovi pobočnice (stalne i pokretne); način rada, rad pri sukobu sa slabijim ili jačim neprijateljem; 4). Osiguranje na mestu: stalne predstraže; naziv, delovi, odstojanje predstraže, postavljanje predstraže, uloga i rad pojedinih delova; dužnost stražara u stražarskom nizu; osmatranje na predstraži; rad mrtve straže, unutarnje i spoljne, tajne patrole; postupak pri nailasku neprijatelja; zamena delova predstraže.

Iz fortifikacije (utvrđivanja):

— o potrebi utvrđivanja; o streljačkim zaklonima: za stavove — ležeći, sedeći, stojeći; udešavanje raznih zemljišnih predmeta za zaklone (brazde, jaruge, žive ograde, levkovi, oborena stabla).

U toku meseca juna 1944. godine brigada nije imala neke veće borbe, a zatvarala je pravac koji je sa severa izvodio na slobodnu teritoriju Bukovice. Ovo vreme bilo je iskorišćeno za vojničku nastavu i obuku radi učvršćivanja jedinica, a značajna pažnja je bila posvećena radu na opismenjavanju i na prosvećivanju.[143]

Imajući u vidu nacionalne tradicije ovog kraja koji je naseljen pretežno srpskim življem, štab 19. divizije je

[143] Zbornik, t. V, knj. 29, dok. br. 75.

dao uputstvo da jedinice u rejonima svoga rasporeda proslave zajedno sa stanovništvom praznik Vidovdan. Štab 6. brigade je dao odgovarajući politički ton ovoj proslavi. Pored prigodnih govora, ispred okupljenog naroda, prodefilovala su dva bataljona. Ovo se vrlo pozitivno odrazilo na stanovništvo ovog kraja, s obzirom na neprijateljsku propagandu protiv partizana koja je iznosila da oni ne poštuju nikakve narodne tradicije.

Zbog uspešnog razbijanja četnika i ustaša u uporištima Atlagić—Kula i sela Korlati, štab divizije je predložio štabu 8. korpusa da se 6. brigada proglasi udarnom i pošto je ovaj predlog usvojen Glavni štab NOV i PO Hrvatske je svojom naredbom od 16. juna taj naziv ozvaničio.[144] 6. brigada je menjala svoj naziv četiri puta. Pri formiranju je bila 2. u ofanzivi 6. (do jula 1944. god.), potom ponovo 2, kasnije sve do kraja rata 6. brigada.

Ova naredba je pročitana pred postrojenim 1. i 2. bataljonom i narodom ovog kraja, prilikom proslave Vidovdana 28. juna u s. Žegaru.

Postignuti uspesi u poslednjim borbama dali su polet čitavom boračkom i komandnom kadru, a proglašenjem brigade udarnom štabovi bataljona su dobili samopouzdanje — više vere u sebe, svoje jedinice i borce. Uporan rad štaba brigade u jačanju i učvršćivanju brigade kao celine i njenih jedinica dao je svoje plodove. Članovi štaba su bili ponosni na uspeh brigade, a ukazano priznanje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske je bilo najbolja satisfakcija za njihov požrtvovan i uporan rad i zalaganje na stvaranju jedne snažne jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

Od formiranja brigade do ovog uspeha bilo je primedbi na rad njenog štaba, ali se pri tom nisu gubile iz vida ni objektivne teškoće na koje se nailazilo.[145]

---

[144] Istom naredbom je 7. brigada 19. divizije, koja je bila pridata 1. korpusu, sada i organizacijski ušla u njegov sastav. Zbog toga je štab 19. divizije od Bukovačkih bataljona formirao novu, 14. brigadu (Zbornik, t. V, knj. 29, dok. br. 75).

[145] U izveštaju štaba 8. korpusa od 3. maja 1944. god. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, pri oceni rada štabova stoji za štab 6. brigade: „Štab brigade nije potpun. Komandant, major Damjanović razboleo se i nalazi se u bolnici na Visu. Dužnost komandanta brigade vrši poručnik Čelić, komandant jednog bata-

Izvod

NAREDBA Br. 9
GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE
od 16. juna 1944. god.

III
Pohvale i dodeljivanje naziva „Udarnih" divizija i brigada.

Za postignute uspjehe i upornost u borbama od 1. do 10. juna ove godine, sa neprijateljem u Dalmaciji i na otocima, pohvaljujemo borce i starješine 1. brigade 9. divizije, 3. brigade 20. divizije, 2. brigade 19. divizije i 2. brigade 26. divizije i dodeljujemo im naziv „Udarne". Od danas se nazivaju: 1. udarna brigada 9. divizije, 3. udarna brigada 20. divizije, 2. udarna brigada 19. divizije i 2. udarna brigada 26. divizije.

Polit. komesar
R. Žigić, s. r.

Komandant
general-lajtnant
Gošnjak, s. r.

---

ljona iste brigade. Ovaj štab još se nije u potpunosti snašao, premda su u ovom periodu vremena sami zadaci, koji su bili postavljeni pred ovu brigadu, dovodili do cepanja njihovih jedinica, tako da sam štab nije delovao kao celina niti na taj način mogao doći do punog izražaja."

(Zbornik, t. V, knj. 27, dok. br. 8).

BORBENA DEJSTVA 6. BRIGADE U PERIODU JULI-OKTOBAR 1944.

1. *Likvidacija nemačke posade kod Prosike*

U drugoj polovini juna 1944. primećen je živ saobraćaj Nemaca na komunikacijama: Gračac—Otrić—Knin—Kistanje—Bribirske Mostine—Benkovac. Motorizovani puk nemačke divizije „Brandenburg", koji je u maju bio prebačen iz severne Dalmacije, radi učešća u Drvarskoj operaciji, ponovo je vraćen natrag.

Prema navedenim neprijateljskim pokretima, štab 19. divizije došao je do zaključka da Nemci mogu preduzeti novu akciju protiv naših snaga u Bukovici, pa je za tu eventualnost rasporedio svoje jedinice radi odbijanja napada i one su u takvom rasporedu ostale do početka jula.

Pošto do nekog većeg napada Nemaca do toga vremena nije došlo, a prema ranije dobijenoj direktivi Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, štab 19. divizije je odlučio da 5. i 6. brigadu prebaci u Primorje i to:[146]

— da obezbedi iskrcno mesto na obali i vrši prijem municije, oružja, odeće i hrane, što je trebalo da stiže brodovima sa o. Visa;

— da vrši napade na neprijateljske posade u Primorju i na nemačke položaje za odbranu obale na odseku Prosika—Pirovac;[147]

---

[146] Taj stalni zadatak je umnogome sputavao inicijativu i slobodu manevra njenih brigada, što treba imati u vidu pri oceni dejstava i 6. brigade.

[147] Arhiv VII, br. 1—3/2, k. 1010, i Zbornik, V, knj. 29, dok. br. 75.

Obuku boraca na minobacaču izvodi komandir voda, Dane Ožegović — juna 1944. god.

— da u granicama mogućnosti izvrši mobilizaciju novih boraca.

Odsek obale Biograd na Moru—Pirovac branile su nemačke jedinice: 891. pešadijski puk i dopunski bataljon 264. divizije i 92. motorizovana brigada. Kao pokretna rezerva 15. brdskog nemačkog korpusa, u rejonu Skradin—Roški sklap, nalazio se 1. puk divizije „Brandenburg", koja je imala zadatak da interveniše prema konkretnoj situaciji bilo radi pariranja naših napada s kopna, bilo protiv eventualnog anglo-američkog iskrcavanja i u tom cilju je organizovana odbrana obale.

Uz okupatorske snage u severnoj Dalmaciji nalazile su se znatne četničke i ustaške formacije (ove poslednje su bile vrlo aktivne).

Prebacivanje delova 19. divizije, noću 2/3. jula, preko komunikacije Benkovac—Bribirske Mostine, uznemirilo je nemačku komandu zbog pretpostavke da se naše snage kreću ka obali, sa zadatkom sadejstva sa anglo-američkim

snagama koje dolaze iz Italije da bi se iskrcale na našu obalu.

Nemci su u svojim procenama ozbiljno računali sa mogućnošću savezničkog iskrcavanja na odseku obale Biograd—Pirovac, pa su u vezi s tim i preduzeli odgovarajuće mere za odbranu obale. Pored toga, Nemci su se plašili vazdušnog desanta za čije izvršenje je bio pogodan teren u rejonu Benkovac—Bribirske Mostine—Vukšić—Banjevci, pa su i tu preduzeli odgovarajuće mere za odbranu (pravljenje kamenih piramida, postavljanje minskih polja, itd.).

Brigada je posle izvršenog noćnog marša izvršila raspored svojih jedinica u rejonu istočno od Vranskog jezera i to:

1. bataljon u selu Budak, sa zadatkom zatvaranja pravca od Benkovca;

2. bataljon u s. Radošinovci, sa zadatkom zatvaranja pravca od Vrane;

4. bataljon u s. Donje Ceranje, sa zadatkom obezbeđenja pravca Benkovac—Vrana.

3. bataljon u s. Buković, kao rezerva brigade.

Štab brigade je bio smešten u s. Radošinovci.

U toku 4. jula, jedna neprijateljska četa, ojačana artiljerijom, vrši napad na pravcu s. Ceranje, ali je bila odbijena od strane 4. bataljona. Sve jedinice brigade do 10. jula, odbijaju povremene nemačke i ustaške napade sa pravca s. Vrana, Pakoštana i Benkovca, nanoseći neprijatelju gubitke i ne dozvoljavajući mu da prodre na teren koji su držale naše snage.

Promatrajući aktivnost neprijatelja mogla se prozreti njegova verovatna namera da izvrši neki jači poduhvat protiv naših snaga, pa je štab 19. divizije doneo odluku da se što pre oslobodi obalski sektor od Pirovca do Prosike i taj zadatak je poverio 5. brigadi. U vezi sa ovim, 6 brigada je imala zadatak da zatvori pravac od Pakoštana, onemogućavajući neprijateljsku intervenciju sa te strane; zatim, da ovlada mostom na kanalu koji spaja Vransko jezero sa morem (blizu Prosike) i, najzad, da obezbeđuje naše snage sa pravca Benkovca.

Dobijeni zadatak je bio vrlo složen, pa se štab 6. brigade našao pred problemom koji je bilo teško rešiti: kako

u tajnosti postaviti zasedu na putu koji iz Pakoštana vodi ka Prosiki, s obzirom na blizinu neprijateljskih posada; zatim, kako osvojiti most na kanalu kod Prosike koji je neprijatelj branio, zauzimajući položaje iza jakih kamenih zidova što su pružali odličan zaklon.

U ovakvoj situaciji štab brigade je odlučio da jedan bataljon uputi čamcima preko Vranskog jezera — ostavljajući jednu njegovu četu kao zasedu na putu koji vodi od Pakoštana — sa zadatkom da sa leđa izvrši napad na neprijateljsko uporište u Prosiki. Ovaj poduhvat je trebalo izvršiti iznenada, u najvećoj tajnosti i što je moguće pre u toku noći 11/12. jula.

U toku 11. jula, 1 bataljon, koji je dobio ovaj zadatak, pripremao se za njegovo izvršenje. Na istočnoj obali Vranskog jezera prikupljeno je nešto rasušenih čamaca, koje su meštani sakrili u grmlju pored obale. Rupe na ovim čamcima trebalo je krpama zatvoriti.

Padom mraka bataljon je prikrivenim prilazima stigao do obale jezera i izvršio ukrcavanje u čamce. Prvim čamcem upućena je preko obale jedna desetina sa dva puškomitraljeza, koja je imala zadatak da obezbedi iskrcavanje bataljona od iznenadnog napada neprijatelja. Zatim su se otisnuli i drugi čamci.

Na polovini jezera nastala je izvesna panika kod boraca u ostalih desetak čamaca. Naime, neki čamci su počeli da propuštaju vodu i već su bili skoro puni do polovine. Pretila je opasnost od potapanja. Borci i rukovodioci bataljona su bili skoro svi Bukovčani i Ličani i nisu znali da plivaju. U ovoj situaciji komandant brigade, koji se u jednom od čamaca prevozio sa komesarom bataljona Špirom Bjedovom (koji je tada ujedno i komandovao bataljonom, pošto je komandant bataljona bio poginuo) naredio je tada da jedan deo boraca porcijama i kapama izbacuje vodu iz čamaca, a drugi da vesla u pravcu iskrcavanja. Ovo se pokazalo spasonosno i ceo bataljon se neopaženo prebacio na suprotnu obalu. Mesto iskrcavanja se nalazilo u predelu Modrave. Komesar bataljona je odredio jednu četu, koja se odmah izdvojila i krenula ka putu Pakoštane—Pirovac i na severnom delu u Modravama posela položaje radi obezbeđenja i akcije 5. brigade, i napada 1. bataljona 6. brigade.

Delovi 6. brigade, posle izvedene akcije na Nemce u Modravama, odmaraju se na obali Vranskog jezera — juni 1944. godine

Pošto je bataljon izbio na navedeni put, nastupao je u borbenom rasporedu prema kanalu na Prosici i napao odsek od obale Vranskog jezera do obale mora koji su branili Nemci.

Prostor Modrave je pokriven maslinjakom, sa nisko spuštenim granama i pun je ograda i gomila izvađenog i iskrčenog kamenja iz vinograda, a sve to čini ozbiljne prepreke, pa je teško prohodan i po danu, a kamoli noću, te je bataljon sporo nastupao. Vatra nije otvarana sve dok naš streljački stroj nije naišao iza leđa na iznenađene Nemce.

Borba je trajala svega jedan sat. Postignuto je potpuno iznenađenje pošto neprijatelj nikako nije mogao pretpostaviti da bi naše snage mogle da ga napadnu iza leđa. Počeo se braniti, ali usled noći i pometnje, izmešan sa našim borcima, više je tražio spasa u bekstvu i skrivanju. Četa koja je imala zadatak da ovlada mostom, brzo ga je zauzela. 5. brigada je ovladala dominantnim visom Tuštica i spojila se na kanalu sa 1. bataljonom 6. brigade. Time je u potpunosti izvršen zadatak, koji je dobijen

od štaba divizije, ali od najavljenog dolaska brodova sa materijalom nije bilo ni glasa.

Tako, i pored neobičnog zalogaja i hrabre akcije 1. bataljona 6. brigade nije bilo došlo do prihvata materijala.

Držanje boraca i starešina 1. bataljona 6. brigade u ovoj vrlo složenoj akciji bilo je za svaku pohvalu.

Nemci su imali sledeće gubitke: 20 ubijeno, 31 zarobljeno; dok broj ranjenih nije poznat, a svakako je bio znatan. Od materijala je zaplenjeno: 5 puškomitraljeza, 25 pušaka, 6 pištolja, 4 automata, 2 tromblonske puške, 2 telefona i 5 kilometara telefonskog kabla, kao i izvesna količina municije i hrane. Uništen je jedan tenk i oštećeno 7 kamiona.

Brigada nije imala gubitaka sem 1 ranjenog.[149]

Prelaz 1. bataljona 6. brigade preko Vranskog jezera i njegovo ubacivanje u pozadinu Nemaca predstavlja primer odvažnosti i veštine komandnog kadra i boraca. Odluka štaba 6. brigade da prebaci jedan svoj bataljon preko jezera, između neprijateljskih uporišta u Pakoštanima i Prosici je bila vrlo smela, ali je krunisana uspehom.

Štab brigade nije naročito isticao ovaj uspeh u operativnom izveštaju štabu divizije zbog neuspeha jedinica koje su bile stavljene pod komandu „Primorskog sektora", pa zbog toga nije dovoljno uočio vrlo uspešan rezultat opisanog poduhvata.

2. *Borbe 2. bataljona 6. brigade u sastavu Primorskog sektora*

Štab 19. divizije je imao podatke o jačem grupisanju nemačkih snaga u Vrani i Pirovcu i o dolasku jedne četničke brigade u Bribirske Mostine, pa je iz toga zaključio da neprijatelj priprema napad na snage divizije, koje su se nalazile u neposrednoj blizini obale. Zbog toga je doneo odluku da se u Primorju, gde se do tada nalazila divizija, ostavi grupa od tri bataljona (uzet je po jedan iz 14, 5, i 6. brigade: pod komandom novoformiranog štaba „Pri-

---

[149] Ranjen je vodnik Boško Vukojević.

morskog sektora",[148] a sve ostale snage divizije da u toku noći 13/14. jula izvrše pokret u pravcu Bukovice, prelazeći put Benkovac—Bribirske Mostine. Ideja štaba divizije je bila da izvlači glavne snage ispod udara jačih neprijateljskih snaga, a da grupu bataljona ostavi za svaku eventualnost, računajući da manje snage, manevrom i pokretom, mogu lakše izbeći opkoljavanje i uništenje od strane neprijatelja. Na ovaj način štab 19. divizije je želeo da zadrži izvesnu snagu u Primorju radi obezbeđenja dela obale za prihvat ratnog materijala koji dolazi sa ostrva Visa.

Štab divizije je noću 13/14. jula sa 5. i 6. brigadom izvršio pokret i prešao put Benkovac—Bribirske Mostine i u zoru stigao na slobodnu teritoriju Bukovice. Na prostoru u Primorju ostao je štab Primorskog sektora sa pet bataljona (tu su uračunati Bataljon narodne odbrane, koji je formiran početkom jula, a imao je svega 65 boraca i obezbeđivao 40 teških ranjenika u Banjevcima, a njih je trebalo brodovima prebaciti na ostrvo Vis, i Stankovački bataljon iz sastava Benkovačkog partizanskog odreda, formiran posle 14. brigade, u čiji sastav su ušli bataljoni štaba grupe partizanskih odreda).

Raspored bataljona Primorskog sektora je bio:

— 1. bataljon 5. brigade poseo je za odbranu položaj: Moravača (k. 324)—V. Gradinu (trig. 326)—Boboštak (k. 193);

— 2. bataljon 6. brigade: sa jednim vodom 2. čete je zatvarao pravac Kolarina—Vukšić; sa 1. četom pravac: Pristeg—Stankovci; sa 3. četom pravac: D. Ceranje—Dobra voda; štab bataljona sa 2. četom (bez jednog voda) koja je zadržana kao rezerva nalazio se u Dobroj Vodi;

— 2. bataljon 14. brigade poseo je položaj na liniji: Zmijavača lug (k. 264)—Plješevica (k. 208);

— Stankovački bataljon poseo je položaj za odbranu na liniji: Mujića—Grumila—Debeljak;

---

[148] Za komandanta ovog štaba određen je bio Ante Gvardijol, po povratku sa lečenja nalazio se pri štabu divizije, a do ranjavanja je bio komandant 7. brigade, koja se nalazila u Lici. Za komesara je određen Srećko Vodopija, do tada član OK KPH za Zadar, koji je i poginuo u ovim borbama.

— Bataljon narodne odbrane sa ranjenicima nalazio se u Banjevcima.

U zoru 14. jula nemačka 92. motorizovana brigada, 3. bataljon 1. puka divizije „Brandenburg“, delovi 2. i 3. bataljona 891. pešadijskog puka 264. nemačke divizije i četničkih brigada Leteće i Kosovske (zbog ovog napada su stigle iz rejona Knina), otpočeli su napad na bataljone Primorskog sektora. U napadu su učestvovale i sve druge kvinslinške jedinice iz Ravnih kotara i Primorja i to: Skradinski četnički odred, 7. ustaška brigada, kao i ustaška milicija iz sela oko Benkovca i Biograda.

Štab Primorskog sektora je izdao zapovest bataljonima za odbranu i čekao napad neprijatelja.

Nemačke pešadijske i motorizovane snage, podržane tenkovima i artiljerijom, nastupale su pravcima: Benkovac—Pristeg; Vrana—Radašinovci; Donji Lepur—Dobra Voda; Ostrvičke Lišane—Stankovci; Bribirske Mostine—Stankovci; Skradin—Putičanje, Pirovac—Putičanje.

Zbog jakog pritiska neprijateljskih snaga 2. bataljon 6. brigade se povukao i poseo nove položaje za odbranu, na liniji: Zečeva glava (k. 217), Visoka (k. 262).

2. bataljon 14. brigade, pred nadmoćnim neprijateljskim snagama se isto tako povukao preko s. Radašinovci na položaje na Mulizu.

Radi zajedničke odbrane sa pravca Vrana i Benkovca štab 2. bataljona 6. brigade sastao se u 10 časova na Visokoj sa štabom 2. bataljona 14. brigade da bi se dogovorili. Tom prilikom je odlučeno da 2. bataljon 6. brigade čvrsto drži Visoku, a 2. bataljon 14. brigade Muliz.

Za to vreme Nemci su vršili jak pritisak na 3. četu 2. bataljona 6. brigade, koja se povukla sa Zečeve glave, posle čega su Nemci ušli u Radošinovce. Štab 2. bataljona je uputio 2. četu da u sadejstvu sa 2. bataljonom 14. brigade brani Muliz, i da se na taj način čvršće veže sa 2. bataljonom 14. brigade. Oko 12 sati je u rejon Visoko, gde se nalazio 2. bataljon 6. brigade, stigao komandant sektora. Pola sata kasnije 1. četa 2. bataljona 6. brigade počela je da se povlači s jugozapadnih padina Visoke, a nakon toga su se sa tih položaja povukle i ostale snage. Po napuštanju ovih položaja, organizovaniji otpor mogao se pružiti jedino na k. 173 i Goriviku. U 13 sati, pošto je video da su

Nemci ovladali Kulinom, komandant sektora je odlučio da, radi organizacije odsudne odbrane, privuče 2. bataljon 6. brigade na liniju Gorivuk—k. 173, a 2. bataljon 14. brigade na liniji Jazvik (k. 221) i Kumac (trig. 221); dok je 1. bataljon 5. brigade, upornom odbranom, u rejonu s. Velima, imao da zadrži Nemce do mraka.

Nemci su u toku dana uspeli da sa pravca Stankovci odbace 2. bataljon 5. brigade, koji je kasnije poseo položaje za odbranu na istočnim padinama Gorivuka. Do pada mraka se pred njima povukao i 2. bataljon 14. brigade i poseo položaje za odbranu na liniji: Jazvik—Kumac.

Pošto su Nemci ovladali Stankovačkim brdima, u štabu sektora je oko 15,30 sati održan sastanak. Na sastanku je diskutovano da li da se u toku noći probija u Bukovicu ili da se produži borba do sledećeg dana. Ocenjeno je da Nemci vrše napad s ograničenim ciljem; naime, da prodorom ka Stankovcima žele da spreče mobilizaciju koju su sprovodile jedinice 19. divizije. Neuspeh jedinica Primorskog sektora ocenjen je kao posledica slabo organizovane odbrane. Konstatovano je da se nije znala stvarna jačina neprijatelja, što je dobrim delom usledilo zbog toga što su izveštaji bili nepotpuni i što su kasno stizali (2. bataljon 6. brigade poslao je prvi izveštaj u 10,30 sati; 1. bataljon 5. brigade u 11 sati i ovaj izveštaj je stigao u štab sektora tek u 14 sati). Radi zaštite ranjenika (za koje se nije znalo kada će biti prebačeni na Vis), štab sektora je odlučio da prihvati i produži borbu i u toku 15. jula. Traženo je depešom od štaba 19. divizije da se sa severa napadne put Skradin—Benkovac i time olakša situacija. Ali ova depeša nije stigla u štab divizije, jer kurir nije mogao da nađe radio-stanicu OK KPH za Šibenik. Kako ni štab divizije nije preduzeo efikasne mere za praćenje situacije u Primorju, to je izostala pravovremena intervencija glavnine njegovih snaga.

Pošto su ovladali Stankovačkim brdima, Nemci su procenili da snage Primorskog sektora mogu pokušati proboj preko rečice Gudiće, pravcem Debeljak—Glavica (k. 180)—Brine (k. 121) i dalje na sever. Da bi ovo sprečili, oni su iz Bribirskih Mostina aktivirali svoje i četničke sna-

ge,[150] koje su posle 16 sati, sa dva tenka i pešadijom na 10 kamiona, stigle u Malu Čistu i odmah počela napad na Gradinu. Izveštaj o ovome napadu (koji se kasnije preneo i na Mujića-grumilu) poslat je štabu sektora u 18 sati, a ovaj ga je primio tek u 19,30.

I na ostalom delu fronta Nemci su produžili napad, dejstvujući osnovnim pravcem Stankovci—Orljenik—Mujića-grumila i Banjevci—Dazlina. Naročito je žestok napad bio na 1. bataljon 5. brigade u zahvatu puta Stankovci—Grljenik—Kosa. Ovaj bataljon je, koristeći protivtenkovske mine i ručna protivtenkovska sredstva, uspeo da uspori nemački napad. U 18 sati je 1. četa, koja je povučena iz s. Klarića, posela Muića-grumilu na koju su napali Nemci od M. Čiste, a dva voda 3. čete povukla su se iz Grljenika na Čelinku (k. 238). Zatim su jedan vod 3. čete 1. bataljona 5. brigade i jedan vod 1. čete 2. bataljona 6. brigade počeli da se povlače sa Gorivuka, zbog čega su se i ostale snage 2. bataljona 6. brigade povukle sa Krajnog. U izveštaju štaba 2. bataljona 6. brigade kaže se da se njegova četa povukla zbog povlačenja voda 3. čete 1. bataljona 5. brigade sa Gorivuka. Komandant sektora je pokušao da protivnapadom povrati izgubljene položaje, ali bez rezultata i Nemci su do 20,30 časova ovladali Gradinom (k. 159), Čelnikom i selom Kašić.

U takvoj situaciji štab sektora je naredio da se skrati front i da bataljoni posednu sledeće položaje: 1. bataljon 5. brigade — Debeljak i Muića-grumilu; 2. bataljon 6. brigade — Plišivicu (k. 180) i Štadin (k. 193); a 2. bataljon 14. brigade da se prikupi između Gradine (brig. 273) i Platna.[151]

Od Stankovaca i M. Čiste Nemci su uporno napadali 1. bataljon 5. brigade na Muića-grumili i Debeljaku. Koristeći noć, oni su u s. Gaćeleze dovukli svoje i četničke snage i jednim delom snaga napali u pravcu Debeljaka, a drugim u toku noći poseli liniju V. i M. Tucanj—Glavica (k. 180)—Plana (k. 111)—Lisac (k. 104). U 21,30 časova 1. bataljon 5. brigade bio je prisiljen da se povuče sa Debeljaka i Muića-Grumile na južne padine Brda. Ovim su Nemci čvrsto stegli obruč oko grupe bataljona Primor-

[150] Arhiv VII, dok. 4/4, k. 1022.
[151] Arhiv VII, dok. br. 4/4, k. 1022.

skog sektora i sa posednutih položaja mogli su uspešno da tuku te snage ako one pokušaju proboj u Bukovicu. Snagama Primorskog sektora ostao je još samo greben Štadin—Gradina—Sopalj—Kulaš, ali na njemu nije bilo uslova za produženje borbe u toku narednog dana.

Naše snage nisu pretrpele velike gubitke i njihov moral je ostao na visini, ali su bile premorene i ostale sa vrlo malo municije. Nemci su imali povoljne uslove da ih u toku sutrašnjeg dana unište, ukoliko one ne uspeju da se probiju u Bukovicu. Slabo izviđanje i izveštavanje i pogrešna procena snaga i namera neprijatelja doveli su do toga da štab sektora do pola noći nije dovoljno uočio nadmoćnosti neprijatelja i svu težinu situacije u kojoj su se našle njegove jedinice.

Pošto su izgubljeni najjači položaji, štab Primorskog sektora je 14. jula uveče održao sastanak sa štabovima bataljona na kome je sagledana težina situacije. Sastanku su prisustvovale i starešine komande područja kao i politički radnici sa terena. Oni su na osnovu iskustva iz prethodnih ofanziva tvrdili da Nemci neće u toku sutrašnjeg dana pretraživati zatonski rejon, pa su zato predlagali da sve jedinice predane na tom području. Ovaj predlog je odbijen. Imajući u vidu težinu situacije i naređenje štaba 19. divizije da se ne upušta u jače borbe, štab Primorskog sektora je dolučio da se u toku noći glavnim snagama (1. bataljon 5. brigade, 2. bataljon 6. brigade i 2. bataljon 14. brigade) probije preko r. Gudućе u Bukovicu. Položaj na desnoj obali Gudućе, kuda se trebalo probiti, neprijatelj je već bio poseo, ali štab sektora za ovo još nije znao. Kapetan Bursać je dobio zadatak da u širem rejonu Soplja, „bunkeriše" ranjenike, što je on s uspehom uradio.[152]

Posle ovog sastanka bataljoni su počeli pripreme za pokret, ali do 23 časa nisu svi uspeli da se prikupe, pa je štab sektora, videći da do zore neće moći da pređe preko puta Skradin—Bribirske Mostine, odlučio da se sa jedinicama povuče u širi rejon Zatona i tu predani, a da se iduće noći probije u Bukovicu. Bataljonima je naređeno da za predanak zauzmu sledeće položaje: 1. bataljon 5. brigade: položaj Plana (k. 111)—Glavica; 2. bataljon 6. bri-

[152] „Zabunkerisati" je značilo zakopati neki materijal, ili za ranjenike izraditi skloništa u zemlji.

gade: položaj Kosa (k. 130)—V. i M. Mrdakovica, a 2. bataljon 14. brigade: položaj između Lozovca i Podlisca. Odluka je polazila od pretpostavke da ovaj teren neće biti napadnut.

Pokret bataljona počeo je tek 15. jula oko 1 čas. U toku marša štab sektora je od kurira komande mesta Vodice doznao da je neprijatelj poseo Planu i Glavicu. Otkrivanje neprijatelja u širem rejonu Zatona iznenadilo je štab sektora, pa je on delimično promenio odluku i naredio 1. bataljonu 5. brigade da posedne Lisac i Kosu i ispita situaciju na Plani, a 2. bataljonu 6. brigade da posedne V. i M. Mrdakovicu.

Oko 7 sati nemačke snage su sa pravca i Lisca i s. Gaćeleza, podržane snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, napale 1. bataljon 5. brigade na Kosi, pa je štab sektora odlučio da se bataljoni, pod zaštitom 2. čete 1. bataljona 5. brigade na Kosi, probijaju preko Mrdakovice, Kulaša i Soplja na severozapad. Oko 7,30 časova osmotren je pokret od približno 150 nemačkih vojnika iz s. Iribunja u pravcu Soplja, s čelom u visini Kozare.

Bataljoni su odmah počeli da izvršavaju postavljeni zadatak. 1. bataljon 5. brigade krenuo je pravcem Mrdakovica—Ledine—Vičine—s. Špadine. 2. četa ovog bataljona, koja je na kosi osiguravala odstupnicu, bila je ubrzo odsečena od glavnine i odbačena u pravcu Vodica, zbog čega su ostale snage pri povlačenju bile izložene vatri sa Kose. 1. bataljon 5. brigade je sa Mrdakovice odbacio neprijateljske delove i produžio izvlačenje u pravcu Špadina. 2. bataljon 6. brigade kretao se pravcem M. Mrdakovica—Pirnica—Sv. Ivan—Sopalj, a dva voda 3. čete su se odvojila na Mrdakovici i probijala se u pravcu Vodica. 2. bataljon 14. brigade kretao se pravcem Benkovac—Kulaš. Proboj ovim pravcem zaustavljen je ispred linije Sopalj—Malinica. U vinogradima, u rejonu Malinice, 1. bataljon 5. brigade sudario se s neprijateljskom kolonom, čije je čelo bilo iznenađeno, pa se povuklo malo unazad. Međutim, pod pritiskom glavnih neprijateljskih snaga, ovaj naš bataljon je bio prisiljen da odustane od proboja tim pravcem i krene pravcem Malinica—Gorjak. Mitraljeska četa kretala se na levom krilu bataljona, u nameri da se dohvati bezimenih kota severno od Gorjaka. Nemci

su je sačekali na ovim kotama i skoro potpuno uništili. Glavnina 1. bataljona nije se mogla probiti preko Gorjaka. Tražeći slabo posednuta mesta u neprijateljskom rasporedu, ona se probila pravcem Rogušica—Rust—Paljevine—r. Gudućа—šuma Brine. Jedan deo ostalih bataljona probio se sa 1. bataljonom, a drugi su se posakrivali u kamenjaru i grmovima. Za to vreme je 2. bataljon 14. brigade, po naređenju komandanta sektora, imao da posedne Kulaš i Kovču i da sa njih štiti proboj glavnine. Bataljon je jednom četom poseo Kovču, drugom Kulaš. Ove čete su uspešno štitile izvlačenje glavnine, ali je u toku borbe četa na Kulašu bila odsečena od glavnine i odbačena u pravcu s. Tribunja, dok se četa na Kovči jednim delom probila za glavninom (ostali su se posakrivali). Treba istaći zalaganje i hrabrost čitavog komandnog kadra za vreme ovih borbi. U toku proboja ka Brinama junački je poginuo Srećko Vodopija, politički komesar sektora, a ranjeni su član politodela divizije Blažo Jovanović i zamenik političkog komesara 1. bataljona 5. brigade.

Za čitavo vreme borbi u Primorju štab 19. divizije nije znao o napadu Nemaca i ništa nije preduzeo, smatrajući da oni neće biti spremni za napad još za 4—5 dana. Tek je drugog dana borbe štab 5. brigade, izviđajući sela Bulić i Lišane, saznao za ove borbe i shvatio da su jedinice na Primorju u teškoj situaciji.

Potom je, da bi pomogao opkoljenim jedinicama, štab 19. divizije izdao hitno naređenje da 5. brigada sa tri bataljona napadne sela Donji Lepuri, Bulić i Ostroviške Lišane, a da 6. brigada, preko sela Podvorice i Podgrađe, izvrši pritisak na Benkovac. Brigade su počele napad 15. jula posle podne.

5. i 6. brigada su zauzele neka od pomenutih sela, ali nisu uspele da preseku put Skradin—Benkovac.

Napad glavnine 19. divizije počeo je suviše kasno, ali je ipak u izvesnoj meri oslabio neprijateljska dejstva protiv naših snaga koje su se probijale iz obruča. 5. i 6. brigada su produžile napad i u toku noći 15/16. jula i u toku noćne borbe zapadno od Bribirskih Mostina pomogle da se snage Primorskog sektora probiju istočno od ovog sela. Potom je 16. jula glavnina 19. divizije prekinula borbu.

Prema podacima koji su dati u izveštajima posle ovih teških borbi, obostrani gubici bili su veliki, naročito kod grupe bataljona 19. divizije.[153] Sigurno je da su neprijateljske snage prvog dana borbe imale veće gubitke nego snage Primorskog sektora. Međutim kasnije, pošto su naši bataljoni bili sabijeni u obruču, naši gubici su bili veći. Ne raspolaže se proverenim podacima o nemačkim gubicima, ali se računa da oni prelaze 100 mrtvih i ranjenih.

Štab 19. divizije je učinio grešku što je formirao novu grupaciju od po jednog bataljona iz svake brigade. Ali, ako je uopšte trebalo ostavljati snage te jačine, svakako bi bilo bolje da je ostavljena jedna brigada sa svim svojim bataljonima. No, u ovoj situaciji, kada su se imali podaci o grupisanju neprijateljskih jedinica radi napada na 19. diviziju, njene snage svakako nije trebalo cepati već ih u celini povući u Bukovicu ili, što bi bilo još bolje, s obzirom na odnos snaga, sačekati neprijatelja i naneti mu velike gubitke. Tu grešku je priznao i sam štab 19. divizije.[154]

Ovaj neuspeh grupe bataljona snažno se odrazio na jedinice divizije u to vreme. 2. bataljon 6. brigade trebalo je popunjavati i ponovo mu vraćati veru u borbenu mogućnost. Štabu 2. bataljona je zamereno na slabom komandovanju i držanju njegovih jedinica, ali su mu se priznavale i objektivne teškoće.

---

[153] Podaci štaba 19. divizije o ukupnim gubicima govore da je najveće gubitke imao 1. bataljon 5. brigade. Iz okruženja u šumu Brine probilo se od 150 boraca svega 80, a u Bukovicu je stiglo 65. Sledećeg dana u bataljon se vratilo 25 boraca. 2. bataljon 6. brigade imao je 6 mrtvih i 24 ranjena borca i rukovodioca.

[154] U svome izveštaju štabu 8. korpusa od 28. jula kaže: „Naš štab u svome radu imao je propuste, koji su, takođe, prouzrokovali takvo stanje. To naročito važi za slučaj u Primorju. Nismo smjeli ostaviti različite jedinice iz brigada i dati im takav štab koji nije bio u stanju ostvariti jedinstvo komande nad istima. Tu se osjetilo da nismo dovoljno zrelo procjenili i prozreli namjeru neprijatelja. (Zbornik, t. V, k. 29, dok. br. 95 — str. 533, knj. 31, dok. br. 20, str. 108).

3. *Razbijanje neprijateljskog napada na Bukovicu i obezbeđenje napada 5. brigade na Oklaj*

Pošto su se bataljoni, koji su bili privremeno u sastavu „Primorskog sektora“ uz velike gubitke izvukli iz obruča, Nemci su počeli da grupišu svoje snage oko Bukovice u rejonima: Benkovac, Smrdelj, Roški slap, Đevrska, Kistanje, Knin, Prevjes, Zrmanja, Otrić, Gračac, Obrovac.[155]

19. divizija je sa svim svojim jedinicama bila prikupljena u Bukovici, i to: 5. brigada u Erveniku, 14. brigada u Mokrom polju i 66. brigada u rejonu Žegar—Krupa—Bilišane.

Od štaba 19. divizije, 6. brigada je dobila zadatak da zatvori pravce koji iz Gračaca i Obrovca vode u Bukovicu i da bude spremna za odbijanje nemačkog napada.[156]

U vezi s tim štab 6. brigade je rasporedio svoje bataljone i dao im sledeće zadatke:

1. bataljon da zatvori pravac Obrovac—Žegar, posedajući položaje za odbranu na liniji: V. Greblje, trig. 335—k. 223—k. 270;

2. bataljon da zatvori pravac koji iz Gračaca preko Golubića vodi u Krupu i Žegar, posedajući položaj za odbranu na Trebačniku, trig. 250;

4. bataljon da spreči nastupanje Nemaca na pravcu koji iz Like preko Malovana i Dubokog dola vodi ka Krupi, s tim da posedne položaje za odbranu na Tremzini, trig. 1175—k. 933;

3. bataljon je određen u brigadnu rezervu u s. Krupa; štab brigade u s. Krupa.

Nemci su 24. jula u 6 časova preduzeli od Prezida, preko Golubića, napad u pravcu s. Krupe. Pošto na tom pravcu nije bilo naših snaga, štab 6. brigade je tu upotrebio svoj 3. bataljon koji je bio u rezervi.

U početku je neprijatelj odbijen u pravcu Golubića, ali su mu posle pristigla pojačanja i on je oko 14 časova nastavio nadiranje prema Trebačniku, uprkos jakog ot-

---

[155] To su bili 891. pešadijski puk 264. divizije, 1. motorizovani puk divizije „Brandenburg“ i jedinica 373. divizije, koji su se nalazili na komunikaciji: Knin—Prevjes—Zrmanja—Otrić—Gračac.

[156] Arhiv VII, dok. br. 22—6, k. 1010.

pora 3. bataljona, koji je bio ojačan desetarskim i delegatskim kursom brigade i udarnom grupom. Istog dana su Nemci u 6 časova od Obrovca napali u pravcu s. Bilišane—s. Žegar na 1. bataljon koji je bio prinuđen da se povuče u s. Žegar. U 13. časova Nemci su preduzeli nadiranje od Obrovca na pravcu s. Zelengrad—s. Medviđe. Da bi zaustavio neprijatelja, štab divizije je na ovaj pravac uputio Bataljon narodne odbrane 2. i 4. bataljon 5. brigade. Kad su ova dva bataljona stupila u borbu, štab divizije je naredio prikupljanje cele brigade kod s. Subotić.

Pravcem Benkovac—Žegar neprijatelj je 24. jula nastupao i stigao do Šupljake (k. 381). Na odseku Kunovac —Visibaba ovaj pravac je branio 1. bataljon 5. brigade.

Pravac s. Rujišta—s. Ervenik i s. Mokro Polje — s. Ervenik branio je 4. bataljon 14. brigade i on je bio prinuđen da se, pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga, 24. jula do 15 časova povuče na liniju Jagodnjak—s. Bukarica.

Štab 19. divizije je saznao 24. jula oko 10 časova da je neprijatelj potisnuo Kninski partizanski odred od Rujišta na Čengića—Stanove i da nadire prema s. Kučević, pa je odlučio da sa 14. brigadom (tri bataljona) i Kninskim partizanskim odredom u 15 časova izvrši protivnapad. Do tog vremena je neprijatelj bio izbio na liniju Mujina-glava (k. 557)—(k. 493), a jedna druga neprijateljska kolona sa Prevjesa izbila je u s. Kopinjovac (o kojoj se nije ništa znalo).

Neprijatelj je bio nadmoćniji i ubrzo je odbacio 14. brigadu i Kninski partizanski odred, čija se glavnina povukla u Čengić-Stanove i Sarajice (391), dok je njegov 4. bataljon bio odbačen od sela Bukarice prema zapadu.

Istog dana u 18,15 časova, štab 19. divizije je odlučio da prebaci sve svoje snage južno od r. Zrmanje, s tim da 6. brigada ostane u žegaru do mraka, a 14. brigada da odbaci neprijatelja iz rejona s. Ervenik. Ovakvu je odluku štab divizije doneo zbog toga što su veće neprijateljske snage bile angažovane u području severno od r. Zrmanje, s ciljem da ovladaju r. Zrmanjom, na odseku Obrovac—Žegar—Ervenik—Prevjes, i tako zatvore područje Bukovice sa severa.

Štab divizije 24. jula uveče izdao je zapovest za prebacivanje snaga u navedeni prostor.[157]

5. brigada se prikupila 25. jula do 2 časa kod s. Subotići. U međuvremenu je 1. bataljon 6. brigade, koji se nalazio na levoj obali reke, prešao u toku noći r. Zrmanju kod Prndelja i stigao u rejon Turovac—Duboki Dol. Situacija kod 14. brigade bila je nešto otežana jer je neprijatelj napadao koncentrično, a jedna manja njegova kolona izbila je u zaselak Romići. Ova brigada se preko s. Tonkovca i r. Zrmanje uspešno prebacila na njenu desnu obalu. Tako su se sve jedinice 19. divizije našle grupisane na istom prostoru, na kojem su bile okružene u februaru u operaciji „Ziethen".

6. brigada je bila prikupljena u Dubokom Dolu i Turovcu i uveče 28. jula upućuje svoja dva bataljona (3 i 4) pravcem selo Kučević—Ivanković radi protivnapada na neprijatelja koji je nastupao tim pravcem, sa zadatkom da ga odbaci u pravcu s. Mokro Polje preko r. Zrmanje.

Napadom na neprijatelja, koji je držao položaje na liniji k. 378—k. 407—k. 490 i Jagodnjak, k. 190, bataljoni 6. brigade su uspeli oko 15 časova da ga potisnu i nateraju na povlačenje u pravcu Kistanja. Time se 28. jula situacija izmenila u korist jedinica 19. divizije, i neprijatelj je počeo na svim pravcima da se povlači iz Bukovice, odustajući od daljih napada[158]

U borbama vođenim od 23. do 28. jula 6. brigada je nanela neprijatelju ozbiljne gubitke (91 mrtav, od kojih je bilo 5 oficira).

6. brigada je imala 10 poginulih, 16 ranjenih i 2 zarobljena).[159]

---

[157] Arhiv VII, dok. br. 23 — 1/6 k. 1020.

[158] 23. jula po odluci štaba 8. korpusa, 20. i 9. divizija su otpočele sa napadom na četnička i ustaška uporišta u dolini reke Cetine. (Zbornik, t. V, knj. 31, dok. br. 82).

[159] Poginuli: Đuro Obradović, komesar bataljona 5. brigade, koji je zastupao bolesnog komesara 6. brigade Stevu Maoduša; Milan Bjedov, vodnik iz 1. bataljona; Ivan Vodopija, komandir čete 2. bataljona; Tomo Čarokalo, vodnik 3. bataljona i još izvestan broj boraca.

Ranjeni su: Vlada Toman, pomoćnik komesara čete iz 3. bataljona; Ive Čarakalo, komandir voda iz 3. bataljona i Špiro Pirjak, pomoćnik komesara čete iz 4. bataljona i još neki borci.

Zaplenjeno je 7 puškomitraljeza, 11 pušaka, 1 automat i jedan pištolj.

Udarna grupa brigade uništila je na putu Gračac—Obrovac jedan tenk i jedan kamion.

Posle uspešnog razbijanja ponovne nemačke ofanzive na Bukovicu od 24. do 28. jula, koja je imala za cilj okruženje jedinica 19. divizije i njihovo odsecanje od prirodnih položaja Velebita na reci Zrmanji, jedinice 6. brigade su se prikupile u rejonu Žegar—Parčići—Bilišane.

Pošto je njihov plan protiv 19. divizije propao, a u međuvremenu su 9. i 20. divizija 8. korpusa preduzele napad u dolini reke Cetine na četnička i ustaška uporišta, Nemci su uputili motorizovani puk nemačke divizije „Brandenburg" u pravcu Knina i Kosova kao pomoć četnicima i ustašama.[160]

Ostale nemačke jedinice su se povukle u polazne rejone.

Da bi pomogao napad 9. i 20. divizije, štab 19. divizije je odlučio da jednim delom svojih snaga pređe reku Krku, upadne u Prominu, i napadne ustaške snage u Oklaju. U slučaju uspeha napad bi se produžio u pravcu Kosovske doline, Knina i Vrbnika.[161]

Prema zapovesti štaba 19. divizije od 1. avgusta, 5. brigada je dobila zadatak da pređe r. Zrmanju, upadne u Prominu i likvidira ustaški garnizon u Oklaju.

Ostale dve brigade (6. i 14) imale su zadatak da osiguraju napad 5. brigade, i to po sledećem:

14. brigada da, posedajući liniju Mokro Polje—Očestovo—Radučić, obezbedi akciju 5. brigade i ne dozvoli prodor neprijatelju od Knina u pravcu Kistanja;

6. brigada da osigura napad 5. brigade od Benkovca i Roškog slapa, pogodnim dejstvom sa linije: Roški Slap—Smrdelje—Varivode—Đevrske.

U zapovesti štaba divizije naglašeno je da 6. brigada obrati osobitu pažnju na pravce; Đeversko—Kistanje i Bulaje—Kistanje i naročito je upozoreno da se ne sme dozvoliti da neprijatelj pređe liniju: Carigradska draga—Bjelanovići—Krnete—Vinogradine—Macure.

---

[160] Zbornik, t. V, knj. br. 31, dok. br. 82.
[161] Zbornik, t. V, knj. br. 31, dok. br. 4, str. 14.

Istom zapovešću štab divizije dao je zadatak 1. bataljonu 6. brigade da posedne najpogodnije položaje u rejonu s. Brguda, radi sprečavanja neprijateljskog prodora od Benkovca u pravcu Brguda i Dobropoljaca.

Štab 6. brigade je naredio:

1. bataljonu da postupi po zapovesti štaba divizije;

2. bataljonu da brani položaje na liniji: Zečevo—k. 234, radi zatvaranja pravca Đevrske—Kistanje;

3. i 4. bataljonu da napadnu neprijateljsko uporište u s. Smrdelju, gde se nalazilo 130 četnika i jedna četa Nemaca.

Sve jedinice 19. divizije su, da bi izvršile dobijene zadatke, preduzele pokret u 20 časova.

Već u 23 časa istog dana počeo je napad na Smrdelje 3. bataljon sa severa a 4. s juga.

4. bataljon je potisnuo četnike sa pojasa spoljnog obezbeđenja i, goneći ih, ušao u Smrdelje, a oni su se u panici povukli u pravcu Roškog slapa. Međutim, na zadnjoj ivici sela dalje nadiranje naših snaga zaustavio je jak otpor Nemaca. Nemci su isto tako zaustavili i 3. bataljon koji je napadao s juga.

U toku borbe, koja je trajala čitavu noć 1/2. avgusta, naše snage nisu uspele da unište nemačku posadu u Smrdelju. Nemci su se bili jako utvrdili. Sve kuće, koje su inače sazidane od kamena, bile su pretvorene u jake otporne tačke, a kamene ograde ispred i oko njih bile su porušene da bi se stvorio brisani prostor. Sem toga, u toku borbe, Nemcima je pristizalo pojačanje iz s. Đevreske, čime je stvorena opasnost da naše snage dobiju udarac u leđa, pa se 4. bataljon u zoru morao povući na polazne položaje.

U mrak 2. avgusta 3. i 4. bataljon su bili izvučeni sa polaznih položaja koji su se nalazili južno od s. Smrdelje i zaposeli liniju: Smrdeljski gaj—reka Krka, gde su zanoćili. Tu su ih 3. avgusta u 7 časova napali Nemci i četnici, dolazeći iz Smrdelja i s. Đeverske.

Uz podršku jake minobacačke i artiljerijske vatre, neprijatelj je uspeo da odbaci naše snage sa položaja i da stigne do zaseoka Lalića—Stanovi.

Pošto je neprijatelj svojim prodorom ugrožavao izvlačenje 5. brigade iz Promine preko reke Krke, štab 6.

brigade je doneo odluku da ga napadne i odbaci u pravcu s. Smrdelj i s. Đeverske.

Predveče 3. avgusta 2, 3, i 4. bataljon su preduzeli protivnapad i ubrzo odbacili Nemce i četnike u pravcu Smrdelja i s. Đeverske.

U ovim borbama neprijatelj je imao znatne gubitke: 35 mrtvih, 37 ranjenih i 6 zarobljenih.

Gubici 6. brigade su bili: 2 mrtva i 7 ranjenih.[162]

5. brigada je noću 1/2. avgusta uspela da pređe reku Krku, i zauzme Oklaj, posle čega se ponovo preko r. Krke povratila u Bukovicu.[163]

4. Obezbeđenje transporta ranjenika iz Bukovice do mora i prihvat materijala sa ostrva Visa

Posle uspešnog obezbeđivanja napada 5. brigade na Okalj,[164] 6. brigadi je naređeno da se prikupi u s. Dobropoljci, da bi se veći broj ranjenika prebacio do morske obale, gde ih je trebalo ukrcati u brodove i prevesti u korpusnu bolnicu na ostrvu Visu. Zatim, na obali je trebalo prihvatiti ratni materijal i opremu sa brodova pre nego što prime ranjenike.

U toku 5. avgusta 6. brigada se prikupila u s. Dobropoljci, gde je od divizijske bolnice primila oko 70 teških i nepokretnih ranjenih boraca, koje je trebalo preneti bilo na konjima ili nosilima.

Okružni Narodnooslobodilački odbor je uputio oko 300 žena, dece i staraca, koji su, zbog terora Nemaca, ustaša i četnika, morali da napuste svoja ognjišta, pa je

---

[162] Poginuo je i pomoćnik komesara čete Mile Lakatoš.

[163] 5. brigada je u napadu na Oklaj postigla veliki uspeh, nanoseći neprijatelju teške gubitke: 254 mrtvih, 321 ranjenih i 50 zarobljenih. Ubijen je ustaški komandant-potpukovnik Emil Kečet. Zaplenjeno je: 1 teški bacač sa 90 mina, 1 protivkolska puška, 5 puškomitraljeza, 113 pušaka, 1 automat, 2 pištolja, 100 ručnih bombi, 9 bicikala, 1 telefon i veće količine odeće, obuće i hrane. Uništeni su: 1 oklopni automobil, 1 kamion i 1 teški mitraljez (Zbornik, t. V, knj. 33, dok. 73).

[164] Arhiv VII. reg. br. reg. br. 29—1/6, k. 1020.

i njih trebalo prebaciti u Egipat.[165] Sa ovim transportom je, po naređenju Vrhovnog štaba, poslato i oko 40 boraca i starešina, koji su ranije služili u vazduhoplovstvu kao piloti ili avio-mehaničari, radi obuke i preuzimanja aviona koje su nam dali saveznici (dve eskadrile tipa „Spitfire“.[166]

Oko puta kojim je trebalo proći bile su načičkane ustaške i četničke jedinice, a u Benkovcu se nalazio jedan bataljon 891. puka 264. nemačke divizije i bataljon motorizovanog puka divizije „Brandenburg“ (ostali deo puka Nemci su bili uputili u dolinu reke Cetine, gde je usledila ofanziva 9. i 20. divizije 8. korpusa), pa se o tome moralo strogo voditi računa.

Noću 5/6. avgusta brigada je sa ranjenicima i kolonom naroda izvršila pokret preko puta Benkovac—Bribirske Mostine, pravcem: s. Dobropoljci—s. Vukšić—M. Čista —Banjevci. U prethodnici se nalazio 4. bataljon, a od ustaških posada, kolonu su obezbeđivali sa pravca s. Lisičić 2. bataljon a sa pravca s. Lišane 3. bataljon.

Jedna grupacija Nemaca i ustaša, ojačana sa dva tenka, bila je organizovala zasedu na delu puta gde je izvodio najpogodniji i najkraći pravac za prelaz iz Bukovice i Primorja i kuda su jedinice 19. divizije najčešće prelazile.

Kad je 4. bataljon, koji se nalazio u prethodnici, već prešao preko puta u 2 sata, a 2. i 3. bataljon su posedali položaje levo i desno od pravca kuda se kolona kretala, neprijatelj je na kolonu otvorio jaku mitraljesku i topovsku vatru iz tenkova. Pošto je noć bila vrlo tiha, kretanje se moglo čuti i na većem udaljenju pa je tako otkriven prelaz kolone. Ovom prilikom bio je ponovo ranjen izvestan broj od ovih teških ranjenika koje je brigada prebacivala. Ipak se kolona, s obzirom na tešku situaciju u kojoj se našla, probila sa relativno malim gubicima.

1. bataljon je uspeo da održi red i da bez panike prebaci teške ranjenike i izbeglice.

---

[165] Sa o. Visa izbeglice su prebacivane brodovima u Italiju, a odatle u Egipat, gde su smeštene u bivši engleski vojnički logor u El Šatu u Sinajskoj pustinji. Računa se da je njihov ukupan broj dostigao oko 30.000.

[166] Neki od njih su već krajem avgusta leteli iznad naše zemlje.

U zoru 6. avgusta brigada je stigla u rejon s. Banjevaca.

U toku dana su se borci bataljona a tako isto ranjenici i izbeglice odmarati, razmešteni po maslinjacima i vinogradima. Zabranjeno je bilo svako kretanje, s obzirom da se brigada nalazila u blizini odseka obale, gde je trebalo izvršiti ukrcavanje u brodove. Nemci su bili poseli obalu po grupnom sistemu, pa su tako svaki prilaz obali sa mora mogli da otkriju.[167]

Brigada je pokušala 6. avgusta uveče da odbaci Nemce sa obalnog odseka k. Tuštica—Tijesno, ali u tome nije uspela, te su se jedinice povukle u svoje polazne rejone. Sledeći dan je protekao u odmaranju, bez pokreta jedinica ili pojedinaca po rejonu u kojem su se nalazili.

7. avgusta u 23. časa brigada je ponovila napad na nemačke položaje na istom odseku obale. Snage 1. i 2. bataljona napale su Nemce u pravcu Pirovca i uspele su da ih posle kraće borbe odbace do samog Pirovca. Bataljoni su se zadržali na dostignutoj liniji i tu organizovali odbranu sa ciljem da sa tog pravca obezbede ukrcavanje ranjenika i izbeglica. 4. bataljon se postavio u odbranu prema visu Tuštici i Prosiki (na kanalu između Vranskog jezera i mora) i nije imao borbi. Tako je otvoren deo obale kod „Kamena" pa su ranjenici i izbeglice ubrzano prelazili preko puta i spuštali se ka obali, kojoj se približavao ugovoreni brod pošto mu je bio dat signal da može prići. Borci 3. bataljona su odmah predavali ranjenike posadi broda koja ih je smeštala, a oni su pri silasku s broda uzimali džakove sa odećom, sanduke sa municijom, sanitetskim i drugim materijalom. Na ovaj način se vrlo brzo odvijalo ukrcavanje ranjenika i izbeglica, a i istovar raznog materijala koji je slagan na obalu. Po završenom poslu brod je otplovio u pravcu Visa. 2. bataljon je tada povučen sa pravca Pirovca radi prenošenja materijala zajedno sa 3. bataljonom u rejon s. Banjevci. Dok su ova dva bataljona prenosila materijal, 1. i 4. bataljon su držali pogodne položaje i obezbeđivali ovaj prenos sve do zore kad su se i oni povukli u polazne rejone.

---

[167] Obalni pojas od Vranskog jezera do Šibenika branile su snage 893. puka 264. nemačke divizije, čiji se štab nalazio u Šibeniku.

U toku dana bataljoni su se odmarali a posebne patrole prikupljale su po okolnim naseljima tovarnu stoku radi prenošenja materijala u Bukovicu.

Uveče 7. avgusta, brigada je sa materijalom izvršila pokret u Bukovicu, pravcem: s. Banjevci—Bulić—Brgud — preko puta Benkovac—Lišane. Ona se vraćala drugim pravcem pošto je pravac kojim je bila došla na obalu bio otkriven.

U zoru 8. avgusta brigada je stigla u s. Brgud, gde je predanila i uveče produžila pokret u pravcu Parčića, i tu je sav materijal predala intendanturi divizije.

Štab divizije upućuje brigadu u rejon Žegar—Bilišane, sa zadatkom zatvaranja pravca Obrovac—Žegar.

Prema naređenju divizije štab 6. brigade 15. avgusta upućuje 1. i 2. bataljon na put Benkovac—Bribirske Mostine, gde je trebalo da prahvite ratni materijal koji je dotle prebacivala 5. brigada.

Radi postavljanja zaseda na putevima Benkovac—Bribirske Mostine— i Đevrske—Kistanje, divizija prebacuje brigadu u rejon s. Bjeljina, ali tih dana neprijatelj nije vršio nikakve pokrete pa je postavljanje ovih zaseda ostalo bez akcije. Ovo vreme je korišćeno za sređivanje jedinica i vojno-stručnu i političku nastavu sa borcima i starešinama. 27. avgusta brigada se pripremala za napad na ustaško uporište u Pridragi, ali do toga nije došlo, pošto je u međuvremenu stiglo naređenje od štaba divizije da se ona što pre prikupi u Žegaru, gde je imala da primi zapovest radi dejstva na putu Gračac—Otrić. Brigada je naredila svom 3. bataljonu da se iz Bilišana prebaci u Žegar i da tu sačeka ostale bataljone brigade.

5. *Zatvaranje pravca od Otrića prilikom napada 9. divizije na Gračac*

Radi povezivanja slobodne teritorije severne Dalmacije sa oslobođenom teritorijom južne Like, kao i potpunog prekida neprijateljskog saobraćaja na putu Gospić—Gračac—Knin, štab 8. korpusa je odlučio da razbije nemačke i četničke snage u rejonu Gračaca i da tu postavi svoje jedinice i time stvori povoljne uslove za dej-

stva na putu Bihać—Otrić—Knin, koji je za neprijatelja bio od osobitog značaja.[168]

U Gračacu su se nalazili: štab 2. bataljona 383. puka nemačke 373, legionarske divizije sa jednom ojačanom četom. Gračačka četnička brigada i Medački četnički odred — svega oko 700 vojnika. Na Smrekovcu (trig. 858), Vučjem vrhu i Čulumu nalazili su se 6. četa 2. bataljona 383. nemačkog puka (bez jednog voda) i četnički odred „Radusini" — svega oko 150 neprijateljskih vojnika. Duž puta Knin—Donji Lapac bili su delovi 373. legionarske divizije, delovi domobranske 2. lovačke brigade i delovi 1. Ličkog četničkog korpusa; u Obrovcu 7. četa 2. bataljona 383. puka 373, legionarske divizije; u Lovincu 35. bataljon 4. ustaške brigade i u rejonu Crnopca (trig. 1404) četnički odred „Velebit".

Za napad na neprijateljske snage u rejonu Gračaca, 8. korpus je angažovao: 9. diviziju, 3. brigadu 35. divizije, 6. brigadu i jedan deo 5. brigade 19. divizije, zatim Kninski i Zadarski partizanski odred koji su na prevoju preko Velebita kod Popove kape zatvarali pravac Obrovac—Gračac.

Prema zapovesti za napad na Gračac, štab 8. korpusa dao je 19. diviziji zadatak da sa jednom brigadom izvrši osiguranje navedene operacije od pravca Otrića i Srba, posedanjem položaja za odbranu na liniji: Šuplje brdo (k. 896), Ljut (k. 1162), Gola mila (k. 985) i Popova muda (k. 851), a da sa ostalim snagama aktivno dejstvuje na put Pađene—Đeverske—Kistanje—Bribirske Mostine—Benkovac—Obrovac. Po prijemu zapovesti, štab 6. brigade je 27. avgusta po podne izvršio pokret sa svoja tri bataljona u pravcu žegara, gde je sačekan dolazak 3. bataljona, koji se nalazio u Bilišanima.

Štab 6. brigade je stigao u Žegar pre svojih bataljona i prema dobijenom zadatku, radi zatvaranja pravca od Otrića i Srba, naredio:

— 1. bataljonu da posedne položaje na liniji: k. 851—k. 796;

— 2. bataljonu da posedne položaje na liniji: Gola mila, (k. 985)—k. 908;

---

[168] Arhiv VII, reg. br. 38—1/6, k. 1020.

— 3. bataljonu da posedne položaje na liniji: Šuplje brdo (k. 896)—Crni vrh—Gradina (u s. Velika Popina);

— 4. bataljonu da ostane u Zelića-Stanovima, kao brigadna rezerva. Posle napornog marša, brigada je rano ujutro 8. avgusta odbacila neprijatelja sa Debelog brda (trig. 851) a zatim posele određene položaje.

Istog dana oko 10 časova Nemci su od Otrića preduzeli napad, nastupajući jednom kolonom pravcem prema Malovanu, a drugim pravcem prema Velikoj Popini, sa ciljem da preko Jabuke i Glogova izmanevrišu odbranu 6. brigade.

Nemački napad na položaje 1. i 2. bataljona trajao je do 16 časova, ali bez rezultata, pa su tada Nemci počeli da se povlače prema Otriću.

Nemačku kolonu od 30 kamiona, koji su prebacivali pešadijske jedinice, u pokretu preko V. Pojine, radi proboja ka Glogovu, dočekao je vatrom 3. bataljon, koji je držao Gradinu, iznad crkve u s. Popini.

Nemci su posle kraće borbe, u kojoj su imali znatne gubitke (28 poginulih; broj ranjenih nije poznat; jedan kamion je uništen), bili prinuđeni na povlačenje u pravcu Otrića.

Uveče 28. avgusta 1. bataljon je bio povučen u Trnovac u brigadnu rezervu. Da bi ojačao odbranu 6. brigade i obezbedio napad 9. divizije na Gračac, štab divizije je uputio dva bataljona 5. brigade sa kojima je bio i brigadni štab.

Štab 6. brigade, pošto je 29. avgusta u zoru uputio 1. bataljon u rejon s. Smrdljivac radi obezbeđenja pravca, koji iz Otrića vodi južno od Lipaća, i radi odbrane južnih padina k. Lipać, premestio se u Turovac.

Kao što se i očekivalo neprijatelj je ujutro oko 10 časova znatno jačim snagama nego prethodnog dana krenuo u napad od Otrića u pravcu Gračaca. Uz podršku jake artiljerijske vatre on je prisilio naše delove na povlačenje, a zatim ovladao Debelim brdom i Golom milom. Težište njegovog napada bilo je usmereno na snage 4. bataljona, koji je odbacio i ovladao Grubišić-Stanovima. Međutim, 4. bataljon sređuje svoje snage, jakom vatrom zbunjuje neprijatelja, juriša sa dve čete, goni neprijatelja i nanosi mu znatne gubitke.

Toga momenta 1. bataljon vrši protivnapad na Debelo brdo — (k. 798) i Popova muda i, uz upotrebu teških bacača i sadejstvo 4. bataljona 5. brigade, odbacuje neprijatelja. Osetivši se ugroženim i plašeći se opkoljavanja, neprijatelj se u neredu povukao za Otrić, izgubivši 1 tenk od 25 tona.

Bataljoni 5. brigade su preuzeli od 1. bataljona 6. brigade položaje na Popovim mudima, odakle su u toku 30. avgusta odbili ponovne napade Nemaca sa pravca Otrića, pa su se 31. avgusta povukli po naređenju štaba divizije u Žegar, a ove položaje ponovo je preuzeo 1. bataljon 6. brigade. U zoru 31. avgusta Nemci su napali na položaje 1. bataljona, usmeravajući napad na Lipać, koji je branila jedna četa. Ona se pod jakim pritiskom Nemaca povukla u pravcu Paripovca, gde je ceo 1. bataljon poseo položaje za odbranu. U podne istog dana Nemci su se povukli u pravcu Otrića, a 1. bataljon se 1. septembra prebacio u Turovac. U ovim borbama naši gubici su bili: jedan mrtav i pet ranjenih.

3. bataljon se nalazio u s. Popina (zaselak Labusi) i njemu je upućeno naređenje da se prebaci u rejon Turovca, s obzirom na to da njegovo dejstvo na tome pravcu nije bilo više aktuelno, pošto napad 9. divizije na Gračac nije uspeo i ona se povukla istočno u rejon Bruvno-Glogovo.[169]

Kako je 1. bataljon odbačen sa Lipaća, 4. bataljon je po naređenju štaba brigade poseo položaje Pena—Tremzina. Ovladavši sa k. Lipać, Nemci su produžili napad na položaje 4. bataljona i kad su prišli na blisko odstojanje na njih je iznenada otvorena jaka vatra i oni su, pretrpevši ozbiljne gubitke, zauzeli pogodne zaklone, a njihova artiljerija je počela tući. Svi nemački pokušaji da odbace 4. bataljon nisu uspeli i oko 16 časova on preduzima protivnapad, te se Nemci povlače u pravcu Sučevića (u ovim borbama oni su imali oko 27 mrtvih).[170] Uveče oko 20 časova brigada se prikupila u rejonu Turovac da bi se odmorila, obezbeđujući se sa pravca Gračaca i Otrića.

---

[169] O napadu na Gračac vidi izveštaj štaba 9. divizije štabu 8. korpusa, Zbornik, t. V, knj. br. 33.

[170] Zbornik, t. V, knj. br. 33, str. 486.

6. brigada je u borbama od 28. avgusta do 5. septembra 1944. godine nanela Nemcima sledeće gubitke: ubijeno 208, a zarobljeno 17 nemačkih vojnika; zaplenjeno 3 puškomitraljeza i 19 pušaka;[171] uništeno 2 tenka, 3 kamiona i 1 oklopni automobil. Naši gubici su bili: 9 mrtvih i 41 ranjen.[172]

6. brigada je do 5. septembra izvodila akcije u rejonu Turovac—Smrdljivac—Paripovac, zatvarajući pravce od Otrića i Malovana, a potom se prebacila na slobodnu teritoriju Bukovice u vezi sa planiranim napadom na Benkovac.

6. *Borbe za Benkovac*

Vojna situacija u severnoj Dalmaciji 7. septembra bila je ovakva: područje Benkovca napustili su 1. puk divizije „Brandenburg" i 92. motorizovana nemačka brigada; primećene su veće neprijateljske motorizovane kolone koje su se od Drniša, preko Knina, kretale za Bihać; Nemci su napustili Skradin i Zaton i prestali su sa svim radovima na utvrđivanju obale.

Prema ovakvoj situaciji, štab 19. divizije je doneo odluku da 4. brigadu orijentiše na komunikacije Zrmanja—Knin i Roški slap—Bribirske Mostine, sa zadatkom da ometa neprijateljski saobraćaj, a da sa 5. i 6. brigadom uništi ustaške i četničke formacije u Ravnim kotarima. Štab divizije je rešio da prvo likvidira neprijateljski garnizon u Benkovcu.

Benkovac, centar Ravnih kotara, leži na komunikaciji Bribirske Mostine—Zadar, a zemljište oko njega je ravničasto i otkriveno. Čitav pojas oko grada bio je dobro organizovan za odbranu sa velikim brojem bunkera od armiranog betona. Posadu u Benkovcu su sačinjavali: 2. bataljon 891. pešadijskog puka 264. nemačke divizije, ojačan sa 2 tenka i 2 oklopna automobila; 5. bataljon 7. usta-

---

[171] Podaci o gubicima Nemaca uzeti su iz bojne relacije 6. brigade, Arhiv VII, reg. br. 38—1/6, k. 1020.

[172] Poginuli: Ante Budija, komandir čete; Ivan Šprljak, zamenik komandira čete, Nikol Jurlina, vodni delegat iz 2. bataljona i Milan Lapoš, komandir čete iz 1. bataljona.

ške brigade i Benkovačka četnička brigada.[173] Ukupna jačina ovog garnizona iznosila je oko 1.000 neprijateljskih vojnika.

Naše snage:

5. udarna brigada raspoređena u rejonu Jagodnje, i to: 1. bataljon u G. Jagodnji, sa osiguranjem od Benkovca; 2. bataljon u D. Jagodnji, sa obezbeđenjem od Biograda i Vrane; 3. bataljon u Polači, sa obezbeđenjem od Nadina; 4. bataljon u Stankovcima, a naređeno mu je da se prebaci u Jagodnju; štab brigade u Polači. Vrše se pripreme za napad na garnizon Škrabrnja. Komandant 5. brigade Stanko Parmać postavljen je za komandanta 19. divizije.

Glavnina 6. udarne brigade bila je na prostoru Karina, a jedan njen bataljon u Brgudu. Komandant brigade Damjanović Danilo, postavljen je na dužnost načelnika štaba 19. divizije.

Štab divizije je 8. septembra 1944. godine izdao naređenje brigadama za napad na Benkovac, po kome je 5. udarna brigada dobila zadatak da blokira neprijateljski garnizon sa južne, a 6. udarna brigada sa severne strane. Dato je uputstvo da se nemačka komanda pozove na predaju, upozoravajući je da je garnizon blokiran. Ako do predaje ne dođe trebalo je izvršiti odlučan napad radi likvidiranja neprijatelja.

Jedinice 5. brigade dobile su sledeće zadatke:

— 1. bataljon da izbije u s. Šopot;

— 2. bataljon da napada s. Perušić i Podlug;

— 3. bataljon da sa tri čete izbije u s. Roštević, a jednu četu da zadrži u rezervi.

Jedinice 6. udarne brigade dobile su zadatak:

— 1. bataljon da preko Popovića Vrha — k. 300 vrši pritisak na Atlagić-Kulu;

— 2. bataljon da zatvara pravac Obrovac—Benkovac u visini k. 354 (Vršeljak);

— 4. bataljon da zatvara pravac Benkovac—Mostine;

— 3. bataljon da ostane u rezervi.

Jedinice 5. udarne brigade krenule su na izvršenje zadatka u 20 časova. Most na Kliševici srušio je 3. bataljon. U s. Šopotu u zoru uhvaćena su dva milicionara. 1. bata-

---

[173] Zbornik, t. VIII, knj. 2, dok. br. 18.

ljon izbija na k. 183, 181 i 176, i pošto je neprijatelj slabo reagirao, produžava napad u pravcu Grubića i Krekića-glavice, ostavljajući jednu četu na ranijim položajima, u slučaju potrebe prihvata. U 8 časova, pod zaštitom vatre teških bacača i protivkolskog topa, brzim naletom zauzima Grubića i Krekića-glavicu. U početku neprijatelj nije pružao jak otpor, ali, pošto je dobio pojačanje, pokušava da povrati izgubljene položaje, no bez rezultata. Međutim, oko 15 časova on ponovo prelazi u napad pod zaštitom jake minobacačke vatre i uspeva da odbaci 1. bataljon, koji se povlači na položaje k. 183, 181 i 176. Istovremeno jedna četa 2. bataljona upada u s. Perušić, ali se morala ubrzo vratiti zbog otpora nadmoćnijih ustaških snaga.

Štab 19. divizije donosi odluku da 9. septembra energično napadne Benkovac sa svoje dve brigade i u tu svrhu su otpočele potrebne pripreme.

5. udarna brigada je imala sledeće zadatke: 1. bataljon napada istim pravcem, kao i prethodnog dana; 2. bataljon napada na jugoistočni deo grada, obezbeđujući se od Perušića; 4. bataljon napada jugozapadni deo grada; dok 3. bataljon zatvara pravac Benkovac—Zadar. U 20 časova bataljoni prelaze u napad. 1. bataljon vodi ogorčenu borbu za Grubića i Krekića-glavicu (bezimene kote s. Šopota), koje tri puta prelaze iz ruku u ruke, ali neprijatelj uspeva da ih zadrži; 4. bataljon stiže do kasarne (istočno od k. 154), produžavajući dalje napredovanje prema gradu. 2. bataljon prodire do same žičane prepreke i jedna njegova četa pravi kroz nju prolaz, upada u grad, na juriš zauzima prve zgrade i u njima se odmah utvrđuje. Istim pravcem 2. bataljon ubacuje još jednu četu koja nastavlja dublje prodiranje u grad, goneći u energičnom naletu pokolebanog neprijatelja i povezujući se sa 4. bataljonom, koji je u tom vremenu na svome pravcu prodro u grad.

Prema snagama 6. udarne brigade neprijatelj se nalazio na kosi i severnoj ivici Benkovac—Sela. 1. bataljon jurišem odbacuje Nemce, čisti Benkovac—Selo i na leđima neprijatelja upada u grad, gde se spaja sa bataljonima 5. udarne brigade.

6. udarna brigada nije zatvorila pravac Benkovac—Atlagić-Kula—Smilčić, već je sve svoje snage usmerila

pravcem Benkovac—Selo—Benkovac, i na taj način ostavila veću prazninu, koju neprijatelj odmah koristi i počinje sa izvlačenjem svojih jedinica u pravcu Smilčića. U ovom izvlačenju neprijatelj je duže vremena bio izložen jakoj bočnoj vatri jedinica 6. brigade, usled čega je pretrpeo veće gubitke, ali je uspeo da izvuče znatan deo svojih snaga iz potpunog okruženja i da ih spasi od uništenja.

Preostale tačke otpora u gradu bile su brzo savladane i Benkovac je oslobođen 10. septembra u zoru.

Do dolaska pozadinskih organa radi preuzimanja vlasti 4. bataljon 5. brigade je održavao red u gradu.

U ovoj borbi neprijatelj je pretrpeo sledeće gubitke: ubijeno 257, ranjeno 115 i zarobljen 161 neprijateljski vojnik; zaplenjeni su 2 bacača 81 m/m, 4 teška mitraljeza, 2 „šarca", 1. puškomitraljez, 1 protivkolska puška, 1 automat, 493 puške, 18 pištolja, 40 konja i 71 kola raznog drugog materijala.[174]

Iz zatvora je oslobođeno 75 pristalica NOP-a.

Gubici brigade su bili 3 poginula, 10 ranjenih i 1 nestao.[175]

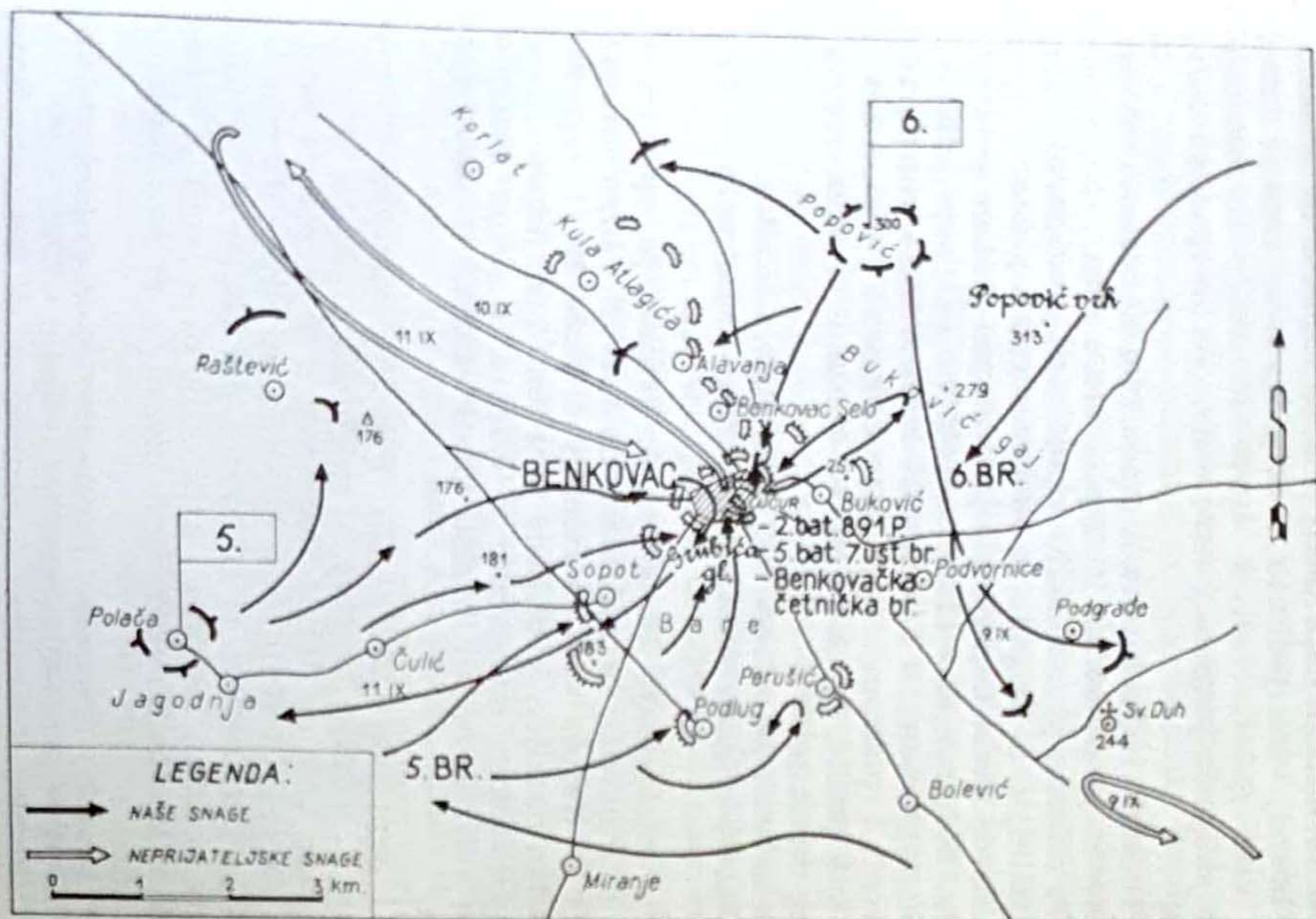
Po oslobođenju Benkovca 6. brigada je upućena u rejon s. Popovići, sa zadatkom da zatvori i brani pravac koji iz D. Karina vodi za Benkovac. Noću 10/11. septembra jedan bataljon 6. brigade je u toku noći napao ustaše u franjevačkom samostanu u Karinu, a jedan bataljon ustaše u Kruševu, ali ih nisu uspeli izbaciti iz navedenih mesta.

11. septembra ujutro 891. puk 264. nemačke divizije i delovi 7. ustaške brigade su preduzeli napad na jedinice 5. brigade koje su držale Benkovac, i to sa pravca Smilčića i sa pravca Bribirskih Mostina, sa ciljem da ponovo ovladaju Benkovcem. U 10 časova pre podne 12. septembra, uz podršku tenkova i artiljerije, neprijatelj je uspeo da uđe u Benkovac i potisne 5. brigadu u pravcu Jagodnje

---

[174] Dragutin Grgurević „Devetnaesta severnodalmatinska divizija", Institut za istoriju radničkog pokreta — Zagreb, 1964.

[175] Ranjeni rukovodioci 6. brigade: iz 3. bataljona Bodža Lazar, vodnik, Vladimir Curović, Nikola Dukić, zamenik komesara 3. bataljona; iz 4. bataljona komandir čete Šime Ajduković, Danijel Dević i Đuro Macura, vodnici.

Napad na Benkovac (8—11 novembar 1944.)

i Polače, odakle je vršila napade na komunikaciju D. Karin—Benkovac.[176]

Ovo privremeno oslobođenje Benkovca i nanošenje osetnih gubitaka neprijatelju imali su veliki značaj za podizanje borbenog morala i jedinica 19. divizije i naroda u severnoj Dalmaciji. S druge strane, nastupila je demoralizacija kod četnika i ustaša na prostoru Ravnih kotara, pa je to dovelo da je njihov otpor bio znatno oslabio.

7. *Rezultati tromesečnog takmičenja*

Štab 19. divizije je u prvoj polovini juna dostavio štabu 6. brigade prepis naređenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da sve jedinice pod njegovom komandom otpočnu sa međusobnim takmičenjem, koje će trajati 3 meseca. Cilj ovog takmičenja je bio podizanje borbene sposobnosti i nanošenje što većih gubitaka neprijatelju na teritoriji na kojoj je komandovao.[177] Takmičenje se odnosilo na sve vidove života i rada jedinica, kako u vezi sa partijsko-političkim, tako i sa kulturno-prosvetnim i čisto vojnim pitanjima. Štab brigade je proučio naređenje Glavnog štaba i održao sastanke sa štabovima bataljona, na kojima je dato uputstvo kakav duh takmičenja treba da bude po jedinicama, kakva objašnjenja treba dati starešinama i borcima i kako će se bodovati uspesi koji budu postignuti.

Takmičenje je počelo 15. juna, a završeno 15. septembra 1944. godine. Nema dvoumljenja da je i takmičenje doprinelo učvršćivanju 6. brigade. Disciplina je ojačana i smanjen broj slučajeva samovoljnog napuštanja jedinice i odlazak svojim kućama od strane pojedinih boraca. Brigada je bila sposobnija za izvršenje zadataka koji su joj se postavljali. Pored svoje čvrstine i borbene spremnosti jedinice brigade su svaki dan ostavljale sve bolji utisak prave vojne jedinice po redu i disciplini, izvršavanju zadaka (stražarske službe obezbeđenje, marševanje, bivakovanje, izviđanje, tajnost svojih pokreta itd., a i po svom spoljnom izgledu (jednoobrazno uniformisana).

---

[176] Todor Radošević „Ofanziva za oslobođenje Dalmacije", Vojnoistorijski institut JNA, tom VIII, Beograd, 1965.

[177] Zbornik, t. V, knj. 28, dok. br. 106.

Svakodnevna nastava, vojnička i politička, po predviđenim programima, dala je vrlo pozitivan rezultat.

Najveću zaslugu za ovako postignuto stanje imala je partijska organizacija, koja je pokretala kadrove i borce na veći rad i zalaganje o svim pitanjima života i rada jedinica.

Brigada je septembra 1944. godine imala 237 članova Partije i 19 kandidata i 183 člana SKOJ-a.

Početkom septembra dotadašnji komandant 6. brigade Danilo Damjanović postavljen je za načelnika štaba 19. divizije, a na njegovo mesto došao je Dušan Bursać, koji je do tog vremena bio njegov zamenik.

Pored manjih nedostataka, rad štaba brigade davao je dobre rezultate i ona je po svojoj borbenoj sposobnosti i političkoj uzdignutosti skoro dostigla 5. brigadu. Takvu su ocenu u to vreme dali štab 19. divizije i štab 8. korpusa, navodeći u svom opštevojnom i organizacijskom izveštaju za avgust Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske:

„Jedinice 19. divizije različite su. Najbolja među njima je 5. brigada, ona je u svakom pogledu svojom čvrstinom, udarnosti itd. najbalja od svih brigada na kopnu i u dosadašnjim akcijama pokazala se vrlo solidna. 6. brigada također je solidna, vrlo malo zaostaje za 5. brigadom. 14. brigada je mnogo slabija. Ona je novoformirana od odredskih jedinica, u svakom pogledu još nedovoljno učvršćena, nesposobna je za izvršenje težih zadataka."[178]

Stalan priliv novomobilisanih boraca, pa čak i onih koji su bili u neprijateljskim redovima, nametnuli su svim starešinama neprekidan rad sa njima, i u vojnom i političkom pogledu. Ali već dobro učvršćene jedinice 6. brigade su lakše mogle apsorbovati ove nove borce i ulivati im duh koji je do tada vladao u brigadi. Jedan od vidnih uspeha je bio podizanje nivoa znanja nižih starešina, komandira vodova i delegata, koji su bili najbliži borcima. Oni su u ovom periodu već izrasli u starešine, na koje su se mogli osloniti komandiri i komesari četa, i koji su im pomagali u njihovom vojnopolitičkom radu. Duh takmičenja, u vezi sa naredbom Vrhovnog i Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, isto tako je učinio mnogo da starešine svih stepena ulože maksimum truda da im jedinice budu

[178] Zbornik, t. V, knj. 3, dok. br. 14.

bolje od drugih, a time se i borbena sposobnost brigade podigla na veći nivo.

Pošto je ovo takmičenje organizovao Glavni štab NOV i PO Hrvatske, to su sve jedinice pod njegovom komandom u njemu učestvovale. Korpusi su se takmičili međusobno, divizije unutar korpusa, brigade unutar divizije, a bataljoni unutar brigada.

Prema rezultatima takmičenja u određenom periodu koji je bataljon naneo najviše gubitaka neprijatelju, na prvom mestu je bio 4. a zatim slede 1. 3. i 2. bataljon.

U političkom radu, u sprovođenju političke nastave, najveći uspeh postigao je 3. bataljon.

Sumirajući uspehe takmičenja od 15. juna do 15. septembra radi izveštavanja štaba divizije, 6. brigada je za ova tri meseca, prema izveštajima štabova bataljona, u toku borbi ubila, ranila i zarobila ukupno 1243 neprijateljska vojnika, podoficira i oficira. Ovaj rezultat dovoljno govori o borbenoj sposobnosti brigade i o zalaganju njenih starešina.

IZVEŠTAJ[179]

o takmičenju od 15. juna do 15. septembra 1944. godine između bataljona 6. brigade u vezi sa naređenjem Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske

red. broj	naimenovanje	1. bat.	2. bat.	3. bat.	4. bat.	udar. grupa	ukupno
1	ubijeno nepr. pod. i vojnika	250	68	124	252	29	723
2	ubijeno nepr. oficira	8	—	4	4	7	23
3	ranjeno neprijatelj. podoficira i vojnika	50	49	51	158	15	277
4	ranjeno nepr. oficira	1	—	3	5	1	10
5	zarobljeno pod. i vojn.	141	13	15	29	13	213
6	zarobljeno nepr. ofic.	2			1		3

Svega izbačeno iz stroja: 1243

---

[179] Arhiv VII, kut. 1018, br. 18.

Sopstveni gubici

Red. broj	naimenovanje	1 bat.	2. bat.	3.bat.	4. bat.	udar. grupa	ukupno
1	poginulo boraca i podoficira	16	15	4	3	1	39
2	poginulo oficira		3	1	1		5
3	ranjeno boraca i podoficira	16	26	22	26		90
4	ranjeno oficira		1	2	2		5
5	zarobljeno vojnika		10		7		17
6	samovoljno napustilo jedinicu	5	19	15	25		64
						Svega:	220

Zaplenjeno od neprijatelja:

1. kamiona	18	6. automata	5
2. kola	20	7. signalnih pištolja .	5
3. puškomitraljeza raznih	15	8. bombi ručnih . .	170
		9. pištolja	19
4. pušaka	189	10. pušč. municije . .	58.850
5. lakih bacača . . .	0	11. mine za MB . . .	74

Rekvirirano:	sitne stoke	1485
	krupne stoke	152
	konja	47

Uništeno: dvocevni PA mitraljez 1, puškomitraljeza 3, topa 2, bornih kola 7, kamiona 28 i zaplenjena veća količina odeće, obuće i hrane.

8. *Dejstva na području severno od komunikacije Obrovac—Zadar*

I pored ponovnog zauzimanja Benkovca od strane neprijatelja, štab 19. divizije nije odustajao od planova za oslobođenje Ravnih kotara. Svojim glavnim snagama, 5. i 6. brigadom i Benkovačkim partizanskim odredom,

preduzeo je napad na ustaško-četnička uporišta u Ravnim kotarima; a sa pomoćnim snagama, 14. brigadom i Kninskim partizanskim odredom sprečavao je neprijateljski saobraćaj na komunikacijama Bribirske Mostine—Roški slap i Pađane—Zrmanja.

Tako su 5. brigada i Benkovački partizanski odred otpočeli sa napadima između Benkovca i mora u pravcu Zemunika. 14. brigada i Kninski partizanski odred su dejstvovali prema navedenim komunikacijama i ometali neprijateljski saobraćaj. 6. brigada sa Zadarskim partizanskim odredom usmerila je svoje napade na neprijateljske garnizone severno od komunikacije Zadar—Karin.

Noću između 14. i 15. septembra 6. brigada je prešla navedeni put između Smilčića i Karina i napala ustašku posadu u Pridragi, koja se sastojala od delova 6. bataljona 7. ustaške brigade i lokalne ustaške milicije. Ustaše su pružile slab otpor tako da je Pridraga brzo oslobođena. Obezbeđenje sa pravca Smilčića i Karina vršio je 1. bataljon. Jedna kolona od oko 150 Nemaca iz Karina istog dana nastupala je u pravcu Pridrage da bi pomogla ovom garnizonu, ali je bila odbijena od strane 1. bataljona.

Pri odbijanju ove kolone učestvovao je i 3. bataljon sa linije Vidik—Zupčići.

Po oslobođenju Pridrage 6. brigada preduzima dejstva ka liniji Zadar—Nin i njen štab 16. septembra naređuje: 1. bataljonu da napadne četnike u s. Kašić; 2. bataljonu da izvrši pokret za s. Suhovare i zatvori pravac od Zemunika i Murvice; 3. bataljonu da ostane u s. Grčki Islam kao rezerva brigade, a 4. bataljonu da ostane u s. Pridraga, pohvata raspršene ustaše i mobiliše nove borce. 1. bataljon nije naišao na otpor u s. Kašić. Četnici su se pre napada delom razbežali a delom predali.

Štab brigade, uočivši da su četnici u Ravnim kotarima potpuno demoralisani, da izbegavaju borbu i da su skloni predaji idućeg dana, 17. septembra u 19 časova, preduzima 1. i 2. bataljonom napad na četnike u s. Smokvić. Četnici ne prihvataju borbu, već beže i sakrivaju se po okolnim selima. Štab brigade, pošto je dobio podatke da neprijatelj namerava da ponovo napadne sa pravca Karina i Smilčića, u toku 18. septembra privlači i 4. bataljon iz Pridrage.

19. septembra delovi 1. bataljona 891. nemačkog puka i 6. bataljon 7. ustaške brigade napali su sa pravca Zadra 2. bataljon 6. brigade i Zadarski partizanski odred, koji su branili položaje na liniji Vedrak—k. 128.

2. bataljon 6. brigade, ojačan odeljenjem teških bacača, uspeva da odbije ovaj napad i neprijatelja prinudi na povlačenje u pravcu Zemunika. 2. bataljon Zadarskog partizanskog odreda ne uspeva da zadrži neprijateljski napad i u 11 časova se povlači u pravcu Rupalj—s. Polešnik i Islam Latinski. Tada štab brigade upućuje svoj 3. bataljon kao pojačanje bataljonu Zadarskog partizanskog odreda. Napadnut sa boka, neprijatelj se povlači u pravcu s. Visočani i Murvica. Ovom prilikom neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke.

6. brigada se, da bi napala nemački garnizon u Rožanecu, prikupila u rejonu: Grčki Islam—Latinski Islam—Kožul—Suhovare, a Zadarski odred u Poličniku i Vinjercu.

Da bi obezbedio napade na četnička i ustaška uporišta u Ravnim kotarima sa pravca Rožaneca, u kojem se nalazila nemačko-ustaška posada, a parirao stalnu opasnost sa tog pravca, štab 6. brigade je odlučio da likvidira neprijateljsku posadu u tom mestu.[180]

U Rožanecu su se nalazili delovi nemačkog 891. pešadijskog puka i 6. bataljona 7. ustaške brigade — ukupno oko 140 vojnika. Njihovi položaji su bili vrlo jaki: zaposeli su kuće sa jakim zidovima od kamena oko kojih je bilo dosta kamenih ograda, a sem toga tu je bilo izgrađeno i nekoliko betonskih bunkera. Naročito je jako bila utvrđena k. 90. Oko sela je bila bodljikava žica, branjena puščanom i mitraljeskom vatrom neprijatelja.

Za napad na samu posadu u Rožanecu štab brigade je odredio 2. bataljon. Radi obezbeđenja sa pravca Nina i Zadra određen je na položajima u s. Ljubač jedan bataljon Zadarskog odreda; 4. bataljon bio je u rezervi u selu Radovan, dok su 1. i 3. bataljon ostali razmešteni u s. Kašiću i Islamu Latinskom, radi obezbeđenja sa pravca Smilčića, Zemunika i Murvica.

---

[180] Arhiv VII, k. 1018, br. reg. 6/3; zapovest štaba 6. brigade za 20/21. septembra 1944. godine.

Napad 2. bataljona usledio je 21. septembra u 6 časova, podržan minobacačkom vatrom. Bataljon je u naletu odbacio neprijatelja sa k. 90, dominantne tačke njegove odbrane, ali usled sporosti njenog posedanja, neprijatelj je odmah izvršio protivnapad i ponovo ju je povratio. Pokušaji 2. bataljona da u toku dana odbaci neprijatelja ostali su bez rezultata. Bataljon Zadarskog partizanskog odreda je uspešno odbio napad neprijatelja koji je sa pravca Poljica krenuo u pomoć opkoljenom garnizonu u Rožanecu.[181]

Štab brigade je odlučio da smeni 2. bataljon, i da za napad uvede 4. bataljon iz s. Radovina, gde se nalazio u brigadnoj rezervi. Zbog vrlo teškog marša po kiši, bataljon nije mogao biti uveden u napad istog dana i odlučeno je da preuzme položaje 2. bataljona, a da napad izvede tek u toku sutrašnjeg dana. U toku 22. septembra neprijatelj je pokušao da se probije iz okruženog garnizona u pravcu s. Ljubač, ali je to onemogućio bataljon Zadarskog partizanskog odreda. U 20 časova 4. bataljon preuzima napad i, uprkos jake minobacačke i artiljerijske vatre neprijatelja, uspeva da zauzme k. 90, koju poseda delom snaga, a glavninom praveći prolaz kroz žicu, prodire u Rožanec. Tu neprijatelj pruža otpor svojom zaštitnicom, a glavnim snagama probija obruč preko položaja 3. čete 4. bataljona, koju odbacuje i probija se u pravcu s. Ljubač i Poljica. Borba se završila 22. septembra u 24 časa. 4. bataljon jednim delom svojih snaga preduzima gonjenje, a ostatak upotrebljava za prikupljanje ratnog materijala.

U ovoj borbi 4. bataljon je naneo neprijatelju sledeće gubitke: 38 mrtvih i 21 ranjen. Zaplenjeno je: 1 top 65 mm, 7 puškomitraljeza, 37 pušaka i mnogo drugog raznog ratnog materijala. Uništen je i jedan top 65 mm.[182]

---

[181] Neprijatelj je morskim putem iskrcao 250—300 vojnika severno od s. Ljubić i preko noći zaposeo kote 99, 95 i 98. Na tim položajima ostao je do 5 sati kad je započeo napad. Također je neprijatelj jačine oko 170 vojnika napao od Žerave i Nina. Napad je otpočeo u isto vreme sa oba pravca. Zadarski odred, uz pomoć bataljona 6. udarne brigade odbacio je neprijatelja u polazne baze, nanevši mu gubitke: 13 mrtvih i 24 ranjena. Zaplenjeno je: 8 pušaka, 2 tromblonske puške, 30 mina, 1050 metaka. Naši gubici su bili: mrtvih 1 i 4 ranjena (Arhiv VII, reg. br. 39—12/2, k. 1009).

[182] Arhiv VII, reg. br. 39/2, 1009.

Gubici 6. brigade su bili 7 mrtvih i 27 ranjenih.[183]

Skoro u isto vreme dok je 6. brigada oslobađala prostor severno od puta Zadar—Obrovac, 5. brigada je oslobodila Škabrnju, Nadin, Galovac i Donji Zemunik; a 14. brigada Lišane i vršila jak pritisak na put Benkovac—Bribirske Mostine.

Posle završenih borbi i ovlađivanja Ražancem, štab 6. brigade donosi odluku da napadne nemačko-ustašku posadu u s. Poljica (zapadno od Ražanca). Ova posada sastavljena od jedne nemačke i jedne ustaške čete — ukupne jačine 350 vojnika pomogla je da se jedan deo neprijateljskih snaga probije iz Rožaneca. Garnizon je bio solidno uređen za odbranu: spoljni pojas imao je bunkere, a u samom naselju kuće sa kamenim zidovima predstavljale su jake vatrene tačke, dok su škola i neke druge zgrade u ovom mestu bile organizovane za odbranu kao male tvrđave. Na njima su bili zazidani prozori i napravljene puškarnice u zidovima kuća, gde je god to nađeno za potrebno.

Radi uništenja ovog garnizona štab 6. brigade je naredio:

— 3. bataljonu da izvrši direktan napad na posadu u s. Poljica;

— 1. bataljonu, koji se nalazio u s. Kašiću, da zatvori pravac od Smilčića i Karina;

— 2. bataljonu, koji se nalazio u s. Polešniku, da zatvara pravac od Zemunika;

— 4. bataljonu da ostane u brigadnoj rezervi;

— 1. i 2. bataljonu Zadarskog partizanskog odreda da, posedajući položaje na liniji: k. 24—Bubanj—k. 36—Dračevac, zatvaraju pravac od Zadra.

Napad je počeo 24. septembra u 3 časa.

---

[183] Poginuli su sledeći drugovi iz 4. bataljona: Janko Filipović, komandir čete; Stanko Badža, zamenik komandira čete; Dimitrije Gagić; vodnik; Grgo Klarin, vodni delegat; Stevo Zelić, vodnik; Ilija Šukara, vodnik; a iz 3. bataljona: Đuro Sekulić, vodni delegat.

Ranjeni su: Stevo Kanazir, komandir čete; Špiro Cvjetan, vodnik; Iso Pavlica, zamenik komandanta bataljona; Boris Antulov, pomoćnik komesara bataljona; Simo Kuridža, vodnik; Đuro Babić, vodnik; Ive Galeb, zamenik komandira čete. (Vidi relacije 1945. god. u VII, k. 1020/I.

3. bataljon je, posle kratke ali oštre borbe, uspeo da odbaci neprijatelja sa spoljnjeg položaja i prodre za njim u samo selo, ali naišavši na jako utvrđene zgrade u centru sela, odakle se neprijatelj ogorčeno branio, u toku noći nije uspeo da ovlada ovim uporištem pa se u zoru povukao na polazne položaje.

Štab brigade odlučuje da ponovi napad i iz rezerve uvodi u borbu 4. bataljon, koji predveče 24. septembra smenjuje na polaznim položajima 3. bataljon, a ovaj se povlači u brigadnu rezervu.

25. septembra u 2 časa 4. bataljon ponavlja napad, ali se borba odvija slično kao u toku prethodnog napada 3. bataljona. Neprijatelj napušta spoljnje tačke odbrane i povlači se ka centru, odakle iz utvrđenih zgrada pruža otpor. Borba se produžila ceo dan i noć, ali napad nije uspeo, zbog čega štab brigade povlači 4. bataljon 26. septembra u 3 časa.

Prekidom napada na Poljice, brigada je raspoređena: 1. bataljon u s. Radovinj, gde je bio i štab brigade; 2. bataljon u s. Polešnik; 3. bataljon u s. Račevac i 4. bataljon u s. Visočani.

U ovakvom rasporedu brigada se odmarala, obezbeđujući se od iznenadnog napada neprijatelja. Štab brigade, na osnovu podataka da su se u s. Starigrad, pod Velebitom, ponovo ustaše vratile i da kontrolišu put Obrovac—Karlobag, donosi odluku da preko Velebitskog kanala prebaci deo snaga i likvidira ovo uporište.

28. septembra uveče, 1. bataljon 6. brigade, koji je određen za ovu akciju, ukrcava se na barke i veće čamce u Vinjercu, prelazi preko kanala i u toku iste noći napada ustašku posadu, koja, iznenađena, ne prihvata borbu, već se, koristeći noć, izvlači u pravcu Karlobaga.[184] Dok se 1. bataljon još nalazio pod Velebitom, u toku 29. septembra, štab brigade je primio zapovest štaba divizije da radi priprema za napad na Benkovac, vrši pritisak na puteve: Karin—Zemunik i Karin—Benkovac i posade u Karinu i Smilčiću.

Međutim, još dok štab brigade nije izdao zapovest za prikupljanje svojih jedinica radi izvršenja dobijenog za-

---

[184] 1. bataljon je ubio 23 ustaše, 15 ranio (Vidi bojnu relaciju 6. brigade VII), k.—1020/I.

datka, izmenila se situacija na prostoru Zadar—Nin—Karin.

Nemci su se u Zadru ukrcali na dva broda a potom iskrcali u s. Ljubač i produžili u pravcu s. Radovinje. Snage Zadarskog partizanskog odreda, koje su branile ovaj pravac, bile su nedovoljne da spreče nastupanje Nemaca, pa zbog toga štab 6. brigade donosi odluku da privremeno odustane od izvršenja dobijenog zadatka dok ne odstrani ovu neočekivanu opasnost.

U ovom cilju, 3. i 4. bataljon, uz sadejstvo Zadarskog partizanskog odreda, preduzimaju napad po sledećem: 3. bataljon pravcem: Bušljeta—Paučina—crkva sv. Spasa; 4. bataljon napada pravcem: k. 127—k. 93—k. 146. Napad je počeo u 10,30 časova. Posle oštrih borbi Nemci su do 17 časova odbačeni u s. Ljubač, odakle su se ponovo ukrcali na brodove i vratili u Zadar.

Dok su jedinice 3. i 4. bataljona odbacivale Nemce u pravcu s. Ljubač, jedna nemačka kolona je sa pravca Zemunika nastupala u pravcu Polešnika, sa ciljem da pomogne one snage koje su se posle neuspeha povlačile u s. Ljubač. Nadiranje ove kolone uspešno je zaustavio 2. bataljon i Nemci su se pred mrak povukli u pravcu Zemunika.

9. *Borbe za konačno oslobođenje Benkovca*

Prema razvoju situacije u severnoj Dalmaciji i postignutim rezultatima, štab divizije je ocenio da neprijatelj nije više u mogućnosti da preduzima neke veće ofanzivne akcije već da je prešao u odbranu. Pored toga, štab 8. korpusa je raspalagao i izvesnim podacima iz kojih se moglo videti da neprijatelj namerava da se povuče iz Dalmacije.[185]

[185] Štab 8. korpusa radio-depešom izveštava glavni štab NOV i PO. „Obaveštajni oficir „Brandenburga“, Moris, rekao da će se Nemci povući pošto izvuku materijal i da im je došlo naređenje za evakuaciju Dalmacije. Tumač hrvatskog jezika kod 264. divizije obaveštava da se ova divizija neće moći povući iz Dalmacije dok se nemačke trupe ne izvuku iz Grčke, Albanije i Crne Gore“. (AVII, k. 119/8, reg. br. 2/5—1).

Zbog toga je štab 19. divizije preduzeo izradu plana za oslobođenje Zadra i u vezi s tim 24. septembra izdao naređenje štabovima brigada radi otpočinjanja priprema za direktan napad na neprijateljski garnizon u ovom gradu.

U istom ovom naređenju štab divizije određuje i rejone izviđanja za svaku brigadu u pravcu Zadra i predviđa pojačanu diverzantsku aktivnost, u kom cilju svakoj brigadi upućuje po jednu ekipu diverzanata. Pored ovog naređuje se što jača aktivnost i što veći broj demonstrativnih napada.[186]

Na osnovu pojačanja neprijateljskih dejstava na pravcu Zemunik—Benkovac i privlačenju jačih snaga na komunikaciju Knin—Zrmanja, štab 19. divizije je pretpostavio da se neprijatelj priprema za napuštanje i izvla-

---

[186] „Naše su jedinice vašim zalaganjem očistile pretežan dio Ravnih Kotara. Prema mnogim podacima okupator je spreman na povlačenje. U tu svrhu nepr. pješadijska koncentracija u Zadru i Vrani, kako bi uskoro preko Benkovca krenule pravcem Drniš—Bihać. Iako se neprijatelj nalazi sa relativno jačim snagama u D. Karinu, Benkovcu i Vrani, nama je uspjelo održati se i pročistiti Ravne Kotare. Može se reći da okupator nije preduzimao ozbiljnije protumjere na naše snage u Kotarima. Eto došli smo na kapiju Zadra. Poslije mnogo vjekova prvi put dolaze jedinice naše vojske u tako neposrednu okolinu Zadra. To je veoma važna činjenica. S jedne strane to je jasan dokaz da je okupator toliko slab i da nije u stanju preduzeti operacije čišćenja i odbacivanja naših snaga iz blizine štaba 891. regimente. S druge strane, što je jednim djelom naglašeno, jedinice N. O. vojske prešle su negdašnju granicu Zadra kao sastavnog djela fašističke Italije. Sve borce i rukovodioce treba prožeti težnja da Zadar oslobodimo. Samo vlastitom borbom, neposrednim udarom možemo pojačati prava i zahtjeve na ovaj stari i nekada naš grad. Vama je poznato da u savezničkoj javnosti nisu određena gledišta po pitanju Zadra u odnosu na novu Jugoslaviju, a italijanski imperijalisti gaje halapljive težnje da poslije i ovoga rata ostane Zadar kao čir na tijelu Dalmacije i Jugoslavije, (grof Sforca i ostali). Bez sumnje je Zadar naš po etnografskom i geografskom pravu. Ali mi nećemo ostati u odnosu na Zadar samo sa argumentima moralnih činjenica, nego sve to moramo potkrijepiti faktom da smo mi prolili krv za oslobođenje starog grada. Samo tako moći ćemo sa punim pravom da izađemo pred savezničku javnost i diplomatski za zelenim stolom. Treba rasplamsati težnju svih boraca i rukovodilaca za idejom borbe za Zadar"

Navedeno naređenje je napisao komandant divizije Stanko Parmač (Zbornik, t. V, knj. 33, dok. br. 93)

čenje svojih snaga iz severne Dalmacije. Da bi se ovo sprečilo i obezbedila slobodna teritorija od upada četničkih i ustaških jedinica, štab divizije menja svoju zamisao o napadu na Zadar i donosi odluku da neprijatelju onemogući ostvarenje njegove namere. U skladu s tim štab divizije grupiše svoje brigade na glavnim komunikacijama i u tom smislu naređuje:

5. brigadi da se prikupi u rejonu s. Nadin—Zagrad—Lišane, sa zadatkom da neprijatelju onemogući saobraćaj na komunikaciji Benkovac—Zemunik i istovremeno i da izvrši izviđanje neprijateljskih snaga u Benkovcu;

14. brigadi da na odseku s. Donji Lepuri—Korita (k. 163) drži neprekidno pod kontrolom komunikaciju koja vodi od Benkovca prema Bribirskim Mostinama;

6. brigadi da se prikupi u rejonu sela Pridraga—Kašić—G. Biljani i spreči saobraćaj na putevima: Zemunik—Smilčić—Karin, i Smilčić—Benkovac i usko sadejstvuje sa 5. brigadom u izvršenju njenog zadatka;

Grupi severnodalmatinskih partizanskih odreda da prodire u pravcu Bokanjca, Zemunika i Nina i da sa Kninskim partizanskim odredom dejstvuje na putu Knin—Zrmanja.

Posebne zadatke u ovom naređenju dobile su 5. i 6. brigada: da prikupljaju što detaljnije podatke o neprijateljskim snagama i to: 5. u Benkovcu, a 6. u Atlagića Kuli i Benkovačkom Selu.

Neprijatelj je iz Benkovca pokušavao da ovlada komunikacijom Benkovac—Bribirske Mostine, ali su ga jedinice 14. brigade odbacile nazad u Benkovac. Goneći neprijatelja, koji se povlačio, 14. brigada je 29. septembra ovladala selom Kožulovac, koje se nalazi južno od samog grada Benkovca, čime je još više onemogućila iznenadan ispad neprijatelja komunikacijom u pravcu Bribirskih Mostina.

U toku 30. septembra 6. brigada se po naređenju štaba divizije koncentrisala za predstojeći napad na Benkovac u rejonu: Pridraga—Gornje Biljane—s. Paljuh 1. bataljon je stigao u navedeni rejon, u sastav brigade, noću 30. septembra 1. oktobra.

Nemci 1. oktobra jednom četom vrše nasilno izviđanje iz Karina u pravcu Pridraga, ali ih je dočekao jakom

vatrom 1. bataljon i oni su bili prinuđeni da se vrate u Karin. Njihova kolona, koja je 2. oktobra pošla iz Smilčića za Benkovac, ostavila je kod crkve sv. Jerolima u Korlatima deo 2. bataljona 891. puka 264. divizije kao zaštitnicu, na koju je u 11 časova izvršila napad 5. brigada (u napadu je sadejstvovala i 2. četa 3. bataljona 6. brigade). Borba je trajala do 15 časova, ali je nemačka zaštitnica zadržala svoje položaje.

Brigada je u ovom rejonu ostala do 4. oktobra.

U borbama na pravcu Karina i na položajima kod Korlata, Nemci su imali 68 mrtvih i 30 zarobljenih, dok gubici brigade iznose 7 mrtvih i 10 ranjenih.[187]

S obzirom na dolazak jedne nemačke kolone od Zadra u Benkovac i na pokušaj Nemaca da se 29. septembra probiju iz Benkovca u pravcu Bribirskih Mostina (što je sprečila 14. brigada), štab divizije je odustao od napada na Zadar, ceneći, prema ovim pokretima, da Nemci nameravaju da napuste severnu Dalmaciju, pa je doneo odluku da napadne na neprijateljske snage u Benkovcu.

U Benkovcu su se nalazili: 2. bataljon 891. puka 264. nemačke divizije, 5. bataljon ustaške Zadarske polubrigade i delovi Benkovačke i Leteće četničke brigade sa nekim manjim delovima raspršenih četničkih jedinica; ukupno oko 1.000 vojnika.

Prema prikupljenim podacima Benkovac je bio dobro utvrđen bunkerima, izgrađenim od armiranog betona, bodljikavom žicom i nagaznim minama, a naročito je bila utvrđena Grubića-glavica i uzvišenje Čučar, gde se nalazio benkovački vodovod.

Imajući u vidu neprijateljske namere i s obzirom na prikupljene podatke, štab 19. divizije je 2. oktobra naredio svojim brigadama da napadnu Benkovac. Direktni napad na sam grad trebalo je obezbeđivati od neprijatelja sa pravaca: Bribirske Mostine, Vrana, Zadar i Karin.

Zadatak 6. brigade je bio: da se u toku 3. oktobra prebaci iz rejona Pridraga, južno od puta D. Karin—Smilčić; sa zadatkom da sa dva bataljona izvrši napad na ne-

---

[187] Iz 6. brigade poginuo je Đuro Sekulić, vodni delegat, a ranjen je Sava Gak, vodnik (vidi relaciju 6. brigade). AVII, k. 1020/I.

prijateljsku posadu u Benkovcu sa severa, a da se sa druga dva bataljona obezbeđuje od pravca Karina, na liniji Zupčići—G. Biljani, s tim da aktivno dejstvuje na neprijateljsku posadu u Karinu, a po ovlađivanju Benkovačkim Selom, da jedan svoj bataljon izvuče u brigadnu rezervu.

5. brigada je trebalo da napadne preko Šopota, Grubića i Krekića-glavice na vojne kasarne u gradu. Ovoj brigadi je sugerirano da u toku noći, pred napad, ubaci u grad jedan svoj bataljon da dejstvuje u neprijateljskoj pozadini.

14. brigada je imala zadatak da zauzme Buković i da u rejonu s. Lišane postavi obezbeđenje na pravcu od Bribirskih Mostina. Partizanski odredi su imali zadatak: Zadarski da dejstvuje u pravcu Nina i Bokanjca; Benkovački da izoluje neprijateljsku posadu u Perušiću; Kninski da sprečava neprijatelju saobraćaj na putevima Otrić—Knin i Širitovci—Roški Slap. Bataljon narodne odbrane je imao da dejstvom sa pravca Zečeva veže neprijateljsku posadu u Đeverskama.

Bilo je predviđeno da jedinice budu spremne za noć 3/4. oktobra. Da bi se probile iz Benkovca, nemačke snage su 3. oktobra u zoru preduzele napad i nastupanje u pravcu Bribirskih Mostina. Ispred sela Kožlovac, gde su se nalazile jedinice 14. brigade, došlo je do borbe. Istovremeno su neprijateljske snage preduzele nastupanje sa pravca Bribirskih Mostina u pravcu Benkovca. Tako se 14. brigada našla napadnuta sa fronta i pozadine. U toku dana neprijatelj je uspeo da odbaci snage 14. brigade iz Kožlovca na liniju: Brgud-Mijanica (tt. 413)—D. Lepuri i da ovlada linijom Korito (k. 163)—Orlovača (tt. 406).

Posle prebacivanja 6. brigade, južno od puta Smilčić—D. Karin, njen štab je, radi napada na Benkovac, dao svojim jedinicama sledeće zadatke:

— 1. bataljonu da ovlada Benkovačkim Selom, a potom da nastupa u pravcu Benkovca;

— 4. bataljonu da napada duž komunikacije koja iz D. Karina vodi u Benkovac;

— 2. bataljonu da se postavi u rejonu zaseoka Zupčić radi obezbeđenja sa pravca D. Karina i Smilčića;

— 3. bataljonu da se postavi u rejon s. Opačić radi obezbeđenja sa pravca Zemunika i Smilčića;

1. i 4. bataljon su izvršili napad 4. oktobra u 20 časova.

1. bataljon je bez neke veće borbe uspeo da ovlada Benkovačkim Selom, potom je produžio nastupanje u pravcu Benkovca i stigao do žičanih prepreka ispred samog grada, ali je jaka neprijateljska vatra onemogućila njegov dalji prodor.

4. bataljon je snažnim naletom uspeo da odbaci neprijatelja sa visa Čučur, potom da jednom četom izbije na put koji sa juga ulazi u Benkovac i zauzme položaj kod crkve sv. Ivan.

5. brigada je zauzela Šopot i Krekića-glavicu, ali su svi pokušaji da zauzme Grubića-glavicu i preko nje upadne u sam grad ostali bez rezultata.

Pošto 5. brigada nije uspela da prodre u grad, a neprijateljske snage su nastupale od Bribirskih Mostina ka Benkovcu, 14. brigada nije mogla da izvrši napad s juga. U takvoj situaciji štab 6. brigade bio je prinuđen da 5. oktobra u 3 časa povuče 1. bataljon u Benkovačko Selo, a 4. bataljon u zaselak Alavanje.

Isto tako, 2. bataljon je bio povučen u rejon Zupčić.

U toku 5. oktobra brigade su ostale na svojim položajima, blokirajući neprijateljski garnizon u Benkovcu i tukući ga povremeno artiljerijskom i minobacačkom vatrom radi iznuravanja. Neprijatelj je pokušao da probije blokadu, pa je u tom cilju istovremeno preduzeo napad na položaje 6. brigade sa snagama od Benkovca i od D. Karina, duž puta koji spaja ova dva mesta. Da bi deblokirala Benkovac, komanda 373. nemačke legionarske divizije poslala je iz Gračaca kao pojačanje posadi u D. Karinu jedan bataljon 384. pešadijskog puka.

Dvostrukim napadom ove nemačke snage su odbacile 2. bataljon sa položaja na Debelom brdu, pa je štab 6. brigade uveo u borbu i 3. bataljon iz rezerve. Ova dva bataljona su uspela da odbace Nemce sa Debelog brda do samog D. Karina. Potom je za zatvaranje ovog pravca ostao 3. bataljon, dok je 2. bataljon povučen u rezervu.

U isto vreme naše snage su uspele da odbace neprijatelja koji je pokušavao da se probije iz Benkovca.

I na frontu 14. brigade neprijatelj je bio prinuđen da se povuče u Benkovac i ova je brigada delom svojih snaga zaposela s. Buković, a ostale njene snage su na liniji s. Kozlovac—s. Lišane zatvorile pravac od Bribirskih Mostina prema Benkovcu.

Posle ovih borbi štab 19. divizije je odlučio da privremeno obustavi dalje napade na Benkovac, ali ga i dalje drži u blokadi, zatvarajući sve spoljne prilazne pravce koji izvode ka ovom gradu.[188]

U zoru 7. oktobra neprijatelj je izvršio jači napad na položaje 5. brigade u pravcu s. Šopota i Perušića, ali bez rezultata, pa je posle podne ponovio napad u istom pravcu. U takvoj situacije, 5. brigada uvodi u borbu i svoj bataljon iz rezerve, a i 6. i 14. brigada delom svojih snaga preduzimaju napad na sam grad.

Oko 15,30 časova 1. i 4. bataljon 6. brigade uspevaju da ovladaju jugoistočnim delom grada pa su, prodrevši u grad, napali s leđa neprijateljske snage koje su vodile borbu sa 5. brigadom na pravcu s. Šopota. Istovremeno su vodili borbu dva bataljona 14. brigade, jedan direktno u pravcu grada, a drugi u pravcu s. Šopot, udarajući u levi bok neprijateljske snage koje su se probijale iz obruča. Međutim, neprijatelj je ipak uspeo da se probije u pravcu Vrane, odakle se kasnije povukao u Biograd na Moru.

Ne raspolaže se sa tačnim podacima o neprijateljskim gubicima u ovim borbama, ali su oni svakako bili znatni. 6. brigada je imala 9 mrtvih i 55 ranjenih.

Po oslobođenju Benkovca, naše snage su bile ovako raspoređene:

— 5. brigada u Benkovcu;

---

[188] O borbama na prilazima Benkovcu u izveštaju nemačkog poslanika u Zagrebu od 4. oktobra 1944. godine se kaže: „Na srednjodalmatinskoj ravni između Zadra i Šibenika 19. neprijateljska divizija zatvorila više važnih dalmatinskih puteva. Naše snage su se iskrcale na sev.-zap. uglu srednjodalmatinske ravnice kod Ražanca i sa uspehom napale jače neprijateljske snage u prostoru sev. Zadra. I kod Bribira (25 km sev. zap. Šibenika) počela je naša akcija radi oslobođenja puteva za dotur. Sev. zap. od Drniša odbačen jači neprijatelj prema jug. ist. U prostoru zap. od Trogira i kod Primoštena borbe sa delovima 20. i 26. nepr. div. (Mikrofilm London-N 11, 304456—404457 u VII).

Oslobođenje Benkovca (3—7. oktobra 1944.)

— 6. brigada u rejonu s. Alavanje, sa zadatkom zatvaranja pravca od D. Karina;

— 14. brigada u rejonu Bribirskih Mostina, sa zadatkom zatvaranja pravca od Roškog Slapa.

10. *Oslobođenje Karina i napad na Obrovac*

Nakon oslobađanja Benkovca izviđačka služba je otkrila da se jedna nemačka kolona, ojačana tenkovima, prebacuje iz Gračaca u Obrovac. Štab 19. divizije je pravilno ocenio situaciju i nameru Nemaca da snagama iz Gračaca intervenišu i pomognu svoje jedinice u Primorju.[189]

Da bi razbio ovu kolonu štab 19. divizije je odlučio da koncentriše jače snage na komunikaciji Obrovac—Karin—Smilčić, pa je u tom cilju naredio:

— 6. brigadi da jedan bataljon postavi u rejon Vršeljke (k. 354) sa zadatkom da se, po prolasku nemačke kolone iz Obrovca za D. Karin, spusti na put, napadne njeno začelje i preseče joj odstupnicu za Obrovac; zatim da jedan bataljon postavi u zasedu kod zaseoka Vrkića-Stan, jedan u rejon s. Dubroje, a jedan zadrži kao rezervu u zaseoku Dinovići;

— 5. brigadi da se postavi severno od puta Karin—Smilčić, s tim da jedan bataljon ostavi u Benkovcu.

Nemačka kolona je noću 9/10. oktobra pristigla iz Obrovca u D. Karin, izbegavši predviđeni napad iz zasede 4. bataljona 6. brigade. Ovaj bataljon je zakasnio zbog toga što je morao zaobići neprijateljsku posadu u D. Karinu, po nije mogao da za kratko vreme savlada veliku razdaljinu, te je izbio na put Obrovac—Karin noću 9/10. oktobra, tek pošto je nemačka kolona prošla.

---

[189] Todor Radošević, „Ofanziva za oslobođenje Dalmacije", Vojnoistorijski institut, Beograd, 1966, str. 63.

Štab 15. nemačkog korpusa bio je uputio za pomoć snagama, koje su držale Benkovac, delove 383. pešadijskog puka 373. legionarske divizije (pored ranije upućenog jednog bataljona 384. pešadijskog puka iste divizije). Međutim, ove snage su pristigle pošto je Benkovac bio oslobođen.

Ujutro 11. oktobra neprijatelj je preduzeo napad u pravcu Benkovca (jačim snagama) i u pravcu Smilčića (slabijim snagama).[190] Uz podršku jake minobacačke i artiljerijske vatre je uspeo da do kraja dana potisne naše snage i ovlada, na pravcu za Benkovac, dominantnim položajem Debelim brdom i zaseocima Vojvodići i Stegnjajići, a na pravcu prema Smilčiću zaseokom Čulina.

Naročito je žestoku borbu vodio 1. bataljon, koji je u toku noći 11/12. novembra jedva zadržavao dalje prodiranje neprijatelja na položajima kod Debelog brda. Zato štab brigade tu uvodi u borbu i 2. bataljon, koji je do tada bio u rezervi i tako je 11. novembra neprijateljsko nastupanje na ovom pravcu bilo zadržano.

Toga dana je 4. bataljon, koji se nalazio u rejonu s. Kruševo, odbio jednu nemačku kolonu, koja se iz Obrovca kretala u pravcu D. Kruševo, dok je 3. bataljon zaustavio dalje nastupanje nemačkih snaga, što su nadirale od D. Karina ka Smilčiću. 12. oktobra oko 16,30 časova, 1. i 2. bataljon su izvršili protivnapad i, preotimajući Debelo brdo, naterali Nemce na povlačenje ka D. Karinu. Ovo je iskoristio 3. bataljon i odbacio neprijatelja na svom pravcu (od Smilčića prema D. Karinu).

Za ovo vreme jedna neprijateljska grupacija napada na 4. bataljon, koji je zatvarao put Obrovac—D. Karin, i uspeva da ga odbaci u pravcu Zelengrada i ovaj put oslobodi, pa se tuda borbena grupa „Herman“, pa naređenju štaba 15. brdskog korpusa, noću 12/13. oktobra povukla u Obrovac. Posle ovoga, štab 6. brigade je uputio 1. i 2. bataljon u s. Kruševo, sa zadatkom obezbeđenja sa pravca Obrovca; 4. bataljon je zadržan u s. Zelengrad, a 3. u s. D. Karin.

Štab brigade, ponesen oslobođenjem Benkovca i Karina i pretpostavljajući da neprijatelj namerava da se povuče i iz Obrovca, samoinicijativno odlučuje da u toku noći 14/15. oktobra napadne posadu u ovom mestu. U tom cilju je naredio:

---

[190] Ova nemačka grupacija nosila je naziv „Borbena grupa „Dalmacija“ (prema navodima u knjizi „Ofanzive za oslobođenje Dalmacije“ od Todora Radoševića, izdanje Vojnoistorijskog instituta, 1966. god.)

— 1. bataljonu, kome je pridato jedno minobacačko odeljenje, da napadne sa zapada, oslanjajući desno krilo na put Obrovac—Jurjevići a levo na levu obalu r. Zrmanja;

— 3. bataljonu da napadne sa jugozapada, sa pravca zaseoka Karlovac;

— 4. bataljonu da južno od Obrovca pređe reku Zrmanju u s. Muškovci, sa ciljem napada na Brevar i Brevarice, sa desne obale reke Zrmanje;

— 2. bataljonu da ostane kao rezerva u rejonu k. 123, na komunikaciji Bilišani—Obrovac.

Jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda, koji je privremeno bio stavljen pod komandu 6. brigade, upućen je na put Obrovac—Gračac, da na prevoju Prezid štiti napad brigade od neprijateljske intervencije sa pravca Gračaca.

Napad je otpočeo 14. oktobra u 18,30 časova.

I pored energičnog napada bataljona 6. brigade u toku cele noći se nije mogao postići ni delimičan uspeh. U Obrovcu su se nalazile jake neprijateljske snage. Pored grupe „Herman", garnizon su branile i ranije stacionirane nemačke jedinice u Obrovcu, kao i znatan broj ustaša i četnika, pa je neprijatelj ne samo po naoružanju već i brojno bio mnogo nadmoćniji. Zbog značaja Obrovca i njegove pogodnosti za odbranu, neprijatelj je pružio žilav otpor i sve je napade snaga 6. brigade u toku noći odbijao, pa su se one u zoru 15. oktobra povukle na liniju: k. 129—Karlovac k. 239—203.

Rano ujutro neprijatelj je preduzeo napad na ove naše položaje, ali bez rezultata i posle borbi koje su trajale skoro čitav dan.

Posle ovih okršaja štab 6. brigade povukao je svoje jedinice u s. Kruševo, s tim što je radi obezbeđenja ostavio južno od Obrovca 3. bataljon.

U toku noći 19/20. oktobra 6. brigada je ponovila napad na Obrovac, ali bez rezultata, pa je štab brigade povukao svoje bataljone na polazne položaje. U ovakvoj situaciji, posle neuspešnih pokušaja 6. brigade, štab 19.

divizije donosi odluku da, radi oslobođenja Obrovca, grupiše jače snage, kako bi na taj način oslobodio jedinice divizije i angažovao ih u pravcu Biograda na Moru i garnizona na desnoj obali r. Krke.

Tako je štab 19. divizije upotrebio za oslobođenje Obrovca: dva bataljona 5. brigade i tri bataljona 6. brigade, kojoj je bila pridata jedna baterija (dva topa od 105 mm i jedan top od 75 mm). Bilo je predviđeno da napad počne 21. oktobra u 14 časova.

6. brigada je napadala po sledećem:

— 4. bataljon, pošto se prebacio preko Zrmanje pravcem s. Muškovci—zaselak Zidine;

— 2. bataljon levom obalom Zrmanje;

— 3. bataljon pravcem Krš, k. 239.

Dva bataljona 5. brigade napadali su pravcem Stražbenica, k. 220.

Vatreni položaji artiljerije bili su u s. Bilišane (zaseoci Olujić i Badža).

Na prevoju Prezid, kod Deminjaka, pravac prema Gračacu, zatvarali su 4. bataljon 6. brigade i jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda.

Bataljoni 6. brigade su počeli da nastupaju u tačno određeno vreme za napad. Bataljoni 5. brigade su zakasnili sa napadom skoro tri puna sata. Tako napad na Obrovac nije usledio jednovremeno, te je neprijatelj imao dovoljno mogućnosti da svu svoju vatru koncentriše na jedinice 6. brigade. I posle napada bataljona 5. brigade, neprijatelj je uspeo da na svim pravcima taj napad zaustavi. Borbe su vođene nesmanjenom žestinom čitavu noć, ali svi pokušaji naših jedinica da se ukline ili ovladaju nekom tačkom bili su sprečeni.

Posle neuspelog napada, naše jedinice su ostale da blokiraju okruženog neprijatelja u Obrovcu. Štab 19. divizije je tražio od štaba 8. korpusa da interveniše kod saveznika da bi njihova avijacija bombardovala neprijateljski garnizon u Obrovcu i dobijen je odgovor da bombardovanje treba da usledi 24. oktobra. Do toga vremena jedinice su ostale na polaznim položajima.

Neprijatelj je svakodnevno iz rejona Gračaca vršio ispade u pravcu Obrovca, što je kod štaba 6. brigade stvorilo utisak da neprijatelj iz Obrovca ima nameru da se izvuče za Gračac. Zbog toga je 25. oktobra, na desnu obalu Zrmanje, bio prebačen još jedan bataljon 6. brigade, tako je ona na desnoj obali ove reke imala svoja tri bataljona i jedan bataljon Kninskog partizanskog odreda. Istoga dana 2. bataljon 6. brigade, koji je branio položaje na prevoju Velebita kod Prezida, ceo dan vodi borbu sa neprijateljem koji nastoji da se iz Gračaca probije u Obrovac.

Na komunikaciju Obrovac—Gračac upućen je i Benkovački partizanski odred.

U borbama za oslobođenje Benkovca, Karina i u napadu na Obrovac, brigada je imala velike gubitke: 28 poginulih i 171 ranjen.[191]

Kapetan Milan Čelić, zamenik komandanta 6. brigade, bio je teško ranjen u glavu i prilikom transportovanja u divizijsku bolnicu, četiri saveznička aviona tipa „Spitfire" mitraljirali su sanitetska kola u kojima je prevožen i tom prilikom je po drugi put ranjen (i još tri

---

[191] Od starešina 6. brigade poginuli su pored kapetana Čelića: iz 1. bataljona: poručnik Đuro Keča, komandant bataljona; Šime Kolega, delegat voda; iz 3. bataljona: Dević Mile, komesar čete; iz 4. bataljona: Đuro Mađić, komandir čete.

Od starešina su ranjeni: *iz 1 bataljona 7:* Jovan Ljevaja, delegat; Ilija Rađić, vodnik; Tade Kalopko, vodnik, Tine Jonav, komandir čete; Božo Karović, delegat, Petar Rađić, delegat, Tomo Milović, vodnik; *iz 2. bataljona 6:* Kazimir Zakić, vodnik; Avgustin Kolega, delegat; Drago Miletić, vodnik; Petar Pandžer, komesar bataljona, Milan Carić, komandant bataljona; Krževalj Šimić, obaveštajni oficir; *iz 3. bataljona — 13:* Lazar Trivić, vodnik; Stevo Zatruljić, zam. komandanta bataljona; Andrija Kostić, delegat; Šime Bakotić ,vodnik, Milan Jokić, operativni oficir, Ilija Torbica, komandir čete; Ante Dević, komandir čete, Gojko Matić, delegat, Olujić Lazo, komandir čete; Petar Alavanja, delegat; Ivo Antonja, komesar čete, Blagoje Veselinović, zam. komandira; Savo Minić, zam. komandira; *iz 4. bataljona 6:* Savo Minić (Bućanov), zam. komandira, Veselinović Blagoje, zamenik komandira, Ante Mađar, delegat, Mirko Rađić, vodnik, Lazo Banić, komandir čete, Božo Trivić delegat.

takođe već ranije ranjena druga), pa je posle nekoliko dana umro u divizijskoj bolnici. Štab 19. divizije bio je zbog ovoga ogorčen, a i zbog toga što saveznička avijacija nije dejstvovala u vreme koje je utvrđeno, pa je tražio i intervenciju štaba 8. korpusa (4).[192]

---

[192] Štab 19. divizije 25. oktobra dostavio je radio-depešu štabu 8. korpusa sledeće sadržine: „25. oktobra u 11.27 časova 4 engleska „Spitfire" mitraljirali su kod Žegara naša sanitetska kola i teže su ranila 3 ranjena druga i kapetana Čelića. Za vreme akcije na Gračac, Englezi su bombardovali Ervenik umesto Gračac. Redovito kad smo tražili bombardovanje, ono je dolazilo 5 dana kasnije, kada se situacija izmenila". (Arhiv VII, k. 523, reg. 11—9/2).

ŠESTA DALMATINSKA BRIGADA U KNINSKOJ I MOSTARSKOJ OPERACIJI

1. *Presecanje komunikacije Knin—Otrić*

Vojno-politička situacija u Dalmaciji u drugoj polovini oktobra 1944. umnogome se izmenila i stvorili su se povoljniji uslovi za ofanzivna dejstva 8. korpusa. Oslobođen je veliki deo Dalmacije. Time je 8. korpus došao u mogućnost da grupiše jače snage za koncentrične napade na neprijatelja.

Nemci nisu više bili u mogućnosti da dovlače pojačanja, s obzirom na to što su svoje glavne snage morali angažovati u istočnom delu naše zemlje, jer su se kroz Rumuniju i Bugarsku približavale jedinice Crvene armije. U ovakvoj situaciji štab 8. korpusa je doneo odluku da sa glavnim snagama — 19, 20, i 26. divizije — preduzme napad i razbije neprijateljska uporišta na prostoru šireg rejona Šibenika i Knina, a da pomoćnim snagama — 9. divizija — dejstvuje u pravcu Imotskog i Mostara. Štab je svojim planom operacije zamislio da ovu svoju odluku ostvari u tri etape[193] u kojima je 19. divizija imala sledeće zadatke:

— u prvoj etapi da likvidira neprijateljske posade u Đevreskama, Raškom Slapu i Skradinu;

— u drugoj etapi da se glavnim snagama dejstvuje na delu puta Pađene—Zrmanja—Otrić, sa ciljem da uništi odgovarajuća neprijateljska uporišta i prekine saobraćaj između Like i Dalmacije, a da pomoćne snage upotrebi za akcije u pravcu Promine, radi sadejstva sa snagama

---

[193] Arhiv VII, k. 111, br. reg. 10/2.

Sahrana poginulog borca 6. brigade u s. Bilišani — oktobra 1944. godine

koje su bile određene za napad na neprijatelja na liniji Drniš—Knin;

— u trećoj etapi da sadejstvuje sa 20. i 26. divizijom prilikom koncentričnog napada na neprijateljske snage na prostoru Knin—Drniš.

Pošto su 5. i 14. brigada oslobodile Đevreske i Roški Slap, štab 19. divizije je odlučio da, oslanjajući se na Kom (tt. 1000) i reku Krku, sa dve brigade oslobodi mesta Očestovo, Pađene, Oton i Prevjes i na taj način preseče put Knin—Otrić, a jednom brigadom da napadne uporište Skradin, gde su se bile povukle neprijateljske snage iz s. Đevreske i Roškog Slapa.

Prema ovoj odluci, štab 19. divizije dao je sledeće zadatke svojim jedinicama:[194]

— 6. brigada da glavninom svojih snaga ovlada linijom: Kom (tt. 1000) — Jagodnik (tt. 970); jednim bataljonom da pređe na levu obalu r. Zrmanje i razbije četnike u rejonu Oton; a jednim bataljonom da zauzme neprijateljsko uporište Prevjes;

---

[194] Arhiv VII, k. 1009, reg. br. 23/1.

— 5. brigada da jedan bataljon prebaci preko puta Knin—Pađene, zauzme Oton (u sadejstvu sa Kninskim partizanskim odredom i bataljonom 6. brigade) i posedne položaj Medveđak (tt. 740) i Martića—glavice, k. 543, jednim da napadne s. Pađene i jednim s. Očestovo;

— 14. brigadi da razbije neprijatelja u Skradinu;

— štabu Grupe partizanskih odreda da delom svojih snaga posedne Zadar i u njemu održava red pošto su ga Nemci napustili.[195]

Štab 6. brigade je precizirao zadatke svojim jedinicama u skladu sa odlukom štaba 19. divizije:

— 1. bataljon da zauzme nemačko uporište u Prevjesu i dominantni položaj na k. 336, koju su Nemci dobro branili, pošto su sa nje kontrolisali put Knin—Otrić i dolinu reke Zrmanje;

— 2. bataljon da posedne masiv Koma (tt. 1000), sa ciljem obezbeđenja levog boka brigade i sprečavanja dovlačenja neprijateljskih pojačanja putem Otrić—Prevjes;

— 3. bataljon da pređe preko reke Zrmanje i sadejstvuje sa bataljonom 5. brigade i Kninskim partizanskim odredom prilikom likvidiranja neprijateljske posade u Otonu;

— 4. bataljon da levom obalom reke Zrmanje napadne na Pađene i ovlada raskrsnicom puta Pađene—Mokro Polje i zaseokom Ilići.

Štab 6. brigade se nalazio u zaseoku Bjedovi.

Napad je trebalo da počne noću 30/31. oktobra.

29. oktobra 6. brigada iz rejona s. Ervenika i Mokrog Polja, gde je stigla, upućuje 1. bataljon sa zadatkom na-

---

[195] 891. puk. 264. nemačke divizije ukrcao se u brodove u Zadru i otplovio za Šibenik. Usput su pokupljena posada iz Pakoštana, Biograda na Moru, i Tijesna. U Zadar je ušao Zadarski partizanski odred. Povodom oslobođenja Zadra, štab 19. divizije je uputio telegram Vrhovnom komandantu NOV i PO maršalu Titu, u kojem se kaže:

„Ovaj drevni grad koji je kroz historiju bio paljen, prodavan i otuđivan, koji je bio kao moneta za potkusurivanje za račun latinskog Zapada, sada je oslobođen i prisajedinjen Federalnoj Hrvatskoj u sastavu Federativne Jugoslavije. Pozdravljamo Vas, naš dragi Vrhovni komandante, Maršale, i obećavamo i spremni smo da nastavimo djelo do potpunog oslobođenja svih naših naroda i naše braće koja su stenjala u ropstvu pod tuđinom van granica stare Jugoslavije.“ (Arhiv VII, k. 523, br. reg. 11—18/2).

silnog izviđanja neprijatelja kod Prevjesa u pravcu puta Pađene—Palanka. Utvrdivši da neprijatelja nema u Prevjesu, 1. bataljon je poseo k. 375, i potom napao na k. 336 (koju je neprijatelj držao) ali bez rezultata.

Štab brigade je uputio 2. bataljon da posedne Kom (tt. 1000) i k. 980, radi obezbeđenja levog boka sa pravca Zrmanje.

30. oktobra Nemci su iz pravca Palanke izvršili napad na položaje 1. i 2. bataljona, ali ne samo što nisu uspeli da ih odbace već su bili prinuđeni da se vrate u mesta odakle su pošli.[196] 3. bataljon brigade je pokušao da se u toku noći 30/31. oktobra preko reke Zrmanje prebaci u Rusulja-gaj i Kobilice i posedne položaje na drugoj obali. Zbog vatre sa k. 336 bataljon nije uspeo da pređe reku Zrmanju, već se zadržao u rejonu Trivića—Stanova. 4. bataljon je iz pravca Mokro Polje napao Nemce na položajima kod Pađena, ali bez rezultata.

5. brigada i Kninski partizanski odred su uspeli da kroz neprijateljski raspored prebace preko puta Pađene—Stara Straža po jedan svoj bataljon u pravcu Debelog brda i Matrića-glavice i oni su zaposeli ove položaje.

31. oktobra oko 3 časa jedna nemačka motorizovana kolona od 17 kamiona naišla je od Zrmanje u pravcu Palanke i Prevjesa i, pošto je dočekana jakom vatrom 2. bataljona, bila je prinuđena da se vrati u pravcu Zrmanje. Padom mraka 2. bataljon napada Nemce u Palanci, ali bez uspeha, pa se povlači na svoje ranije položaje. Pri našem napadu na nemačku motorizovanu kolonu i uporište u Prevjesu neprijatelj je imao osetne gubitke. 3. bataljon je u toku noći 30/31. oktobra uspeo da se prebaci preko reke Zrmanje na njenu levu obalu i posedne položaje u Rosulja-gaju.

4. bataljon je napao Nemce kod Pađena, na položajima Ilića-Stanovi, ali bez uspeha.

U toku 1. novembra jedinice 6. brigade vode uporne borbe sa delovima 373. nemačke divizije da bi potpuno presekle put Knin—Otrić. U 14 časova Nemci su iz rejona

---

[196] Put Knin-Otrić branila su tri nemačka bataljona (jedan iz 383. jedan iz 384. puka i 373. izviđački bataljon) i 373. artiljerijski puk (sve ove snage su pripadale nemačkoj 373. diviziji „Tigar").

Palanke preduzeli napad na Prevjes, gde se nalazio 1. bataljon. Njegova 3. četa, koja je držala položaje na levom krilu, posle žestoke borbe odbila je nemački napad; a padom mraka 1. četa je, uz podršku jedne brdske baterije sa vatrenih položaja iz zaseoka Bjedovi, napala Nemce na k. 336 i k. 350 i posle kraće ali žestoke borbe uspela da ih oko 23 časa odbaci.

Kod ostalih bataljona situacija je ostala bez promene.

Zauzećem kota 336 i 350 postignut je značajan uspeh jer je time prekinuta veza i saobraćaj Nemaca sa severom, pa su i njihove jedinice u Dalmaciji bile odsečene i izolovane. Svi nemački pokušaji da povrate ove važne položaje ostali su bez uspeha.

Zbog potpunog prekida komunikacije Knin—Otrić, komandant nemačkog 15. brdskog korpusa naređuje 373. diviziji da noću 2/3. novembra povuče svoje jedinice iz Obrovca i da ih upotrebi u pravcu Prevjesa.[197] 373. nemačka divizija uspela je da izvuče iz Srba i Gračaca 384. puk i uputi ga za borbu protivu jedinica 19. divizije u dolinu reke Zrmanje.

Štab 19. divizije da bi ojačao svoje napade na komunikaciju Knin—Otrić, 2. novembra privlači 14. brigadu iz rejona Skradine, gde ostaje jedan njen bataljon, dok ostale snage posedaju liniju: Očestovo—Bulovan—Šupljaja.

U toku 4. novembra nemačka 373. divizija, angažujući sve raspoložive jedinice, preduzima napad većih razmera protiv snaga 19. divizije da bi ih odbacila sa komunikacije Knin—Otrić. Iz pravca Pađena Nemci su prvo napali 5. brigadu, Kninski partizanski odred i 3. bataljon 6. brigade, koji su se nalazili na istočnoj strani preko reke Zrmanje. Borba je trajala čitav dan, ali neprijatelj nije imao nikakvog uspeha. Istog dana, Nemci su iz pravca Palanke preduzeli napad na položaje 2. bataljona 6. brigade, na Komu (tt. 1000) i uspeli su da zauzmu k. 990, ali su posle protivnapadom odbačeni u Palanku.

Komandant 373. nemačke divizije, ceneći opasnost koja je pretila nemačkim snagama u severnoj Dalmaciji, uporno je naređivao preduzimanje novih napada na 6.

---

[197] Arhiv VII, k. 74—A, br. reg. 54/2—1.

brigadu da bi je odbacio sa položaja koji su Nemcima prekidali vezu se severnom Dalmacijom. U tom cilju doveo je iz rejona Gračaca i Srba 384. puk i sa pravca Zrmanje i Palanke napao 6. brigadu. Na grupu bataljona, koji su se nalazili na levoj obali reke Zrmanje, napad je izvršen od Pađena, Otona i Rastičeva. U ovom napadu bili su angažovani i delovi četničke dinarske oblasti. Nemci su uspeli da ovladaju — Komom (tt. 1000) i k. 990. Svi pokušaji 6. brigade da ove važne položaje povrati ostali su bez rezultata. U toku noći 4/5. novembra 19. divizije sa 5. i 14. brigadom preduzima napad i vodi oštre borbe za zauzimanje Očestova i Pađena, ali bez uspeha.

Pošto su Nemci 5. novembra ovladali masivom Koma (tt. 1000) i k. 990, oni su grebenom Koma produžili napad u pravcu Prevjesa, koji toga dana i zauzimaju. Međutim, istog dana su sa tih položaja odbačeni protivnapadom 1. i 2. bataljona 6. brigade.

Čvrsto držeći k. 336, k. 350 i Prevjes, 6. brigada je izvršila dobijeni zadatak, koji je operacijskim planom štaba 8. korpusa bio predviđen za drugu etapu.

Pošto je 26. divizija oslobodila Šibenik i Drniš, 20. divizija Vrliku i Kijevo a 19. divizija presekla put Pađene—Otrić, neprijateljske snage u rejonu Knina bile su okružene i to:

— nemačke: 264. pešadijska divizija, 383. pešadijski puk 373. legionarske divizije, delovi 944. artiljerijskog puka, delovi 29. tvrđavskog pionirskog puka, 581. i 583. bataljon mornaričke pešadije i još neke pomoćne jedinice i ustanove (ukupno oko 14.000 vojnika);

— četničke: jedinice četničke dinarske oblasti (oko 4.500 četnika);

— ustaške: ostaci 6. i 7. ustaške brigade (oko 1.500 ustaša).

Ukupno brojno stanje neprijateljskih snaga iznosilo je oko 20.000 vojnika.

Severno od okružene neprijateljske grupacije, na jugu Like, nalazila se 373. legionarska divizija sa 384. pešadijskim pukom u rejonu Zrmanja—Palanka, koji je bio angažovan u borbama sa 6. brigadom radi ponovnog ovlađivanja Prevjesom i uspostavljanja veze sa Kninom.

2. *Zauzimanje Koma i Prevjesa i oslobođenje Palanke i Zrmanje*

Štab 8. korpusa, ceneći pravilno situaciju, smatrao je da će okružena neprijateljska grupacija težiti da se probije u pravcu severa, te zbog toga naređuje:

— 20. diviziji, koja je izbila sa istoka u neposrednu blizinu Knina, da energično napadne i zauzme Knin;

— 26. diviziji da okruži neprijateljske snage u rejonu Promine i Kosova i da ih uništi, čime će ujedno pomoći 20. diviziji pri napadu na Knin;

— 19. diviziji da onemogući izvlačenje okružene neprijateljske grupacije iz Knina u pravcu severa, putem preko Pađena i Zrmanje.

Dok se pri napadu na Knin 20. i 26. divizije neprijatelj branio, on je 7. novembra jakim snagama, sa pravca Palanke i Pađena, preduzeo napad na položaje 19. divizije. Ovoga dana, uprkos našeg žestokog otpora, neprijatelj je po cenu velikih gubitaka uspeo da potisne 1. i 2. bataljon 6. brigade sa Koma (tt. 1000) i da zauzme Prevjes, posle čega produžava napad dolinom reke Zrmanje i uspostavlja saobraćaj na putu Otrić—Knin, čime je postigao značajan uspeh. Neprijateljski pokušaj da odbaci 14. brigadu zapadno od puta Knin—Pađene nije uspeo.

Bataljoni 5. i 6. brigade i Kninskog partizanskog odreda koji su se nalazili u rejonu Bender—Kita (tt. 676) — Plavno, istočno od reke Zrmanje, odbili su sve napade četnika.

Štab 19. divizije, u ovakvoj situaciji, došao je do zaključka da neprijatelj nema nameru da napusti Knin i da je naše angažovanje u presecanju puta Knin—Zrmanja bilo preuranjeno. U vezi sa ovim, a imajući u vidu veliku iscrpljenost jedinica i pogoršane atmosferske prilike, predloženo je radio-depešom štabu 8. korpusa da se 19. divizija radi odmora povuče zapadno od puta Knin—Zrmanja. Ovaj predlog je prihvaćen, s tim što je naređeno da se na starom terenu naizmenično drži po jedna brigada radi kontakta sa neprijateljem i bočnog dejstva.[198]

---

[198] Arhiv VII, k. 523, br. reg. 11—19/2. (depeša štaba 8. korpusa).

Ceneći situaciju i predloge potčinjenih štabova, a imajući u vidu upornost neprijateljske odbrane, štab korpusa je došao do zaključka da neprijatelj nema nameru da napušta Knin, pa je zbog toga naredio divizijama da povuku svoje glavne snage da bi se odmorile i sredile, a da bi održavale dodir sa neprijateljem da ostave slabije snage, koje treba da se povremeno smenjuju.[199]

Štab 19. divizije je 19. novembra izvršio povlačenje svojih brigada na liniji Mokro Polje—Radučić, zapadno od puta Otrić—Knin i ovako izvršio raspored:

— 5. brigada u rejonu Babići, tt. 360—Trivići,—k.247 —Popovići—Oštrik, k. 367, sa zadatkom kontrole neprijatelja prema Pađenima;

— 14. brigada je ostavila dva bataljona u dodiru sa neprijateljem, a ostale snage je razmestila u rejonu Kasum—Markoševi Stanovi—Vojnović—Radučić radi budnog osmatranja puta Knin—Pađene;

6. brigada u rejonu s. Bukarice—Kopinjevac—Kučević—Travice, sa zadatkom kontrole komunikacije i neprijatelja između Otrića i Zrmanje, spremna za dejstvo preko padina Koma po komunikaciji i Zrmanjskom klancu. Stoga je ona neprekidno održavala dodir sa neprijateljem u dolini reke Zrmanje i to na Prevjesu, Palanci, Zrmanji i Otriću, spremna da se u pogodnoj situaciji, stazama između Koma (tt. 1000) i Vrbice, spusti na put Zrmanja—Prevjes. Štab divizije je naredio i grupi bataljona u rejonu Bender—Oton—Plavno da se povuku preko puta u sastav svojih brigada. Tako je 6. brigada bila kompletna. Ovo povlačenje jedinica 19. divizije dalje od komunikacije imalo je cilj da se jedinice srede i od-

---

[199] U danonoćnim borbama za oslobođenje Dalmacije, jedinice 19. divizije svojim velikim zalaganjem postigle su dobre uspehe, zbog čega ih je Glavni štab NOV i PO Hrvatske pohvalio sledećim rečima:

„U završnim borbama za oslobođenje Dalmacije jedinice ove divizije pokazale su veliku hrabrost i upornost, a rukovodioci dobru sposobnost manevrovanja i rukovođenja. Za postignute uspehe pohvaljujemo borce, podoficire, oficire i politkomesare 19. divizije pod komandom potpukovnika Parmač Stanka i polit. komesara potpukovnika Petra Babića i ističemo ih za primer. 19. diviziji dodeljujemo naziv Udarna."

(Arhiv VII, k. 119/8, br. reg. 3/4—1).

more i kod neprijatelja stvori utisak da se može neometano povući u pravcu severa. Ali umesto da iskoriste povlačenje jedinica 19. divizije od puta Pađene—Otrić i izvuku svoju opkoljenu grupaciju, Nemci 15. novembra prelaze u napad na odseku Pađene—Stara Straža, u pravcu Mokrog Polja i Radučića, protiv položaja 5. i 14. brigade i uspevaju da zauzmu Oštrik (k. 367), ali su 16. novembra protivnapadom odbačeni prema Pađenima.

Radi zatvaranja Unskog pravca i onemogućavanja našim jedinicama da dolinom Une izbiju u dolinu Save, kuda ide magistrala Zagreb—Beograd, Nemci su ostali uporni u svojoj odluci da brane Knin. Koristeći oslobođeni put koji iz Knina ide prema severu, oni su evakuisali sve svoje ranjenike da im ne bi bili na teretu u njihovim akcijama i pokretima. Za potrebe jedinica u Kninu sa severa su doturene veće količine municije, hrane i sanitetskog materijala. Iz Knina su upućeni na sever ostaci 6. i 7. ustaške brigade, koji su bili demoralisani i predstavljali balast za nemačke jedinice. U rejon Ostrošca i Bihaća je izvučen 583. bataljon mornaričke pešadije, gde se smestio i štab 15. brdskog nemačkog korpusa.[200]

Pod komandu 264. nemačke divizije stavljene su sve jedinice za odbranu Knina. Pošto je front oko Knina sužen i jedinicama dati zadaci, Nemci su preduzeli radove za utvrđivanje položaja.

Štab 6. brigade je glavninu svojih snaga povukao da bi se sredila i odmorila u rejon Bukarice—Kopinjevac—Kučević—Travice, zapadno od puta Pađene—Zrmanja, s tim da uvek bude spremna da interveniše ako zatreba. Po jedan bataljon (ređali su se naizmenično) je bio neprekidno na navedenom delu puta u kontaktu sa neprijateljem, bilo da se brani ili napada.

Prema odluci Glavnog štaba Hrvatske od 21. novembra 1944. godine 8. korpus je dobio zadatak da, u sadejstvu sa jedinicama 11. korpusa, sa ojačanom 19. divizijom najpre napadne neprijateljske snage u Gračacu i pošto ovaj grad oslobodi preduzme napad radi oslobođenja Knina.[201]

---

[200] Arhiv VII, mikrofilm, London 2, sl. 378.

[201] Arhiv VII, k. 119/8, reg. 3—15/1: Depeša štaba 8. korpusa od 22. novembra 1944. god.

Da bi ostvario pripreme za izvršenje dodeljenog zadatka, komandant 19. divizije Stanko Parmač pošao je u štab 11. korpusa, a komandanti njegovih brigada sa načelnicima štabova na izviđanje sa istočne strane Gračaca. Ove oficire je prilikom izviđanja s leđa napala specijalna nemačka formacija „Trup" (koja je bila posebno obučena za napade na štabove i pojedine rukovodioce NOV-a) i jednog od njih zarobila, a teško ranila komandanta 6. brigade, Dušana Bursaća.[202]

Međutim, Glavni štab Hrvatske odustao je od svoje odluke za napad na Gračac, pa je štab 8. korpusa odlučio da oslobodi Knin i u tom smislu dao zadatke svojim divizijama:

— 20. diviziji da svojim desnim krilom izbije na liniju: Žagrović—Debelo brdo i da u sadejstvu sa 19. divizijom spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu Otrića;

— 26. diviziji da razbije spoljnu odbranu neprijatelja i s juga prodre u Knin i oslobodi ga;

— 19. diviziji (očajanoj 1. brdskim divizionom korpusne artiljerijske grupe, jednom tenkovskom četom i jednim vodom blindiranih automobila) da napadne sa zapada i razbije neprijateljsku odbranu na odseku fronta reke Krke—Kom (tt. 1000), potom ovlada putem Knin—Otrić, na delu Pađene—Prevjes, s tim da se poveže sa snagama 20. divizije i u sadejstvu sa njom onemogući izvlačenje neprijatelja iz Knina.

20. divizija imala je da otpočne napad ujutro 25, a 19. i 26. divizija ujutro 26. novembra.

U vezi sa odlukom štaba 8. korpusa, štab 19. divizije je izdao svojim jedinicama sledeće zadatke:

— 6. brigadi, ojačanoj jednom baterijom 1. brdskog diviziona artiljerijske grupe korpusa, da probije neprijateljsku odbranu na delu fronta Kravlji most—Kom (tt. 1000), a potom da zauzme Prevjes i ovlada Komom;

— 5. brigadi da probije neprijateljsku odbranu na delu fronta Markuševi Stanovi—reka Zrmanja, a potom da zauzme Pađene; 14. brigadi da razbije neprijateljsku odbranu od reke Krke do Markuševih Stanova, zauzme

---

[202] Dužnost komandanta, mesto dotadašnjeg komandanta Bursaća primio je Rade Repac i na toj dužnosti ostao do kraja rata.

Očestovo i izbije na put Stara Straža—Pađene, s tim da dva svoja bataljona orijentiše u pravcu Knina.

Prema zapovesti štaba 6. brigade njene jedinice su dobile zadatke:

— 1. bataljon da nastupa pravcem Mokro Polje—Ilići, desnom obalom reke Zrmanje, očisti neprijateljske položaje i zauzme Kravlji most;

— 3. bataljon da zauzme k. 830 i Prevjes;

— 4. bataljon da zauzme masiv Kom (tt. 1000);

— 2. bataljon da ostane u Marčetićevom Stanu kao brigadna rezerva.

Napad je počeo 26. novembra u 7 časova posle artiljerijske pripreme.

U toku borbi koje su se vodile u toku čitavog dana, 26. novembra, jedinice brigade su uspele da zauzmu Kom i da neprijatelja odbace ka s. Palanka. 3. bataljon je zauzeo k. 830, ali je bio zadržan ispred bezimene kote, koja je bila mnogo jače utvrđena i branjena nego što se to pretpostavljalo. 6. brigada nije uspela da u potpunosti izvrši dodeljeni zadatak.

Druge jedinice 19. divizije nisu ovog dana imale uspeha.

1. bataljon dobio je sledećeg dana zadatak da odbaci neprijatelja sa bezimene kote (južno od k. 830) i posle jake minobacačke i artiljerijske pripreme jedna njegova četa je pošla na juriš. Međutim, pošto je ona napadala samo frontalno, ne koristeći prikrivene pravce i prilaze, kojima se moglo izvesti bočno dejstvo, njen napad je ostao bez rezultata i neprijatelj ju je svojim protivnapadom odbacio.

3. bataljon je jednim delom snaga držao položaj na k. 830 i k. 990, a jednom četom je vršio pritisak na neprijatelja, da bi pomogao 1. bataljonu pri napadu na bezimenu kotu.

4. bataljon je glavnim snagama držao Popovića—Stanove, a pomoćnim položaje na k. 1000 i osiguravao se prema Palanci i Rujištima.

2. bataljon se nalazio u brigadnoj rezervi u zaseoku Bjedovi.

Rano 28. novembra 1. bataljon je dobio zadatak da napadne i po svaku cenu zauzme bezimenu kotu, kotu 417 i njene padine i Komlenove Stanove. Posle jake artiljerijske i minobacačke vatre, dve čete ovog bataljona prešle su u napad i to: jedna prema bezimenoj koti na južnim padinama Koma (tt. 1000), a druga prema k. 417. Koristeći iskustvo od prethodnog dana, četa koja je napadala bezimenu kotu uputila je odabrane bombaške grupe koje su prišle sa bokova i neprijatelj je bio odbačen. Međutim, četa koja je napadala k. 417 bila je izložena vatri sa neprijateljskih položaja, koji su se nalazili istočno od Komlenovih Stanova, pa nije mogla izvršiti dodeljeni zadatak.

2. bataljon, iz brigadne rezerve, po naređenju štaba brigade krenuo je rano iz Kupinjevca pravcem Popovića—Stanova na Kom i tu smenio 4. bataljon na masivu Kom, radi osiguranja sa pravca Zrmanje i jednom četom preuzeo je da drži položaje na k. 1000, a jednim vodom na k. 980. Patrole je upućivao u pravcu komunikacije. Oko 10,30 časova 28. novembra jedna neprijateljska kolona, jačine oko 60 vojnika, sa pravca Zrmanje pokušala je da prođe za Palanku, te se sukobila sa predstražom 2. bataljona na cesti severno od Palanke, ali je nakon kratkotrajne borbe bila odbačena nazad.

3. bataljon je ostao na istim položajima Koma i zauzeo k. 830. U 8 časova dobio je naređenje od štaba brigade da jedna njegova četa napadne neprijatelja na istočnim padinama k. 830, a druga, orijentisana u pravcu Prevjesa, da se spušta preko padina k. 990, i odbaci neprijatelja od Palanke. Ova četa je izvršila dodeljeni zadatak, probivši se do samih zidina Prevjesa; četa koja je napadala neprijatelja na padinama k. 830, iako je čitav dan vodila oštru borbu, nije imala uspeha, pošto su neprijateljski položaji bili jako utvrđeni, pa se ona morala povući.

4. bataljon, koga je smenio 2. bataljon, bio je povučen u Kupinjevac u brigadnu rezervu. Ovog dana je 5. brigada uspela da zauzme Ilića—Stanove i svojim levim krilom izbila na Kravlji most na r. Zrmanji.

Sutradan, 29. novembra 1. bataljon 6. brigade izvršio je napad sa jugozapada i severa na kotu 417, ali bez uspeha zbog nedovoljne pripreme i usled neprijateljske

bočne vatre od Komlenovih Stanova. Potom je, nakon artiljerijske i minobacačke pripreme, na ovu kotu poslata u napad 2. četa, ali i ovog puta nije bilo uspeha. Najzad je pred mrak u napad upućena 1. četa, koja je bila sveža, i ona je sa navedene kote u prvom jurišu odbacila neprijatelja uz učešće delova 4. bataljona i 2. voda teškog oruđa.

2. bataljon je napao dvoja kola, koja su iz Zrmanje vukla 2 protivkolska topa u pravcu Prevjesa i tom prilikom je ubijeno nekoliko neprijateljskih vojnika, a oruđa su bila oštećena.

3. bataljon, pošto ga je sa položaja smenio 4. povukao se u Popovića i Bjedovljeve Stanove, u brigadnu rezervu.

4. bataljon primio je položaje 3. bataljona na k. 990 i k. 830, sa zadatkom da likvidira neprijateljske položaje na padinama k. 830 i njegova 1. četa uspeva žestokim naletom bombaša da natera neprijatelja u bekstvo u pravcu Prevjesa. Ostali delovi ovog bataljona su čitav dan uznemiravali neprijatelja u pravcu Prevjesa. Štab 8. korpusa, uočavajući situaciju i verovatnoću da će se neprijatelj morati probijati u pravcu severa, izvlači 2. bataljon 1. tenkovske brigade, koja je podržavala 26. diviziju sa juga, i upućuje ga preko Roškog Slapa u pravcu 19. divizije, da bi je ojačao i podržao.

U toku 30. novembra 1. bataljon je u Vagićima, s tim što je njegova 2. četa u predstraži. Nemci iz Palanke su je napali ali su odbijeni.

2. bataljon se nalazio na istim položajima: jedna četa na k. 1000, a jedna na k. 980, dok su ostale bile u rezervi. Oko 14 časova jedna neprijateljska grupa, oko 60 vojnika, izvršila je napad ali je bila odbačena prema Palanci.

3. bataljon se na istom mestu odmarao i sređivao za sledeću akciju.

4. bataljon je u toku noći dobio zadatak od štaba brigade da likvidira k. 417, i bezimenu kotu koja se nalazila severoistočno od ove, pa je jednom četom osiguravao padine k. 990 prema Prevjesu, drugom je napao bezimenu kotu, a trećom četom k. 417 sa jugoistočne strane. Napad je bio pripremljen artiljerijskom vatrom. Neprijatelj je bio odbačen sa obe kote i prinuđen da se povuče u pravcu Prevjesa. U toku 1. decembra 4. bataljon 6. brigade je

potpuno ovladao sa k. 990, a delovi 1. bataljona su napali jednu nemačku kolonu na putu Palanka—Zrmanja—Vrelo i naneli joj veće gubitke.

Ostale brigade 19. divizije 1. decembra su postigle dobre uspehe; 14. je ovladala s. Očestovo i postavila deo snaga u pravcu Stare Straže, dok je 5. brigada ovladala zaseocima Radani i Šolaje u s. Pađene, čime je Nemcima bio presečen put u samom selu Pađeni.

2. decembra su sve divizije 8. korpusa preduzele odlučan napad na Knin. 14. brigada je ovladala k. 412, koja se nalazila na putu Pađene—Knin i time ovaj grad odsekla sa severa. Ona je istog dana uhvatila vezu sa jedinicama 20. divizije, čije je levo krilo izbilo na Debelo brdo, istočno iznad samog sela Pađene.

5. brigada je, uprkos žestokog napada na nemačku posadu u Pađenima, uspela samo da ovlada zaseokom Samardžije, a njen napad na Kravlji most je bio odbijen.

6. brigada je u istom rasporedu koji je ranije imala. Odbila je jedan ispad Nemaca iz Palanke i vatrom sprečila jednoj manjoj nemačkoj motorizovanoj koloni, koja je dolazila iz Zrmanje, da se spoji sa posadom u Palanci.

U toku istog dana brigada je vršila pripreme za napad radi uništenja posade u s. Prevjes i na Kravljem mostu.

Ovog dana značajan uspeh su postigle 20. i 26. divizija, koje su, prodirući s juga i istoka, oslobodile Knin. Nemci su se povukli u pravcu Žagrovića i Stare Straže. Tako se jedna jaka neprijateljska grupacija našla okružena u rejonu: Očestovo—Pađene—Oton—Žagrović—Stara Straža.

Ovako okružene nemačke snage su preduzele rano ujutro 3. decembra prodor duž železničke pruge Knin—Žagrović—Pađene, u pravcu severa. Jedna nemačka grupacija, jačine oko jednog bataljona, potpomognuta sa dva tenka, uspela je da se probije iz Stare Straže u pravcu Pađena. 14. brigada, ojačana jednom četom 2. tenkovskog bataljona (koji je preko Roškog Slapa stigao u rejon Pađena za podršku jedinica 19. divizije), dočekala je u Borju, istočno od železničke stanice Pađene, jednu nemačku grupaciju, jačine oko jednog bataljona — ojačane sa dva

tenka, i potpuno je uništila (što nije bilo pobijeno, bilo je zarobljeno).

Istog dana je 5. brigada, uz pomoć jednog bataljona 14. brigade, zauzela železničku stanicu Pađene.

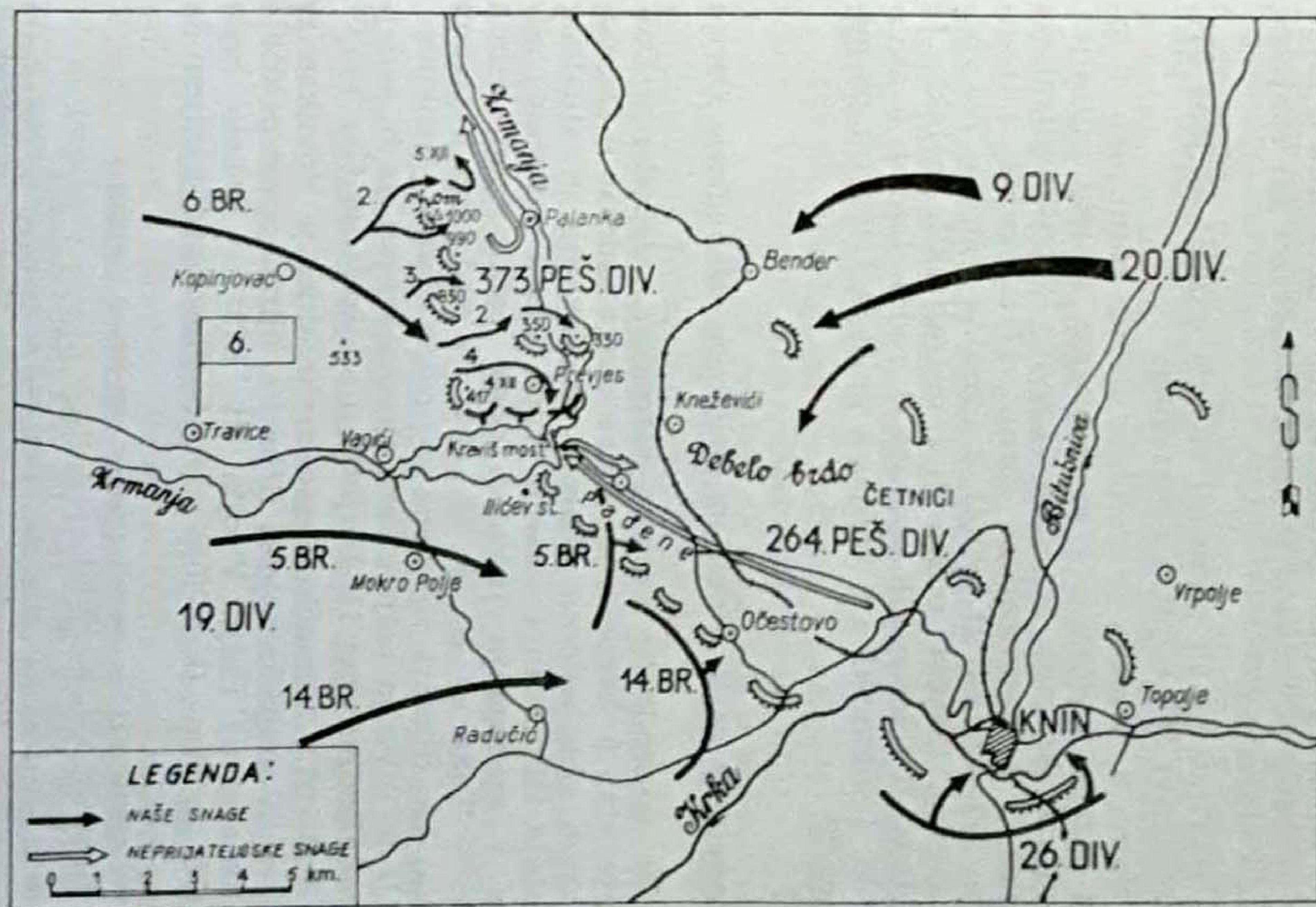
Pošto je štab 6. brigade bio upoznat sa situacijom na položajima 14. i 5. brigade, kao i sa namerom Nemaca da se probiju u pravcu severa, preduzeo je 3. decembra napad na Prevjes i Palanku, odakle je odbacio Nemce, posle čega je svoj 2. bataljon, orijentisao za obezbeđenje i odbranu iz pravca Zrmanje, posedajući položaje između Palanke i Zrmanje, dok je ostala tri bataljona postavio za odbranu u pravcu Pađena, na desnoj obali reke Zrmanje i Kravljeg mosta koji je porušen da preko njega ne bi mogla prelaziti ni motorna ni zaprežna vozila.

Dok su 14. i 5. brigada u prvim časovima 4. decembra zametnule teške borbe sa gusto ešeloniranom nemačkom kolonom, koja je u toku prepodneva uspela da probije njihovu odbranu, 6. brigada je čvrsto držala desnu obalu Zrmanje, gde je postavila jednu bateriju, i u 12 časova spremno dočekala neprijateljske čelne delove, na koje je otvorila ubitačnu vatru. Tu su Nemcima naneti teški gubici i zadobijen je veliki ratni plen (pored ostalog i 6 topova).

Tako je dalje prodiranje ove nemačke grupacije zaustavljeno, a duž njenih bokova preduzeli su žestok napad bataljoni 5. i 14. brigade i na više mesta je došlo do mešanja naših i neprijateljskih snaga, do borbe prsa u prsa i direktnog gušanja. Ta žestoka borba je trajala do 14 časova. Vrlo mali deo neprijateljskih snaga uspeo je da se probije preko Pađena, duž železničke pruge, do Bendera, gde ih je dočekala i likvidirala 3. brigada 9. divizije koja je tu ranije bila pristigla.

6. brigada je ovog dana ostala u rejonu Prevjesa i Palanke, prikupljajući ratni plen, s tim što je 2. bataljon uputila u pravcu Zrmanje radi gonjenja onih nemačkih delova koji su se iz Palanke povukli.

U rejonu Knina je uništena 264. nemačka divizija. To je do tada prvi slučaj da su jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije uništile jednu kompletnu nemačku diviziju. Velike gubitke pretrpela je i 373. ne-

Oslobođenje Knina (4. decembar 1944.)

mačka divizija. Od njenih delova koji su bili zahvaćeni u rejonu Knina izvuklo se svega 200 vojnika.

U borbama od 26. novembra do 4. decembra u kninskoj operaciji 6. brigada je imala 63 mrtva i 321 ranjenog borca i starešina.[203]

Neprijatelju su naneseni sledeći gubici: ubijeno 874, a zarobljeno 169 vojnika i starešina.

Samo 6. brigada je zadobila sledeći ratni plen: 6 topova raznog kalibra, i 1 pa-mitraljez, 1 teški mitraljez, 2 protivkolska topa, 2 bacača 81 m/m, 17 puškomitraljeza „šarac", 2 puškomitraljeza „brno", 11 automata, 2 tromblona, 277 pušaka, 21 pištolj, 3 signalna pištolja, 795 ručnih bombi, 200.000 puščanih i mitraljeskih metaka, 10 dvogleda, 8 telefonskih aparata, 1 radio-stanicu, 5 automobila, 1 motocikl, i 6 konja; a uništila 1 top i 1 pa-mitraljez.[204]

3. *Sadejstvo sa 9. divizijom prilikom oslobođenja Otrića*

Po oslobođenju Knina i potpunom oslobođenju Dalmacije, štab 8. korpusa je glavne snage zadržao u Dalmaciji radi obezbeđenja obale i sprečavanje eventualnog pokušaja iskrcavanja stranih trupa, kao i potrebnog odmora i sređivanja jedinica posle teških neprekidnih borbi.[205] Tako su 20. i 26. divizija zadržane u rejonu Knina, 19. divizija upućena u rejon Zadar—Benkovac, dok je 9. divizija orijentisana prema severu da bi sadejstvovala jedinicama 11. korpusa u oslobađanju Gračaca.[206]

Štab 373. nemačke legionarske divizije dovukao je deo svojih snaga iz rejona Srba i s njima poseo položaje za odbranu na liniji: Vijojla (tt. 875) — Debelo brdo (tt. 851) — Pena (k. 970), — Otrić—Rastičevo, s ciljem da

---

[203] Arhiv VII, k. 1020/I (Bojna relacija 6. brigade).

[204] Arhiv VII, k. 1020/I.

[205] Arhiv VII, k. 523, reg. br. 12/2 (radio-depeša).

[206] Kasnije će po oslobođenju Otrića 9. divizija, po naređenju Vrhovnog štaba, biti upućena u dolinu reke Neretve, sa zadatkom sprečavanja ustaša da se iz Mostara, dolinom Neretve, probiju ka moru. Tada će mesto 9. divizije u pravcu Like biti upućena 20. divizija.

prihvati delove koji su se izvlačili od Knina i omogući im dalje izvlačenje.

Napad 9. divizije, izvršen noću 5/6. decembra, na navedene nemačke položaje, radi njihovog zauzimanja, nije uspeo. Štaviše, kad su se jedinice 9. divizije pred zoru 6. decembra počele povlačiti, Nemci su sa navedenih položaja izvršili protivnapad i uspeli da zauzmu k. 613, koja je zatvarala pravac što iz Knina vodi železničkom prugom u Otrić.

Posle ovog neuspeha, štab 8. korpusa je istog dana naredio 9. diviziji da oslobodi Otrić, s tim da se radi sadejstva poveže sa štabom 19. divizije, čija je 6. brigada takođe određena za isti zadatak. Zbog ovoga je iz 19. divizije upućen načelnik štaba sa zadatkom da u štabu 9. divizije učestvuje u donošenju zajedničkog napada na neprijateljsko uporište u Otriću.

Prema donetoj odluci zadatak 6. brigade je bio da zauzme Vijojlu (tt. 875) — Debelo brdo (tt. 851) — i Penu (k. 970), a potom da produži sa napadom u pravcu crkve sv. Trojice — i k. 603, sadejstvujući 3. brigadi 9. divizije pri likvidaciji Nemaca u rejonu Otrića.

Za početak napada određen je 8. decembar u 7,45 časova.

Štab 6. brigade je dao svojim jedinicama sledeće zadatke:

1. bataljonu da zauzme Penu (tt. 970) a potom da produži nastupanje u pravcu k. 822;

2. bataljonu da zauzme Vijojlu (tt. 875) a potom da nastupa u pravcu Otrića;

3. bataljonu da zauzme Debelo brdo (tt. 851) i Popova muda, a potom da nastupa u pravcu Otrića;

4. bataljonu da ostane u brigadnoj rezervi u Cerovom dolu.

U određeno vreme 2. bataljon je sa prostora Cerov dol krenuo u pravcu neprijateljskih položaja i zauzeo Vijojlu, a potom produžio gonjenje neprijatelja u pravcu Male Popine i preko padina Debelog brda do puta, gde se u samom klancu povezao desnim krilom sa snagama 9. divizije.

3. bataljon je sa prostora Turovac napao neprijatelja na položajima Debelo brdo i Popova muda, proterao ga

sa istih položaja i nastavio gonjenje u pravcu k. 805, orijentišući se prema Sučevićima i Sučevića brdu i oslanjajući se na levo krilo 2. bataljona i desno krilo 1. bataljona.

1. bataljon je sa prostorije s. Javornik napao Nemce na položajima Pena i u zaseoku Brkljači, proterao ih, i na Peni poseo položaje radi sprečavanja neprijateljskih pokreta iz Gračaca za Otrić, ali do toga nije došlo.

Bataljoni 6. brigade počeli su napad na nemačke položaje u zoru 8. decembra.

2. bataljon je sa pravca Cerov Do, napao Nemce iz pozadine na Vijojli i pošto ih je odbacio, preduzeo je gonjenje u pravcu s. Male Popine, gde im je naneo osetne gubitke. Posle gubljenja Vijojle, Nemci su, pod pritiskom snaga 9. divizije, užurbano počeli da se povlače sa ostalih položaja na Zrmanjskom klancu u pravcu Otrića i Srba, koje nisu bile posele naše snage, pa su preko Popinskog polja i Srbskog klanca izvršili povlačenje bez ikakvih smetnji.

3. bataljon je izbio na komunikaciju Otrić—Gračac, kod železničke stanice Malovan, i produžio u pravcu Vučipolja, u kojem su se nalazile neke nemačke snage.

Nemci nisu sačekali napad 3. bataljona već su, posle nekoliko njegovih izbačenih mina, napustili položaje južno od Vučipolja i na Smrekovači i povukli se u pravcu Gračaca. Nakon povlačenja ovih nemačkih delova, snage 373. divizije, koje su bile u Gračacu, počele se da se povlače preko Bruvna i Mazina za Donji Lapac, gde se nalazila glavnina 373. nemačke divizije. Na putu Gračac—Bruvno ove nemačke snage su sačekale 35. diviziju i 2. brigadu 13. divizije i 9. decembra ih zarobile.

2. bataljon 6. brigade je u borbama na Vijojli i Maloj Popini ubio 35, a zarobio 20 Nemaca.

Oslobođenjem Otrića otvoreni su putevi iz doline reke Zrmanje, iz severne Dalmacije, za južnu Liku.

Po oslobođenju Otrića, 6. brigada je dobila naređenje da krene u pravcu Benkovca radi obezbeđenja obale na odseku Sv. Jakov—Vransko jezero.

Brigada je preduzela pokret 9. decembra 1944. godine.

4. *Život i rad brigade u širem rejonu Zadra u vremenu između kninske i mostarske operacije*

Po izvršenom maršu iz rejona Otrića, pravcem Gračac—Obrovac—Benkovac, 6. brigada se razmestila 13. decembra u rejonu Benkovca, gde je ostala do 21. decembra, kad je po naređenju štaba 19. divizije izvršila pokret u pravcu Pađena, sa zadatkom da na prostoriji Oton—Pađene—Žagrović, sprečava uticaj neprijateljske propagande, čiji su nosioci bili ostaci četnika iz ovih mesta. Na ovoj prostoriji brigada je ostala do 6. januara 1945. godine, kada je ponovo prebačena u širi rejon Zadra, gde je ostala sve do pokreta radi učešća u mostarskoj operaciji.

Ulaskom jedinica divizije u novooslobođena mesta, u veće kulturne i ekonomske centre severne Dalmacije, nametao se i problem discipline, ponašanja i vojničkog izgleda boraca i starešina. Zbog svega toga štab 6. brigade je želeo da iskoristi boravak jedinica u širem rejonu Zadra i da ovim pitanjima posveti veću pažnju. U tom cilju je izrađen plan vojno-političke nastave sa starešinama i borcima. Prema njemu su održavane četne i bataljonske konferencije na kojima je govoreno o značaju držanja i ponašanja pripadnika Narodnooslobodilačke vojske. Ukazivano je da neprijatelj koristi i najmanje ispade ili nedolično ponašanje pojedinih boraca u korist svoje propagande. Isticano je da svaki borac ili starešina treba da ima na umu da od njegovih postupaka zavisi ugled i same Narodnooslobodilačke vojske. Na konferencijama su iznošeni i neki konkretni primeri pojedinaca koji su svojim ponašanjem ukaljali lik borca za slobodu svoga naroda, što je na sve borce i starešine imalo vrlo jak vaspitni uticaj.

Posebna pažnja je posvećena spoljnom izgledu i pojedinaca i jedinica u celini. U tom cilju vršene su smotre na kojima se pregledala odeća i obuća (da li je čista i okrpljena), zatim, da li su borci podšišani i obrijani. Radi što boljeg vojničkog izgleda, ponašanja i ophođenja izvođena je vojnička nastava na kojoj su borci obučavani u pozdravljanju, oslovljavanju starešina itd.

S obzirom na skupna logorovanja jedinica po bataljonima u mestima, gde su bili razmešteni, naročita pažnja je poklonjena nastavi za vršenje dežurstva i stražarske službe.

Sa starešinama su posebno održavani sastanci po bataljonima, na kojima je analizirano stanje u njihovim jedinicama i ukazivano na nedostatke o raznim pitanjima. Tu se isto tako raspravljalo i o dužnostima komandira odeljenja, vodova i četa, pošto su oni najviše bili u kontaktu sa borcima kao najbliže starešine.

U ovo vreme u brigadi je bio pridat veliki značaj radu partijskih organizacija po jedinicama. Odmah po pristizanju u navedeni rejon, partijsko rukovodstvo organizovalo je sa bataljonskim biroima intenzivan rad osnovnih partijskih organizacija. Upražnjena mesta pojedinih partijskih rukovodioca popunjena su na taj način što se za dužnosti vodnih delegata izvršio izbor među najboljim borcima, članovima Partije, a najbolji vodni delegati popunili su upražnjena mesta komesara četa. Držeći se merila partijnosti i borbenosti, na sličan način popunjena su upražnjena mesta članova partijskih biroa po bataljonima, a isto tako i skojevskih rukovodioca.

Pored čisto kadrovske popune, sa novim mladim drugovima organizovan je rad za političko uzdizanje i prosvećivanje. U tom cilju na partijsko-teoretskim sastancima prorađivani su direktivni članci iz listova „Borba" i „Napred", zatim, tematika iz plana za izučavanje Partije. Ovaj rad se obično odvijao na taj način što bi jedan od članova bataljonskog biroa održao referat o određenoj temi, posle čega bi se nejasna pitanja u diskusiji objasnila. Pošto su komesari bataljona u teoretskom pogledu najbolje stajali, to su oni uglavnom bili nosioci toga rada.

Poseban značaj je posvećen teoretskom uzdizanju članova SKOJ-a, pa su i oni bili uključeni u partijsko-teoretski rad sa članovima Partije. Isto tako bila je posvećena pažnja i radu sa kandidatima za članove Partije, pa su i s njima povremeno održavani sastanci, upoznajući ih sa organizacijom Komunističke partije Jugoslavije

i njenim programom, a naročito njenom linijom u rukovođenja narodnooslobodilačkim ratom.

Priliv novih boraca sa oslobođene teritorije severne Dalmacije povećao je broj nepismenih, te su bataljoni organizovali rad za njihovo opismenjavanje, zadužujući za ovaj zadatak najpogodnije drugove iz redova intelektualaca.

U mestima Diklo, Kožino, Bokanjac, Ražanac i Nin, brigada je organizovala priredbe za narod, na kojima su pevane popularne borbene pesme; recitovani prigodni stihovi, izvođeni skečevi, itd.

Na ovim priredbama je obično govorio poneki od političkih rukovodilaca brigade, objašnjavajući narodu opštu situaciju u svetu i širenje narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Bilo je od velikog značaja da se u ovom kraju narod upozna da njegove žrtve neće biti uzaludne i da će buduća vlast biti izraz njegove volje. Ovo je bilo naročito važno zbog toga što su neprijateljske elementi širili propagandu o tome kako će saveznici intervenisati i diktirati ko će vladati u Jugoslaviji, navodeći za primer događaje u Belgiji i Grčkoj.[207]

Za ovaj kratak vremenski period nije se moglo mnogo postići, ali se ipak osetilo da je stanje u brigadi još bolje i da su se smanjili disciplinski istupi pojedinaca.

Partijska organizacija se brojno povećala, tako da se broj članova Partije u brigadi popeo na 264, članova SKOJ-a na 295, a broj kandidata za članove Partije na 35.

Brigada je redovno izdavala svoj mesečni list „Jadran" u kojem su sarađivali borci i starešine. Tu se uglavnom govorilo o borbama koje je vodila brigada, zatim o drugim važnim događajima i doživljajima pojedinih boraca i starešina. U listu su iznošeni i uspesi pojedinih jedinica na kulturno-prosvetnom polju, a nije propuštano da se ukaže i na razne negativne pojave.

---

[207] Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, br. 7393/I, —1—11/45.

5. *Prevoženje 6. brigade iz rejona Zadra do Vrgorca i nastupanje preko Ljubuškog ka Mostaru*

Posle kninske operacije i potpunog oslobođenja severne Dalmacije, snage 8. dalmatinskog korpusa su, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ zadržane i dalje na teritoriji Dalmacije da bi obezbeđivale obalni pojas od eventualnog iskrcavanja i povrede naše teritorije od stranih trupa.

U tom cilju 9. divizija je upućena u dolinu reke Neretve, 26. u rejon Splita, 19. u rejon Zadar—Benkovac, a 20. je orijentisana u pravcu doline reke Une.

U širem rejonu Mostara, Širokog Brijega i Nevesinja nalazile su se sledeće neprijateljske snage: 369. nemačka legionarska divizija, 9. ustaško-domobranska divizija, ustaška milicija i crna legija.

Od naših snaga na tom prostoru su se nalazile: 29. hercegovačka i 9. dalmatinska divizija, koje su sa juga i severa vršile pritisak na nemačke i ustaške snage u Mostaru.

Neprijatelj je 27. januara iznenada izvršio napad na snage 9. divizije iz rejona Širokog Brijega u pravcu Ljubuškog i Čitluka, a u toku sledećeg dana dolinom reke Neretve u pravcu Čapljine i Metkovića. Usled nebudnosti naših jedinica neprijatelj je do 29. januara zauzeo Čitluk, Ljubuški, Čapljinu i Metković. Protivnapadom 12. brigade 29. hercegovačke divizije ponovo je oslobođen Metković i neprijatelj odbačen u pravcu Čapljine.

Radi oslobođenja Mostara i uništenja neprijateljske grupacije u njegovom rejonu, štab 8. korpusa, u vezi sa naređenjem Vrhovnog štaba NOV i POJ, odlučuje da prebaci iz srednje Dalmacije 19. i 26. diviziju. Tako je 19. diviziji naređeno da se (bez 5. brigade) hitno prebaci u Hercegovinu, rejon Vrgorac, s tim da se 5. brigada privremeno potčini štabu 20. divizije, čiji je deo snaga bio stigao iz južne Like u Zadar.

Prema primljenom naređenju, štab 19. divizije je preduzeo organizaciju prebacivanja svojih brigada i s obzirom na hitnost odlučio da 5. i 6. brigadu prebaci kombinovano.

U tom cilju je zatražena pomoć za auto-transport u kamionima od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, koji se u to vreme nalazio u Zadru, zatim od železničkih organa u Šibeniku, za prevoz železnicom, i štaba mornarice u Splitu za prevoz brodovima. S obzirom na veliki broj ljudi i veliku količinu materijala prebacivanje jedinica do Splita vršeno je po turama. Za prebacivanje 6. brigade do iskrcnog mesta u Makarskoj, korišćeni su kamioni, železnica i brodovi.

U vremenu od 2. do 4. februara prebacivanje jedinica 6. brigade vršeno je na sledeći način:

— 1. bataljon je od Zadra do Šibenika prebačen kamionima, železnicom od Šibenika do Splita, odakle je prevezen brodovima za Makarsku;

U kombinovanom pokretu za Mostar; 6. brigada se ukrcava u brodove u Splitu — februara 1945. godine.

— 2. i 4. bataljon su bili prebačeni kamionima do Šibenika, gde su ukrcani u brodove, koji su ih prevezli do Makarske;

— 3. bataljon je ukrcan na brodove u Zadru, odakle je prebačen do Makarske.

U Makarskoj je štab 19. divizije primio od štaba 8. korpusa zapovest prema kojoj je ona imala da obrazuje desnu korpusnu kolonu, sa pravcem nastupanja: Ljubuški—Čitluk—Mostar, sa zadatkom da na ovom pravcu ispred sebe očisti neprijateljske snage i da po izbijanju

pred taj grad izvrši napad s juga. Desno od 19. divizije nastupala je 29. hercegovačka, a levo 26. dalmatinska divizija.

Po iskrcavanju u Makarsku 6. brigada je istog dana 4/5. februara preduzela marš u pravcu Vrgorca i u mesto ušla u toku noći bez borbe, pošto nije bilo neprijateljskih snaga i tu ostala do jutra 6. februara, kad je produžila nastupanje u pravcu Ljubuškog. Čisteći sela od manjih ustaših delova brigada je 6. februara do mraka stigla u rejon Veliki i Mali Ograđenik—Vitina—Lipno—Odaci, gde je prenoćila. Sledećeg dana ona je izvršila pokret u pravcu Mostarskog blata, čisteći teren i goneći ispred sebe ustaške jedinice u povlačenju. Tako je 3. bataljon naišao u Ljutom Dolcu na jednu manju ustašku grupu koja se, čim je primetila naše snage, bez borbe povukla preko Podgorja u selo Čule.

Do pada mraka brigada je stigla u rejon: Markešići—Jare—Ljuti Dolac i tu ostala do 12. februara, pripremajući se za napad na Mostar. U stvari ona je za ovo vreme bila u divizijskoj rezervi, dok je 14. brigada vodila borbu za oslobođenje Varde.

U borbama za oslobođenje Mostara 19. divizija dobila je zadatak da probije neprijateljski front između Neretve i Mostarskog blata a potom preduzme s juga direktan napad na neprijateljske snage u gradu.

6. *Oslobođenje Varde i prodor u Mostar*

Radi odbrane Mostara neprijatelj je organizovao spoljnu liniju, i pri tom je naročitu pažnju obratio odseku između Neretve i Mostarskog blata, gde je izgradio bunkere od betona i postavio nagazne mine.

Na navedenom odseku nalazile su se sledeće neprijateljske snage:

— 1. bataljon 9. ustaške brigade, jačine oko 460 vojnika, ojačan sa dve brdske baterije (1. i 2. čete branile su položaj na k. 262, 2. četa odsek od Mostarskog blata do Varde, 3. četa i štapska četa s. Radoč); i

— 1. bataljon 369. puka 369. nemačke legionarske divizije.[208]

Odbrana neprijatelja protezala se linijom: desna obala reke Neretve—južni deo aerodroma—Dobrolina (k. 262) — Varda (k. 331) — selo Varda — Kamen (k. 260).

Za proboj navedene neprijateljske odbrane štab 19. divizije upotrebio je 14. brigadu, dok je 6. brigadu zadržao u divizijskoj rezervi.

Napad 14. brigade je otpočeo 7. februara sa glavnim pravcem na Vardu (k. 331), koja je bila najbolje utvrđena i predstavljala ključ neprijateljske odbrane, ali uspeh nije postignut ni posle pet uzastopnih napada, pa je štab divizije odlučio da 12. februara uvede u borbu i 6. brigadu iz divizijske rezerve, radi proboja neprijateljske odbrane na odseku Varda (k. 331) — Ponor, i daljeg prodora u pravcu sela Varde i Miljkovića.

Zadaci pojedinih bataljona 6. brigade su bili:

— 1. i 3. bataljon da probiju neprijateljsku odbranu na odseku Varda—Ponor; zatim, da 1. bataljon prodire u pravcu sela Varda, a 2. bataljon u pravcu sela Ponor, pa zatim u pravcu sela Miljkovići;

— 4. bataljon, u drugom ešelonu, da bude spreman za uvođenje u borbu, kad to bude potrebno;

— 2. bataljon da ostane u rejonu s. Čule, kao brigadna rezerva;

— prateća četa brigade da sa vatrenih položaja, u rejonu s. Čule, podržava napad 1. i 3. bataljona.

Štab brigade nalazio se u Krivodolu, a njegova osmatračnica na Kamenu, k. 260.

U zoru 12. februara, 1. i 3. bataljon, uz podršku artiljerijskog diviziona 19. divizije i 4. korpusnog motorizovanog diviziona, prelaze u napad. Usled nailaska na pešadijska minska polja i snažan otpor, nisu uspeli da probiju neprijateljsku odbranu i bili su primorani da se uz osetne gubitke povuku na polazne položaje. Štab brigade uvodi u borbu 4. bataljon, i ponovo u napad vraća 3. bataljon. 4. bataljon uspeva da se probije između Varde i Ponora i produži nastupanje u pravcu s. Miljkovići. Štab brigade, da bi iskoristio uspeh 4. bataljona, naređuje

---

[208] Arhiv VII, dok. br. 1—5/3, k. 1021.

2. bataljonu da se približi odseku proboja. Prilikom prolaza kroz selo Čule neprijatelj je otkrio 2. bataljon i na njega otvorio jaku artiljerijsku vatru, koja je prouzrokovala znatne gubitke. U tom momentu neprijatelj uvodi svoju rezervu iz rejona s. Miljkovići, udara u bok 4. bataljona, u pravcu sela Varda, i uspeva da ga odbaci. Štab brigade istog dana ponavlja napad sa 3. i 4. bataljonom radi proboja neprijateljske odbrane na istom odseku. Trebalo je da ovaj napad počne još u toku dana, ali je usled zakašnjenja artiljerijske pripreme počeo tek u toku noći 12/13. februara. Međutim i pored svih zalaganja starešina i boraca nije postignut uspeh i bataljoni su se do zore povukli na polazne položaje.

Mesto 3. i 4. bataljona u toku dana napad ponavljaju 1. i 2. bataljon brigade, ali svi pokušaji da se zauzme Varda ostali su bez rezultata.

Uzastopni napadi bataljona 6. brigade u toku dva dana, uprkos velikog zalaganja i požrtvovanja kako boraca tako i starešina, nisu čak ni načeli neprijateljsku odbranu između Varde i Mostarskog blata. Štab 19. divizije, nezadovoljan rezultatom borbe, naređuje da u toku noći 13/14. februara 3. i 4. bataljon ponove napad.

Ovi bataljoni, bez prethodne artiljerijske pripreme, preduzimaju napad. U 23 časa 4. bataljon uspeva da se probije između Varde i sela Ponora, nastupajući delom snaga u pravcu sela Varda a drugim delom snaga u pravcu s. Miljkovići. Koristeći prodor 4. bataljona, 3. bataljon nastupa za njim, ka selu Miljkovićima, koje posle kraće borbe zauzima, a potom i selo Kozice gde se spaja sa delovima 1. brigade 9. divizije, i u sadejstvu sa njima zauzima Orlovac. Po zauzimanju Orlovca 3. bataljon napada u pravcu sela Prvovca, radi presecanja puta koji iz sela Varde vodi ka Mostaru, ali je novonastala situacija sprečila njegovo dalje nastupanje. Neprijatelj je protivnapadom odbacio sa Orlovca delove 1. dalmatinske brigade, pa je 3. bataljon, da ne bi bio odsečen, bio prisiljen da se vrati i sadejstvuje sa delovima ove brigade u borbama za ponovno zauzimanje ovog položaja, koje su trajale do jutra sledećeg dana.

Neprijatelj je izvršio protivnapad na snage 4. bataljona i uspeo da ponovo povrati selo Miljkovići.

Štab 6. brigade, u zoru 14. februara, radi konačnog proboja fronta na ovom odseku uvodi u napad celu brigadu i dodeljuje bataljonima nešto izmenjene zadatke, i to: 4. bataljonu da u sadejstvu sa 12. brigadom 29. hercegovačke divizije zauzme Hum i nastupa prema Mostaru;

— 3. bataljon da u sadejstvu sa 1. dalmatinskom brigadom zauzme Orlovac, a potom nastavi gonjenje razbijenih snaga preko sela Prvovca;

— 1. i 2. bataljonu da u sadejstvu sa 3. bataljonom 14. brigade zauzmu k. 331 i Vardu.

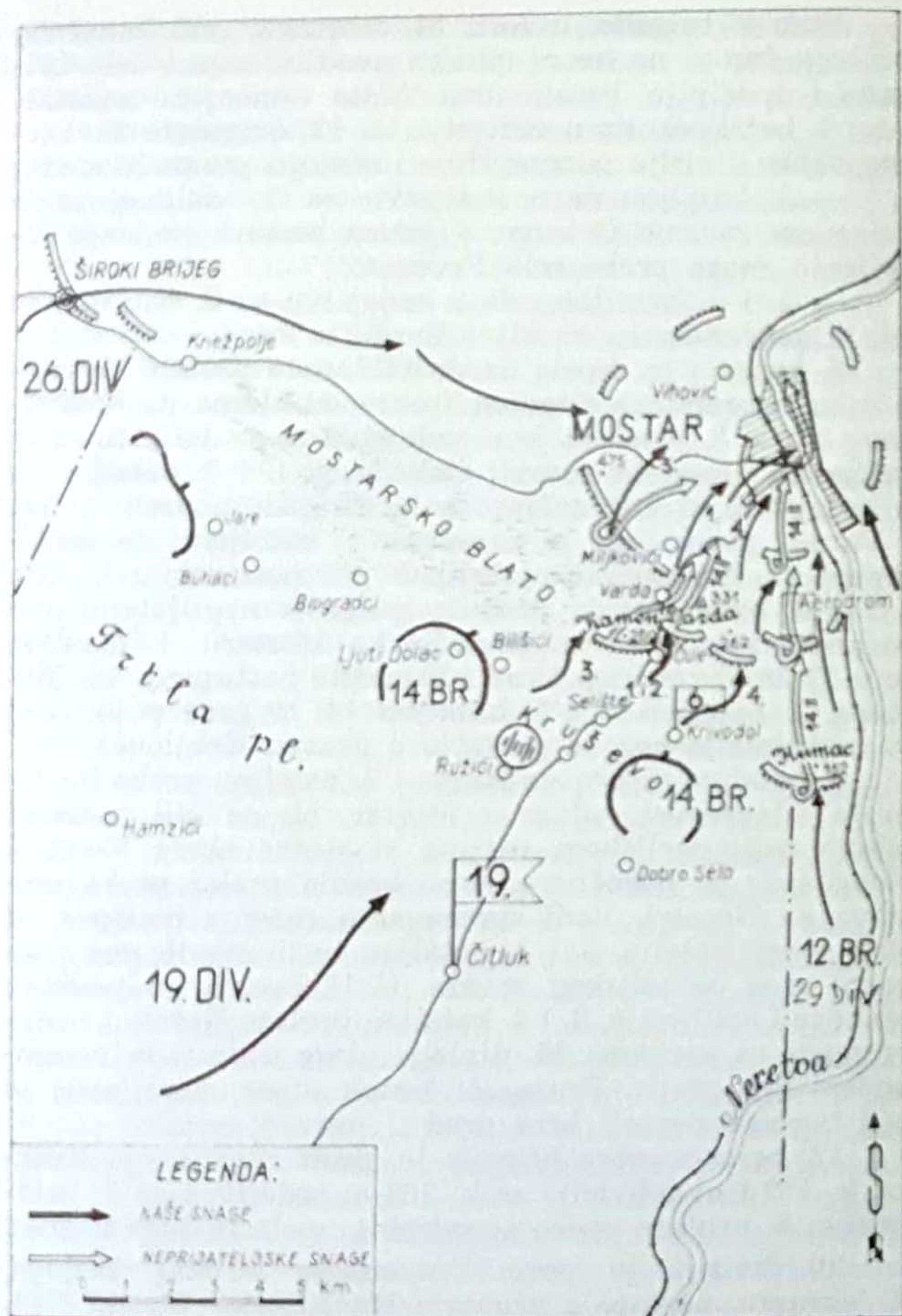
6. brigada je uspela da do 11 časova probije neprijateljsku odbranu na čitavom frontu od Huma do Mostarskog blata. 3. bataljon je u sadejstvu sa 1. dalmatinskom brigadom uspeo da povrati Orlovac, a 1. i 2. bataljon su u sadejstvu sa 3. bataljonom 14. brigade zauzeli k. 331 i Vardu, posle čega je naređeno 1. bataljonu da sadejstvuje 12. hercegovačkoj brigadi pri zauzimanju k. 262, a 2. i 3. bataljonu da produže gonjenje neprijatelja koji se preko sela Prvovca povlačio ka Mostaru. 4. bataljon je u 12 časova zauzeo Hum i produžio nastupanje ka Mostaru. 2. bataljon 6. i 3. bataljon 14. brigade potiskivali su neprijatelja koji se povlačio u pravcu Kobilovca.

4. bataljon sa pravca Huma i 3. bataljon preko Razlomišta istovremeno ulaze u Mostar, ali su bili zadržani jakom neprijateljskom vatrom sa desne obale Neretve. Neprijatelj je naročito uporno branio prelaz preko mostova na Neretvi. Radi sprečavanja rušenja mostova od strane neprijatelja, 3. i 4. bataljon su ih stavili pod jaku vatru svog pešadijskog oružja. U 17 časova, uz podršku tenkova i artiljerije, 3. i 4. bataljon prelaze Neretvu i istovremeno sa snagama 26. divizije ulaze u do tada neoslobođeni deo grada. Pružajući žestok otpor, neprijatelj se pod borbom povlači kroz grad u pravcu severa.

12. hercegovačka brigada je, posle zauzimanja Kumca, k. 152 i ovlađivanja sa k. 262, u sadejstvu sa 1. bataljonom 6. brigade preko aerodroma upala sa juga u grad.

26. divizija je posle zauzimanja Širokog Brijega, 7. februara, nastupala pravcem Knežopolje—Mostar i 14. februara u podne sa zapada ušla u grad.

9. divizija je sadejstvovala sa 26. divizijom pri zauzimanju Širokog Brijega, a potom sa severa nastupala ka

6. brigada u borbama za oslobođenje Mostara (14. februar 1944.)

Mostaru, ali nije stigla da preseče odstupnicu neprijateljskim snagama, koje su se iz Mostara povlačile prema Ivan-sedlu.

Posle oslobođenja Mostara, 29. hercegovačka divizija, je produžila gonjenje razbijenog neprijatelja u pravcu Ivan-sedla, oslobađajući Ostrožac i Konjic.

U osmodnevnim borbama jedinice 8. korpusa razbile su 369. legionarsku i 9. ustaško-domobransku diviziju. Izbijanjem jedinica 29. hercegovačke divizije na Ivan-sedlo, oslobođena je severozapadna Hercegovina. Neprijatelj je pretrpeo vrlo velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Iz neprijateljskog stroja izbačeno je preko 10.000 vojnika, a zaplenjeno 80 topova, 40 minobacača, 300 mitraljeza, preko 5.000 pušaka i drugi ratni materijal.

6. brigada je ubila 375, zarobila 62, i ranila veći broj neprijateljskih vojnika, a zaplenila 4 topa, 11 puškomitraljeza, 75 pušaka, 8 automata, 1 minobacač, 11 pištolja, 15 telefonskih aparata, 3 radio-stanice i veliku količinu drugog ratnog materijala.

Gubici brigade su iznosili 34 mrtva i 169 ranjenih boraca i starešina.[209]

---

[209] Arhiv VII, k. 1020/I.
Poginulo 7 rukovodioca oficirskog ranga i to:
Iso Kričković, pomoćnik komesara bataljona;
Dmitar Babić, pomoćnik komesara čete;
Miro Bastić, pomoćnik komesara čete;
Bogdan Škopelja, vodnik;
Svetozar Lazić, vodnik;
Martin Miočić, delegat;
Marko Stupar, delegat;
Ranjeno 27 vojnih i političkih starešina i to:
Stevo Divljak, komandant bataljona,
Nikola Grubelić, vodnik;
Dušan Omčikus, vodnik;
Šime Cigić, vodnik;
Mirko Alić, vodnik;
Andrija Bujek, vodnik;
Mate Franov, vodnik;
Ante Brala, vodnik;
Niko Šare, vodnik;
Jandre Vuksan, vodnik;
Jerko Eškinja, vodnik;
Tomo Jajić, vodnik;
Srećko Mustić, vodnik;
Obrad Vukša, vodnik;
Tomo Čubrić, vodnik;
Vaso Macura, vodnik;
Nikola Ordžaba, delegat;
Đuro Pupovac, delegat;
Rade Čubrić, delegat;
Milan Džodan, delegat;
Stevan Berber, delegat;
Božo Jedrić, delegat;
Rapo Marasović, delegat;
Andrija Rujak, delegat;
Ljubo Majica, delegat;
Đuro Vraneš, delegat;
Tomo Kovrlja, delegat.

Po završenim borbama za oslobođenje Mostara, 6. brigada je razmeštena u gradu, a potom, 16. februara, u Iliće, 20. u Vitinu, 22. u Tučepe i 24. u Makarsku, odakle je 26. februara zajedno sa artiljerijskim divizionom 19. divizije ukrcana na brodove „Ljubljana", „Knin" i „Moravu" i prevezena u Biograd na Moru, gde se zadržala sve do pokreta za oslobođenje Like i Hrvatskog primorja.

DEJSTVA BRIGADE U TOKU ZAVRŠNIH OPERACIJA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE LIKE I HRVATSKOG PRIMORJA I PRI UNIŠTENJU NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

1. *Proboj neprijateljske odbrane na frontu severo-zapadno od Udbine i oslobođenje Krbavskog polja*

U dogovorima Tito-Tolbuhin-Aleksender u Beogradu, februara 1945. god., postignuta je saglasnost da se uskla-de operacije Jugoslovenske armije sa jedinicama Crvene armije u Mađarskoj i anglo-američkih armija u Italiji. U to vreme pred frontom Jugoslovenske armije nalazile su se jake nemačke snage, pod čijom komandom su bile i preostale kvislinške jedinice, ukupne jačine oko 400.000 vojnika.

Plan završnih operacija Jugoslovenske armije predviđao je: grupisanim snagama i sredstvima probiti neprijateljski front u Sremu — 1. i 3. armija — i Lici — 4. armija; a potom energičnim nastupanjem desnim krilom — 3. armija — dolinom Drave ka Koruškoj i levim krilom — 4. armija — uz jadransku obalu ka Trstu, Soči i gornjem toku Drave — zatvoriti obruč oko nemačke grupe armija „E" u oblasti Julijskih Alpi i Karavanki. Armije u centru — 1. i 2. — imale su da nastupaju opštim pravcem Zagreb—Slovenija.[210]

Završne operacije počele su 20. marta ofanzivom 4. armije, koja je dobila zadatak: da razbije neprijateljski front na odseku reka Una—Jadransko more i energičnim

---

[210] „Vojna enciklopedija", tom 6, str. 123.

nastupanjem kroz Liku i Hrvatsko Primorje izbije na reku Soču.[211]

Za izvršenje dobijenog zadatka Štab 4. armije je odlučio: glavnim snagama — 9, 13, 19, 20. i 26. divizije, 1 tenkovska, artiljerijska i inžinjerijska brigada — razbiti neprijateljski front u Lici, okružiti i uništiti neprijateljske snage i sprečiti njihovo povlačenje u dolinu reke Une, ili u pravcu Ogulina i Karlovca, odakle bi mogle ugroziti bok i pozadinu Armije ili ojačati odbranu 97. nemačkog korpusa u Istri. Po probijanju neprijateljskog fronta u Lici, glavne snage Armije imale su da nastupaju glavnim pravcem: Gospić—Senj—Rijeka—Trst, a 11. korpus u Lici 7. i 9. u Sloveniji da vrše aktivna dejstva u pozadini neprijatelja, kako bi se on prikovao za uporišta i sprečio u manevrovanju svojim snagama.

Na osnovu ideje štaba 8. korpusa naređeno je divizijama da izvrše pokrete na koncentracijsku prostoriju 4. armije: Otrić—Srb—Mazin—Lovinac—Sv. Rok—Gračac.

Prema dobijenoj zapovesti 19. divizija se prikupila u rejonu: Lovinac—G. Ploča—Sv. Rok. Pokret jedinica 19. divizije usledio je 15. marta. 6. brigada je krenula pravcem Benkovac—Obrovac—Sv. Rok—Lovinac—Ploča, gde je stigla 17. marta.

Front od doline reke Une do Jadranskog mora u Lici, branile su snage 15. brdskog nemačkog korpusa u čijem su sastavu bile: 373. i 392. nemačka i 10. i 11. ustaška divizija.

Neprijateljski front se protezao na liniji: G. Lapac—Kuk — Lončarić — Udbina — Rebić — Mekinjar — Ljutica — Roksandića-vrh — Ljubovo — Lički Osik — Gospić—Karlobag.

4. armija je imala da izvrši proboj fronta u Lici na dva pravca i to:

— glavnom, na svom desnom krilu, u dolini reke Une, gde je i grupisala svoje glavne snage i sredstva 20. i 26. divizija, tenkovsku brigadu i armijsku artiljerijsku

---

[211] 1. marta 1945. godine Vrhovni štab NOV i POJ preimenovao je Narodnooslobodilačku vojsku u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab u Generalštab Jugoslovenske armije. Od jedinica 8. i 11. korpusa formirao je 4. armiju, a za navedenu operaciju (Arhiv, VII, reg. br. 3—1/1, k. 311).

brigadu radi nastupanja pravcem: G. Lapac—D. Lapac—Nebljusi—Bihać, gde su bile glavne nemačke snage;

— pomoćnom, 19. divizija, između pl. Plješevice i ličkog srednjogorja da bi nastupala pravcem: Komić—Udbina—Jošane—Bijelo Polje—Korenica.

Snage 11. korpusa i jedna brigada 9. divizije štitile su levi bok armije i vezivale neprijateljske snage za sebe da bi olakšale izvršenje glavnog zadatka.

Na odseku fronta za proboj 19. divizije Ivanov vrh, k. 925 — Stražbenica, k. 879 — Oštra strana — Koviljača — nalazili su se delovi 15. brdskog nemačkog korpusa:

— 2. bataljon 384. pešadijskog puka 373. divizije na položajima: Korija, k. 867 — Udbina — Gradina, k. 738 — k. 709 (kod sela Rebića);

— 2. i 3. bataljon 847. pešadijskog puka 392. nemačke divizije na položajima: s. Mekinjar—Ljutica, k. 948 —Rosandića-vrh, k. 957.

Svoju spoljnu odbranu neprijatelj je organizovao, ispred Udbine, na liniji: Babina glava, k. 1097 — Ivanov vrh, k. 1093.

Štab 19. divizije je odlučio:

— sa jednom brigadom obuhvatnim manevrom zauzeti Udbinu; drugom probiti front kod s. Mekinjara, preseći Krbavsko polje, kod s. Jošane, i put Udbina—Korenica i nastupati preko Debelog brda ka Korenici; trećom svojom brigadom nastupati obuhvatnim manevrom, pravcem Ljutica—Šalamunić—Bunić. Cilj je bio prodreti ka Korenici i spojiti se sa snagama 11. korpusa.

Na osnovu odluke štaba divizije 6. brigada je imala zadatak da nastupa severnim padinama Oštre strane, k. 911, pravcem Mekinjar, Jušane. Granica desno: Gornji Rebić, k. 689; granica levo (sa 14. brigadom): Pilipovača, k. 636 zaključno. Cilj je bio da se probije neprijateljski front i preko Krbavskog polja izbije na put Udbina—Korenica.

Brigadu je podržavao 3. brdski motorizovani divizion (tri baterije), armijske artiljerijske brigade i 2. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade.

Desno, na Udbinu, napadala je 5, a levo, na Šalamunić i Bunić, 14. brigada. Front na odseku proboja 6. bri-

gade branili su 2. i 3. bataljon 847. pešadijskog puka 392. nemačke divizije.

Štab 6. brigade rasporedio je za napad svoje bataljone na sledeći način:

2. bataljon, ojačan sa jednim vodom tenkova, napada na odseku fronta, zaključno G. Rebić — desno i levo zaključno Golo brdo, k. 799;

3. bataljon napada odsek fronta isključno Oštraglava, do puta s. Mekinjar—Vrebac;

1. bataljon napada desno od puta s. Mekinjar—s. Vrebac i levo zaključno Pilipovača;

4. bataljon u brigadnoj rezervi u rejonu k. 868.

Komandno mesto štaba 6. brigade bilo je u rejonu Koviljača.

Artiljerijska priprema počinje u 5, a napad u 6 časova ujutro 20. marta 1945. godine.

Posle artiljerijske pripreme, koja je trajala jedan čas, bataljoni su otpočeli da nastupaju u pravcu neprijateljskih položaja. 20. marta u 6,30 časova 2. bataljon se razvio na polaznim položajima i krenuo u napad streljačkim strojem u pravcu odseka Golo brdo, k. 795 — s. G. Rebić Otvarajući vatru na jedinice bataljona, neprijatelj je otkrio svoju liniju odbrane. Uočivši da je neprijatelj svojim glavnim snagama poseo Golo brdo k. 795, bataljon je na njega koncentrisao jaku minobacačku vatru, posle čega je usledio energičan napad i neprijatelj je počeo da se povlači u pravcu s. Mekinjara i s. G. Rebića. Čete ovog bataljona su gonile neprijatelja u povlačenju, potisle ga iz s. Mekinjara i G. Rebića u pravcu D. Rebića, gde su se spojile sa jedinicama 5. brigade.

3. bataljon je nešto sporije nastupao u pravcu s. Mekinjar, te nije dovoljno iskoristio uspeh 2. bataljona pa da u s. Mekinjaru odseče neprijatelja, već je ušao u s. Mekinjar, kad se neprijatelj povlačio u pravcu s. Tolića.

1. bataljon je sa izvesnim zakašnjenjem otpočeo sa napadom. On je jednom svojom četom i vodom tenkova nastupao iz s. Breštane u pravcu s. Mekinjara, a sa drugom svojom četom, nastupajući padinama Pilipovače, napao neprijatelja na k. 778. Njegovo nastupanje ometao je neprijatelj koji je držao položaje na k. Ljutici i Golom vrhu.

Štabovi brigada 19. divizije i štab 1. tenkovske brigade posle odluke za proboj fronta neprijatelja na odseku D. Lapac—Karlobag, marta 1945. godine, zaselak Parčići kod Lovinca u Lici. Stoje: sleva na desno: 1. Mile Marčetić, operativni oficir pri štabu divizije, 2. Dušan Starčević, načelnik veza divizije, 3. Ante Gvardijol, komandant 5. brigade, 4. Danilo Damjanović — Danić, načelnik štaba divizije, 5. Vladimir Maričić, komesar 5. brigade, 6. Nikola Sofranac, komandant artiljerijske brigade, 7. Slavko Božović, načelnik politodjela divizije, 8. Franc Hočevar, komesar 1. tenkovske brigade, 9. Kazimir Nekić, komesar 6. brigade, 10. Rade Repac, komandant 6. brigade. Kleče: sleva na desno: 11. Boško Marić, komesar artiljerijske brigade, 12. Dušan Bursać, načelnik operativnog odseka divizije, i 13. Vlajko Vlaisavljević, načelnik štaba 1. tenkovske brigade

Učestvujući u borbama, zajedno sa snagama 14. brigade, pri zauzimanju navedenih položaja, 1. bataljon, koji je i inače bio u zakašnjenju, sa ovim je još više izgubio u vremenu pa je propustio da neprijatelju odseče odstupnicu iz s. Mekinjara ka s. Toliću.

Po ovladivanju s. Mekinjar, štab 6. brigade je odmah uputio svoj 2. bataljon preko Krbavskog polja u južni deo sela Jošane, sa zadatkom presecanja puta Udbina—Korenica i sprečavanja odstupanja neprijatelja iz Udbine. Bataljon je, ojačan vodom tenkova, u 12 časova krenuo na izvršenje ovog zadatka, prešao Krbavsko polje, presekao

cestu i poseo položaje na liniji: Čičibor k. 955 — k. 914 — k. 808.

Istovremeno je štab brigade upotrebio i 4. bataljon iz brigadne rezerve sa zadatkom da pređe Krbavsko polje u pravcu severni deo s. Jošana i nastupa prema s. Debelo Brdo i s. Pećani, radi sprečavanja neprijateljskih protivnapada sa pravca Korenica.

Brigada je sa svim svojim jedinicama prešla Krbavsko polje i stigla u s. Debelo Brdo u vreme kad je neprijatelj pokušao da se sa delom svojih snaga probije u pravcu Korenice, ali su ga 2. bataljon i vod tenkova naterali u pravcu Udbine.

Oko 13,30 časova neprijatelj je pod pritiskom 5. brigade napustio Udbinu i povukao se Kozjom dragom u pravcu G. Kamensko sa namerom da se spoje sa glavnim svojim snagama u D. Lapcu. 14. brigada je gonila neprijateljske delove, koji su se povukli od Mekinjara u pravcu Bunića. Pokušaj neprijatelja da zadrži snage ove brigade na položajima južne ivice Laudonova gaja nije uspeo i 14. brigada je do 18 časova zauzela i oslobodila Bunić.

Radi izvlačenja svojih glavnih snaga iz Udbine, neki neprijateljski delovi poseli su k. 804, na ulazu u Kozju dragu. Štab 6. brigade, sadejstvujući u gonjenju sa 5. brigadom, doneo je odluku da sa svojim 3. bataljonom i vodom tenkova odbaci neprijatelja sa k. 804. Posle dobro koncentrisane mitraljeske i minobacačke vatre 3. bataljon je izvršio napad i nakon kraće borbe neprijatelj je odbačen sa k. 804. Tom prilikom su mu naneseni ozbiljni gubici. Borbe u rejonu Udbine prestale su u 16,20 časova. Nemci su uspeli da se povuku Kozjom dragom u pravcu Kamenska.

6. brigada je zanoćila u rejonu: Jošane—Debelo Brdo —Pećani, a 4. bataljon je stigao do mraka u s. Frkašić.

Da bi se onemogućilo neprijatelju, koji se izvukao iz Udbine u pravcu Gornjeg Kamenskog, da se povuče na masiv Plješevice, štab 19. divizije je naredio štabu 6. brigade da u zoru 21. marta produži nastupanje pravcem: Debelo Brdo—Klašnica—Frkašić—Kamensko. Na ovaj način trebalo je preseći odstupnicu ne samo neprijateljskim snagama, koje su se povukle iz Udbine već i onim

Proboj fronta u Krbavskom polju (mart 1945.)

koje se budu povlačile iz Donjeg Lapca, ispred snaga 26. divizije.

6. brigada je preduzela nastupanje određenim pravcem, s tim što je pre pokreta glavnine, na dva sata ranije, uputila pred sobom izviđačke delove. U prethodnici je bio 2. bataljon. Prilikom nastupanja bila su uhvaćena dva neprijateljska vojnika i oni su na saslušanju izjavili da se otprilike između k. 1262 i Čuma—k. 1141 nalazi jedna grupa od oko 200 vojnika (koji su se povukli iz Udbine) i da namerava da se probije preko Kamenskog i Nebljusa za Bihać. Tada je štab brigade doneo odluku da se 2. bataljon probije u Donje Polje, izbije na Matića vrh, zaposedne Lopatu i tako neprijatelju preseče odstupnicu.

4. bataljon je dobio zadatak da preduzme napad na neprijateljski položaj: k. 1262—Čuma, k. 1141.

1. i 3. bataljon zadržani su na Unjku i Vitogoru. Patrole 4. bat. sukobile su se sa neprijateljem u 12,30 časova u V. Domani. Bataljon je bio uputio jednu četu radi posedanja položaja na Šuputovcu, k. 1232, ali se neprijatelj prvi snašao i poseo k. 1071, k. 1056. Borba je trajala oko jedan sat i ovoj četi je poslat u pomoć još jedan vod, koji je preko Vijojle izbio u pravcu k. 1056.

Po izbijanju ovog voda na pomenutu kotu neprijateljske snage su ubrzo razbijene i one su se rasule na male grupice, koje nisu prelazile više od 15 vojnika, da bi se probile preko Kamenskog, ali im to nije uspelo već su jedna za drugom bile likvidirane.

Brigada je zanoćila na prostoru Kamensko—Šuputovac, Paljevina, preduzimajući potrebne mere obezbeđenja i kontrolišući okolni teren.

U toku 22. marta brigada je svim svojim jedinicama čistila teren od preostalih neprijateljskih delova. 23. marta u 6 časova brigada je bez 2. bataljona krenula na prostoriju Frkašić, a 2. bataljonu je naređeno da se, pošto pročisti pravac Javornik—Krčevine—Padališta, spusti na Gradinu i Vršeljak, i on je to uspešno izvršio. Ostale jedinice brigade su u 10 časova stigle na prostoriju Frkašić i smestile se u rejonu: Bjelopolje—Vedašić i Klašnicu.

U ovim trodnevnim borbama brigada je postigla vidan uspeh.[212]

Posle oslobođenja Krbavskog polja, štab divizije je izvršio novo grupisanje svojih brigada, u vezi sa svojim daljnjim namerama i nastupanjima u pravcu Gacke doline. Tako je 14. brigada ostala u rejonu Bunić—Šalamunić, 5. brigada u rejonu Vrpile—Bijelopolje, a 6. brigada se prikupila u rejonu s. Krbavice.

Ovo grupisanje brigada izvršeno je u toku 25. marta 1945. godine.

2. *Nastupanje pravcem Bunić—Čanak i zauzimanje Ramljana*

Po oslobođenju Bihaća od strane 26, 7. i 8. divizije, 27. marta 1945. godine, jedinice 19. divizije vodile su uglavnom odbrambene borbe radi sprečavanja neprijateljskog prodora od Gospića i Karlovca ka dolini reke Une.

5. brigada je glavni deo svojih snaga držala između Plitvičkih jezera i Korenice, braneći položaje na liniji Poljanka—Plitvički Ljeskovac.

14. brigada, ojačana jednim tenkovskim bataljonom i jednim brdskim artiljerijskim divizionom, u sadejstvu sa delovima 8. divizije, sprečila je, na položajima severno od Rakovice, probijanje od Karlovca ka Bihaću jedne jake neprijateljske kolone (oko 4.000 vojnika).

6. brigada je sa dva bataljona držala položaje u s. Ramljanima, a sa druga dva u Krbavici da bi Nemcima onemogućila povlačenje iz rejona Gospića ka dolini Une.

Glavne snage 4. armije — 13, 20. i 26. divizija — bile su određene za napad na Gospić; 9. divizija za prodor morskom obalom i oslobađanje Karlobaga; a 19. divizija je bila upotrebljena za obezbeđenje armijske operacije sa pravca Otočca, gde su se nalazile glavne snage 392. nemačke divizije.

---

[212] Neprijatelju su naneti gubici: ubijeno 118, a zarobljeno 41 neprijateljski vojnik. Zaplenjeno je: 88 pušaka, automata 8, pištolja 12, 7 puškomitraljeza, 2 radio-stanice i velika količina druge opreme i municije. Brigada je imala gubitke: 11 poginulih i 21 ranjenih boraca i starešina. (Arhiv VII, k. 1022, F—1—8).

U tom smislu 19. divizija dobila je zadatak da sa linije Turjanski—Korita—Kuzmanovača — dejstvuje pravcem: Čanak—Ramljane—Lešće, sa ciljem ovladivanja neprijateljskim uporištem Ramljani i izbijanja na put Perušić—Lešće, a potom da posedne položaje na liniji: Venac, k. 906 — železnička stanica Lešće—Ogoreli grič, k. 736, spreči probijanje neprijatelja iz doline reke Gacke i Otočca u pravcu Perušića i samim tim onemogući povlačenje neprijatelja iz Gospića preko Perušića za Otočac, osiguravajući pri tom, delom svojih snaga, pravac Čudin klanac—Prijeboj.

Po dobijanju zapovesti i posle procene situacije, komandant divizije je uočio važnost zadatka. Problem izvršenja ovog zadatka bio je u tome što je trebalo na dubini 16 do 18 kilometara u neprijateljskoj odbrani između Gospića i Otočca posesti položaje za odbranu. Postavilo se pitanje da li će, preduzimanjem frontalnog napada i potiskivanjem neprijatelja, u toku jednog dana divizija uspeti da se probije kroz neprijateljski raspored i postavi na određenu liniju za odbranu. Svako gubljenje vremena moglo je dovesti u pitanje izvršenje zadatka divizije, a time i izvršenje armijske operacije za oslobođenje Gospića. Zbog toga je komandant divizije insistirao na svojoj zamisli da kombinuje frontalni napad na pravcu Bunić—Kozjan—Ramljane sa obuhvatom Nemaca, desnim krilom divizije, pravcem s. Krbavica—s. Turjenski—Ramljane. Ovakvu odluku on je doneo jer je pred sobom imao dobro organizovanog neprijatelja, naročito na Čudinom klancu, gde su se za kružnu odbranu utvrdile dve čete 847. nemačkog pešadijskog puka.

Deo fronta od Čudinog klanca do s. Čunak branili su dva bataljona 847. puka i jedna baterija. Južno od Čanka, na liniji: k. 885—Visoki vršić, k. 817—Bojište k. 804, nalazio se 5. bataljon 18. ustaške brigade. Na drugoj liniji neprijatelj je poseo i uredio za odbranu s. Babin Potok, gde se nalazio 1. bataljon 17. ustaške brigade. U Vrhovinama i Crnoj Vlasti nalazio se 392. izviđački bataljon 392. nemačke divizije.

Selo Ramljani branio je 2. bataljon 847. pešadijskog puka 392. nemačke divizije, ojačan jednom baterijom.

Štab 19. divizije je naredio svojim brigadama da izvrše napad na neprijateljske položaje po sledećem:

— 5. brigadi na deo fronta ispred Babina Potoka i zauzmu ga;

— 14. brigadi na odsek fronta: k. 885, Visoki vrščić. Magarice, s tim da po proboju nastupa u pravcu s. Janjče;

— 6. brigadi da napada frontalno pravcem Ramljane —Lešće.

Dva bataljona ove brigade imala su da obrazuju manevarsku grupu i, nastupajući prema s. Turjanski, izvrše napad sa severa, pravcem: s. Mašić—Budžak—Mali kotar, (k. 898), na neprijatelja koji je držao položaje u s. Ramljane.

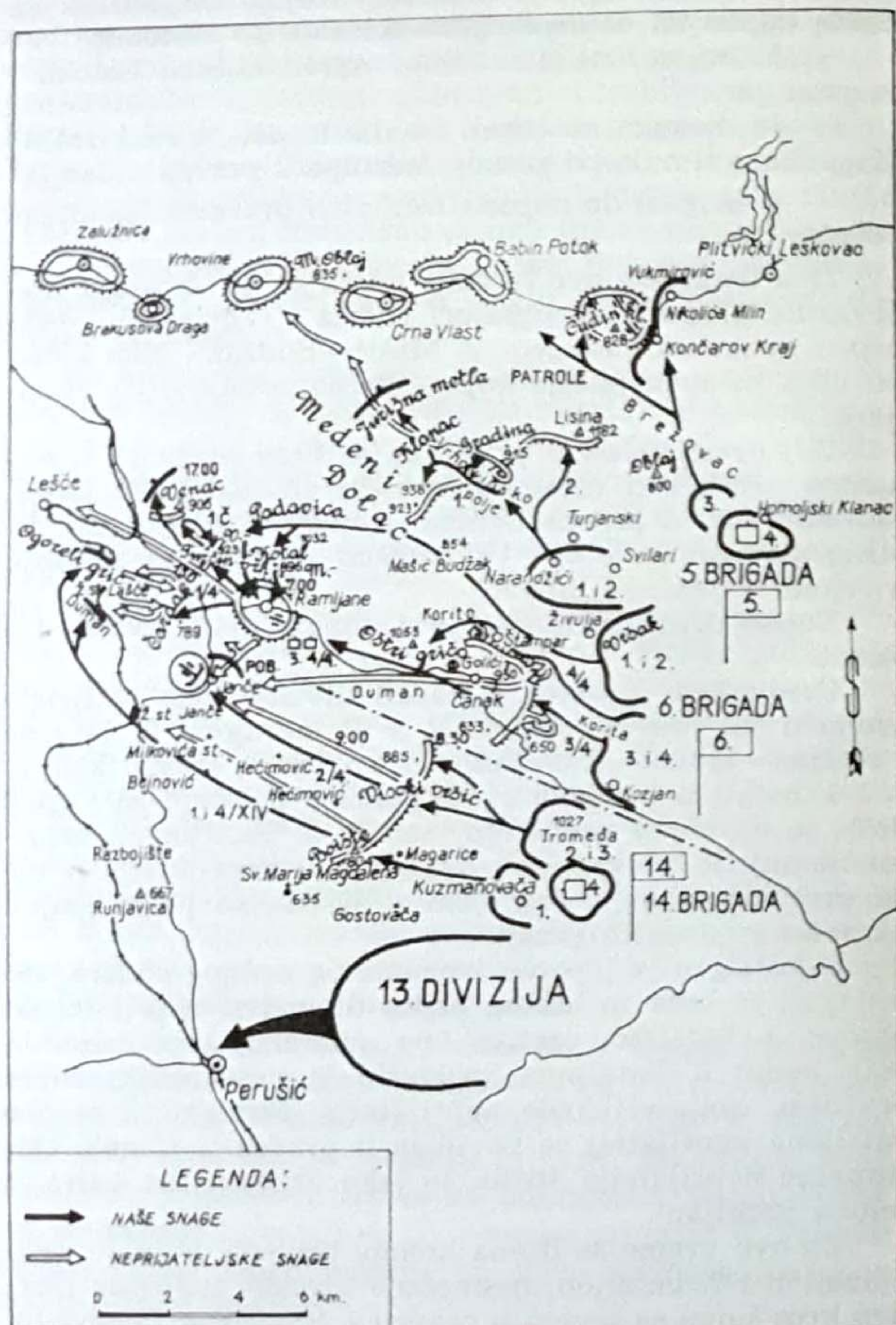
Cilj ovog manevra je bio da se brže izbije na dominantne položaje u rejonu železničke stanice Ličko Lešće, radi odbrane sa pravca Otočca. Divizijski artiljerijski divizion podržavao je 6. i 14. brigadu sa vatrenih položaja u rejonu Kozjan—Ljubovo.

Napad divizije otpočeo je 4. aprila 1945. godine u 6 časova.

Predviđeno vreme za napad divizije nije se moglo ostvariti na pravcu napada 3. i 4. bataljona 6. brigade i Kozjan—Čanak—Ramljane. U 2 časa 4. aprila, kad su 3. i 4. bataljon pošli na svoje polazne položaje za napad, došlo je do borbe u susretu između 3. bataljona i neprijatelja koji je bio krenuo u napad. Cilj neprijatelja je bio da protivnapadom i probojem u Krbavsko polje osujeti napredovanje naših snaga.

3. bataljon je i pored iznenadnog noćnog sudara, razvijajući se brzo za borbu, uspeo da zadrži neprijateljski prodor. 4. bataljon, osetivši po puščanoj i mitraljeskoj vatri sudar 3. bataljona, produžio je nastupanje svojim pravcem, obilazeći krilo neprijatelja. Pod pritiskom oba bataljona neprijatelj se povukao u pravcu s. Čanak. Odstupanje neprijatelja štitila je jaka artiljerijska vatra iz rejona Ramljani.

Za ovo vreme se desna kolona brigade, koju su sačinjavali 1. i 2. bataljon, nesmetano kretala usiljenim maršem kroz šumu sa severa u pravcu s. Ramljane. Obuhvatni manevar se potpuno odvijao po planu komandanta divizije. Tačno u 7 časova 4. aprila oba bataljona su izbila

Oslobođenje Ramljana (4. april 1945.)

severno od s. Ramljane do vatrenih položaja nemačke artiljerije. Pojava ovih bataljona izaziva strah kod Nemaca i oni napuštaju jednu kompletnu bateriju. U to vreme popušta odbrana neprijatelja na Dumanu pred 3. i 4. bataljonom i on se u neredu povlači u pravcu s. Janjče. Dok 3. i 4. bataljon gone razbijene neprijateljske delove, 1. i 2. bataljon napadaju utvrđene položaje na Vrh i Čardak, koje do 13 časova zauzimaju.

Nešto kasnije, oko 14.00 časova, neprijatelj na ove bataljone vrši protivnapad sa pravca Ličkog Lešća, snagama oko bataljona i dva tenka, ali bez ikakvog uspeha. 1. i 2. bataljon nastupaju za neprijateljem i do 17 časova zauzimaju kod železničke stanice Ličko Lešće dominantni vis Venac.

Neprijatelj, koji se povlačio sa položaja ispred s. Ramljana, gonjen od strane 3. i 4. bataljona naleće kod sela Studenaca na snage 14. brigade, koje ga obasipaju vatrom iz pešadijskog oružja i na njegovim leđima upadaju u s. Janjče, zarobljavaju celu jednu bateriju i nanose mu velike gubitke.

1. i 2. bataljon 6. brigade su čvrsto poseli dominantne položaje iznad Gackog polja i time je zadatak 19. divizije bio izvršen, sem što kod Babina Potoka napad 5. brigade nije uspeo.

Na taj način, dok su glavne snage 4. armije vodile borbe za oslobođenje Gospića 19. divizija je izvršila napad na nemački deo fronta između Kule i Turjanskog i, probijajući ga u toku 4. aprila, duboko prodrla prema severu, zauzimajući najpovoljnije položaje za sprečavanje nemačkog dejstva sa pravca Otočca, čime su sa te strane bile obezbeđene snage 4. armije, koje su vodile borbu za oslobođenje Gospića.

3. *Dejstva na području Gackog polja i manevar istočno od Otočca ka Brlogu*

Pošto su 4. aprila 6. i 14. brigada izbile na prilaze Gacke doline, kod štabova divizije i brigada nastala je dilema da li na dostignutoj liniji organizovati odbranu ili upasti u Gacku dolinu. Ni komandantu divizije ni komandantima brigade nije se sviđalo zadržavanje jedinica u

odbrani i više su voleli preduzimanje napada. Međutim, imajući u vidu sopstvene mogućnosti, komandant divizije je pravilno ocenio da je napad na Otočac suviše krupan poduhvat. Ovo tim pre što je 5. brigada još uvek bila angažovana u borbama oko Čudina klanca, a uz to je postojala i realna mogućnost prodora neprijateljskih snaga iz doline reke Une i njihovog udara u bok divizije. Ponesene elanom i postignutim uspesima 6. i 14. brigada su sa posednutih položaja samoinicijativno napadale na pojedine tačke neprijateljske odbrane. Naime, 14. brigada se spustila u Gacko polje i zauzela Lešće, odakle je napala Prozorinu (k. 648) i potom je zauzela, ali su je Nemci protivnapadom ponovo povratili.

U toku noći 4/5. aprila dostavljena je zapovest štaba divizije za napad na liniju: Crna Vlast—Vrhovine—Sinac—Lešće.

6. brigada imala je zadatak da jednim bataljonom napada neprijatelja u Vrhovinama, a glavninom da nastupa u pravcu Zalužnice i ovlada komunikacijom Vrhovine—Otočac. Štab brigade rasporedio je bataljone i dao im sledeće zadatke:

— 4. bataljon da nastupa pravcem: M. kotla, k. 898—Tonkovići—Gorci—Radići—Vrhovine, sa ciljem da zauzme Vrhovine, a potom da nastupa u pravcu Otočca;

— 2. bataljon da nastupa pravcem: žel. stanica Sinac—Majerovo vrelo—Panos—M. grič—k. 625, s ciljem da zauzme Zalužnicu i preseče komunikaciju Vrhovine—Otočac, da bi sprečio povlačenje neprijatelja iz Vrhovina;

— 1. i 3. bataljon da ostanu u brigadnoj rezervi i da budu spremni za uvođenje u borbu, s tim da u tom slučaju nastupa 3. bataljon na pravcu 4. bataljona, a 1. bataljon na pravcu 2. bataljona.

Napad je otpočeo u zoru 6. aprila.

4. bataljon, nastupajući pravcem M. kotla—Radići i to u koloni i nerazvijen za borbu, imao je jednu četu u prethodnici, koja je prošla između Brakuševica i k. 1100 koje je držao neprijatelj. Ovaj je sačekao da naiđe glavnina bataljona, pa je otvorio žestoku vatru. Tada je štab bataljona naredio 1. četi, koja je bila u prethodnici, da napadne na k. 1100, a 3. četi na k. 1124. Međutim, ovaj

napad nije uspeo i jedinice 4. bataljona, su bile prinuđene da se povuku u pravcu Radića.

Uz sadejstvo sa 2. bataljonom 5. brigade, 4. bataljon sa linije Radići—k. 1014 preduzima protivnapad na neprijatelja i uspeva da ovlada sa k. 1100 i k. 1124. Neprijatelj je počeo da se povlači u pravcu Vrhovine. Štab brigade tog momenta uvodi iz rezerve 3. bataljon sa kojim produžava gonjenje neprijatelja, a 4. bataljon povlači u rezervu.

3. bataljon, nastupajući za neprijateljem, izbio je na komunikaciju Vrhovine—Zalužnica, usmerivši napad na Vrhovine, ali se neprijatelj povlači u pravcu Čudina klanca.

2. bataljon se kretao pravcem: žel. stanica Sinac—Panos—M. grič u pravcu komunikacije Otočac—Zalužnica. Pod pritiskom 3. bataljona neprijatelj je napustio Zalužnicu, i povukao se u pravcu Otočca. Zbog sporosti pri kretanju, 2. bataljon nije uspeo da na vreme izbije na komunikaciju Zalužnica—Otočac i ne dozvoli da se neprijatelj povuče u pravcu Otočca.

Za sadejstvo sa snagama 14. brigade, pri oslobođenju Sinca, štab 6. brigade je odredio 1. bataljon koji je po izvršenju svog zadatka prešao put Zalužnica—Otočac i zauzeo Um, k. 795, orijentišući se ka Otočcu.

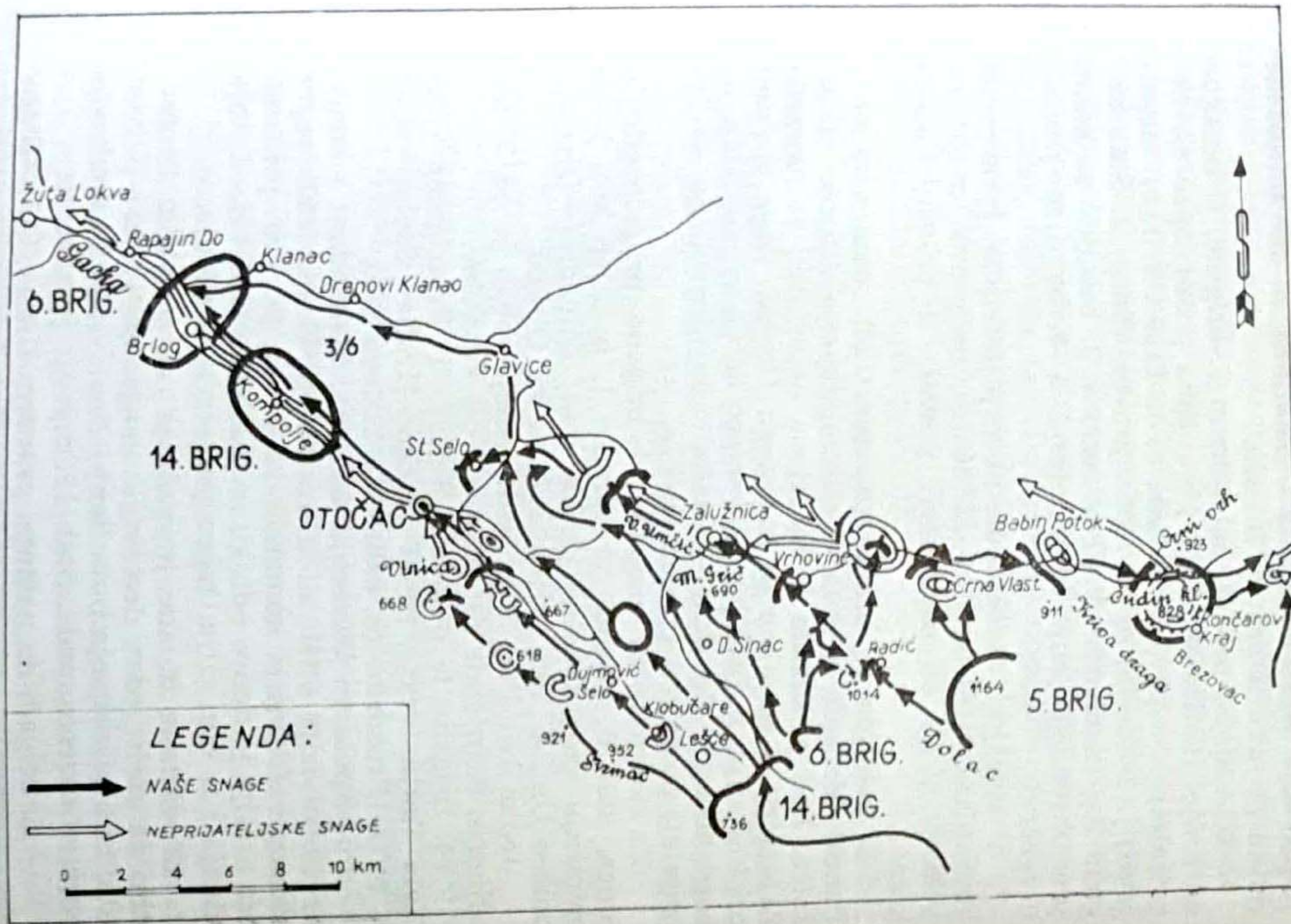
Jedan bataljon 5. brigade sadejstvovao je sa 3. bataljonom 6. brigade pri oslobađanju Vrhovine.

14. brigada je ovladala Sincom i Prozorinom i dostigla liniju: crkva Sveti Marko—Kraljev Stolac—Vital (k. 557)—Prozorine (k. 648)—Kostalčevo Selo.

Po uspešnom izvršenju zadatka, komandant i komesar 19. divizije otišli su u oslobođeni Gospić radi neposrednog referisanja komandantu 4. armije. Tom prilikom štab armije je doneo odluku za oslobođenje Otočca, Brinja i Senja i u tom cilju, izdao potrebno naređenje.

19. divizija dobila je zadatak da oslobodi Otočac, s tim da posle jedan deo svojih snaga uputi preko Krivog Puta, radi presecanja puta Senj—Novi Vinodol i obuhvata Senja sa severozapada. Štab 19. divizije je naredio:

— 6. brigadi da nastupa pravcem Um (k. 795)—Staro Selo—Kompolje i da preseče neprijateljsku odstupnicu iz Otočca u pravcu severa i zapada;

Oslobođenje Otočca (5. april 1945.)

— 14. brigadi da preko Vinice izvrši napad na Otočac i da ga oslobodi;

5. brigadi da zauzme Čudin klanac.

Bataljoni 6. brigade su dobili zadatak:

2. bataljon da nastupa pravcem Um (k. 557)— i da ovlada k. 566;

1. bataljon da ovlada Starim Selom;

3. i 4. bataljon da ostanu u rezervi.

Napad je počeo 6. aprila ujutro.

2. bataljon je napao neprijatelja na k. 566 i, uprkos njegovog ogorčenog otpora, uspeo da ga u 13 časova potisne u pravcu Otočca; dok je 1. bataljon sporo nastupao preko k. 460 i k. 449 da bi po podne istog dana ovladao Starim Selom, posle čega je produžio u pravcu Kompolja.

14. brigada je ovladala spoljnom odbranom Otočca i u 16 časova otpočela sa napadom na sam grad.

Komandant divizije, ocenjujući pravilno situaciju — da će 14 brigada ubrzo zauzeti Otočac i da će se neprijatelj povući u pravcu severa, naređuje štabu 6. brigade da 3. i 4. bataljonom iz svoje rezerve i pridodatim tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade, ubrzanim maršem, krene preko sela: Škare, Glavace, Drenov Klanac, Brlog, sa zadatkom da neprijatelju preseče odstupnicu iz Otočca u pravcu Žute Lokve. U tom cilju on daje uputstvo komandantu brigade da jedan bataljon prebaci tenkovima i izvrši tenkovski desant u rejonu Brloga.

Štab 6. brigade izvršava navedeno naređenje i 3. bataljon prebacuje u Brlog. U Brlogu je nemačka zaštitnica otvorila snažnu vatru svoje artiljerije na 3. tenkovski bataljon i primorala ga da se razvije za borbu.

Neprijatelj je pružao žilav otpor dok nisu prošle njegove snage koje su se povlačile iz Otočca, pa se tada, kad je već bio pao mrak, povukao u pravcu Žute Lokve i Senja.

Do tada su u rejon Brloga pristigle i ostale snage brigade i tu zanoćile. Pri gonjenju neprijateljskih snaga, koje su se povukle iz Otočca, 14. brigada je stigla u Kompolje gde je i zanoćila. 5. brigada nije uspela da uništi neprijateljske snage na Čudinom Klancu i one su se pa-

dom mraka povukle u pravcu Dabra. 6. brigada je u ovim borbama nanela neprijatelju znatne gubitke i zaplenila jednu kompletnu bateriju i komoru jedne veće nemačke jedinice.

4. *Napad za Žutu Lokvu i borbe za oslobođenje Senja i Bribira*

Posle povlačenja iz Otočca, 392. nemačka divizija se zadržala na novim položajima za odbranu: Žuta Lokva—Vratnik—Sv. Juraj (na jadranskoj obali), sa ciljem da spreči dalje nastupanje 4. armije u pravcu Rijeke. Iako je u borbama za Otočac pretrpela znatne gubitke, ona je uporno branila pojas od mora do Kapele.

Štab 4. armije je doneo odluku da 392. nemačku diviziju odbaci na obalu i da joj preseče odstupnicu u pravcu Sušaka i tako stvori uslove za njeno okruženje i uništenje.

Štab armije je 6. aprila dostavio zapovest štabu 19. divizije za produženje napada na nemačke položaje u Prokikama i Žutoj Lokvi. Tada je 9. divizija, po oslobođenju Jablanca, nastupala obalom, a 26. divizija bila u pokretu u pravcu Otočca.

Štab 19. divizije je odlučio da jednom brigadom istovremeno napadne Prokike i Melnicu, a drugom Žutu Lokvu koja je predstavljala vrlo jako uporište; potom, kada se zauzmu ti neprijateljski položaji, da ove dve brigade izbiju na morsku obalu kod s. Krmpota, te da se na taj način preseče 392. nemačkoj diviziji odstupnica iz Senja. 5. brigada je bila prebačena kao divizijska rezerva u Brlog.

Prema zapovesti štaba divizije 14. brigada je imala zadatak da nastupa pravcem: Rapajin Do—Rapajin Klanac—Prokike i da po zauzimanju ovih mesta produži nastupanje preko Krivog Puta u pravcu obale.

6. brigada, ojačana 2. bataljonom 1. tenkovske brigade i divizijskim artiljerijskim divizionom, imala je zadatak da napadne neprijatelja na položajima ispred Žute Lokve i zauzme je: Predviđeno je da napad 6. brigade

podržavaju 1. i 3. divizion artiljerijske brigade 4. armije sa vatrenih položaja u s. Rapajići.

7. aprila 1945. godine u 6 časova 6. brigada je, posle artiljerijske pripreme, izvršila napad na Žutu Lokvu. 3. bataljon napadao je preko Rapajina Dola u pravcu Žute Lokve, 4. bataljon u pravcu Prokika, 2. bataljon je upućen radi osiguranja napada brigade sa pravca Brinja, dok se 1. bataljon nalazio u brigadnoj rezervi.

Nemci su sačekali 3. bataljon na položajima ispred Žute Lokve kod Rapajina Klanca, gde se razvila žestoka borba za ove položaje. Uz pomoć tenkovskog bataljona 3. bataljon je uspeo da odbaci Nemce u pravcu Žute Lokve.

Posle izvršene artiljerijske pripreme, uz sadejstvo tenkova, u 15 časova, 3. bataljon je preduzeo napad na Žutu Lokvu.

Neprijatelj se počeo neorganizovano i naglo povlačiti u pravcu Vratnika, ostavljajući znatan deo materijala, teže oružje i veliki broj mrtvih. U 17 časova snage 3. bataljona potpuno su ovladale Žutom Lokvom. 4. bataljon je vodio borbu za Prokike i neprijatelj je postepeno pod borbom počeo da odstupa. Štab brigade naređuje da se uputi jedan vod tenkova kao pomoć 4. bataljonu, koji je nastavio gonjenje neprijatelja preko Crnog vrha u pravcu Krivog Puta.

Prema naređenju štaba divizije, štab 6. brigade je 8. aprila rasporedio svoje jedinice i dao im potrebne zadatke.

1. bataljon je krenuo levo od puta Krivi put—Senj i napao neprijateljske položaje na trigonometru 586 i k. 583 i njima ovladao. Neprijateljski protivnapad bio je odbijen. Dve čete su ostale na ovim položajima i tu zanoćile, dok su se ostale snage bataljona smestile severno od Senja, u selu Ulenčevu.

4. bataljon je dobio zadatak da ovlada k. 451 i 769. Kota 541 nije bila posednuta, pa je jedan deo snaga ovog bataljona produžio nastupanje i izbio na Klenovu kosu, dok su ostali njegovi delovi preduzeli napad na posednutu k. 769, odakle su odbacili neprijatelja, preduzeli gonjenje u pravcu Svete Jelene i izbili na put Otočac—Novi Vinodol.

Posle izbijanja na navedeni put, 4. bataljon je zaposeo položaje na kosi kod sela Šabine i uzvišici, gde se nalazi crkva Sv. Jelene i na taj način je 392. nemačkoj diviziji bila presečena odstupnica u pravcu severa.

Da bi se obezbedio od raspršenih ustaških jedinica sa pravca Vratnika, koje su se od Gospića povlačile prema severu, 2. bataljon je poseo položaje na Veljunu (tt. 889). 3. bataljon je bio u brigadnoj rezervi, u rejonu Stražbenice.

Narednog dana u zoru nemačke snage, jačine oko jednog bataljona, dolazeći od Senja, naišle su u svom pokretu prema Novom, na delove 4. bataljona, koji su se nalazili u putarevoj kući, na komunikaciji Senj—Krivi Put radi obezbeđenja ovog pravca. Nemci su uspeli da priđu neopaženo, zbog slabe budnosti delova za obezbeđenje, i da napadnu naše snage u navedenoj zgradi.[213] Oni su upotrebili i protivkolske topove, ali su naši borci pružili žestok otpor. Ubrzo je štab divizije, saznavši za ovu borbu, uputio 1. tenkovski bataljon koji je sa 4. bataljonom 6. brigade odbacio Nemce u pravcu Senja, nanevši im velike gubitke.

Posle ovih borbi, štab 6. brigade ostavlja na položajima kod sv. Jelene 3. bataljon, a sa ostala tri bataljona kreće sa pravca Krivog Puta prema Senju.

U međuvremenu je 26. divizija oslobodila Vratnik (jugoistočno od Senja) i pred sobom potisla neprijateljske snage u Senj. Pritisnut od strane 26. divizije, neprijatelj je, koristeći noć, maglu i jaku buru, 9. aprila oko 3 časa počeo da se izvlači iz Senja.

Do 9 časova istog dana neprijatelj je uspeo, pošto je potisnuo delove 4. bataljona sa položaja na sv. Jeleni, da se probije do Klenove kose. Za celo to vreme neprijateljska kolona nalazila se pod vatrom jedinica 6. brigade.

---

[213] Komandir čete Ušljebrka Srećko izvršio je ispad, pokušavajući da četu izvuče iz okruženja i uništenja, ali je tom prilikom poginuo, a komesar čete se ubio, plašeći se da živ padne u ruke Nemaca. U takvoj situaciji komandu nad četom preuzeo je komandir voda Vladimir Dobrić Brole, organizovao odbranu i onemogućio zauzimanje zgrade do dolaska pojačanja.

14. brigada je uspela da posle presecanja komunikacije kod Šatora tu organizuje položaje za odbranu i zadrži čelo neprijateljske kolone.

Štab 6. brigade je uveo u borbu 3. bataljon iz brigadne rezerve koji je do pada mraka neprekidno napadao po celoj dubini neprijateljsku kolonu i naneo joj velike gubitke.

Pod žestokim napadima dva bataljona iz sastava 6. i 14. brigade, neprijateljska kolona je bila uništena. Samo se mali broj spasao: jedan deo su prihvatile na obali dve trabakule, a neke male grupice su uspele da se pod zaštitom noći probiju do Novog.

Predveče 9. aprila bataljoni 5. brigade uništili su neprijateljske snage, koje su pokušale da se iz Senjske drage probiju preko Franciskovca, a tako isto i one koje su se probijale preko Veljuna.

Sa snagama 26. divizije u oslobođenju Senja učestvovali su 1. i 2. bataljon 6. brigade i u 17 časova sa severa ušli u grad, gde se nastavila ulična borba. Oko 18 časova istog dana Senj je bio oslobođen, a 292. nemačka divizija potpuno uništena.[214]

---

[214] O čišćenju obale do Senja u dnevnom izveštaju Vrhovnom štabu od 9. aprila štab armije piše: „Posle osolobođenja Otočca i Jablanca odlučili smo izvršiti opkoljavanje nepr. snaga na prostoriji Senj—Vratnik—Sv. Juraj. U cilju realizovanja toga plana 19. divizija dobila je zadatak da izvrši brz prodor pravcem Žuta Lokva—Krivi Put—Krmpote, s težnjom obuhvata Senja sa severozapada. 26. divizija nastupila je opštim pravcem Otočac—Vratnik—Senj, dok je 9. divizija bila na levom krilu, čisteći obalu od Karlobaga u pravcu Senja. Posle upornih borbi na desnom krilu, noću 8/9. 4, 19. divizija završila je opkoljavanje neprijateljske grupacije izbijanjem na cestu Novi—Senj. 9. IV 26. div. frontalnim napadom na vrlo utvrđene nepr. položaje na Vratniku probila je posle ogorčene borbe spoljnu odbranu Senja i u sadejstvu sa 19. div. oslobodila grad Senj", a prema dnevnom izveštaju od 11. aprila, rezultati borbe na sektoru Senja bili su sledeći:

Ubijeno 2109 nepr. vojnika, 100 oficira, komandant nemačke 392. legionarske divizije general-lajtnant Mickl. Zarobljeno 1638 nepr. vojnika, 27 oficira sa komandantom 847. puka (pukovnik Reišigner), a zaplenjeno: 1693 puške, 81 pištolj, 89 puškomitraljeza, 88 „šaraca", 2 pa-mitraljeza, 5 lakih bacača, 14 teških mitraljeza, 12 teških bacača, 19 topova i dosta ostalog ratnog materijala. (Arhiv, VII, reg. br. 27, k. 311—A).

U toku dva dana po oslobođenju Senja jedinice 6. brigade su uništavale manje razbijene neprijateljske grupe po šumama severno od Žute Lokve—Senj, koje su se sa Vratnika i iz Senja izvukle, pokušavajući da zaobilaznim putevima izbiju u rejon Rijeke. Veći broj takvih grupa su uništile ili zarobile jedinice 19. divizije.

Prema odluci štaba armije da produži sa nastupanjem svih svojih snaga u pravcu severa, 19. divizija je dobila zadatak da nadire duž morske obale, sa ciljem da oslobodi Novi i Crkvenicu, radi stvaranja što povoljnijih uslova za oslobođenje Rijeke.

6. brigadi je naređeno da sa prostorije Mokra—Ravno krene pravcem: Donja Glavica—Krmpote—Zalipnik—Breze—Maševo i da preseče komunikaciju Novi — Kraljevica. Levo od nje je nastupala 14. brigada: pravcem Krmpote—Žalipnik, a desno 5. brigada pravcem: Krivi Put—Platnjava.

6. brigada je izvršila predviđeni pokret i 14. aprila do 17 časova se prikupila u rejonu Lišnjakova draga—zaselak Crni Kal.

Odmah po pristizanju brigade u navedeni rejon, 1. bataljon je dobio naređenje da od neprijatelja očisti Bribir, a potom da sa severa napadne na Novi u sadejstvu sa 14. brigadom, koja je imala da s juga napadne na grad. 2. bataljon je dobio zadatak da pročisti s. Štapicu i da ovlada raskrsnicom puteva kod k. 130, s tim da delom snaga nastupa u pravcu Selca. U rezervi su ostali 3. i 4. bataljon.

Pred mrak 14. aprila bataljoni su preduzeli napad, ali usled vrlo dobro organizovane i uporne odbrane na liniji k. 87P — 811 — 880 celu noć su bili zaustavljeni ispred ovih položaja.

Narednog dana napad bataljona je počeo ujutro i u 13 časova oni su uspeli da zauzmu neprijateljske položaje, pa su se Nemci povukli u Selce i Bribir, odakle su sa položaja k. 293, k. 257. i k. 290 pružili jak otpor. Naši

2. bataljon 6. brigade posle oslobođenja Senja u pokretu za oslobođenje Novog Vinodola — april 1945. godine.

premoreni bataljoni nisu uspeli da skrše neprijateljski otpor na ovim položajima koje su Nemci ogorčeno branili. Ova upornost Nemaca se može objasniti time što su oni ovde nastojali da u toku noći 15/16. aprila obezbede povlačenje svojih snaga iz Novog prema Selcu. Najzad su se pre zore povukli i ovi delovi za obezbeđenje.

14. brigada je oslobodila Novi, 5. brigada Crikvenicu, a 6. brigada je, posle povlačenja Nemaca, u zoru ušla u Bribir.

U borbama za oslobođenje Otočca, Senja i Bribira, u vremenu od 2. do 16. aprila 6. brigada je nanela neprijatelju sledeće gubitke: 446 mrtvih i 422 zarobljena vojnika, podoficira i oficira.[215]

---

[215] Bojna relacija 6. brigada, Arhiv, VII, k. 1022, F—1—3, dok. br. 1.

Oslobođenje Novog, Selca i Crikvenice (15. april 1945.)

Gubici 6. brigade su bili: 80 poginulih i 124 ranjena borca i starešina.[216]

Brigada je zaplenila u vremenu od 2. do 16. aprila 1945. god.:

— pušaka	216	— poljskih kuhinja	1
— pištolja	24	— telefona	18
— šmajsera	10	— telefonskih centrala	2
— puškomitraljeza	4	— radio-stanica	11
— teških mitraljeza	1	— kamiona	3
— „šaraca"	38	— motocikla bez prikolica	2
— pa-mitraljeza	2	— bicikla	12
— lakih bacača	3	— kola jednoosovinskih	11
— teških bacača	8	— kola dvoosovinskih	14
— topova	7	— koturova sa kablom	20
— topovskih granata	424	— tenkova	1
— ručnih bombi	49	— konja	72
— puščanih metaka	52.000		
— artiljer. durbina	2		
— telemetara	5		

5. *Oslobođenje Plasa i Hreljina i borbe na Rečini*

Nakon oslobođenja Novog, Selca i Crikvenice, 19. divizija je 16. aprila izbila ispred ostalih jedinica armije, oslanjajući se levim krilom na obalu Jadranskog mora, a desnim na planinske obronke južno od Fužina.

6. brigada je izbila na liniju: Medveđak (k. 1027) — Razomir (k. 879); 5. brigada na liniju: Drivenik—Sveti Jakov; 14. brigada u rejon Luča; divizijski artiljerijski divizion u rejon Razomir, a pridati 2. divizion armijske artiljerijske brigade u rejon Ledenice.

19. divizija je dobila zadatak da ovlada linijom: Lič—Fužine—Plase, a potom da obuhvatom sa severoistočne

---

[216] *Poginule starešine:* komandant 4. bataljona Iso Pavlica; komandiri četa: Srećko Ušljebrka i Dane Bobić.

Ranjeni: komesar poručnik Jovan Bjedov; načelnik štaba brigade poručnik Ante Brečić; poručnik Marijan Martinović; potporučnici: Anđelo Eškinja, Andrija Šegota, Stevo Masnikosa, Josip Perko, Srećko Zečević, Ivica Miočić, Vice Vlatković, Mate Franov, Josip Kaleb.

Zastavnici: Dušan Jović, Mijat Roko, Ilija Olujić, Nikola Gugleta, Ivo Morić, Ilija Puvača, Ivo Radman, Petar Graovac, Petar Radula, Simo Kuridža, Simo Manojlović, Petar Prostran, Ivo Komnenović, Drago Oštrić, Pavo Stošić, Mile Melada, Vjekoslav Strikić, Ivan Končar, Dušan Marinković, Ivan Marnić i Srećko Komozec.

1. bataljon 6. brigade u Novom Vinodolu, april 1945. godine, spreman za pokret u borbu za oslobođenje Sušaka i Rijeke

strane zauzme Bakar. Za izvršenje ovog zadatka štab 4. armije je ojačao 19. diviziju 2. bataljonom 1. tenkovske brigade i 4. motorizovanim brdskim divizionom armijske artiljerijske brigade, a radi izvršenja određenog zadatka pod njenu komandu je stavljena i 12. brigada 26. divizije.

Na odseku fronta napada 19. divizije, Zlobin—Plase—Crikvenica, branio se 1048. puk 237. nemačke divizije.

Brigade su imale zadatke:

6. brigada, ojačana 1. brdskom motorizovanom divizijom, da sa prostora: Medvedjak, k. 1027 — Zebar-glava, k. 884 — Razomir, k. 989, u ulozi srednje divizijske kolone probije neprijateljski front na odseku ž. st. Plase—Melnica, izvrši obuhvat Hreljina sa severoistočne strane, zauzme ga i nastavi prodor u pravcu Meja-Gaj. Za izvršenje ovog zadatka brigada je upotrebila svoja tri bataljona, dok je 1. bataljon odredila za razbijanje neprijatelja u pravcu Zlobina da bi obezbedila svoj desni bok.

Po zauzeću komunikacije Plase—Zlobin, ovaj bataljon je imao da posedne položaje na liniji: k. 691 — Mrazevski vrh, k. 762 radi obezbeđenja izvršenja zadatka divizije.

Na pravcu Plasa divizija je upotrebila i pridodati tenkovski bataljon.

Napad je otpočeo 17. aprila u 6,30 časova.

6. brigada je preduzela napad u borbenom poretku od dva ešelona. U prvom ešelonu su bili 3. i 4. bataljon, a u drugom 1. i 2. bataljon. 3. bataljon napadao je pravcem: k. 685, 637 i 307, a 4. pravcem: k. 741 i 822. 4. bataljon je, posle kraće borbe, uspeo da odbaci neprijatelja sa njegovog položaja u Zlobin i u 9 časova uhvati vezu, desno, sa delovima 14. brigade; pa upućuje jedan vod u pravcu Zlobina sa zadatkom da potpomogne 14. brigadu koja je napadala na to mesto.

Štab brigade u 11 časova ubacuje u borbu tenkovsku četu na front 3. bataljona, koji posle artiljerijske i minobacačke pripreme preduzima odlučan napad i odbacuje neprijatelja u pravcu Plasa. Međutim, tenkovi nisu pružili očekivanu pomoć zbog teškog terena i jake neprijateljske artiljerijske vatre.

Oko 11,30 časova štab brigade ubacuje u borbu i 2. bataljon u prostor između 3. i 4. bataljona sa zadatkom da pomogne 3. bataljon pri oslobođenju ž. stanice Plase i Hreljina, s tim da svoj pravac napada usmeri ka k. 703 i 424. U 13 časova 3. i 4. bataljon su izbili na ž. stanicu Plase.

Oko 16 časova 4. bataljon je napao na k. 703 i posle jednočasovne borbe uspeo da je zauzme, a potom goni neprijatelja ka k. 424, koju ovaj uporno brani, potpomognut jakom artiljerijskom vatrom, ali je oko 19,30 časova bio prinuđen da se povuče. Bataljon je zanoćio na dostignutoj liniji, održavajući kontakt sa neprijateljem u pravcu Praputnika.

Pošto je ovladao ž. stanicom Plase, 3. bataljon je nastavio gonjenje neprijatelja u pravcu Hreljina i prednjim delovima ušao u Ružić—Selo. Oko 19 časova, pošto se sredio, ovaj bataljon je preko kote 307 preduzeo napad na neprijateljske snage u Hreljinu, koje su pružile jak otpor, ali su oko 20 časova bile savladane i prinuđene da se povuku u pravcu Praputnika.

4. bataljon se povukao sa položaja i razmestio u rejon ž. stanice Plase, a 1. bataljon kao brigadna rezerva u Mreljinu.

Sutradan 18. aprila 6. brigada nastavlja gonjenje neprijatelja. Jedna četa, 3. bataljona nastupa putem Hreljin—Praputnik. Istovremeno, preko Meja-Gaja, u pravcu Praputnika nastupa i 2. bataljon i uspeva da prodre na ivicu naselja. Međutim, pošto je neprijatelj uspeo da odbaci 5. brigadu sa položaja kod Crnog vrha, preduzeo je napad na 2. bataljon, odbacio ga na liniju k. 340 i 360 i na ovu zadnju kotu produžio sa napadom. Tada stupa u dejstvo četa 3. bataljona sa puta Hreljin—Praputnik, napadajući neprijatelja bočno, čime je ukazala vrlo efikasnu pomoć 2. bataljonu. Neprijatelj je bio prinuđen da se povuče na zapadne padine k. 360.

3. bataljon je delom svojih snaga napao neprijatelja na Crnom vrhu, ali bez uspeha. Isto tako je napad ovog bataljona, oko 17 časova, na Praputnik ostao bez rezultata. Štab 6. brigade je izdao 3. bataljonu naređenje da ostane na položajima koje je držao. Isto takvo naređenje dobio je i 2. bataljon. To je bilo u vezi sa odlukom da položaje ova dva bataljona preuzmu snage 13. brigade 26. divizije. Smena jedinica izvršena je oko 23 časa pa su 2. i 3. bataljon bili povučeni u Hreljin.

U toku iznetih borbi 6. brigada je oslobodila železničku stanicu Plase, prodrla dalje prema zapadu, izbila na liniju Obešenjak, k. 703 — k. 424, a time ugrozila nemačke snage u Hreljinu i Meja-Gaju.

14. brigada je ovladala Zlobinom i produžila da goni neprijatelja, a 5. brigada je probila neprijateljski front na odseku Veliki dol, k. 197, i produžila nastupanje delom snaga u pravcu Kraljevice, a delom snaga u pravcu Bakarca.

Zbog proboja fronta na odseku Plase—Zlobin, i izbijanja 6. brigade u rejon Hreljina, Nemci su se pred 19. divizijom povukli na liniju: Lakovica, k. 656 — Trebestin, k. 610 — Svib, k. 614 — Glavčina, k. 360 — Crni vrh, k. 229. Do pada mraka 17. aprila, brigade 19. divizije, u neprekidnom kontaktu sa Nemcima, izbile su i to:

6. brigada na liniju raskrsnica puta u Križišću, žel. stanice Plase — k. 424;

Oslobođenje Zlobina, Hreljina i Kraljevice (17. april 1945.)

5. brigada na liniju Crni vrh—Kraljevica;

14. brigada na liniju Lukavište, k. 614—Koritnjak, k. 495.

Po naređenju štaba 19. divizije, 6. brigada je sledećeg dana, 18. aprila, uputila 1. bataljon pravcem: žel. stanica Plase, Meja-Gaj—Gorište—Koritnjak, k. 496—Ostrvica, sa zadatkom da sadejstvuje pri napadu 14. brigade na Svib.

4. bataljon je nastupao pravcem: Ostrvica—Kamenjak, k. 838, uhvatio vezu sa delovima 13. divizije koji su se nalazili na Humu, k. 709 i oko 9 sati ovladao Kamenjakom, k. 838.

Štab 6. brigade naređuje 4. bataljonu da produži prodor i napadne nemačke položaje koji su se nalazili na liniji k. 496 — k. 315 i k. 411, čijim držanjem su Nemci nastojali da omoguće povlačenje svojih snaga od Mrzlih Voda.

6. brigada je uspela 19. aprila u 15 časova da odbaci neprijatelja u pravcu Podhuma, posle čega se 4. bataljon spustio u Krikovicu, a 1. bataljon nastavio gonjenje neprijatelja u pravcu Podhuma da bi ga što pre oslobodio, ali u tome nije uspeo.

I sutradan se borba nastavlja sa najvećom žestinom, ali je neprijatelj zadržao svoje položaje na liniji Lisac, tt. 449 i k. 302. Komandant 13. divizije ubacuje u borbu dva tenkovska bataljona. Posle žestokih okršaja neprijatelj je bio prinuđen da se povuče ispred 6. brigade i to prvo na liniju Grobničko polje—Hum, a zatim u pravcu Jelenje. Po završenom zadatku privremeno pridata dva tenkovska bataljona vraćena su u sastav 13. divizije.

Desno od 1. bataljona ubačen je 3. bataljon sa zadatkom da napada u pravcu Potkilovca i on je 20. aprila u 16 časova prešao Rečinu i kod s. Martinova obrazovao mostobran.

1. bataljon je izbio u Drašicu, a potom u s. Jelenje.

Pošto su izbile na Rečinu, jedinice 6. brigade su tu zanoćile, pripremajući se za prelaz koji je izvršen 21. aprila u zoru i to:

— 2. bataljon u pravcu k. 495;

— 4. bataljon u pravcu k. 514.

Neprijatelj nije reagovao dok se naše jedinice nisu približile njegovim bunkerima a tada je otvorio ubitačnu vatru, pa su naše snage bile prinuđene na povlačenje.

Istog dana u 7 časova, posle artiljerijske pripreme, bataljoni 6. brigade ponovo polaze u napad, ali su i ovog puta bili odbijeni i to uz velike gubitke, usled vrlo jakog dejstva neprijateljske artiljerije, minobacača, mitraljeza i drugih oružja. Pod zaštitom artiljerijske vatre oko 14 časova izvršena je na položajima smena naših jedinica. Dok su snage, koje su do tada bile na položajima, silazile, nove snage su podilazile ka neprijateljskim položajima i uspele da se unekoliko u njih infiltriraju. Međutim, neprijateljske snage su, zahvajujući svojim utvrđenjima i položajima koji su dominirali prilazima, bile u stanju da, tukući čitav prostor svojom ubitačnom vatrom, osujete svaki naš znatniji uspeh.

22. aprila 1. bataljon je smenio na položaju 4. bataljon, koji je bio povučen radi popune i sređivanja. Dok su snage 1. bataljona posedale položaj, štab 6. brigade je naredio 3. bataljonu da preko s. Varine, k. 606, izbije na k. 611 i napadne neprijatelja na k. 601, a potom da preko Murišćine nastupa na Marčelje. Pošto se izmenila situacija kod 13. divizije na odseku fronta kod Klane, to je navedeno naređenje 3. bataljonu bilo dopunjeno time što je on imao da jednim delom snaga pomogne 1. bataljonu pri zauzimanju k. 514.

U 11,30 časova bataljoni su izvršili podilaženje neprijateljskim položajima i otpočeli napad. 3. bataljon se sukobio sa neprijateljem na k. 574, oko koje se povela žestoka borba. 1. i 2. bataljon, pošto su izvršili podilaženje neprijateljskim položajima, uspeli su da se u njih ukline i zauzmu neke bunkere, ali su na ovom i inače teškom terenu bili izloženi ubitačnoj neprijateljskoj vatri iz svih oružja.

Zbog žestokog otpora i velikih gubitaka, štab divizije je u 16 časova naredio da se sve snage 6. brigade, sem 3. bataljona, povuku na desnu obalu Rečine.

Sutradan, 23. aprila, naređeno je: 3. bataljonu da napadne k. 611; 4. bataljonu da sadejstvuje sa 3. bataljonom, s tim da jednu četu upotrebi radi napada na

k. 601, u pravcu s. Studena; 2. bataljon da napadne k. 574, s tim da jednu četu upotrebi protiv neprijatelja na k. 530.

Borba je počela 23. aprila u 10 časova i sa nesmanjenom žestinom vođena u toku sledećeg dana, ali bez rezultata, pošto je neprijatelj držao izvanredno pogodne prirodne položaje, ojačane utvrđenjima, koja su bila podignuta na bivšoj jugoslovensko-italijanskoj granici između dva svetska rata. I ovog puta naše jedinice uspele su da zauzmu neke bunkere i delove neprijateljskog položaja, ali su se morale povući zbog jake unakrsne i bočne vatre koja im je nanosila teške gubitke. Mostovi na Rečini bili su porušeni, što je još više otežavalo situaciju. Inžinjerijski bataljon divizije pokušao je da napravi most ali u tome nije uspeo zbog jake neprijateljske vatre.

U toku teških borbi 4. bataljon je uspeo da ovlada položajima k. 711 i k. 600. U isto vreme ubačene su u borbu dve čete 2. bataljona levo od snaga 4. bataljona. Neprijatelj je, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, u protivnapadu uspeo da odbaci 4. bataljon sa k. 711 i k. 600. Za ovo vreme je jedna četa 2. bataljona, koja je bila u rezervi kod k. 808, uspela da povrati k. 606 koju je neprijatelj bio zauzeo.

Oko 17 časova neprijateljske snage su iznenada napale na desno krilo 2. bataljon i on je bio prinuđen da se povuče na levu obalu Rečine, s tim što je na njenoj desnoj obali zadržao dva voda radi neprekidnog uznemiravanja i uznuravanja neprijateljskih snaga.

Štab 4. armije je odlučio da desnim i levim krilom armije probije neprijateljsku odbranu, s tim da krilima nastupa u pravcu Trsta, a da na centralnom delu fronta ostavi 12, 26. i 19. diviziju, da se bore sa neprijateljem na Rečini.

Tako je 20. divizija izbila u Mašun, a 9. divizija se iskrcavala na istočnoj obali Istre. Na Rečini je situacija ostala po starom.

5. brigada je napadala bez uspeha svoj deo fronta, a jedan bataljon 14. brigade preduzeo je napad na Luban, k. 499, ali bez rezultata. Pošto se nije ništa postiglo pri ponovnom noćnom napadu, ovaj bataljon je povučen na levu obalu Rečine. Na frontu napada 6. brigade kao i ostalih brigada 19. divizije, i u toku 25. aprila, osim artilje-

rijske vatre i patrolne aktivnosti nije bilo drugih dejstava. 26. aprila, uz podršku jake artiljerijske vatre, jedinice brigade su vršile pritisak na neprijatelja duž celog fronta. Zadatak ovog pritiska bio je da se izvrši prodor kroz neprijateljski položaj. Svi pokušaji da se probiju neprijateljski položaji ostali su bez uspeha.

Na uporno insistiranje štaba 4. armije, 19. divizija je, ojačana sa četiri artiljerijska diviziona i jednim tenkovskim bataljonom, preduzela opšti napad sa ciljem proboja fronta na Rečini. Zadatak 6. brigade je bio da uz podršku 1. čete 1. tenkovskog bataljona probije front na prvacu Kukuljani—Kapica.

Štab 6. brigade je 26. aprila dao sledeće zadatke svojim bataljonima: 3. bataljonu da izvrši prodor na pravcu k. 530 i 505; 2. bataljonu da, izbijanjem na k. 574, napadne neprijatelja sa severne strane ka k. 514, radi sadejstva sa 1. bataljonom koji je imao da ovlada ovom kotom; a posle toga je trebalo da 2. bataljon napadne na Marčelj. Zadatak artiljerije je bio da tuče pojedine otporne tačke i eventualne neprijateljske pokrete. Tenkovski bataljon je imao zadatak da se ubaci u borbu kada ovlada k. 514, pošto se tek tada pružala terenska mogućnost njegove upotrebe.

Napad je počeo 27. aprila u 7,30 časova. Prethodila mu je artiljerijska priprema, koja je trajala pola sata. Ovom prilikom naša avijacija je tukla neprijateljske položaje, neutrališući njegovu vatru. Od početka napada borba je bila vrlo oštra, juriši su se ređali u toku celog dana. U neprijateljske položaje vršeni su prodori na odsecima svih bataljona, ali neprijateljska odbrana nije probijena ni ovog dana. Neprijatelj je te naše istaknute delove tukao jakom unakrsnom vatrom, pa su bili prinuđeni da se uz osetne gubitke povlače na polazne položaje.

Neprijateljske položaje obasipali su naši topovi i minobacači, ali su to bili neobično prirodno jaki položaji sa solidnim fortifikacijama pa su uspešno odolevali.

U toku 28. aprila vršeno je više uzastopnih napada. Tako se 1. bataljon primakao neprijateljskim položajima vrlo blizu, ali je dočekan ručnim bombama i uz velike gubitke, bio prinuđen da se povuče. Isto tako je uporno napadao i 2. bataljon. Njegova 3. četa, koja je bila na

Komandant 19. divizije Stanko Parmač (april 1945. godine) u s. Černiku (kod Sušaka) opršta se sa poginulim komandantom 6. brigade Dušanom Bursaćem i operativnim oficirom štaba 19. divizije

desnom krilu, nekoliko puta je uspevala da upadne u neprijateljski položaj ali se svaki put morala povući zbog unakrsne vatre kojoj je bila izložena. 3. bataljon je napadao na svom odseku fronta i tu se naročito istakla četa koja je napadala s. Studenu i k. 530, ali i ovde nije bilo značajnijih rezultata. 4. bataljon je, uz podršku tenkova i artiljerije, u sadejstvu sa 14. brigadom, uspeo da na svom pravcu napada zauzme u 18,30 časova k. 495, a u 22 časa k. 514. Pokušaj neprijatelja da odbaci naše snage sa ovih položaja nije uspeo.

29. aprila 1. bataljon je, posle jake artiljerijske pripreme, preduzeo napad, privlačeći lake i teške bacače koji su direktno tukli neprijateljske otporne tačke, što je potpomoglo da se ovlada glavnim neprijateljskim položajem. Svi neprijateljski protivnapadi bili su odbijeni.

Isto tako i 2. bataljon je, posle mnogih uzaludnih uzastopnih juriša, uspeo da najzad potisne neprijatelja. 3. bataljon je napadao k. 293 i k. 412 i uspelo mu je da ih zauzme. Tada je dobio naređenje da napada na nepri-

jatelja u s. Klici, s tim da delom snaga smeni neke delove 1. bataljona. Na odseku 4. bataljona vodila se borba oko k. 514, koju je neprijatelj pokušao da povrati, ali bez uspeha.

30. aprila 1. bataljon, prodrevši kroz glavne neprijateljske položaje, dopro je do iznad s. Lučići i tu se zadržao i organizovao odbarmbeni položaj, pošto se bio uklinio i krila suviše izložio neprijateljskoj vatri. Ovoga dana bataljon pokušava napad da bi zauzeo s. Lučići i bezimenu kotu kod usamljene kuće, ali u tome nije uspeo. 2. bataljon je u 8 časova jednom četom stigao do bezimene kote, a levim krilom prodro u s. Jurići.

Oko 12 časova neprijatelj, posle snažne artiljerijske pripreme, vrši protivnapad na k. 514 i nakon ogorčene borbe primorava 6. brigadu da se povuče. Pošto se tenkovi, koji su bili uz bataljon, nisu mogli povući usled jake neprijateljske protivkolske vatre, bataljon se požrtvovano zadržao na vrlo nepovoljnim položajima na istočnoj padini kote 514 i do pada mraka samopregorno štitio tenkove.

Dok su 5. i 6. brigada vodile uporne i žestoke borbe, dotle je jedna četa 3. bataljona 14. brigade na desnoj obali Rečine zauzela nekoliko kuća u Rijeci i ne samo što su svi pokušaji neprijatelja da je odbace preko Rečine ostali bez rezultata već je ona proširila svoj uspeh, zauzimajući još nekoliko kuća. Na desnom krilu divizijskog rasporeda, 4. bataljon 5. brigade, u sadejstvu sa levim krilom 1. dalmatinske proleterske brigade, zauzima k. 611 i napreduje u pravcu s. Studena.

Gubici 19. divizije od 17. do 30. aprila bili su: 311 mrtvih, 1338 ranjenih i 43 nestala. Od toga 6. brigada je imala 90 mrtvih i 342 ranjena.[217]

---

[217] „Devetnaesta divizija je dotle bila u neprekidnim borbenim akcijama kao ni jedna druga divizija četvrte armije. Ipak je toga dana izvršila napad sa velikim poletom. Doduše, ona nije uspela da zauzme neprijateljski položaj, samo ga je načela na k. 499, ali se njen uspeh ne ogleda jedino u tome. Pritisak na riječki front, u kome je 19. divizija imala toliko vidnu ulogu u sudarima sa borbenom grupom „Rijeka", 237. divizijom, i desnim krilom 188. divizije, olakšao je obuhvat krilnih divizija armije u odlučujućim razmerama. „Oslobodilački pohod na Trst" izdanje „Kulture", Beograd, 1952. godine).

Izbijanje na Rečinu (22. april 1945.)

Dok 13, 26. i 19. divizija neprekidno napadju front Rijeka—Klana, dotle 20. divizija na desnom krilu armije sve dublje napreduje u pravcu Ilirske Bistrice i Trsta, a 9. divizija po izvršenom desantu prolazi Opatiju i vrši pritisak na Kastav. Na osnovu naređenja Vrhovnog komandanta, štab armije prebacuje u Istru 43, a na pravac 20. divizije, prema Postojni, 29. diviziju

6. *Proboj fronta na Rečini i borbe 6. brigade za uništenje 97. armijskog nemačkog korpusa*

Da bi pojačali svoj odbrambeni front na Rečini, krajem aprila 1945. godine, Nemci su iz svoje dublje pozadine, iz Istre i Trsta, prebacili 1047. pešadijski puk, deo 237. artiljerijskog puka, 499. pešadijski bataljon, 8. vazduhoplovni lovački bataljon i 2. bataljon 901. pešadijskog puka. Ove snage, pored već ranije upućene 188. nemačke pešadijske divizije, imale su zadatak da ojačaju odbranu 97. nemačkog armijskog korpusa na frontu Rijeka—Klana i po svaku cenu zaustave prodor jedinica 4. armije ka Ljubljani i Trstu.

Dok su se 13, 19. i 26. divizija svakodnevno frontalno borile na relaciji Rijeka—Klana protiv 188, 392. i 237. nemačke divizije, 20. divizija je vodila ulične borbe u Trstu u sadejstvu sa 9. slovenačkim korpusom, a 7, 8. i 29. divizija su se sa severa ubrzanim maršem približavale Ilirskoj Bistrici.

Štab 4. armije je odlučio da okruži i uništi neprijateljsku grupaciju u rejonu Rijeke, te je u tom cilju naredio:

— 13. diviziji da preko Šapjana i Brguda odseče sa severa snage 97. nemačkog korpusa;

— 26. diviziji da probije front neprijateljske odbrane kod Klane sa dve brigade, a da jednom brigadom vrši obuhvat nemačkih snaga u Klani sa severa;

— 19. diviziji da nastavi napad na front na Rečini i da sadejstvuje sa 2. brigadom 9. divizije, koja je trebalo da nastupa od Opatije prema Kastavu i odseče nemačke snage sa severozapada.

Pred 19. divizijom front je branila 237. nemačka divizija i borbena grupa „Rijeka". Uoči napada 19. divizije, noću 2/3. maja, neprijatelj je počeo izvlačiti svoje snage sa riječkog fronta pravcem Rijeka—Klana, a za zaštitnicu je bio određen 903. pešadijski puk.

Štab 19. divizije je naredio:

— 5. brigadi da nastupa u pravcu k. 530;

— 4. brigadi da nastupa pravcem Luban—severozapadni deo Rijeke;

— 6. brigadi da probije nemački front k. 495—Marčelji i da nastupa u pravcu Kastava.

Štab 6. brigade je naredio:

— 1. bataljonu da nastupa u pravcu Veliki i Mali Brgud;

— 2. bataljonu da nastupa pravcem Kastav—Marčelji;

— 3. bataljonu da ostane u brigadnoj rezervi. Napad brigade je počeo u zoru 3. maja.

1. bataljon slomio je otpor zaštitnih delova 903. nemačkog pešadijskog puka i zauzeo Veliki i Mali Brgud i goneći neprijatelja izbio do puta Šapjane—Pasjak, ali nije uspeo da ga preseče, pošto je neprijatelj na tom pravcu bio organizovao jaku odbranu.

Da bi ispitao jačinu neprijateljskih snaga, koje su obezbđeivale komunikacije i sprečavale nastupanje bataljona, bataljon je u 12 časova preduzeo nasilno izviđanje jednom svojom četom, koju su Nemci dočekali jakom vatrom iz pešadijskog oružja. I pored sveg zalaganja ovaj bataljon nije uspeo da ovlada komunikacijom, pa mu je štab brigade naredio da posedne položaje zapadno od s. Skalnice i sačeka dok stupe u borbu ostale jedinice brigade.

Posle smenjivanja delova 5. brigade na položajima k. 514, 495 i 412, u 4,30 časova 4. bataljon je preduzeo napad jednim delom snage pravcem s. Brnasi—Kastav, a drugim delom pravcem sela Goljani.

Bataljon je uspeo do 14. časova da zauzme Kastav, pa je nastavio gonjenje nemačkih delova koji su se povlačili preko Jelovića i Brnetića za Brezu. Posle borbi za k. 455 i k. 574, bataljon je uspeo da uveče istog dana oslobodi Brezu.

5. brigada je u toku dana uspela da odbaci neprijateljske snage sa položaja Mariščini i k. 660 i izbije pred Skalnicu.

14. brigada je do 13 časova oslobodila Rijeku a potom dva bataljona uputila da gone neprijatelja pravcem Kastav—Permni—Rupe. Jedan batljon je usmerio svoj napad u pravcu s. Rupe, a drugi u pravcu preko s. Brguda ka s. Šapjane.

U toku 4. maja 6. brigada je produžila napad na neprijateljske položaje koji su se nalazili na liniji: k. 770—Pliševica (k. 770)—k. 710.

Napad je počeo u 5 časova.

2. bataljon je iz Breze krenuo u napad preko Skalnice. U 9,15 časova četa, koja je bila u prethodnici, napala je nemačke položaje s jedne i druge strane puta — k. 770 i 705 i sama uspela da ih odbaci. U ovo vreme neprijatelj je izvestan deo svojih snaga izbacio u pravcu k. 705 da bi napao bočno snage bataljona. Na ovo je odmah ubačen jedan vod u borbu i on je uspeo da protera neprijatelja. U 17 časova 2. bataljon sa svima snagama imao je zadatak da izbije na komunikaciju, posedne k. 652 i 658 i produži nastupanje.

3. bataljon se prebacio u 8 časova iz s. Breze za Skalnicu, sa zadatkom da što pre izbije na put Iskra—Lipa, na k. 770 i 704. Napad je počeo u 12 časova. Jedna četa upućena je na put i k. 704. Ovde je neprijatelj pružio ogorčeni otpor, te ga ova četa nije mogla proterati. Dovučena su 3 bacača sa zadatkom da tuku neprijatelja i pomenuta kota je zauzeta u 18 časova. Odavde je ova četa krenula u pravcu Iskre, a ostale snage na k. 770 u sadejstvu sa tenkovima, ali napad nije uspeo. Ovde je bataljon zanoćio, održavajući kontakt sa neprijateljem.

1. i 4. bataljon bili su u brigadnoj rezervi.

1. bataljon je 5. maja u 9 časova napao na k. 933 i zauzeo je u 12 časova uz velike napore. Tada su bili na redu: k. 941, 855 i s. Iskra, kojima je bataljon ovladao do 19 časova.

2. bataljon je izbio na put Sušak—Žabica u 5,30 časova i sukobio se sa neprijateljem na položajima: k. 885, 725, 485, 665, ali je bio prisiljen da se povuče na k. 832

i 760. Na ove položaje neprijatelj je izvršio napad u 11 časova ali je odbijen.

3. bataljon produžio je napad na k. 704 u pravcu s. Iskra preko Grebena i uz pomoć teških bacača uspeo da ovim položajima ovlada.

4. bataljon je bio u brigadnoj rezervi.

Ovom prilikom neprijatelj je vršio protivnapad na levo krilo 3. bataljona, na bezimenu kotu, koja je prelazila više puta iz ruku u ruke. Tu su došli do izražaja topovi brdskog diviziona. Uveče u 20 časova bataljon se povukao na odmor u s. Skalnicu, a sa izvesnim delovima držao je u toku noći kontakt sa neprijateljem.

5. brigada je napadala na k. 660 i Gornji Zemon, a 14. brigada vodila borbe za Šapjane i Rupe.

6. maja 1. bataljon 6. brigade napadao je jednom četom u pravcu k. 757, sa zadatkom da potpomogne napad na Kračinu Novu, a glavninom preko k. 488 i 634 prema s. Jelšanima. Posle kraće ali žestoke borbe neprijatelj je bio odbačen sa navedenih položaja.

2. bataljon je napao u 4 časa preko k. 652 prema Sušaku sa dve čete, koje su sa delovima 5. brigade ušle u ovo mesto bez jačeg otpora. Bataljon je produžio gonjenje neprijatelja u pravcu Kračina Nova—Jelšane, koji je u neredu odstupao, napuštajući sav materijal i naoružanje. 2. bataljon je izbio na k. 643 u 15 časova i potom nastavio gonjenje neprijatelja u pravcu Zemon—Bukovica, preko k. 553 i 661.

3. bataljon je nastavio sa gonjenjem neprijatelja u 5,30 časova pravcem Lipa—Rupe, preko k. 770, 736, 710 i 690 i uspeo da ovlada navedenim položajima. 14. brigada je zauzela s. Rupe.

Na ovaj način je 3. bataljonu bilo olakšano gonjenje neprijatelja u pravcu Jelšana, gde je upotrebljena jedna četa koja je učestvovala sa delovima 14. brigade pri oslobođenju ovog mesta. Pošto su odbačeni iz Jelšana, Nemci su se pod borbom povukli u pravcu Ilirske Bistrice.

Pri kraju dana 6. maja, goneći neprijatelja, jedinice 19. divizije dostigle su sledeće položaje:

5. brigada na liniji: k. 696—Gornji Zemon;

6. brigada, pošto je u toku dana slomila neprijateljski otpor na liniji Sušak—Lipa i pomogla 14. brigadi pri oslobođenju Jelšane, stigla je južno od Ilirske Bistrice;

14. brigada, pošto je u toku dana oslobodila Šapjane i Rupe, goneći neprijatelja, izbila je južno od Ilirske Bistrice na k. 416.

Tako je 19. divizija izbijanjem na liniju: Gornji Zemon—Mala Bukovica potpuno zatvorila sa juga obruč oko snaga 97. nemačkog korpusa u Ilirskoj Bistrici.

Pokušaj da se 97. korpus u toku dana probije u pravcu severa ostao je bez uspeha. Obruč sa severa su zatvorile 7. i 8. divizija. U toku noći 6/7. maja jedinice 19. divizije izvršile su pripreme za konačan obračun sa neprijateljem. Predviđen je napad u zoru 7. maja. Jedinice su u toku noći snabdevene municijom i hranom.

97. nemački korpus je u toku 6. maja pred mrak, bio sabijen na vrlo uskom prostoru u rejonu Ilirske Bistrice. On je branio položaje: k. 711, — k. 757, — k. 799, — s. Vrbovo, — s. Donji Zemon i k. 416.

Komandant 97. nemačkog korpusa, čije su jedinice bile pred potpunim uništenjem, zatražio je preko štaba 8. divizije 6. maja uveče da se povedu pregovori o predaji.

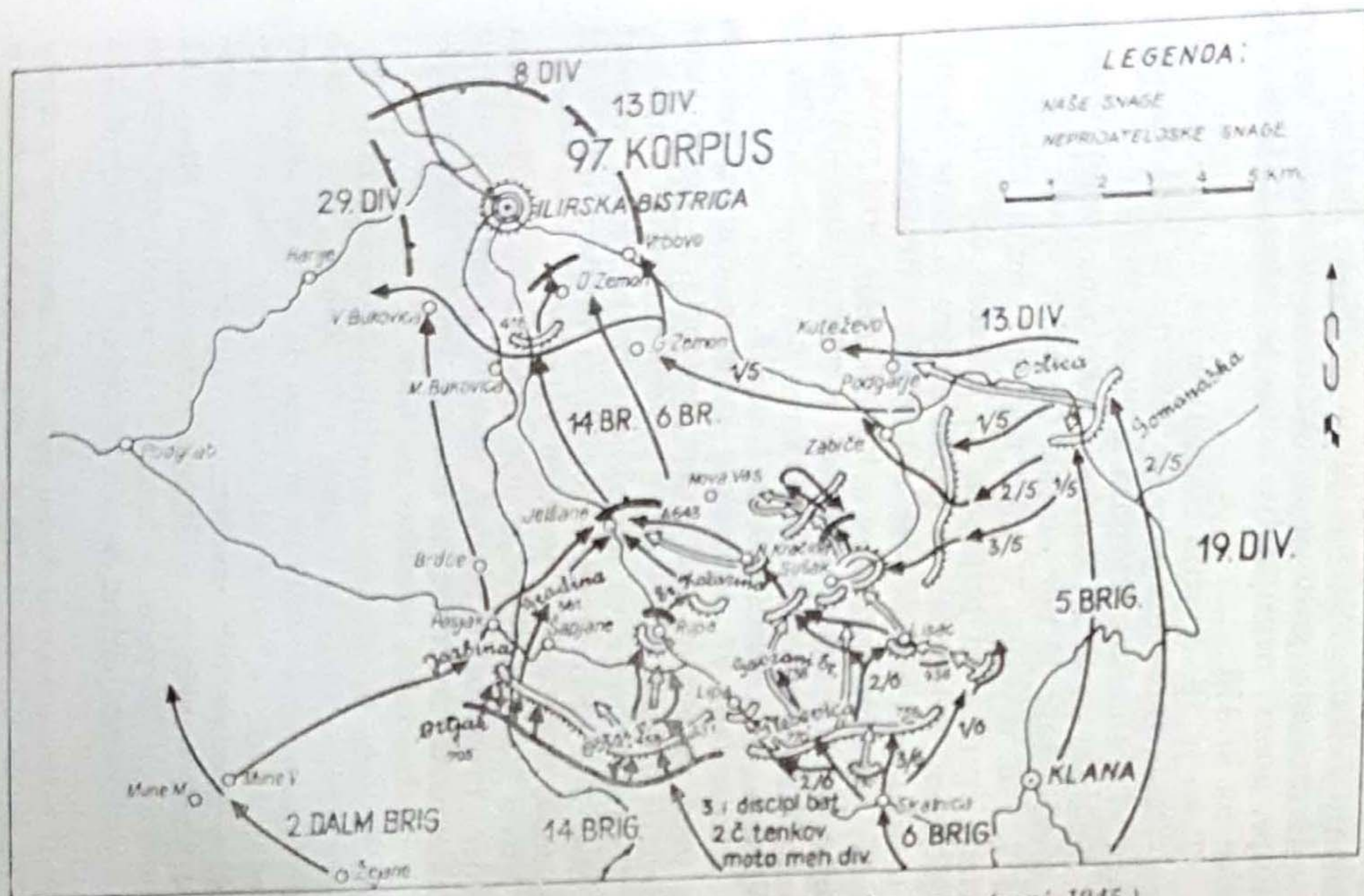
Ujutro 7. maja su nastavljene borbe, pošto jedinice još nisu bile obaveštene o ponudi za predaju niti je još bilo izdato naređenje o prekidu vatre.[218]

Pošto štab 19. divizije nije znao da su sa Nemcima povedeni pregovori o predaji, njegove jedinice su u zoru 7. maja nastavile borbu na čitavom frontu. Naša artiljerija je snažno tukla nemačke položaje.

6. brigada je odbacila neprijateljske snage iz G. Zemona u Ilirsku Bistricu i izbila u D. Zemon, gde je štab 19. divizije upoznao štabove brigada da se vode pregovori o predaji i tada je borba bila obustavljena. Pošto su pregovori o predaji bili završeni, 19. divizija je, po naređenju štaba 4. armije, pristupila razoružanju pripadnika 97. nemačkog korpusa, a zatim je preuzela dužnost da čuva ratne zarobljenike. Svaka brigada 19. divizije dobila

---

[218] U borbama koje su Nemci vodili pri povlačenju iz Rijeke u pravcu Ilirske Bistrice, ranjen je i sam komandant 97. korpusa, general Kibler. Pregovore o predaji sa našim predstavnicima umesto njega vodio je komandant 188. nemačke divizije.

Okruženje i uništenje 97. nemačkog armijskog korpusa (maj 1945.)

je zadatak da razoruža po jednu nemačku diviziju. 6. brigada je razoružala 188. nemačku diviziju u rejonu Rupa, gde je ona, u ovom cilju, bila prebačena.

9. maja je završeno potpuno razoružanje svih nemačkih jedinica. Nemački ratni zarobljenici ostali su u rejonima, gde je vršeno njihovo razoružanje do 15. maja, a tada su prebačeni u specijalno organizovani logor, južno od Sušaka i tu je njihovo čuvanje bilo stavljeno u dužnost 6. brigadi, koja je u tom cilju odvojila jedan deo svojih snaga, a glavnina joj je bila smeštena u bivšim italijanskim kasarnama u Matelji, kraj Rijeke.

97. nemački korpus pretrpeo je vrlo velike gubitke, tako da je pri njegovom zarobljavanju ostalo samo 16.000 preživelih vojnika, podoficira i oficira.

Pošto je zbog Trsta situacija bila ozbiljna, borcima se nije mogao dati zasluženi odmor već je s njima izvođena obuka u rukovanju zaplenjenim oružjem od Nemaca, naročito na ručnim bestrzajnim bacačima „Pancer-Faustu“.

U borbama na riječkom frontu, od 17. aprila do 8. maja 1945. godine, ne računajući na kraju zarobljenu grupaciju 97. nemačkog korpusa, 6. brigada je nanela neprijatelju teške gubitke: 1.443 mrtvih i 188 zarobljenih nemačkih vojnika, podoficira i oficira i zadobila veliki ratni plen.[219]

---

[219]

— topova raznih kalibara	7
— pa-mitraljeza	3
— pušaka	436
— šmajsera	30
— pištolja	50
— teretnih automobila	8
— osobnih automobila	2
— motora bez prikolice	3
— kola dvoosovinskih	95
— kola jednoosovinskih	11
— konja	75
— radio-stanica	3
— poljskih kuhinja	2
— teških mitraljeza	9
— „šaraca“	23
— minobacača	12
— municije razne	380.000
— granata topovskih	53 sanduka

U teškim borbama koje su vođene za proboj fronta Rijeka—Klana, 6. brigada je imala znatne gubitke: poginulih 132, a ranjenih 467 boraca i starešina.[220]

U završnim operacijama koje su vođene za oslobođenje Like, Hrvatskog primorja i Istre, u sastavu 19. divizije 6. brigada je izvršila sve postavljene borbene zadatke.

Naredbom štaba armije br. 26 od 6. jula 1945. godine, pohvaljen je 3. bataljon pod komandom poručnika Nikole Savića i Petra Bergera, za samopregor, hrabrost i požrtvovanje.

Istom naredbom pohvaljeni su: komandant brigade Rade Repac; komesar Kazimir Nekić, pomoćnik komesara brigade Vlade Aleksić; poginuli komandant brigade Dušan Bursać; komandant bataljona Branko Novaković; komandir čete Dane Ožegović; komandir čete Vladimir Dobrić i još jedan broj nižih starešina.

Posebno treba istaći velike zasluge u organizovanju i vođenju brigade u završnim operacijama čitavog štaba, a naročito komandanta 6. brigade majora Radice Repca.

6. dalmatinska brigada je od svog formiranja, 8. oktobr 1943. godine, do oslobođenja naše zemlje i zadnjih

---

[220] Poginule starešine:

Dušan Omčikus, zamenik komandira čete; Nikola Tomašević, pomoćnik komesara čete; Sava Stupar, komandir čete; Ilija Gleđa, komandant bataljona; Križan Zrilić, zastavnik; Ivan Marić, zastavnik; Paško Bilosnić, zastavnik; Tomislav Strika, zastavnik i Mile Polovina, zastavnik; delegati: Ante Savić, Ante Aralica, Jure Kadija, Božo Ivandić, Milan Romić, Dušan Todorović, Ive Vedrić, Simo Miletić, Šime Bobić i Sava Stupar.

Ranjene starešine: 48

Kapetan, pomoćnik komandanta brigade Vlado Aleksić; komandir čete Mile Ivandić; poručnici Simo Savić, Jovan Jakšić; komesari čete: Vasilj Dobra, Ilija Zorić; pomoćnik operativnog oficira Jandrija Reljić; potporučnici Stevo Marinković, Obrad Kostić, Stipo Cvitan, Avgustin Kolega, Joso Vidajić, Marko Borgin, Ivica Šprljan, Joso Perkov, Ivo Torbarina, Mate Ivanov, Mile Vidaić; zastavnici: Anđelko Bekinja, Ivan Batek, Mile Medada, Ivo Skoči, Simo Čular, Pavo Stošić, Todor Kovačević, Ivan Gašpar, Jakov Meštrov, Jerko Eškinja, Vinko Benčić, Simo Ferara, Jakov Punac, Ante Barbaroša, Jure Prijak, Branko Ljuština, Slavko Ćorić, Petar Trivić, Pave Pantov, Mile Veldić, Rade Lukić, Dragutin Butko, Dragutin Pravić, Niko Krneta, Lazo Olujić, Ivan Džodan, Mile Mrkić, Mile Kulešić, Simo Vukša i Mile Milanko.

Posle završenih borbi za oslobođenje zemlje 6. brigada se ukrcava u brodove u Novom Vinodolu za povratak u severnu Dalmaciju — maj 1945. godine

njenih borbenih dejstava, prošla težak put kroz borbe i marševe. Ona je učestvovala u borbama za oslobođenje severne Dalmacije, Bosanske krajine, Grahova, Livna, Mostara, Like, Hrvatskog primorja i Istre.

U toku rata ona je izbacila iz stroja nekoliko hiljada neprijateljskih vojnika i starešina i zaplenila veliku količinu ratnog materijala i naoružanja. Gubici brigade su bili znatni. Brigada je imala 380 mrtvih boraca i starešina, a ranjenih 470, što znači da je u toku rata izgubila skoro toliko koliko je iznosilo njeno brojno stanje prilikom formiranja.

Posle oslobođenja naše zemlje, iz redova brigade izrastao je veći broj starešina Jugoslovenske narodne armije: 5 generala, veći broj pukovnika, kao i veliki broj ostalih oficira i podoficira.

U redovima brigade su se borili Srbi i Hrvati, iz severne Dalmacije i Like, stvarajući kroz borbe i zajedničke patnje čvrsto bratstvo i jedinstvo. Ona je bila nosilac toga bratstva i jedinstva kako u mestima iz kojih su poticali njeni borci, tako i na čitavom prostoru gde je vodila borbu. Kroz brigadu je, u toku njenog postojanja, prošlo oko dve hiljade boraca i starešina.

SPISAK

KOMANDNOG KADRA 6. DALMATINSKE UDARNE BRIGADE

komandanti:
Šime Ivas, formirao brigadu, Danilo (Dančić) Damjanović, Dušan Bursać, Radica Repac;
komesari:
Stevo Ilić, Stevo Maoduš, Kazimir Neki;
zamenici komandanta:
Dušan Bursać, Mane Breka;
zamenici komesara brigade:
Grgo Skorin, Vlade Aleksić;
načelnici štaba:
Milutin Pavlović, Petar Jelović, Milan Glumac, Ante Brečić, Zvonimir Santini;
operativni oficiri:
Dušan Veselinović, Dušan Bjelić, Andrija Reljić;
obaveštajni oficiri:
Jovan (Joco) Kovačević, Boško Rašković;
oficiri OZNE:
Nikola Vojinović i Slavko Strika;
intendanti:
Ignjatije Macura, Miroslav Orlov, Mirko Knežević;
referent saniteta:
Nikica Budimlija;
članovi politodela:
Migo Vrbica, Ilija Mugoša, Milorad Miščević;

Štab 1. bataljona

komandanti:
Šime Morović, Milan Glumac, Đuro Keča, Branko Novaković;
zamenici komandanta:
Đuro Knežević, Branko Novaković;
komesari:
Vojislav Radaković, Špiro Bjedov;
zamenici komesara:
Krsto Martinović, Tomo Orelj;
intendant:
Milenko Antić;
referent saniteta:
Ante Dukić;

Štab 2. bataljona

komandant:
Jovan Zorić, Luka Janić, Milan Carić, Stevo Divjak;
zamenici komandanta:
Mijo Jerković, Milan Medić;
komesari:
Petar Penđer, Miroslav Orlov, Čedomir Cvrlje, Špiro Bjedov;
zamenici komesara:
Ivan Tikulin, Boris Antolov, Vitomir Gradiška, Iso

Kričković;
intendanti:
Frane Grdović, Papo Marlo,

Štab 3. bataljona

komandanti:
Petar Jelović, Milan Carić, Milan Ćelić, Nikola Savić;
zamenici komandanta:
Milan Carić, Petar Matić;
komesari:
Čedomir Cvrlje, Vojislav Radaković, Krsto Martinović, Petar Berger;
zamenici komesara:
Boris Antolov, Nikola Dukić, Milan Nedić;

Štab 4. bataljona

komandanti:
Dušan Batinica, Iso Pavlica i Ilija Gleđa;
zamenici komandanta:
Gojko Banjanin, Iso Pavlica;
komesari:
Venco Vlahov, Kazimir Nekić, Dane Blažević;
zamenici komesara:
Gojko Jakovčev, Petar Vejinović;
intendanti:
Milan Tišma, Aćim Bjeđov;
referenti saniteta:
Dušan Bujić, Jeka Jakovčev.

SPISAK
POGINULIH BORACA

A

ADAM A. SEDUL, iz Tetova, poginuo u borbi za Rijeku 5. V 1945. god.

AIZI I. GABOR, iz Senokosa, poginuo u borbi za Rijeku 5. V 1945. god.

ALĐJAR KROATIN, iz Trsta, poginuo u borbi za Kulu Atlagića 11. VII 1944. god.

ALFIROV STANKO, iz Vodica, poginuo u borbi za Soplje 16. VII 1944. god.

ALAVANJA B. LAZO, iz Kule Atlagića, poginuo u borbi za Vrhovine 5. IV 1945. god.

AVSI A. ĆASIM, iz Tetova, poginuo u borbi za Rijeku 5. V 1945. god.

B

BABIĆ Đ. RADIŠA, iz Žegara, poginuo u borbi, za Knin 30. XI 1944. god.

BABIĆ P. OBRAD, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi za Pađene 5. XI 1944. god.

BABIĆ S. JOVAN, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi za Knin 30. XI 1944. god.

BAČIĆ A. IVAN, iz Smokovića, poginuo u borbi za Senj 9. IV 1945. god.

BADŽA STANKO, iz Bilišana, poginuo u borbi za Prevjes 4. XI 1944. god.

BAIĆ RADIŠA, iz Zadra, poginuo u borbi kod Prevjesa 30. XI 1944. god.

BAILO IVAN, iz Zadra, poginuo u borbi na Prevjesu 30. XI 1944. god.

BANJA ANTE, iz Preka, poginuo u borbi kod Livna—Dragnić 15. XII 1944. god.

BANIĆ MILOŠ, iz Brguda, poginuo u borbi kod Livna 29. XII 1943. god.

BARIĆ NIKOLA, iz Novigrada, poginuo u borbi kod Urkica 31. VIII 1944. god.

BARADIĆ BRANKO, iz Banjevaca, poginuo u borbi za Pađene 16. XI 1944. god.

BARAKA IVAN, iz Pažmana, poginuo u borbi kod Kaljana 12. XI 1944. god.

Za sastavljanje ovoga spiska korišćeni su svi izvori do kojih se moglo doći, ali se sa sigurnošću ne može tvrditi da su svi poginuli borci u njemu obuhvaćeni. Međutim, stalo se na stanovište da uprkos tome treba objaviti imena onih za koje su mogli da se prikupe podaci.

BARIŠIĆ MILE, iz Biograda, poginuo u borbi za Golubić 17. XII 1943. god.

BARIŠIĆ J. MATE, iz Rupa, poginuo u borbi za Prevjes 5. XI 1944. god.

BATIN MILE, iz Pirovca, poginuo u borbi na Komu kod Trivića stana 30. XI 1944.

BATIN VANA, iz Gorica, poginula u borbi za Očestovo 2. XI 1944. god.

BATURA JEDRIN, iz Pridrage, poginuo u borbi za Poličnik 26. XI 1944. god.

BAUS ANTE, iz Tijesnog, poginuo u borbi za Grahovo 5. XII 1943. god.

BELJAK K. FILIP, iz Poličnika, poginuo u borbi za Prevjes 4. XI 1944. god.

BERZAT A. NIKOLA, iz Teherua, poginuo u borbi za Rijeku 5. V 1945.

BEŠTAR J. LUKA, iz Trilja, poginuo u borbi za Biljane 10. X 1944. god.

BILUS NIKOLA, iz Čista, poginuo u borbi za Pađene 3. XII 1944. god.

BINIĆ BOŽA, iz Velikog Iža, poginuo u borbi za Očestovo 1. XI 1944. god.

BJEDOV ĐURO, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi za Mokro Polje 30. XI 1944. god.

BJEDOV Đ. MILE, iz Gornjeg Zemunika, poginuo u borbi za Benkovac 5. X 1944. god.

BJEDOV M. MILE, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi za Sušak 22. IV 1945. god.

BLAGDAN B. GOJKO, iz Gornjeg Islama, poginuo u borbi za Biljane 10. X 1944. god.

BOGUNOVIĆ BOGDAN, iz Medveđe, poginuo u borbi za Soplje 16. VIII 1944. god.

BOGUNOVIĆ VASO, iz Medveđe, poginuo u borbi za Soplje 16. VII 1944. god.

BOKANOVIĆ ŠIME, iz Polača, poginuo u borbi za Mokro Polje 14. XI 1944. god.

BOKMALJ PETAR, iz Mratova, poginuo u borbi za Prevjes 30. XI 1944. god.

BOLJAK K. NIKOLA, iz Sukošana poginuo u borbi na Vrhovinama 5. IV 1945. god.

BOLJAT ILIJA, iz Novigrada, poginuo u borbi za Prevjes 29. XI 1944. god.

BORAŠIĆ TOME, iz Dikla, poginuo u borbi za Radučić 26. XI 1944. god.

BORKŠIĆ SREĆKO, iz Draga, poginuo na položaju 1. XII 1944. god.

BRAČANOV SREĆKO, iz Tijesnog, poginuo u borbi kod Zirovića (Livno) 29. XII 1943. god.

BRAJKOVIĆ LUKA, iz Grahova, poginuo u borbi za Palanku 6. XI 1944. god.

BRALJA BOGOLJUB, iz Novigrada, poginuo u borbi za k. 830 kod Vodica 25. XI 1944. god.

BRKLJAČA J. ILIJA, iz Slivnice, poginuo u borbi za Palanku 6. XI 1944. god.

BRODICA KRSTO, iz Crna, poginuo u borbi na Rečini 27. IV 1945. god.

BRUJAK JOSO, iz Zalađe, poginuo u borbi za Benkovac 7. X 1944. god.

BULIĆ IVE, iz Briševa, poginuo kod Mokrog Polja 14. XI 1944. god.

BUNDALO RADE, iz Žegara,

poginuo u borbi za Soplje 16. VII 1944. god.

BUNDALO SAVO, iz Žegara, poginuo u borbi za Pađane 3. XII 1944. god.

BUNDALOV TODOR, iz Kruševa, poginuo u borbi za Senj 14. IV 1945. god.

BURA NIKOLA, iz Skradina, poginuo u borbi za Draginić (Livno) 15. XII 1943. god.

BURČUL JAKOV, iz Zemunika, poginuo u borbi za Prevjes 30. XI 1944. god.

BUTERIN IVICA, iz Paljeva, poginuo u borbi kod Mostarskog Blata 12. II 1945. god.

C

CVITAN MARKO, iz Šibenika, poginuo u borbi kod Gračaca 17. X 1944. god.

Č

ČAČIĆ DRAGO, iz Stankovaca, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 26. XI 1944. god.

ČAKARIN JOZO, iz Zemunika, poginuo u borbi za Soplje 16. VI 1944. god.

ČARČIĆ ŠIME, iz Rupa, poginuo u borbi na bezimenoj koti (na Komu) 26. XI 1944. god.

ČASIĆ JOSO, iz Viša, poginuo na k. 990 kod Ervenika 17. XI 1944. god.

ČAZO R. ANTIN, iz Vinjerca, poginuo u borbi kod Palanke 6. XI 1944. god.

ČELIĆ MILAN, iz Raduča, poginuo u borbi kod Obrovca 24. X 1944. god.

ČEPRNJA RADE, iz Stankovaca, poginuo u borbi za Vijenac 1. XII 1944. god.

ČILAŠ ANTE, iz Oklaja, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

ČULIN JOZO, iz Šibenika, poginuo u borbi za Gračac 17. X 1944. god.

ČUPRIĆ MARKO, iz Pirovca, poginuo na bezimenoj koti (na Komu) 26. XI 1944. god.

Ć

ĆASA K. RORO, iz Vrujovaca, poginuo u borbi kod Obrovca 24. X 1944. god.

ĆOŠA IVAN, iz Benkovca, poginuo u borbi za Radučić 19. XI 1944. god.

D

DEMIKEL JAKOV, iz Tijesnog, poginuo u borbi na Popini 5. I 1944. god.

DERIĆ IVAN, iz Vukšića, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

DESNICA D. RADE, iz Podurljaja, poginuo u borbi za Prevjes 4. XI 1944. god.

DESPOT Č. MILAN, iz Gornjeg Islama, poginuo u borbi kod Benkovca 10. X 1944. god.

DIRA MATE, iz Skradina, poginuo u borbi za Očestovo 1. XII 1944. god.

DOBRIJEVIĆ VLADO, iz Skradina, poginuo u borbi za Soplje 16. VI 1944. god.

DOBROVIĆ SILVESTER, iz Tijesnog, poginuo u borbi za Smoković 5. I 1944. god.

DOKRLIĆ MILE, iz Dobropoljaca, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 8. XI 1944. god.

DOPOČ LUKA, iz Biljana, poginuo u borbi kod Palanke 6. XI 1944. god.

DOPUĐ S. PETAR, iz Kru-

ševa, poginuo u borbi kod Vrhovina 5. IV 1945. god.

DRČA JANKO, iz Vrane, poginuo u borbi na Prevjesu 17. X 1943. god.

DRLIĆ KRIŽAN, iz Rodopolja, poginuo u borbi za Prevjes 3. XII 1944. god.

DUBRAVICA MILJENKO, iz Stankovaca, poginuo u borbi kod Ilića Stana 29. XI 1944. god.

DUVANČIĆ IVAN, iz Oklaja, poginuo u borbi za Oton 12. XI 1944. god.

Đ

ĐOGO STANKO, iz Rožica, poginuo u borbi za Karin 26. XI 1944. god.

ĐURĐEVIĆ JOVAN, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi za Prevjes 3. XII 1944. god.

E

ERCEG NIKOLA, iz Perkovića, poginuo u borbi za Smoković 5. I 1944. god.

EVELJA ANTE (nepoznato)

F

FARIČIĆ Š. ŠANTO, iz Rava, poginuo u borbi za Palanku 30. XI 1944. god.

FATOVIĆ MILE, iz Karina, poginuo kod Kule Atlagića 11. VI 1944. god.

FILIPOVIĆ ILIJE JANKO, iz Begluka, poginuo u borbi kod Poljica 25. IX 1944. god.

FUZUL ŠIME, iz Nina, poginuo u borbi za Gračac 17. X 1944. god.

G

GAGIĆ ANTE, iz Slivnica, poginuo u borbi za Ervenik 14. XI 1944. god.

GAGIĆ DIMITRIJE, iz Bilišana, poginuo u borbi kod Poljica 25. IX 1944. god.

GAGIĆ K. ANDRIJA, iz Biljana, poginuo u borbi za Senj 9. IV 1945. god.

GAGIĆ M. MILE, iz Grčkog Islama, poginuo u borbi kod Biljana 10. X 1944. god.

GARAFUTIĆ VJEKO, iz Tijesna, poginuo u borbi za Dragnić 15. XII 1943. god.

GAZELA KLEMENT, iz Trsta, poginuo u borbi za Jagodnjak 10. XI 1944. god.

GIZDIĆ KOUMPA, iz Klisa, poginuo u borbi za Karin 6. X 1944. god.

GLADOVIĆ STOJAN, iz Lozovića, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 14. XI 1944. god.

GLADOVIĆ VLADIMIR, iz Provića, poginuo u borbi za Oton 5. XI 1944. god.

GLAVAN T. ŠIME, iz Briševa, poginuo u borbi kod Velebita 26. X 1944. god.

GLAVAR I. MARJAN, iz Privlake, poginuo u borbi kod Senja 29. IV 1945. god.

GLAVAŠ S. JOSIP, iz Drinovaca, poginuo u borbi za Sušak 19. IV 1945. god.

GLAVIĆ STANKO, iz Nadina, poginuo u borbi za Pađane 8. XI 1944. god.

GOCLIO ANTE iz Oklaja, poginuo u borbi za Oton 26. XI 1944. god.

GOMKIRAŠA JOSIP, iz Dubrave, poginuo na položaju 1. XII 1944. god.

GRAOVAC KRSTA, iz Smilčića, poginuo na položaju kod Knina 3. XII 1944. god.

GRAŠAŠ ANTE, iz Pažmana, poginuo u borbi za Gračac 17. X 1943. god.

GRBIĆ I. STIPAN, iz Slivnica, poginuo kod Mostarskog Blata 12. II 1945. god.

GRGAŠ ŽIVKO, iz Rodoljice, poginuo na položaju u borbi za Knin 3. XII 1944. god.

GRGOŠ IVAN, iz Rodoljica, poginuo u borbi za Knin 3. XII 1944. god.

GRGOVESKI S. JOSIP, iz Labočaca, poginuo u borbi za Sušak 24. IV 1945. god.

GROZDANOVIĆ FRANE, iz Dubravice, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 14. XI 1944. god.

GRUBIĆ Đ. STEVAN, iz Ervenika, poginuo u borbi za Mostar 12. II 1945. god.

GUGOV VOJKO, iz Preka, poginuo u borbi kod Radučića 26. XI 1944. god.

GVARDNAR J. TIHOMIR, iz Novigrada, poginuo u borbi za Vrhovine 5. IV 1945. god.

H

HADŽIĆ MEHMED, iz Kevljana, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 13. XI 1944. god.

HAJDEDOV Đ. ROUK, iz Staveća, poginuo u borbi za Rečinu 12. IV 1945. god.

HARPIĆ A. LJUBO, iz Nadina, poginuo u borbi za Rečinu 27. IV 1945. god.

HERCEG SLAVKO, iz Veljkova, poginuo u borbi za Oton 28. XI 1944.

I

IVANIŠEVIĆ NIKO, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi za Knin 26. XI 1944. god.

IVANJEŠA ĐURO, iz Nadina, poginuo u borbi za Očestovo 13. XI 1944. god.

IVEK M. RADE, iz Biograda, poginuo u borbi kod Vrane, 12. X 1944. god.

IVICA ŠIME, iz Petričana, poginuo u borbi za Oton 28. XI 1944. god.

J

JAKELIĆ JOSIP, iz Drniša, poginuo u borbi kod Turovca 6. II 1944. god.

JARDEŠIĆ ANTE, iz Tijesnog, poginuo u borbi za Smoković 5. I 1944. god.

JARIĆ LUKA, iz Zrmanje, poginuo u borbi kod Turovca 6. II 1944. god.

JAVOR I. TOME, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Palanke 6. II 1944. god.

JAVOR GAJO, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Zrmanje 1944. god.

JELOVSKI I. ANTUN, iz Poljske, poginuo u borbi kod Rijeke 26. IV 1945. god.

JEROŠ MARKO, iz Nina, poginuo u borbi na Očestovu 3.

JURČEV VICKO, iz Vodica, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 30. XI 1944. god.

JUIČIĆ PAVE, iz Ražanca, poginuo u borbi kod Pađena 13. XI 1944. god.

JURIĆ ŠIME, iz Skradina, poginuo na položaju 1. XII 1944. god.

K

KABIĆ JOVO, iz Ervenika, poginuo u borbi na Pađenima 29. XI 1944. god.

KACKOVSKIJ JURAJ, iz Krakova (Poljska), poginuo u borbi kod Plaškog 10. XI 1944. god.

KAĐA GRANDE, iz Hermaža, poginuo u borbi kod Vrhovina 5. IV 1945. god.

KALIK L. PETAR, iz Drniša, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1944. god.

KALINIĆ D. BLAGOJE, iz Bilišana, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1944. god.

KALUĐERA JOSIP, sa Korčule, poginuo u borbi za Krivodol 20. VI 1944. god.

KAMBER MILAN, iz Plavna, poginuo u borbi kod Pađena 25. XI 1944. god.

KARABAN DRAGUTIN, iz Bibinja, poginuo u borbi kod Ljubunčića 17. XII 1943. god.

KARLOVIĆ STANKO, iz Benkovca, poginuo u borbi na Očestovu. 31 XI 1944. god.

KAŠEVIĆ S. SLOBODAN, iz Bukovića, poginuo u borbi kod Mostarskog Blata 12. II 1945. god.

KAŠIĆ IVAN, iz Škobrnje, poginuo u borbi na Pađenima 10. XI 1944. god.

KLAPAN MARTIN, iz Novigrada, poginuo u borbi na Pađenima 10. XI 1944. god.

KLARIN GRGA, iz Zlarina, poginuo u borbi kod Ražanca, 20. IX 1944. god.

KEČA ĐURO, iz Kulen Vakufa, poginuo u borbi na koti 239. 10. X 1944. god.

KNEŽEVIĆ ĐURO, iz Jagodnje, poginuo u borbi kod Golubića 2. II 1944. god.

KOĆAN MATE, iz Sotomišića, poginuo u borbi na Pađenima 16. XI 1944. god.

KOKIĆ MIRKO, iz Novigrada, poginuo u borbi kod Ilića Stana 29. XI 1944. god.

KOLARAC P. LOVRO, iz Slivnice, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 12. XI 1944. god.

KOLAPAČ M. DUŠAN, iz Grčkog Islama, poginuo u borbi kod Biljana 10. X 1944. god.

KOLCINA STIPE, iz Lišana, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

KONČAREVIĆ OBRAD, iz Karina, poginuo u borbi kod Kule Atlagića 11. VI 1944. god.

KOMBER ŠIME, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Očestova 29. XI 1944. god.

KORANČIĆ GRAG, iz Pridraga, poginuo u borbi kod Otona 3. XI 1944. god.

KORDA JOSO, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Očestova 1. XII 1944. god.

KORDAN MATE, iz Stankovaca, poginuo u borbi na Pađenima 8. XI 1944. god.

KOROVIĆ ILIJA, iz Oranja, poginuo u borbi kod Očestova 27. XI 1944. god.

KOVAČEVIĆ F. VJEKOSLAV, iz Ugljana, poginuo u borbi na Prevjesu 1. IX 1944. god.

KOVAČEVIĆ JOVAN, iz Kistanja, poginuo u borbi kod Ervenika 14. XI 1944. god.

KRIČKA STANKO, iz Skradina, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 30. XI 1944. god.

KRIVIĆ FILIP, iz Pažmana, poginuo u borbi kod Radašinovaca 15. VII 1944. god.

KRIVIĆ F. FILIP, iz Biograda, poginuo u borbi kod Palanke 6. XI 1944. god.

KRNETA ILIJA, iz Kistanja, poginuo u borbi za Uzenović (Mostar) 27. II 1944. god.

KRSTIĆ ZVONKO, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Očestova 3. XII 1944. god.

KRSTOVIĆ MARJAN, iz Nina, poginuo u borbi na Prevjesu 30. XI 1944. god.

KRUJAJA S. CVETKO, iz Žegara, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1944. god.

KUCELIN TOMO, iz Preka, poginuo u borbi na Pađenima 3. XII 1944. god.

KUČINA BOŽO, iz Biograda, poginuo u borbi kod Kule Atlagića 16. VI 1944. god.

KUKLJIĆ MARKO, iz Vrane, poginuo u borbi kod Otona 5. XI 1944. god.

KULAŠ MILE, iz Gorice, poginuo u borbi kod Očestova 27. XI 1944. god.

KULUŠIĆ M. JERKO, iz Ključa, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1944. god.

KUMOZEC DANE, iz Žegara, poginuo u borbi kod Lišana 27. IV 1944. god.

KUMOZEC L. MILE, iz Žegara, poginuo u borbi na Višici 7. XI 1944. god.

KUPILOVIĆ JANDRIJA, iz Nina, poginuo u borbi kod Očestova 1. XII 1944. god.

KURSAR ŠIME, iz Zlarina, poginuo u borbi kod Ljubunčića 29. XII 1943. god.

KUTLE I. MILE, iz Mokrog Polja, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1944. god.

KUŠIT NIKOLA, iz Dobropolja, poginuo u borbi na Kninu 1. XII 1944. god.

L

LACMANOVIĆ DMITAR, iz Karina, poginuo u borbi kod Kule Atlagića 11. VII 1944. god.

LACMANOVIĆ P. SPASE, iz Karina, poginuo u borbi kod Jagodnje 10. VII 1944. god.

LAKIĆ MILE, iz Benkovca, poginuo u borbi za Knin 10. X 1944. god.

LALIĆ STANKO, iz Čiste Male, poginuo u borbi na Pađenima 1. XI 1944. god.

LAPOV PETAR, iz Tijesnog, poginuo u borbi za Lišane 27. IV 1944. god.

LARGE ANTE, iz Slivnice, poginuo u borbi kod Trivića Stana (Knin) 8. VIII 1944. god.

LAŠIĆ JOVAN, iz Knina, poginuo u borbi na Prevjesu 10. X 1944. god.

LATIN ANTE, iz Vodica, poginuo u borbi za Soplje.

LERITIĆ I. MILE, iz Drniša, poginuo u borbi na Vrhovinama 5. IV 1944. god.

LEŽAJA L. LUČKO, iz Karina, poginuo u borbi kod Ilića Stana 30. XI 1944. god.

LEŽAJA SPASO, iz Karina poginuo u borbi za Podlug 9. VIII 1944. god.

LEŽAJA SREĆKO, iz Karina, poginuo u borbi kod Stankovaca 4. XI 1944. god.

LISICA MATE, iz Patrčana, poginuo u borbi kod Knina 3. XII 1944. god.

LISICA ŠIME, iz Petrčana, poginuo u borbi kod Knina 3. XII 1944.

LONČAR MILE, iz Vodica, poginuo u borbi kod Kule Atlagića 11. VI 1944. god.

LOVRINA DANE, iz Preka,

poginuo u borbi u Golubiću 2. II 1944. god.

LUČEV STIPE, iz Zlarina, poginuo u borbi u Golubiću, 2. II 1944. god.

LULIĆ STJEPAN, iz Stankovaca, poginuo u Očestovu 1. XI 1944. god.

LUKIĆ SAVA, iz Vrbnika, poginuo u borbi kod Radučića 29. XI 1944. god.

LJ

LJUKAN STIPE, iz Vrane, poginuo u borbi za Prevjes 29. XI 1944. god.

LJUTIĆ ŠIME, iz Benkovca, poginuo u borbi na Pađenima, 29. XI 1944. god.

M

MACURA STEVAN, iz Žegara, poginuo u borbi kod Senja 5. IV 1945. god.

MAĆURA SAVA, iz Kistanja, poginuo u borbi na Očestovu 13. XI 1944. god.

MANDIĆ BOŽO, iz Đevrsaka, poginuo u borbi za Očestovo 3. XI 1944. god.

MARGANI ILIJA, iz Korlata, poginuo u borbi na Pađenima 8. XI 1944. god.

MARIČIĆ ANTE, iz Preka, poginuo u borbi na Pađenima 8. XI 1944. god.

MARUŠIĆ MARKO, iz Zemunika, poginuo u borbi na Očestovu 3. XII 1944. god.

MATES LUKA, iz Unešića, poginuo u borbi za Otrić 8. XII 1944. god.

MATIĆ PETAR, iz Zemunika, poginuo u borbi za Knin 18. XI 1944. god.

MATIĆ ŠPIRO, iz Smokovića, poginuo u borbi za Ražanac 21. IX 1944. god.

MAŠIĆ ANTE, iz Preka, poginuo u borbi na Otonu 1. XI 1944. god.

MATIJEVIĆ OBRAD, iz Ervenika, poginuo u borbi na Radučiću 24. XI 1944. god.

MEDICA ĐURO, iz Kolečera, poginuo u borbi kod Vrhovina 5. IV 1945. god.

MEDIĆ DUŠAN, iz Doljana, poginuo u borbi za Očestovo 3. XII 1944. god.

MEJIĆ ANĐELKO, iz Pirovca, poginuo u borbi za Knin 29. XI 1944. god.

MEJIĆ ZVONIMIR, iz Pirovca, poginuo u borbi za Palanku 25. XI 1944. god.

MELADA ŠIME, iz Preka, poginuo u borbi kod Zatona 16. VII 1944. god.

MIČIĆ MATE, iz Dubrovice, poginuo u borbi za Prevjes 1. XII 1944. god.

MIKIN PERO, iz Betine, poginuo u borbi za Knin 3. XII 1944. god.

MILIĆ TODOR, iz Žegara, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 25. XI 1944. god.

MILJAK MATE, iz Ključa, poginuo u borbi za Sušak 26. IV 1945. god.

MILIĆ OBRAD, iz Benkovca, poginuo u borbi za Karin 1. X 1944. god.

MILOŠEVIĆ BOŽO, iz Bribira, poginuo u borbi za Knin 29. XI 1944. god.

MLINAR SPASO, iz Grčkog Islama, poginuo u borbi za Pridragu 10. X 1944. god.

MIĆINA SAVO, iz Ervenika, poginuo u borbi za Knin 3. XII 1944. god.

MRKELA NIKOLA, iz Bije-

ljine, poginuo u borbi za Očestovo 27. XI 1944. god.

MUSTIĆ JAKOV, iz Nina, poginuo u borbi na Prevjesu 30. XI 1944. god.

MUŠIĆ ROKO, iz Lumbarde, poginuo u borbi na Mokrom Polju 14. XI 1944. god.

N

NADOVEZA JOVAN, iz Skradina, poginuo u borbi na Očestovu 13. XI 1944. god.

NEKIĆ ANTE, iz Novigrada, poginuo u borbi na Radučiću 19. XII 1944. god.

NEKIĆ IVAN, iz Podgradine, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1945. god.

NINAC MARKO, iz Benkovca, poginuo u borbi za Mokro Polje 1. X 1944. god.

NJ

NJEGIĆ PETAR, iz Drniša, poginuo u borbi kod Prevjesa 29. XI 1944. god.

NJEGOVAN DUŠAN, iz Benkovca, poginuo u borbi za Prevjes 30. XI 1944. god.

O

ODOMČIĆ AGENK, iz Krakova (Poljska) poginuo u borbi na Karinu 17. XI 1944. god.

OLIVARI JOZO, iz Tijesnog, poginuo u borbi za Senj 9. IV 1945. god.

OLUJIĆ LAZO, iz Žegara, poginuo u borbi za Senj 9. IV 1945. god.

P

PAJIĆ ANTE, iz Skradina, poginuo u borbi za Livno 15. XII 1943. god.

PAJIĆ STJEPAN, iz Radovina, poginuo u borbi za Vrhovine 5. IV 1945. god.

PAJIĆ ŠIME, iz Rupa, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 14. XI 1944. god.

PANTELIĆ JOVAN, iz Grčkog Islama, poginuo u borbi za Benkovac 5. X 1944. god.

PARAĐIN SANTO, iz Negrizije, poginuo u borbi za Mostar 12. II 1945. god.

PAVIĆ ZORKA, iz Smokovića, poginula u borbi kod Lišana 27. IV 1944. god.

PAVIĆ ZVONKO, iz Benkovca, poginuo u borbi za Prevjes 3. XII 1944. god.

PAVLE GŽIGMUND, iz Poljske, poginuo u borbi za Knin 2. XI 1944. god.

PALOŠEVIĆ MARKO, iz Skradina, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 25. XI 1944. god.

PAŠA ANĐELKO, iz Velikog Iža, poginuo u borbi kod Zatona 16. VII 1944. god.

PENDŽA PETAR, iz Oklaja, poginuo u borbi za Vrhovine 5. IV 1945. god.

PERICA KRSTE, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 17. XI 1944. god.

PERIĆ IVAN, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Očestova 31. XI 1944. god.

PERIĆ STEVAN, iz Kistanja, poginuo u borbi za Lišane 3. X 1943. god.

PERIN PAJO, iz Zemunika, poginuo u borbi za Smoković 5. I 1944. god.

PERKOV MARTIN, iz Primoštena, poginuo u borbi za Prevjes 2. XII 1944. god.

PERKOVIĆ NIKO, iz Višega, poginuo u borbi za Knin 17. XI 1944. god.

PERKOVIĆ ŠIME, iz Nina, poginuo u borbi kod Očestova 27. XI 1944. god.

PERONJA IVAN, iz Jelse, poginuo u borbi kod Vrane 5. IX 1944. god.

PEŠUT DUŠAN, iz Sukošana, poginuo u borbi kod Smokovića 5. I 1944. god.

PETRENJAČA BRANKO, iz Polače, poginuo u borbi kod Pađena 16. XI 1944. god.

PINCIĆ BOŽO, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Radučića 18. XI 1944. god.

POLANIĆ IVO, iz Smokvića, poginuo u borbi kod Radučića 16. XI 1944. god.

POLIĆ NADA, iz Šibenika, poginula u borbi za Livno, 29. XII 1943. god.

POPOV ANTE, iz Vodica, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 23. XI 1944. god.

PROSTRAN DUŠAN, iz Smokovića, poginuo u borbi za Sušak 28. IV 1945. god.

PUAČA ILIJA, iz Radučića, poginuo u borbi kod Kule Atlagića 11. VI 1944. god.

PUPOVAC MILJKO, iz Raljana, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

PURČINOV NIKOLA (bez podataka)

R

RAČUNICA MILE, iz Skradina, poginuo u borbi kod Pađena 29. XI 1944. god.

RADEKA DANE, iz Biljana, poginuo u borbi za Karin 6. XII 1944. god.

RADETIĆ KOSTA, iz Zadra, poginuo u borbi kod Otočca 6. IV 1945. god.

RADIĆ IVAN, iz Splita, poginuo u borbi za Sušak 9. IV 1945. god.

RADIĆ TOMO, iz Novigrada, poginuo u borbi za Rijeku 27. IV 1945. god.

RADMANOVIĆ JOVO, iz Smilčića, poginuo u borbi za Mostar 29. II 1945. god.

RAJČEVIĆ MILAN, iz Benkovca, poginuo za Benkovac 5. X 1944. god.

RAJČIĆ STEVICA, iz Dubravice, poginuo u borbi za Knin 3. XII 1944. god.

RAJIĆ NIKOLA, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Karina 26. XI 1944. god.

RAMIĆ MILAN, iz Nina, poginuo u borbi kod Rijeke, 28. IV 1945. god.

RASTIĆ MIRKO, iz Vodica, poginuo u borbi kod Otrića 8. XII 1944. god.

RASIĆ ILIJA, iz Ljubuškog, poginuo u borbi kod Rijeke 21. IV 1945. god.

RAŠKO ANKO, iz Skradina, poginuo u borbi za Senj 9. IV 1945. god.

REBIĆ PETAR, iz Ogulina, poginuo u borbi kod Rijeke 29. IV 1945. god.

REFA MEHO, iz Sarajeva, poginuo u borbi kod Rijeke 30. IV 1945. god.

RELATA MARKO, iz Drniša, poginuo u borbi za Sušak 9. IV 1945. god.

REMIĆ MARKO, iz Novigrada, poginuo u borbi kod Rijeke 23. IV 1945. god.

REŽAN ROKO, iz Vikinića, poginuo u borbi kod Očestova 13. XI 1944. god.

RICOV ANTE, iz Preka, poginuo u borbi kod Golubića 26. VI 1944. god.

RODIĆ JOVAN, iz Radučića,

poginuo u borbi kod Kašića, 25. IX 194. god.

ROGIĆ MILE, iz Benkovca, poginuo u borbi za Senj 9. IV 1945. god.

ROMADOL NIKOLA, iz Drniša, poginuo u borbi kod Knina 3. XII 1944. god.

RONČEVIĆ ANTE, iz Briševa, poginuo u borbi za Knin 14. XI 1944. god.

RUČIĆ STJEPAN, iz Novigrada, poginuo u borbi za Prevjes 2. XI 1944. god.

RUJAR NIKOLA, iz Karina, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

RUNORA MARKO, iz Paga, poginuo u borbi kod Pervjesa 2. XII 1944. god.

RUPOVAC MARKO, iz Raštevića ,poginuo u borbi kod Knina 3. XII 1944. god.

S

SAHAČ MIJO, iz Koprivnice, poginuo u borbi za Rijeku 24. IV 1945. god.

SALIKOVIĆ ISO, iz Mostara, poginuo u borbi za Sušak 22. IV 1945. god.

SAMARDŽIĆ NIKOLA, iz Splita, poginuo u borbi kod Mostara 22. II 1945. god.

SANČAR MILE, iz Karina, poginuo u borbi kod Kule Atlagića 11. VI 1944. god.

SANTINI LJUDEVIT, iz Biograda, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

SANTINI VISPO, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Sušaka 25. IV 1945. god.

SARGIĆ RADE, iz Mokrolače, poginuo u borbi za Karin 8. XII 1944. god.

SARIĆ BOŽO, iz Bribira, poginuo u borbi na Rječini 29. IV 1945. god.

SARIĆ IVAN, iz Oklaja, poginuo u borbi za Knin 3. XII 1944. god.

SAROĐEN TOMO, iz Stankovaca, poginuo u borbi kod Gračaca 17. X 1943. god.

SATIN ANTE, iz Vodica, poginuo u borbi kod Vodica 15. VI 1944. god.

SEKULIĆ ĐURO, iz Bilišana, poginuo u borbi u Bilišanima 1. X 1944. god.

SEMAC MARKO, iz Drniša, poginuo u borbi kod Otona 12. XI 1944. god.

SKOČIĆ FRANE, iz Skradina, poginuo u borbi kod Sušaka 19. IV 1945. god.

SMIŠKOVIĆ ŠIME, iz Splita, poginuo u borbi kod Mostara 14. II 1945. god.

SOLIĆ STIPE, iz Tijesnog, poginuo u borbi na Očestovu 2. XI 1944. god.

SMOLIĆ MIRO, iz Sukošana, poginuo u borbi kod Knina 10. XI 1944. god.

SOVRELJIK BOŽO, iz Stankovaca, poginuo u borbi u Otonu 26. XI 1944.

SPAJIĆ ŠIME, iz Nina, poginuo u borbi kod Sušaka 20. IV 1945. god.

SRDER BOŠKO, iz Vodice, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 14. XI 1944. god.

STANKOVIĆ MATEJ, iz Podgrada, poginuo u borbi kod Pađena 10. XI 1944. god.

STEGNAJIĆ ČEDO, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Mostara 12. II 1945. god.

STEVANJA ŠIME, iz Biograda, poginuo u borbi za Prevjes 1. XII 1944. god.

STILINOVIĆ STANKO, iz Zadra, poginuo u borbi kod Udbine 20. III 1945. god.

STIPANOV BRANKO, iz Preka, poginuo u borbi kod Vodica 18. VIII 1944. god.

STIPIČIĆ VINKO, iz Hvara, poginuo u borbi na Prevjesu 1. XII 1944. god.

STOJIČIĆ LJUBO. iz Crkvenice, poginuo u borbi kod Sušaka 26. IV 1945. god.

STOŠIĆ ŠIME, iz Obrovca, poginuo u borbi kod Vodica 18. VIII 1944. god.

STRELOV VJEKOSLAV, iz Zlarina, poginuo u borbi kod Očestova 31. XI 1944. god.

STRIKA TOMISLAV, iz Šibenika, poginuo u borbi kod Rijeke 29. IV 1945. god.

STUPAC SAVA, iz Kistanja, poginuo u borbi kod Rijeke 29. IV 1945. god.

STUPAČ MARKO, iz Splita, poginuo u borbi kod Mostara 12. II 1945. god.

SURIĆ JOSO, iz Privlake, poginuo u borbi kod Poličnika 26. IX 1944. god.

SURIĆ SIMO, iz Nina, poginuo u borbi kod Sušaka 15. IV 1945. god.

SUTLOVIĆ IVAN, iz Preka, poginuo u borbi kod Mostara 6. II 1945. god.

Š

ŠAKOVIJA LAZO, iz Ceranja, poginuo u borbi kod Radučića 19. XI 1944. god.

ŠALIĆ STEVAN. iz Kistanja, poginuo u borbi kod Otona 6. XI 1944. god.

ŠANKOVIĆ PETAR, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1945. god.

ŠAPE MILAN, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Livna 29. XII 1943. god.

ŠAPONJA MILE, iz Dobroseljaca, poginuo u borbama za Knin 1. XII 1944. god.

ŠARČEVIĆ ANTON, iz Golobra, poginuo u borbi kod Mostara 12. II 1945. god.

ŠARIĆ MILENKO, iz Vrane, poginuo u borbi kod Očestova 27. XI 1944. god.

ŠARIĆ JOLE, iz Nina, poginuo u borbi kod Otona 29. XI 1944. god.

ŠARIĆ ĐURO, iz Obrovca, poginuo u borbi kod Senja 9. IV 1945. god.

ŠARIĆ MARKO, iz Bribira, poginuo u borbi kod Smokovića 5. I 1944. god.

ŠARKIĆ MILE, iz Veljska, poginuo u borbi kod Riječine 28. IV 1945. god.

ŠEGOVIĆ VLADE, iz Silbe, poginuo u borbi kod Malovana 17. X 1944. god.

ŠEREZ STOJAN, iz Bruške, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 20. XI 1944. god.

ŠIMIĆ ŠIME, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Očestova 3. XII 1944. god.

ŠIMURINA ĐURO, iz Kruševa, poginuo u borbi kod Mostara 12. II 1945. god.

ŠIRKOVIĆ ANTE, iz Voćina, poginuo u borbi kod Radučića 24. XI 1944. god.

ŠKAPO PETAR, iz Šibenika, poginuo u borbi za Livno 17. XII 1943. god.

ŠKARA JOZO, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Pađena 6. XI 1944. god.

ŠKOPELJA BOGDAN, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Mostara 14. II 1945. god.

ŠKORIĆ MITAR, iz Smokovića, poginuo u borbi kod Knina 21. XI 1944. god.

ŠKORIĆ MARKO, iz Dubravica, poginuo u borbi za Prevjes 3. XII 1944. god.

ŠKORIĆ N. NIKO, iz Obrovca, poginuo u borbi kod Sušaka 15. IV 1945. god.

ŠKORIĆ I. NIKO, iz Biovčevog Sela, poginuo u borbama za Rijeku 29. IV 1945. god.

ŠKORIĆ A. FRANE, iz Skradina, poginuo u borbi kod Sušaka 27. IV 1945. god.

ŠKRLJAR MILAN, iz Crkvenice, poginuo u borbi kod Sušaka 25. IV 1945. god.

ŠOPIĆ MARKO, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Rijeke 27. IV 1945. god.

ŠPAR VICE, iz Preka, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 30. XI 1944. god.

ŠPARIĆ IVAN, iz Kistanja, poginuo u borbi kod Smokovića 5. I 1944. god.

ŠTIVIĆ IVAN, iz Požege, poginuo u borbi kod Sušaka 5. IV 1945. god.

ŠUBAŠIĆ JOVAN, iz Bribira, poginuo u borbi kod Gračaca 17. X 1944. god.

ŠUKARA ILIJA, iz Žegara, poginuo u borbi kod Benkovca 4. X 1944. god.

ŠULJAN BORIŠA, iz Lalovođa, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 29. XI 1944. god.

ŠVERDIJA FRANE, iz Ražanca, poginuo u borbi kod Mostara 10. II 1945. god.

T

TAKIĆ ČEDOMIR, iz Korčule, poginuo u borbi kod Očestova 31. XI 1944. god.

TAMPOLJA JOVAN, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Očestova 1. XII 1944. god.

TEKIĆ NIKOLA, iz Slivnice, poginuo u borbi kod Muškovaca 24. X 1944. god.

TIČINA RUDOLF, iz Zadra, poginuo u borbi sa Senj 9. IV 1945. god.

TINTAR ĐURO, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Pađena 16. XI 1944. god.

TODOROVIĆ NJEGO, iz Skradina, poginuo u borbi kod Gračaca 17. X 1943. god.

TOKIĆ STIPE, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Karina 26. XI 1944. god.

TOKIĆ PAŠKO, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Očestova 31. XI 1944. god.

TOKIĆ DRAGO, iz Zemunika, poginuo u borbi kod Gračaca 17. X 1944. god.

TANJIGA STEVO, iz Očestova, poginuo u borbi kod Mokrog Polja 25. XI 1944. god.

U

URODA PETAR, iz Pirovca, poginuo u borbi kod Vodica 28. XI 1944. god.

USKOVIĆ IVE, iz Poljica, poginuo u borbi kod Ražanca 21. IX 1944. god.

UZELAC TODOR, iz Benkovca, poginuo u borbi kod Poličnika 19. IX 1944. god.

UZELAC NIKOLA, iz Počitelja, poginuo u borbi kod Rijeke 27. IV 1945. god.

V

VIDIĆ RADE, iz Karina, poginuo u borbi kod Benkovca 10. X 1944. god.

VLAHOV GRGO, iz Perića, poginuo u borbi kod Knina 3. XII 1944. god.

IZVORI

I

Arhivska građa

1. Dokumenti Vojnoistorijskog instituta:
   — Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske,
   — štaba 8. korpusa,
   — štaba 19. divizije,
   — štaba 6. udarne brigade (relacije);
2. Mikroteka: mikrofilmovi London 1 i 2;
3. Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta, Beograd;
4. Prikupljeni materijali od preživelih starešina.

II

Publikacije

1. Zbornici dokumenata narodnooslobodilačkog rata, izdanje VII, tom V, brojevi 17—34;

2. Grgurević (Dande) Dragutin, „Devetnaesta Sjevernodalmatinska divizija“, Instituti za istoriju radničkog pokreta, Zagreb, 1964.;

3. Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964. godine;

4. Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. II, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1958.;

5. Todor Radošević, Ofanziva za oslobođenje Dalmacije, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1966.;

6. Grupa autora, Oslobodilački pohod na Trst, *Kultura*, Beograd, 1952.;

7. T. Radošević, Vasiljević i Sekulić, Pregled istorije NOR-a, *Vojno delo*, Beograd, 1962.

REGISTAR

LIČNA IMENA

GEOGRAFSKI NAZIVI

VOJNE JEDINICE

USTANOVE I POJMOVI

SADRŽAJ

DANILO DAMJANOVIĆ

ŠESTA DALMATINSKA BRIGADA

Jezički redaktor
Stana Stanić, prof.

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektori
Vera Obradović
Nada Vesić

*

Naslovni omot
Miroslav Vajić

Štampanje završeno juna 1969.
Tiraž 2.000
Cena 36 din.

Štampa: Grafičko preduzeće „Prosveta", Beograd, Đ. Đakovića 21